

Маріупольський
університет

«Сучасний розвиток державотворення та правотворення в Україні: проблеми теорії та практики»

Збірник матеріалів XII Міжнародної науково-
практичної конференції

31 травня 2024

Київ 2024

Організаційний комітет:	Микола ТРОФИМЕНКО, ректор МДУ, кандидат політичних наук, професор;
Голова	Олена БУЛАТОВА, перший проректор МДУ, доктор економічних наук, професор;
Заступник голови	Вікторія ГРИГОР'ЄВА, завідувач кафедри права, кандидат юридичних наук, доцент;
Члени оргкомітету:	Світлана КАЛІНІНА, декан економіко-правового факультету, доктор економічних наук, професор; – Марія ПОЖИДАЄВА, професор кафедри права, доктор юридичних наук, доцент; – Юлія КАМАРДІНА, доцент кафедри права, кандидат юридичних наук, доцент; – Анна ПОЛІТОВА, доцент кафедри права, кандидат юридичних наук, доцент; – Юлія КОВЕЙНО, старший викладач кафедри права; – Вікторія КОНОВАЛОВА, адвокат, Голова Ради відділення Асоціації правників України в Донецькій області

Рекомендовано до друку та поширення через мережу Інтернет вченою радою економікоправового факультету Маріупольського державного університету (протокол № 10 від 19.06.2024).

С 91 Сучасний розвиток державотворення та правотворення в Україні: проблеми теорії та практики: зб. матеріалів XII міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 31 трав. 2023 р. / за заг. ред. М.В. Трофименка. – Київ : МДУ, 2024.– 226 с.

Збірник містить матеріали XII Міжнародної науково-практичної конференції «Сучасний розвиток державотворення та правотворення в Україні: проблеми теорії та практики», яка відбулася 31 травня 2024 року в Маріупольському державному університеті. У матеріалах висвітлені актуальні проблеми теорії та практики сучасного державотворення та правотворення в Україні в умовах становлення та розвитку національної правової системи в галузях конституційного, адміністративного, міжнародного, цивільного, кримінального, кримінально-процесуального, господарського, фінансового, екологічного, трудового права, а також загальної теорії та історії держави і права.

Видання адресоване науковцям, викладачам, аспірантам та здобувачам вищої освіти, а також усім, хто цікавиться проблемами теорії та практики сучасного розвитку державотворення та правотворення в Україні. Редакція не несе відповідальності за авторський стиль тез, опублікованих у збірнику.

Маріупольський
університет

Маріупольський
державний
університет

UNIWERSYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Uniwersytet Śląski w
Katowicach

VYTAUTO
DIDŽIOJO
UNIVERSITETAS
MCMXXII

Vytautas Magnus
University

Омбудсман України
Ombudsman of Ukraine

Регіональне
представництво
Уповноваженого
Верховного Ради
України з прав людини
в Донецькій і
Луганській областях

АСОЦІАЦІЯ
ПРАВНИКІВ
УКРАЇНИ
UKRAINIAN BAR
ASSOCIATION

Відділення Асоціації
правників України
в Донецькій області

**Сучасний розвиток
державотворення та
правотворення в Україні:
проблеми теорії та практики**

Програма

**XII Міжнародної науково - практичної
конференції**

31 травня 2024

Київ – МДУ. 2024

Модератор: Пожидаєва Марія Анатоліївна, д.ю.н., доцентка, професорка кафедри права Маріупольського державного університету Moderator of the Conference, Pozhydaieva Mariia, Doctor of Sciences of Law, Docent, Professor of the Department of Law	
Вітання	Доносиді
Ректорат МДУ	Assoc. prof. dr. Gediminas Buciuнас Law faculty of Vytautas Magnus University THE RIGHT TO EDUCATION. IS IT ACHIEVABLE IN THE MODERN AGE OF TECHNOLOGY
Калініна Світлана Петрівна, д.е.н., професор, декан економіко-правового факультету Маріупольського державного університету Svitlana Kalinina, Head of the Faculty of Economic and Law, Doctor of Economic Sciences, Professor	Dr hab. Prof. UŚ Joanna Nowakowska-Małusecka - CHALLENGES FOR INTERNATIONAL HUMANITARIAN LAW AND INTERNATIONAL CRIMINAL LAW IN THE CONTEXT OF CONTEMPORARY ARMED CONFLICTS
PROF. DR. Dainius Žalimas Dean of the Law Faculty of Vytautas Magnus University	Атаманчук Наталія Іванівна, д. ю. н., доцент, провідний науковий співробітник відділу дослідження проблем правотворчості та адаптації законодавства України до права ЄС. Інститут правотворчості та науково-правових експертиз ЗАКОН УКРАЇНИ «ПРО ПРАВОТВОРЧУ ДІЯЛЬНІСТЬ» ЯК МЕХАНІЗМ УДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОТВОРЧОГО ПРОЦЕСУ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ
Аністратенко Юлія Ігорівна, д.ю.н., професор, професор кафедри фінансового та податкового права навчально-наукового інституту права, заступниця директора навчально-наукового інституту права Державного податкового університету Anistratenko Yuliia, Professor of the Department of Financial and Tax Law, Deputy Director of the Educational and Scientific Institute of Law of the State Tax University, Doctor of Sciences of Law, Professor	Акімов Михайло Олександрович, к.ю.н, доцент, доцент кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОЦІНКИ ВІРОЛОМСТВА
Михальов Дмитро Регіональне представництво Уповноваженого Верховного Ради України з прав людини в Донецькій і Луганській областях Mykhalov Dmytro Representative of the Ukrainian Parliament Commissioner for Human Rights in Donetsk and Luhansk Regions	Михайліченко Тетяна Олександрівна к.ю.н., доцентка, доцентка кафедри кримінального права та кримінально-правових дисциплін Полтавського юридичного інституту Національного юридичного університету ім. Я. Мудрого, старша наукова співробітниця НДІ вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України ЗАСТОСУВАННЯ РОСІЄЮ ХІМІЧНОЇ ЗБРОЇ В УКРАЇНІ
Коновалова Вікторія, Голова ради Відділення Асоціації правників України в Донецькій області Konovalova Viktoriia, lawyer, Head of the Department of the Association of Lawyers of Ukraine in Donetsk Region	Кузьмін Едуард Едуардович, кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри міжнародного та європейського права, Національний університет «Одеська юридична академія», адвокат «ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ НОРМ» ЧИ «ПОКАРАННЯ ЗА ЗЛОЧИН»? ДЕЯКІ РЕМАРКИ ЩОДО (НЕ)РИТОРИЧНОГО ДЛЯ МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА ЗАПИТАННЯ
Григор'єва Вікторія, к.ю.н., доцент, завідувач кафедри права Маріупольський державний університет Grygor'yeva Viktoriya, Head of the Department of Law, PhD in Law, Associate Professor	Князькова Любов Михайлівна, к.ю.н, доцентка, доцентка кафедри права Маріупольського державного університету ПРИЗУПИНЕННЯ ТРУДОВОГО ДОГОВОРУ: ФОРМУВАННЯ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ
	Абалмасова Валентина Володимирівна, аспірант Маріупольський державний університет КЛИМАТИЧНА СПРАВЕДЛИВІСТЬ, І ПРОБЛЕМА ЗАБРУДНЕННЯ ПЛАСТИКОМ: НЕОБХІДНІСТЬ ГЛОБАЛЬНИХ ДІЙ ДЛЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ
	Шамара Роман Павлович аспірант, Маріупольський державний університет ВСТАНОВЛЕННЯ ОСОБИ В ПРОЦЕДУРІ ПОДАВАННЯ ЗАЯВИ ПРО ВИЗНАННЯ ОСОБОЮ БЕЗ ГРОМАДЯНСТВА

ВІТАЛЬНЕ СЛОВО

I'm very honored and we are proud to have among our partners Mariupol State University because you know that the line of the Lithuanian policy, I mean, by Lithuanian policy. I mean also not only the policy of the Lithuanian state, but also the attitudes and the sympathy of all the Lithuanian people, including, of course, legal scholars. So our principal line is firm support to the Ukrainian fight for freedom, because we all understand that it is the fight for our freedom as well, for the freedom of all the European continent. And therefore, you always can count on us as reliable partners in all your desires, in all your purposes, which bring you closer to the European Union and NATO.

And I particularly welcome this conference because it includes really very important issues. I mean, important nowadays and also for the nearest perspective of Ukraine, because it includes, first of all, the issues of breaches or grave breaches of international humanitarian law. And you know that Lithuania as well is also a supporter of accountability of the

Russian armed forces or the Russian state for all the aggression, including the crimes committed during the aggression.

And therefore, it is very important to have detailed and sometimes practical knowledge on which crimes have been committed and how to bring those responsible to international accountability, including the International Criminal Court and including a future tribunal for the crime of aggression against Ukraine.

I also particularly welcome the next topic, which is about the future of Ukraine. I mean, about Euro integration perspectives of Ukraine, because we will be able to say that really we won in this war. Then Ukraine finally become the member both of the European Union and of NATO. So therefore, it is very important to discuss nowadays which preparatory steps should be taken, what is expected from the European community. And because I am also taking part in the European Parliament election campaign, I can tell you, and that is for 100 % I am sure, that all the systemic, all the really European political parties in Europe, not only in Lithuania, they firmly believe that Ukraine will become a member both of the European Union and NATO. And the question is not whether, but the question is simply when and on which conditions. And therefore, I particularly welcome this also direction of this conference to discuss those important issues.

And of course, I also welcome that you see the future of general European policies like climate change and the Green Deal. Because, of course, for Ukraine, maybe today it seems somehow unrealistic to talk about the implementation of these ambitious goals. But believe me, in the future, both the implementation of the Green Deal, especially the Green Deal, will give strategic independence for all the Europe and for Ukraine as well from the authoritarian regimes such as in Russia.

But we shouldn't forget also about China. China is the threat to the European security number two. And in a more, let's say, far perspective, it will become also the challenge to our common security.

Therefore, it is very important to get our independent energy resources and, of course, climate neutral economy. That is very important for all the world to realize those goals.

So I really see that your conference is full of very meaningful topics. Therefore, I wish you good discussions, fruitful talks and also very interesting and very challenging recommendations which are important for all of us.

And, of course, I wish to the Mariupol State University to come back home and to work at home as a part of the European free universities and will hope that this day will come very soon.

Thank you very much!

Dean Law faculty of Vytautas Magnus University
PROF. DR. Dainius ŽALIMAS

ВІТАЛЬНЕ СЛОВО

Шановні колеги, гості та учасники конференції!

Дозвольте привітати вас на науково-практичній конференції «Сучасний розвиток державотворення та правотворення України: проблеми теорії та практики». Сьогодні ми зібралися, щоб обговорити найактуальніші питання, які стоять перед нашою державою у процесі її розвитку та реформування правової системи.

Україна перебуває у складному періоді свого становлення. В умовах російської агресії, глобальних викликів та внутрішніх трансформацій особливо важливо приділити увагу проблемам державотворення та правотворення. Стабільність, демократія та правопорядок є основними складовими успішного розвитку будь-якої країни, і наша держава не є виключенням.

Основні теми, які ми будемо розглядати на цій конференції, охоплюють широке коло важливих питань в умовах війни та повоєнного облаштування країни. Через російську агресію перед Українським народом наші юристи та правознавці зіштовхнулись з новими серйозними викликами, передусім у сфері гуманітарного права. Утримання цивільних заручників, депортація дітей, примусова мобілізація громадян України до лав країни-агресора на окупованій території далеко не повний перелік порушень норм міжнародного гуманітарного права.

Я впевнений, що результати нашої конференції сприятимуть вирішенню багатьох проблемних питань, що накопичились в нашій державі. Наші спільні зусилля допоможуть Україні стати сильнішою, стабільнішою та процвітаючою державою, в якій кожен громадянин відчуватиме захищеність та впевненість у майбутньому.

Бажаю всім учасникам плідної роботи, цікавих дискусій та нових наукових досягнень. Нехай ця конференція стане важливим кроком на шляху до нашої спільної мети – побудови сучасної, справедливої та процвітаючої України.

Дякую за увагу!

**Представник Уповноваженого
Верховної Ради України з прав людини
у Донецькій та Луганській області**

МИХАЛЬОВ Дмитро

ВІТАЛЬНЕ СЛОВО

Шановні учасники та гості!

Вітаю вас на науково-практичній конференції «Сучасний розвиток державотворення та правотворення в Україні: проблеми теорії та практики». Ми зібралися сьогодні для обговорення надзвичайно важливих та актуальних питань, які стоять перед нашою державою та суспільством.

Україна вже понад десять років виборює свою незалежність і ми як ніхто розуміємо, які виклики постають перед сучасним світом, де конфлікти та кризи стають дедалі частішими, де країна-агресор може зухвало порушувати норми міжнародного гуманітарного права. Саме тому, надзвичайно важливо розробляти та вдосконалювати механізми захисту прав людини під час збройних конфліктів.

Ми також маємо пам'ятати, що захист прав людини та забезпечення гендерної рівності є основою

справедливого та гармонійного суспільства.

Під час конференції ми з вами розглянемо досягнення, проблеми та перспективи інтеграції до європейського співтовариства, тому що для України євроінтеграція є одним з пріоритетних напрямків розвитку.

Тематика нашої конференції охоплює широкий спектр проблем, серед яких також досить актуальніше питання кліматичних змін та їхнього впливу на безпеку і стабільність у світі. Ми маємо виробити спільні підходи для вирішення цих проблем на основі міжнародних стандартів.

Вірю, що наші дискусії та обговорення будуть плідними і дадуть нові імпульси для наукових досліджень та практичних рішень. Бажаю всім учасникам конференції цікавих доповідей, жвавих обговорень та успішної роботи!

Дякую за увагу і бажаю натхнення та успіхів у нашій спільній праці.

**Голова ради
Відділення Асоціації правників України в Донецькій області,
АДВОКАТ**

КОНОВАЛОВА Вікторія

ВІТАЛЬНЕ СЛОВО

Шановні члени організаційного комітету, гості та всі учасники конференції!!!

Від імені всього науково-педагогічного колективу Навчально-наукового інституту права Державного податкового університету з незламного Міста-Героя Ірпеня та від мене особисто прийміть щирі вітання з нагоди відкриття XII Міжнародної науково-практичної конференції «Сучасний розвиток державотворення та правотворення в Україні: проблеми теорії та практики».

Насамперед хочу висловити подяку організаційному комітету конференції за можливість взяти участь у даному заході, адже, так розумую це вже стало доброю науковою традицією проведення стільки років поспіль щорічної науково-практичної конференції.

Переконана, що це чудова нагода для науковців, практичних працівників обмінятися досвідом, новими напрацюваннями, підняти актуальні питання юридичної науки та практики у сфері сучасного державотворення та правотворення в Україні, особливо в умовах запровадженого воєнного стану а проведений відповідний аналіз міжнародного законодавства надасть можливість визначити основні вектори щодо подальшого реформування вітчизняної юридичної науки та розкрити ті колізійні аспекти, які на часі турбують.

Цінність даного заходу полягає в тому, що надає можливість обмінятися своїми напрацюваннями та позиціями не тільки науковців, а й практичних працівників.

Бажаю всім плідної роботи, конструктивного діалогу, нових досягнень і здобутків. Переконана, що ви здобудете професійне задоволення і сподіваюся, що в подальшому ці результати знайдуть упровадження у вітчизняну юридичну науку.

Успіхів у роботі!

Слава Україні!!!

**З повагою,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри фінансового та податкового права
Навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету**

Юлія АНІСТРАТЕНКО

СЕКЦІЯ 1: МІЖНАРОДНЕ ГУМАНІТАРНЕ ПРАВО: ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ

АКІМОВ Михайло,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОЦІНКИ ВІРОЛОМСТВА

Протягом понад двох років активної фази збройної агресії проти нашої держави український народ та світова громадськість стали свідками якщо не всіх, то переважної більшості злочинів за міжнародним гуманітарним правом, учинених військовослужбовцями та іншими особами держави-агресора. Масові порушення законів та звичаїв війни, що їх документують як вітчизняні правоохоронні органи, так і недержавні (у тому числі міжнародні) організації, свідчать лише про одне – передумови для цього створені нинішньою російською владою умисно і заздалегідь, носять системний характер та є проявом її політики.

Серед таких серйозних порушень міжнародного гуманітарного права є і віроломство. Цей термін – що означає порушення обіцянки, присяги, підступність, зрадництво [1, с. 189] – відомий із давніх-давен, коли бойові дії здійснювались із дотриманням певних неписаних правил (звичаїв війни), на які ворогуючі сторони зголошувались в силу обопільного добровільного бажання. Із появою ж перших писемних праць, у яких порушувались аспекти регулювання війни, у одразу ж з'явилися згадки про неприпустимість віроломства. Сунь Цзи у «Мистецтві війни» зазначав: «Якщо у битві ... захоплять десять чи більше колісниць, роздай їх ... тим, хто перший їх захопив, та зміни на них прапори...» [2, с. 19]. У Законах Ману вказано: «У битві не слід уражати ворогів віроломною зброєю – ані зубчатою, ані отруєною, ані розпеченою на вогні... Не слід вбивати того, хто опинився на землі (якщо сам на колісниці), ні того, хто стоїть, склавши руки (із проханням про помилування)... ні беззбройного... ні важкопораненого...» [3].

За часів Середньовіччя звичаї війни набули подальшого розвитку завдяки пануванню на полі бою лицарського війська – додалися положення шляхетної честі та гідності. Абсолютно неприпустимим було розпочинати бій (війну) без попередження (оголошення), продовжувати битву після падіння (захоплення) власного прапора, вбивати особу, яка склала зброю, тощо. Щоправда застосування таких звичаїв вважалось обов'язковим лише поміж лицарів; коли мова заходила про нижчі стани, про будь-які обмеження годі було і казати. Водночас цілком припустимими вважались воєнні хитрощі – введення противника в оману стосовно стану (розташування) власних сил (засобів), планів, ресурсів тощо. Утім, не заборонялося використання воєнних хитрощів, тобто введення противника в оману; так, бойовий корабель міг наблизитись до ворога під чужим або нейтральним прапором, але перед нападом мав спустити його та підняти власний (інакше напад вважався піратством).

Після того, як Вестфальський мир 1648 року завершив Тридцятирічну війну та заклав підвалини сучасного міжнародного права, розпочався тривалий процес розробки зміни (на основі звичаїв війни) її законів – загальнообов'язкових правил, що унормовували її ведення. Під час Громадянської війни у США 1861-1865 років професор Колумбійського університету Франц Лібер на доручення президента Авраама Лінкольна підготував «Загальний наказ № 100» від 24 квітня 1863 року, або «Інструкцію командуванню польових військ Сполучених Штатів». Відомий сьогодні як Кодекс Лібера, цей документ серед іншого передбачав, що:

- «воєнна необхідність ... допускає хитрощі, але відмовляється від віроломства...» (ст. 16);

- «використання ворожого прапора... чи іншої емблеми з метою обману противника у бою є актом віроломства...» (ст. 65);

- «хоча воєнні хитрощі є прийнятними як законний та необхідний спосіб війни та відповідають поняттям честі при її веденні, воєнне право дозволяє застосовувати навіть смертну кару за приховані або підступні спроби заподіяти шкоду ворогові...» (ст. 101) [4].

На міжнародному рівні заборона віроломства була вперше закріплена у Гаазькій конвенції про закони та звичаї сухопутної війни від 18 жовтня 1907 року: її ст. 23 забороняла зрадницьким чином вбивати або завдавати поранень особам, належним до населення чи військ супротивника, вбивати або завдавати поранень ворогові, який, склавши зброю або не маючи більше засобів захищатись, безумовно здався, неналежно використовувати прапор перемир'я або національний прапор чи знаки розрізнення або форму ворога [5].

Утім, положення згаданої Конвенції мали обов'язковий характер лише для держав-учасниць і лише коли усі ворогуючі сторони є її учасниками (ст. 2). Водночас «застереження Мартенса», викладене у преамбулі цієї Конвенції, гарантувало комбатантам та цивільному населенню захист міжнародного права, що походить з усталених серед цивілізованих народів звичаїв, законів гуманності та продиктований людською свідомістю (тобто навіть тоді, коли певні аспекти ведення війни на суходолі не були врегульовані писаним правом).

Відповідно до ст. 37 Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року віроломством вважаються дії, спрямовані на те, щоб викликати довіру противника і примусити його повірити, що він має право на захист і зобов'язаний надати такий захист згідно з нормами міжнародного права, застосовуваного в період збройних конфліктів, з метою обману такої довіри (тобто симулювання наміру вести переговори під прапором перемир'я, симулювання капітуляції, симулювання виходу із строю внаслідок поранення або хвороби, симулювання володіння статусом цивільної особи або некомбатанта, симулювання володіння статусом, що надає захист, шляхом використання знаків, емблем або форменого одягу ООН, нейтральних держав, які не є сторонами, що перебувають у конфлікті). На додачу до цього ст. 39 забороняє використовувати у збройних конфліктах прапори, емблеми, військові відзнаки або формений одяг нейтральних чи інших держав, що не є сторонами конфлікту, а так само і прапори, емблеми, відзнаки чи формений одяг ворога під час нападу або для прикриття воєнних дій чи сприяння цим діям [6]. Нарешті, ст. 8 Римського статуту Міжнародного кримінального суду від 17 липня 1998 року визначає, що віроломне вбивство чи поранення осіб, що належать до ворожої нації чи армії, є воєнним злочином незалежно від того, чи є збройний конфлікт міжнародним або носить не міжнародний характер [7].

Таким чином, сучасне міжнародне гуманітарне право містить пряму заборону та встановлює караність віроломства як воєнного злочину. Природно, що це не може не бути відомим російським військовослужбовцям, оскільки обов'язковість заходів із дотримання міжнародного гуманітарного права офіційно доведена до їх відома наказом відомчим наказом ще у 2001 році. Проте повсякденне безкарне порушення законів та звичаїв війни протягом останніх трьох десятиліть у Таджикистані та Чечні, Грузії та Сирії, доповнене глибоко ідеологізованими положеннями засадничих документів, що визначають зовнішньополітичні прагнення держави-агресора, а також закріпленим у військових статутах обов'язком командирів твердо, без вагань досягати перемогу у бою через застосування усіх наявних сил, засобів і можливостей, призвели до масового вчинення воєнних злочинів в Україні, у тому числі і віроломства.

Однак наслідком кожного злочину повинна бути адекватна та своєчасна відповідальність. Варто зауважити, що ст. 438 КК України [8] криміналізує серед іншого застосування засобів війни, заборонених міжнародним правом; відповідальність за застосування заборонених методів війни окремо не встановлена. На наш погляд, посилання на «інші порушення законів та звичаїв війни» у диспозиції ч. 1 цієї статті явно недостатнє. Відтак убачається за доцільне доповнити диспозицію ч. 1 ст. 438 КК України словами «...та методів...» між словами «...застосування заборонених засобів...» і «...ведення війни...». На даному етапі розвитку законодавства України про кримінальну відповідальність цей крок є

нагально необхідним та об'єктивно обумовленим для удосконалення криміналізації серйозних порушень міжнародного гуманітарного права.

Література:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел. К. : Перун, 2005. 1728 с.
2. Сунь Цзи. Мистецтво війни / пер. Г. Латника. К. : Арії, 2014. 128 с.
3. Закони Ману / пер. Г. Бюлер. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Davnioindiiska_kultura/Zakony_Manu.pdf?PHPSESSID=pk7uf5rbt4366umqbdhc3e2tr6 (дата звернення: 22.05.2024).
4. Instructions for the Government of Armies of the United States in the Field (Lieber Code) : dated April 24th, 1863. URL: <https://ihl-databases.icrc.org/ihl/INTRO/110> (дата звернення: 22.05.2024).
5. Гаазька конвенція про закони і звичаї війни на суходолі від 18 жовтня 1907 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_222#Text (дата звернення: 22.05.2024).
6. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text (дата звернення: 22.05.2024).
7. Римський статут Міжнародного кримінального суду від 17 липня 1998 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (дата звернення: 22.05.2024).
8. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05 квітня 2001 року № 2314-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 22.05.2024).

БОЙКО Владислав,

аспірант кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства Національного авіаційного університету

ПРОБЛЕМИ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА У НАЦІОНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО

В умовах повномасштабного вторгнення і агресії РФ проти України актуалізувалась проблема реалізації міжнародного гуманітарного права, як внутрішньому правопорядку, так і у міжнародній площині. Належна імплементація його норм і принципів, інститутів передбачає необхідність ґрунтовного їх вивчення, зарубіжного досвіду такої імплементації у національні законодавства, визначення специфіки української дійсності у даному контексті. Усе це, насамперед, передбачає розуміння природи і сутності такого явища як «імплементація», концептуальних і практично-прикладних аспектів реалізації.

Так, «імплементація» (від англ. *implementation* – здійснення, проведення в життя) означає організаційно-правову діяльність держав з метою реалізації своїх міжнародно-правових зобов'язань; установлений державою порядок застосування норм міжнародного права на її території; одна з важливих форм взаємодії не тільки норм і принципів міжнародного та внутрішньодержавного права, і не тільки національних законодавств, але і як форма взаємовпливів правових сімей і правових культур [1-3].

Часто категорія «імплементація» пов'язується з впровадженням, реалізацією, забезпеченням виконання тощо. Відомі українські правники І. Лукашук і П. Мартиненко обґрунтовували, зокрема, доцільність використання терміну «імплементація» на противагу терміну «трансформація» у науці міжнародного права у зв'язку з визначенням процесу здійснення норм міжнародного права у внутрішньому праві держави [4].

На нашу думку, імплементація міжнародного гуманітарного права у національне законодавство залежить від існуючої політики держави і засад її правової системи, включаючи офіційну, законодавчо встановлену позицію щодо співвідношення міжнародного права і національного, конституційних і галузевих принципів тощо.

Поділяємо запропонований цілісний погляд на організаційно-правовий механізм імплементації міжнародного гуманітарного права в Україні у період міжнародного збройного конфлікту на території України, включаючи діяльність державних і недержавних суб'єктів. Так, А. Капустін аналізуючи зміст і форми зобов'язань України щодо імплементації міжнародного гуманітарного права в умовах міжнародного збройного конфлікту на території України, обґрунтовує створення відповідного організаційно-правового механізму ефективного застосування міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України, що включає : 1) безпосередню імплементацію норм міжнародного гуманітарного права у військове законодавство; 2) тлумачення та роз'яснення норм міжнародного гуманітарного права; 3) поширення знань про міжнародне гуманітарне право у Збройних Силах України; 4) забезпечення неухильного виконання приписів міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України; 5) контроль за дотриманням міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України. Йдеться про необхідність розвитку доктрини змісту та механізмів внутрішньодержавної імплементації міжнародного гуманітарного права в умовах мирного часу та в період збройного конфлікту, зв'язку між рівнем забезпечення внутрішньодержавної імплементації міжнародного гуманітарного права в умовах мирного часу на його реалізацією у період збройного конфлікту [5].

Так само, аргументованими є ряд складових інструментів процесу імплементації міжнародного гуманітарного права в національне законодавство і в цілому в правову систему. Власне, насамперед, слід акцентувати на таких заходах: – моніторинг національного законодавства на предмет його відповідності нормам і принципам міжнародного гуманітарного права; – законодавчі ініціативи щодо удосконалення національного

законодавства при виконанні міжнародних зобов'язань держави, що стосуються міжнародного гуманітарного права; – узагальнення практики реалізації міжнародного гуманітарного права, виявлення основних і допоміжних проблем на цьому шляху; – підвищення ефективності правозастосовної практики, оптимізація інституційної основи забезпечення імплементації міжнародного гуманітарного права; – інформаційно-просвітницька робота, роз'яснення основоположних категорій, норм і принципів, міжнародного гуманітарного права, інституту відповідальності у даній галузі; – належне матеріально-фінансове забезпечення даних процесів і заходів тощо.

Безумовно, існує чимало прогалин і суперечностей, наприклад у військовому, адміністративному, безпековому законодавстві, що свідчать про потребу інтенсифікації процесу імплементації міжнародного гуманітарного права, модернізації підходів правозастосування, правової культури і правосвідомості. Це підтверджує європейський та євроатлантичний курс України, невідкладна післявоєнна відбудова України.

Література:

1. Пронюк Н. В. Сучасне міжнародне право : навч. посіб. Київ : КНТ, 2010. 280 с.
2. Kaminska N.V., Shcherban I.V. Implementation of the Rome Statute of the International Criminal Court: historical, theoretical and practical aspects. Kyiv, 2023. 220 p.
3. Міжнародно-правові наслідки збройної агресії РФ проти України: збірник наук. Праць/ за заг. ред. О.М. Шпакович. Київ, Од.: Фенікс, 2024. 404 с.
4. Енциклопедія міжнародного права : у 3 т. / редкол.: Ю.С. Шемшученко, В.Н. Денисов (співголови) та ін.; Ін сти тут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. Київ, 2017-2019.
5. Капустін А.В. Організаційно-правові засади імплементації міжнародного гуманітарного права в Україні: дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 293 – Міжнародне право. Одеса, 2021. 231 с.

ВАРВАРІГА Данііл,
здобувач першого (бакалаврського) рівня,
спеціальності 293 Міжнародне право
Маріупольського державного університету

ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ У СФЕРІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я

Європейська інтеграція є головним і незмінним зовнішньополітичним пріоритетом України. Вступ України до Європейського Союзу не лише розширить зовнішньополітичні та економічні можливості нашої держави, а й дозволить покращити якість життя українців шляхом імплементації європейського законодавства та передового досвіду. Важливо пам'ятати, що ЄС – це передусім економічний і політичний союз, спрямований на налагодження співпраці та розбудову міцних зв'язків між державами європейського простору. Для того, щоб Україна могла розширити свій потенціал та адаптуватися до єдиного регуляторного простору, вона має відповідати чітким критеріям членства, зокрема продовжувати імплементувати законодавство ЄС та реформувати систему охорони здоров'я відповідно до найкращих європейських практик [2]. Перед Україною стоїть завдання наблизити нашу систему охорони здоров'я до системи Європейського Союзу, а також максимально її модернізувати та розвивати. Розглянемо переваги євроінтеграційного процесу для української системи охорони здоров'я.

Держави – члени ЄС пройшли значний шлях у вдосконаленні системи охорони здоров'я, накопичивши не лише досвід, а й ефективні алгоритми вирішення складних проблем охорони здоров'я. Головні пріоритети ЄС у сфері охорони здоров'я включають розширення доступу до якісної та своєчасної медичної допомоги, сприяння інноваціям та оптимізації використання наявних ресурсів для підвищення ефективності всієї системи охорони здоров'я. Крім того, держави – члени ЄС працюють над розробкою глобальної політики охорони здоров'я, яка спрямована на покращення якості та тривалості життя європейських громадян та запобігання розвитку захворювань [4, с. 32]. Для України євроінтеграція – це можливість не лише посилити співпрацю та інтегрувати найкращі європейські практики та стандарти в національний сектор охорони здоров'я, а й взяти участь у формуванні єдиної політики охорони здоров'я та медичного простору з ЄС. Крім того, це дає можливість сприяти реалізації спільних ініціатив у галузі охорони здоров'я через цільові програми ЄС. Прикладом такої співпраці є програма EU4Health, до якої Україна мала можливість приєднатися як держава-кандидат влітку 2022 року. Загальний бюджет програми на 2021-2027 роки становить 5,3 млрд євро. Наразі Єврокомісія вже схвалила участь України в 9 проєктах у рамках цієї програми та підтвердила загальний обсяг фінансування на їх реалізацію понад 4,6 млн євро.

Що стосується медичної освіти та підготовки, європейська інтеграція дозволить запровадити європейські стандарти в медичну освіту та розширити можливості для навчання в державах – членах ЄС. Європейська інтеграція також сприятиме прийняттю найкращих міжнародних протоколів лікування та інновацій.

Уніфіковані правила регулювання в Україні та ЄС відкриють українському бізнесу нові можливості виходу на європейські ринки. Єдині вимоги до продуктів і послуг дозволять оптимізувати часові, фінансові та людські ресурси, необхідні для експорту української продукції до держав – членів ЄС. Крім того, єдине бізнес-середовище стимулюватиме інновації в Україні. Продукція ЄС матиме легший доступ на український ринок. Уніфіковані регуляторні правила також зменшать додаткові витрати на виробництво, оскільки вони позбавлять потреби у двосторонніх перевірках та реєстрації.

Вироби медичного призначення, ліки та лабораторні дослідження відповідатимуть європейським стандартам, забезпечуючи їх якість. З точки зору громадського здоров'я, прийняття європейських стандартів призведе до безпечніших умов праці та безпечніших виробничих процесів, зокрема в харчовій промисловості та сільському господарстві. Норми та стандарти ЄС зроблять Україну більш екологічно чистою державою, запровадивши баланс

між виробництвом та збереженням здорового екологічного простору. Наразі в рамках підготовки до вступу в ЄС МОЗ зосереджено насамперед на двох завданнях: імплементація положень Угоди про асоціацію з ЄС та завершення процесу первинної самооцінки імплементації законодавства ЄС. Крім того, МОЗ спільно з іншими міністерствами готує переговорні групи, які братимуть участь у зміцненні співпраці з відповідними інституціями ЄС та відповідатимуть за переговорну процедуру щодо імплементації вимог ЄС до охорони здоров'я.

Література:

1. Багатеренко А.О. Проблеми та перспективи європейської інтеграції України. *Наукові журнали Національного Авіаційного Університету*. 2013. URL: <http://jrn1.nau.edu.ua/index.php/IMV/article/viewFile/5915/6665>.
2. Головаха Є.І. Терни на шляху євроінтеграції українського суспільства. *Вісник Національної академії наук України*. 2008. № 10. С. 33–45.
3. Інтеграція у рамках асоціації: динаміка виконання угоди між Україною і ЄС : Аналітичний звіт. Громадська синергія. 2019. URL: https://www.civic-synergy.org.ua/wp-content/uploads/2018/04/Integratsiyau-ramkah-asotsiatsiyidynamika-vykonannya-Ugody-mizh-Ukrayinoyu-i-YES_ua.pdf.
4. Ковальова О.О. Українська політика щодо євроінтеграційних процесів : автореф. дис. ... д-ра політ. наук : 23.00.02. НАН України. Ін-т політ. і етнонац. дослідж. Київ, 2004. 32 с.
5. План заходів з виконання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: Постанова Кабінету Міністрів України від 25.10.2017 № 1106. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-vikonannya-ugodi-pro-asociaciyu-mizh-ukrayinoyu-z-odniyeyi-storonita-yevropejskim-soyuzom-yevropejskim-spivtovaristvom-z-atomnoyi-energiyi-i-yihnimi-derzhavami-chlenamiz-inshoyi-storoni>

В'ЮНИК Вікторія,
здобувач першого (бакалаврського) рівня,
спеціальності 293 Міжнародне право
Сумського державного університету

ПРОВАДЖЕННЯ ЩОДО ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ В МКС: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Збройні конфлікти, безумовно, є однією з важливих проблем сучасного світу та суспільства, оскільки часто їх наслідками є порушення міжнародного гуманітарного права. Наразі на міжнародному рівні все більше уваги приділяється проблемам притягнення до відповідальності осіб, які вчинили злочини в умовах збройних конфліктів (воєнні злочини).

Вагомим кроком для встановлення відповідальності за воєнні злочини стало прийняття Римського Статуту Міжнародного кримінального суду [1]. 11 квітня 2002 року кількома державами в унісон було депоновано 60-ту ратифікацію, необхідну для набуття чинності Римським статутом. Договір набув чинності 1 липня 2002 року [2].

В.М. Репецький та В.М. Лисик вважають, що воєнним злочином є міжнародний злочин, що умисно чи з грубої необережності вчиняється комбатантом та прирівняними до них особами чи по відношенню до них цивільною особою під час збройного конфлікту і полягає у масовому і серйозному порушенні норм міжнародного гуманітарного права та посягає на підзахисних осіб, їх права чи найважливіші принципи міжнародного гуманітарного права [5].

За РС до воєнних злочинів належать серйозні порушення Женевських конвенцій 1949 року, Додаткових протоколів до них та інших законів і звичаїв, які застосовуються у збройних конфліктах міжнародного та не міжнародного характеру, зокрема, такі діяння (неповний перелік): умисне вбивство, застосування отрути чи отруєної зброї, умисний цілеспрямований напад на цивільне населення, що не бере безпосередньої участі у воєнних діях, обстріл чи напад на цивільні об'єкти, що не є воєнними цілями, зокрема на цивільні населені пункти, житлові приміщення, культурні цінності та інші.

Керований Римським статутом [1], МКС є першим у світі постійним міжнародним кримінальним судом [3]. Це незалежний і постійний суд міжнародної кримінальної юстиції, який уповноважений здійснювати юрисдикцію щодо осіб, які відповідальні за найсерйозніші злочини, що викликають стурбованість міжнародного співтовариства та доповнює національні системи кримінального правосуддя [1].

Суд бере участь у глобальній боротьбі за припинення безкарності через міжнародне кримінальне правосуддя. Він прагне притягнути винних до відповідальності за їхні злочини та допомогти запобігти повторенню цих злочинів. Проте, суд не може досягти цих цілей самостійно. Як суд останньої інстанції, він прагне доповнити, а не замінити національні суди, тому співпрацює з ними.

Насамперед, МКС співпрацює з національними судами, обмінюючись доказами та інформацією з приводу злочинів. Це допомагає забезпечити справедливість і ефективність судочинства у воєнних конфліктах. До такої співпраці відноситься насамперед діяльність прокурора Міжнародного кримінального суду, який слідкує за тим чи проводяться національні судові процеси щодо конкретних випадків та чи буде відкриття провадження слугувати інтересам правосуддя і жертв [4].

На жаль, через обставини конфлікту та обмежений доступ до інформації така співпраця може бути складним завданням, або досить затяжним процесом, що не є перевагою в даному випадку. І якщо відслідкувати діяльність національних судів можливо хоча б через наявність сучасних технологій та Інтернету, які можуть в цьому допомогти, то безпосереднє збирання та обмін доказами у провадженнях щодо воєнних злочинів є питанням проблемним.

Важливим аспектом у цьому випадку є також забезпечення доступу до справедливого суду та отримання захисту жертвам воєнних злочинів. Останнім часом можна помітити великі зусилля як на міжнародному так і на національному рівні щодо допомоги постраждалим

особам. Існує безліч благодійних фондів, які допомагають в юридичних, психологічних, фінансових питаннях. Міжнародні організації також беруть участь в цій діяльності, через ці ж благодійні фонди, надаючи гуманітарну допомогу, або безпосередньо від свого імені допомагаючи зі збором доказів, приймаючи різноманітні акти для удосконалення процедур притягнення до відповідальності за воєнні злочини.

Досить важливою є також співпраця ПАРЄ з Міжнародним кримінальним судом. Асамблея висловлює переконання, що ратифікація Римського статуту та його ефективне впровадження у внутрішні правові системи, а також тісна співпраця держав-учасниць та інших держав у забезпеченні практичної та судової допомоги МКС мають ключове значення для боротьби з безкарністю.

Також, найбільш спірним питанням у контексті сучасних проблем проваджень щодо воєнних злочинів є питання, пов'язане з участю Ради Безпеки ООН. Її основний обов'язок випливає з її виключної відповідальності за підтримання міжнародного миру та безпеки (ст. ст. 24, 39 Статуту ООН). МКС не може здійснювати юрисдикцію щодо громадян держав, що не є учасницями Римського статуту за умови вчинення ними воєнних злочинів на території держави – не учасниці Римського статуту. Громадяни таких держав виключені зі списку потенційних агресорів, але це не стосується індивідуальної кримінальної відповідальності у справах, переданих до МКС Радою Безпеки ООН. Наділення РБ ООН такими повноваженнями є гарантією того, що високопосадовці не зможуть уникнути відповідальності за вчинені ними злочини проти свого народу, навіть якщо їх держава не ратифікує Статут МКС.

Таким чином, актуальність вивчення проблеми воєнних злочинів надзвичайно висока з кількох причин. По-перше, це пов'язано з захистом прав людини і застосуванням гуманітарного права під час конфліктів, що порушують основні принципи справедливості та гідності особи. По-друге, це сприяє притягненню винних до відповідальності перед міжнародними трибуналами або національними судами, що сприяє справедливості та запобігає безкарності. По-третє, глибоке розуміння причин і обставин воєнних злочинів може сприяти уникненню подібних ситуацій у майбутньому, допомагаючи розробляти політику та заходи, спрямовані на запобігання конфліктам. Крім того, воєнні злочини можуть мати міжнародні наслідки і загрожувати стабільності та безпеці у світі, тому вивчення цих проблем і розробка ефективних міжнародних стратегій є ключовими для збереження мирного співіснування країн та регіонів.

Література:

1. Rome Statute of the International Criminal Court. UN. Doc;A/CONF.183/9, 17 July 1998 / International Criminal Court. URL: http://www.iccpi.int/NR/rdonlyres/EA9AEFF7-5752-4F84-BE94-0A655EB30E16/0/Rome_Statute_English.pdf
2. History of the Rome Statute of the International Criminal Court. Contact. URL: <http://humanrightscommitments.ca/2015/12/history-of-the-rome-statute-of-the-international-criminal-court/>.
3. About the International Criminal Court. Welcome to the International Criminal Court. URL: <https://www.icc-cpi.int/about>.
4. Сироїд Т. Л. Правове становище та роль прокурора в міжнародному кримінальному судочинстві. *Право і Безпека*. 2009. № 5. С. 25-29.
5. Репецький В.М., Лисик В.М. Поняття та ознаки воєнних злочинів. *Альманах міжнародного права*. 2009. Вип. 1. С. 120-125.

ГОЛОХВОСТ Анастасія,
здобувач першого (бакалаврського) рівня,
спеціальності 293 Міжнародне право
Сумського державного університету

ПРАКТИКА ЗАХИСТУ АВТОРСЬКИХ ПРАВ В РІШЕННЯХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Авторське право є однією з фундаментальних складових права інтелектуальної власності, яке забезпечує захист творчих здобутків та стимулює розвиток науки, культури та мистецтва. Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ) відіграє ключову роль у забезпеченні дотримання та захисту авторських прав у державах-учасниках Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод.

За роки своєї діяльності ЄСПЛ сформував значний обсяг прецедентної практики у справах, пов'язаних із захистом авторських прав. Рішення Суду не лише визначають стандарти захисту авторських прав у контексті Конвенції, але й слугують орієнтиром для національних судових органів та законодавців при розгляді відповідних питань.

Важливість авторського права, з одного боку, та необхідність забезпечення балансу між приватними та публічними інтересами, з іншого, вимагає ретельного аналізу та зважування різних чинників при вирішенні спорів у цій сфері.

Критерії визначення правомірного обмеження авторських прав залишається важливим питанням у аспекті справедливого захисту прав людини. Досить часто справи захисту авторських прав торкаються інших сфер, наприклад свобода вираження поглядів.

Загалом визнання свободи вираження думок як фундаментального права не заперечує можливості застосування норм авторського права для захисту від необґрунтованого порушення цієї свободи. Навпаки, існуючі механізми захисту авторських прав повинні повноцінно використовуватися для цієї мети.

У свою чергу авторське право не повинно обмежувати свободу вираження поглядів без належних підстав. Однак, у випадках, коли вираження думки порушує чийсь авторські права, механізми захисту, передбачені законодавством про авторське право, мають повноцінно застосовуватися для усунення такого порушення.

Іншими словами, свобода слова є важливим правом, але не безмежним. У разі зловживання цією свободою шляхом порушення авторських прав інших осіб, правила авторського права повинні забезпечувати належний захист прав власників [1, с. 8-9].

Європейська конвенція з прав людини (ЄКПЛ) не надає прямого визначення прав інтелектуальної власності, але принципи, що вона містить, використовуються для забезпечення того, щоб захист авторських прав не суперечив основним правам людини, таким як свобода висловлювання та приватне життя. Згідно зі статтею 10 ЄКПЛ, кожен має право на свободу вираження поглядів, але це право може бути обмежене у випадках, передбачених законом, і які є необхідними у демократичному суспільстві для захисту національної безпеки, громадської безпеки та інших важливих інтересів [2].

Стаття 1 Протоколу №1 до Конвенції [3] про захист прав людини та основоположних свобод прямо стосується прав інтелектуальної власності, встановлюючи право на мирне володіння майном і заборону позбавлення власності, крім випадків, передбачених законом та загальними принципами міжнародного права. Ця стаття забезпечує захист майнових прав авторів та інших власників інтелектуальної власності, але також допускає законні обмеження, які мають відповідати пропорційності та легітимним суспільним цілям.

За практикою Європейського суду з прав людини, права інтелектуальної власності, такі як авторське право, підпадають під поняття "власності" у розумінні статті 1 Протоколу №1. Це надає їм фундаментальний захист, але відповідно до ЄСПЛ, національні системи правової охорони авторського права повинні забезпечувати справедливу рівновагу між захистом прав

власності та загальними інтересами суспільства, такими як свобода вираження поглядів та доступ до інформації.

Загалом, проаналізувавши прецедентну практику ЄСПЛ у питаннях захисту прав на інтелектуальну власність, зокрема авторського права, можна зробити висновки, що при оцінці законних обмежень авторського права згідно з ЄКПЛ враховуються кілька ключових критеріїв.

По-перше, будь-яке обмеження авторського права має бути необхідним у демократичному суспільстві для досягнення законної мети. Це означає, що для обмеження має бути вагома причина, наприклад захист громадського порядку або захист прав інших. Про це йде мова у справі «Делфі проти Естонії» (*Delfi as v. Estonia*) (2015) [4]. ЄСПЛ визнав, що покладання відповідальності на інтернет-портали новин за образливі або наклепницькі коментарі, залишені їхніми користувачами, було виправданим заходом для захисту права на репутацію осіб, проти яких ці коментарі були спрямовані. Суд визнав за необхідне збалансувати право на свободу вираження поглядів із правом на репутацію та визнав, що обмеження свободи вираження поглядів було виправданим у цьому контексті.

По-друге, обмеження має бути пропорційним меті, яку воно прагне досягти. Це передбачає балансування інтересів власників авторських прав з правами користувачів і громадськості. Якщо менш обмежувальний захід може досягти тієї ж мети, тоді обмеження не можна вважати пропорційним. Наприклад, справа: «Ешбі Дональд та інші проти Франції» (*Ashby Donald and Others v. France*) [5] від 10 січня 2013 року яскраво ілюструє це положення. Справа розглядалася Європейським судом з прав людини і стосувалася трьох фотографів, які були притягнуті до суду у Франції за порушення авторських прав. Це відбулося після того, як вони зробили фотографії моделей, одягнених у кутюрні вбрання під час показів на тижні моди у Парижі, і розмістили ці фотографії на своїх веб-сайтах.

Основна проблема полягала в тому, чи були обмеження, накладені на фотографів у зв'язку з авторськими правами на одяг, справедливим балансом між правом на мирне володіння власністю (права дизайнерів на їхні твори) та правом на свободу вираження поглядів (права фотографів публікувати фотографії). У своєму рішенні Європейський суд з прав людини зазначив, що застосування авторського права у цьому випадку не порушило право на свободу вираження фотографів згідно зі статтею 10 ЄКПЛ. Суд визнав, що втручання у свободу вираження було "передбачене законом" і переслідувало легітимну мету — захист прав інтелектуальної власності. Суд також вирішив, що була забезпечена справедлива рівновага між захистом прав інтелектуальної власності дизайнерів і правом фотографів на свободу вираження, відтак відмовив у задоволенні скарг фотографів.

Обмеження авторських прав не має зазіхати на фундаментальні свободи, такі як свобода висловлювання, доступу до інформації чи права на повагу до приватного життя. Будь-які обмеження цих основоположних прав мають бути виправданими переслідуванням легітимної мети й не повинні бути надмірними для досягнення поставленої цілі.

Загалом, потрібно знайти справедливу рівновагу між інтересами авторів та власників авторських прав, з одного боку, та інтересами суспільства і користувачів творів - з іншого. Для цього необхідно врахувати економічні інтереси авторів, тобто їхнє право отримувати винагороду за свою творчу працю, а також моральні права - право на авторство, недоторканність твору тощо. Більш того, суспільство та користувачі мають право на доступ до творів та їх використання з освітньою, науковою та культурною метою, наприклад, для навчання, досліджень, культурної діяльності.

Підсумовуючи, аналіз практики ЄСПЛ у сфері захисту авторських прав дозволяє виявити основні підходи та тенденції, що формують стандарти у цій галузі права інтелектуальної власності на європейському рівні. Ключовими критеріями при оцінці законності обмежень авторського права є необхідність в демократичному суспільстві, пропорційність, а також забезпечення справедливого балансу між різними інтересами сторін.

Література:

1. Geiger, Christophe and Izyumenko, Elena, Freedom of Expression as an External Limitation to Copyright Law in the EU: The Advocate General of the CJEU Shows the Way (November 29, 2018). 41(3) *European Intellectual Property Review*. 131 (2019), Centre for International Intellectual Property Studies (CEIPI) Research Paper No. 2018-12, URL: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3293735> (дата звернення: 11.05.2024).
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Конвенція Ради Європи від 04.11.1950 р. База даних «Законодавство України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 12.05.2024).
3. Протокол до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод : Протокол Ради Європи від 20.03.1952 р. База даних «Законодавство України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_535#Text (дата звернення: 12.05.2024).
4. Delfi v. Estonia. ECHR - 64569/09 (2013). URL: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:\[%22001-126635%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-126635%22]}) (дата звернення: 13.05.2024).
5. Ashby Donald and Others v. France, № 36769/08, 10 January 2013. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22002-7393%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22002-7393%22]}) (дата звернення: 13.05.2024)

ГРУЦЕНКО Юрій,

аспірант Донецького національного університету
імені Василя Стуса

ЩОДО ВЧИНЕННЯ РОСІЄЮ ГЕНОЦИДУ В УКРАЇНІ

Повномасштабне вторгнення росії в Україну 24 лютого 2022 року та бойові дії, що розгорнулись на більшій частині території країни, стали причиною гуманітарних, економічних, екологічних надзвичайних ситуацій і мають ознаки геноциду.

14 квітня 2022 року ВРУ ухвалила Постановою №2188-ІХ Заяву «Про вчинення Російською Федерацією геноциду в Україні» [1], якою визнала дії, вчинені збройними силами Російської Федерації та її політичним і військовим керівництвом під час останньої фази збройної агресії Російської Федерації проти України, яка розпочалася 24 лютого 2022 року, геноцидом українського народу. В Пояснювальній записці до Постанови вказується, що заявленою метою воєнної агресії з боку Російської Федерації є «денацифікація» України, яка спрямована на знищення Українського народу, його самобутності та позбавлення його права на самостійний розвиток.

Відповідно в Заяві зазначаються наступні акти геноциду в діях Російської Федерації проявляються, зокрема, у: 1) вчиненні Збройними силами РФ на тимчасово окупованих територіях України масових звірств (зокрема, в містах Буча, Ірпінь, Маріуполь, селища міського типу Бородянка, Гостомель та багатьох інших населених пунктах на території України), що виявлялися у численних випадках вбивств, викрадення, жорстокого позбавлення свободи людей, їх катування, звалтування, глуmlinня над тілами вбитих і замучених; 2) систематичних випадках умисного вбивства цивільного населення та умисному створенні Збройними силами РФ таких умов життя, які завдають виняткових страждань Українському народу, спрямовані на його повне або часткове знищення та у підсумку призводять до фізичного знищення українського населення в багатьох населених пунктах на території України (через блокаду населених пунктів, недопущення гуманітарної допомоги та перешкоджання евакуації цивільного населення тощо); 3) примусовому переміщенні українських дітей на територію РФ та передачі їх на виховання до чужого середовища з метою знищення їхньої самоідентифікації як українців, а також у вигнанні з власних домівок та депортації тисяч цивільних осіб з числа цивільного населення України на територію РФ; 4) поширених випадках фізичного та психологічного насильства щодо населення України, представників українських органів державної влади та органів місцевого самоврядування, представників громадських організацій та інших місцевих активістів, журналістів, священнослужителів та інших авторитетних в українському суспільстві осіб; 5) системних діях РФ, спрямованих на створення умов, що розраховані на поступове знищення Українського народу через підрив економічного потенціалу та безпеки, які проявляються у знищенні об'єктів господарської інфраструктури.

До Порядку денного XI сесії Верховної Ради України дев'ятого скликання (Постанова Верховної Ради України від 6 лютого 2024 року № 3562-ІХ) включений новий Проект Постанови про Заяву Верховної Ради України про вчинення російською федерацією геноциду Українського народу та системної дискримінації українців в росії та на тимчасово окупованих росією територіях України (проект №8372, поданий народним депутатом України Ф. Веніславським 23.01.2023).

Якщо порівнювати два варіанти Заяв, то:

1) проект розширює головні цілі росії – окрім масового фізичного знищення українців, знищення національно-культурної та етнічної самоідентифікації українців, їх примусова асиміляція в російське національно-культурне середовище;

2) в проекті розширюється та деталізується перелік «ознак» (хоча на наш погляд, мова йде саме про «акти») геноциду з вказівкою конкретних кількісних показників та їх кваліфікацією за іншими міжнародними актами. Так, наприклад, в якості ознаки геноциду

вказується «вилучення із бібліотек та знищення під видом «екстремістських» українських книг, руйнування і пограбування музеїв, культових закладів та цілеспрямоване викрадення ікон і артефактів, що вказують на давню історію та самобутню культуру українців». Одночасно констатується пошкодження або зруйнування 775 об'єктів культури та культових споруд, майже 150 закладів туризму та більше 150 спортивних об'єктів та здійснюється кваліфікація таких дій за статтями 4 та 5 Гаазької конвенції про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту, що виходить за межі теми Заяви.

Наводяться й інші дані щодо кількості загиблих та поранених цивільних громадян України з загальним посиланням на дані Управління верховного комісара ООН із прав людини, загиблих, поранених, постраждалих, депортованих дітей знов з загальним посиланням на дані Офісу Генерального прокурора, але не вказуються ані дата, на яку ці дані узагальнені, ані офіційне джерело їх оприлюднення;

3) проєкт представляється переважаними оціночними судженнями автора. Наприклад, автор робить висновок, що «президент росії підписав указ про спрощений порядок надання російського громадянства дітям-сиротам з України й територій, тимчасово контрольованих незаконними терористичними угрупованнями «днр» і «лнр»», щоб унеможливити у подальшому розшук та повернення в Україну насильницьки вивезених до росії дітей [2].

Нагадаємо, що 7 і 8 березня 2022 року в Гаазі було розпочато судові засідання Міжнародного суду ООН у справі Україна проти Російської Федерації щодо звинувачень у геноциді, відповідно до Конвенції про запобігання злочину геноциду і покарання за нього 1948 року (далі – Конвенція 1948 року).

У розумінні геноциду Конвенцією 1948 року Україна безпосередньо не може звинуватити російську федерацію в його вчиненні, але Україна посилається на його потенційне планування, зазначаючи, що росія навмисне вбиває і завдає тяжкої шкоди українцям, та цитує заяву Путіна про заперечення існування українського народу.

У прийнятому 16 березня 2022 року Наказі про застосування тимчасових заходів Суд, враховуючи сумнівність того, «що Конвенція, у світлі її об'єкта та мети, дозволяє Договірній Стороні одностороннє застосування сили на території іншої держави з метою запобігання або покарання геноциду, факт якого припускається» (п. 59), велику кількість жертв т. зв. «спеціальної військової операції» росії серед цивільного населення та цивільних об'єктів, проголосив:

- росія має припинити військові операції на території України, що почалися 24 лютого 2022 року, та має забезпечити, що будь-які військові чи регулярні військові підрозділи, які спрямовуються чи підтримуються росією, а також інші організації та особи, які можуть бути під контролем росії не будуть вживати будь-яких кроків щодо продовження військової операції;

- обидві сторони мають утримуватися від будь-яких дій, які можуть погіршити чи продовжити спір і ускладнити розгляд Судом.

2 лютого 2024 року Міжнародний суд ООН виніс рішення щодо попередніх заперечень РФ щодо юрисдикції Суду, відхиливши переважну їх більшість, та прийнятності позову України відповідно до Конвенції 1948 року, постановивши, що справа переходить на стадію розгляду по суті.

Тому на сьогодні перед Україною поставлена задача максимальної фіксації та доведення фактів вчинення росією міжнародних злочинів та злочину геноциду, зокрема, задля забезпечення можливості притягнення росії до відповідальності за скоєні злочини.

Література:

1. Про Заяву Верховної Ради України «Про вчинення Російською Федерацією геноциду в Україні»: Постанова ВРУ №2188-IX від 14.04.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2188-20#Text>.

2. Проект Постанови про Заяву Верховної Ради України про вчинення російською федерацією геноциду Українського народу та системної дискримінації українців в росії та на тимчасово окупованих росією територіях України (проект №8372, поданий народним депутатом України Ф. Веніславським 23.01.2023). URL: blob:https://itd.rada.gov.ua/2e7a67e6-28d1-4bf3-b0eb-4a925f972131.

ГУЛИК Катерина,
студентка Західноукраїнського національного
університету
МАРЦЕНКО Наталія,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного права і процесу
Західноукраїнського національного університету

МІЖНАРОДНІ ДОГОВОРИ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ВЗАЄМНЕ ВИЗНАННЯ ТА ВИКОНАННЯ РІШЕНЬ ІНОЗЕМНИХ СУДІВ

В умовах глобалізації та зростання міжнародної співпраці, де мають місце приватні правовідносини з іноземним елементом, актуальності набуває інститут визнання та виконання іноземних судових рішень. Тому, на особливу увагу заслуговує дослідження принципу взаємності, який в міжнародному приватному праві є альтернативою принципу міжнародного публічного права рівності і співпраці держав. Своє закріплення даний принцип віднайшов у статті 2 Статуту Організації Об'єднаних Націй [1]. Таким чином, принцип взаємності є імперативною нормою та має вищу юридичну силу.

Взаємне визнання та виконання рішень судів різних країн означає, що за допомогою засобів примусового виконання, які передбачено внутрішнім законодавством країни, на території останньої таке рішення набуває законної сили. Так, початки даного інституту закладаються у ст. 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 1950 року [2]. Активно посилається на дану статтю й Європейський суд з прав людини, де в рішеннях у справах Шмалько проти України [3] та Горнсбі проти Греції [4] Суд розцінює виконання рішення, ухваленого будь-яким судом, як складову частину судового розгляду.

Щодо національного законодавства, то стаття 462 Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України) встановлює дві умови, за яких іноземні рішення визнаються та виконуються: а) на підставі міжнародного договору; б) за принципом взаємності [5]. Також, ч. 2 ст. 11 ЗУ «Про міжнародне приватне право» регулює загальну презумпцію існування принципу взаємності для визнання та виконання рішень іноземних судів на території України [6].

Крім того, Україна бере участь в багатьох міжнародних договорах, що регулюють питання визнання рішень іноземних судів на території України. Такі договори спрямовані на забезпечення взаємності та взаємного захисту прав учасників цивільного процесу. Переважно, містять в собі загальні правила та принципи, а також конкретні процедури, які мають бути дотримані. Так, підписавши Угоду про асоціацію з Європейським союзом Україна погодилась на співпрацю у сфері юстиції, судового співробітництва у цивільних справах, тощо. Також, такими договорами є Конвенція про взаємне визнання та виконання судових рішень з цивільних та комерційних справ 1971 року та Договір про співпрацю між Україною та будь-якою іншою державою про взаємну правову допомогу у цивільний, сімейних та інших справах.

Впливаючи на цивільний процес, міжнародні договори у сфері визнання та виконання рішень іноземних судів дозволяють забезпечити однакові права та можливості для всіх учасників цивільного процесу, незалежно від їх місцезнаходження. Крім того, міжнародні договори регулюють процедури визнання та виконання іноземних судових рішень, зокрема, встановлюють порядок подання заяв та документів, вимоги до виконання рішень та процедури апеляції. Це допомагає забезпечити чіткість та прозорість у цивільному процесі, зменшуючи можливість непорозумінь [7].

Проте, попри існування міжнародних договорів, питання виконання іноземних рішень залишаються складними. Перш за все, це полягає в різниці між правовими системами різних країн, що може призвести до неправильного трактування терміну чи навіть до відмови у

визнанні рішення [8]. Також, важливим є забезпечити виконання рішень в країнах їх прийняття, де має місце політичний чи економічний вплив.

Отже, міжнародні договори про взаємне визнання та виконання рішень судів є важливим інструментом для забезпечення правової стабільності та впевненості у міжнародних відносинах. Вони сприяють забезпеченню прав та інтересів учасників цивільного процесу та сприяють розвитку міжнародної правової співпраці. Тому важливо продовжувати підтримувати та розвивати міжнародний правовий режим, спрямований на взаємне визнання та виконання судових рішень.

Література:

1. UN Charter URL: <http://www.un.org/en/sections/un-charter/un-charter-full-text/index.html> (дата звернення: 28.05.2024)
2. Європейська конвенція з прав людини від 04.11.1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text%27dhjjgtqcmrf (дата звернення: 28.05.2024)
3. Рішення у справі «Шмалько проти України» від 20 липня 2004 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_226#Text (дата звернення: 28.05.2024)
4. Рішення у справі «Горнсбі проти Греції» від 19 березня 1997 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_079#Text (дата звернення: 28.05.2024)
5. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 р. № 1618-IV : станом на 27 квіт. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 28.05.2024)
6. Про міжнародне приватне право: Закон України No 2709-IV. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2005, No 32. С. 422
7. Martsenko, N. 2022. “Artificial Intelligence and Human Rights: A Scientific Review of Impacts and Interactions.” *Studia Prawnoustrojowe*. <https://doi.org/10.31648/sp.8245> (дата звернення: 28.05.2024)
8. Drakokhrust T., Martsenko N. Artificial Intelligence in the Modern Judicial System. *Journal of Modern Educational Research*, 2022; 1: 5. DOI: 10.53964/jmer.2022005 (дата звернення: 28.05.2024)

ГУСАР Назарій,
здобувач вищої освіти 1-го курсу магістратури спеціальності «Публічне управління та адміністрування» Донецького національного університету імені Василя Стуса

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ СИСТЕМОЮ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ

Актуальність теми. Україна, долаючи численні виклики та зміни в політичному та соціальному житті, продовжує активно вдосконалювати систему соціального захисту населення. В контексті цього процесу виникає нагальна потреба у системному аналізі та оптимізації правових аспектів публічного управління. Забезпечення ефективного функціонування соціальної сфери вимагає не лише прийняття нових законодавчих актів, але й їх реалізації та контролю за їх виконанням. Система соціального захисту повинна бути максимально прозорою та доступною для кожного громадянина, незалежно від його соціального статусу чи місця проживання. Крім того, необхідно забезпечити ефективне використання ресурсів та уникнення корупції у сфері соціального захисту. Правове регулювання повинно сприяти покращенню якості життя громадян та забезпечувати їхню соціальну підтримку в усіх сферах життєдіяльності. Таким чином, розробка та впровадження ефективних правових механізмів управління системою соціального захисту населення в Україні є ключовим завданням на шляху до стабільного та справедливого суспільства.

Стан наукового дослідження питання. Окремі аспекти управління в галузі соціального захисту населення були об'єктом дослідження вітчизняних вчених: В. Андрущенко, Є. Бородіна, В. Єлагіна, А. Капської, М. Кравченко, Л. Кривачук, Е. Лібанової, М. Лукашевича, Н. Ничкало, Т. Семигіної, В. Скуратівського, П. Шевчука та інші.

Виклад основного матеріалу. Публічне управління системою соціального захисту населення включає в себе різноманітні організаційно-правові заходи, які реалізуються відповідальними урядовими структурами. Ці заходи призначені для забезпечення різних соціальних допомог, пільг та послуг для населення.

Класифікацію правових норм, які визначають принципи публічного управління системою соціального захисту населення, можна здійснити таким чином:

1. Виокремлення національних та міжнародних норм відповідно до рівня їх закріплення.
2. Виокремлення національних джерел (таких як Конституція України, закони та підзаконні акти).
3. Виокремлення міжнародно-правових актів (міжнародні договори, акти міжнародних організацій та «м'яке право»).
4. Виокремлення судових рішень (рішення Конституційного суду України, Верховного Суду України) [2, с. 45].
5. Розділення згідно з предметом правового регулювання: а) норм, що стосуються сфери соціального захисту населення; б) норм, що регулюють компетенцію суб'єктів публічного управління в цій галузі [1, с. 75].

Така класифікація допомагає структурувати та систематизувати різноманітні правові норми, що регулюють систему соціального захисту населення, що робить їх зрозумілими та доступними для аналізу та застосування.

Нормативно-правові акти нижчого рівня, такі як укази Президента України, постанови Кабінетом Міністрів України, накази міністерств та інших центральних органів виконавчої влади, а також акти місцевого самоврядування, впливають на формування правового фундаменту у сфері соціального захисту населення. Наприклад, постанова Кабінету Міністрів України «Про організацію надання соціальних послуг» від 1 червня 2020 року визначає

ключові принципи та механізми реалізації соціального захисту, а саме аспекти надання соціальних послуг, сприяючи забезпеченню державних соціальних гарантій населенню [3].

Не варто забувати про недоліки у нормативно-правовій базі системи соціального захисту населення. Однією з проблем є неузгодженість між поняттями у нормативно-правовій базі, а саме те, що два поняття можуть мати одну сутність.

Наприклад, у Законі України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» визначено державні соціальні стандарти як сукупність соціальних норм і нормативів, встановлених та іншими нормативно-правовими актами для забезпечення рівних основних державних соціальних гарантій. Однак стаття 8 цього ж закону вказує на те, що розміри державних гарантій соціальної підтримки осіб у складних життєвих умовах виконуються нормативно-державними соціальними послугами у сфері надання соціальних послуг. [4]. У Законі України «Про соціальні послуги» поняття «державних соціальних стандартів» замінено на «державний стандарт соціальних послуг», яке передбачає зміст, розмір, норми, умови та порядок надання соціальних послуг, а також показники якості, встановлені нормативно-правовим актом головного органу управління в сфері соціальної політики. [5]. Ці розбіжності у підходах можуть викликати проблеми з визначенням вартості соціальних послуг через показ чітких норм і нормативів, а також через розбіжність між соціальними послугами, які фінансуються з державного бюджету, та платними соціальними послугами.

Ефективним варіантом може слугувати розробка механізму, який уникатиме неузгодженості та суперечності між нормативно-правовими актами. Можна виділити такі кроки для його розробки:

1. Консультації з експертами (залучення до процесу розробки експертів у галузі соціальних послуг та правознавців, які можуть допомогти зрозуміти сутність та контекст проблемних термінів).

2. Розробка узгоджених визначень (створення узгоджених визначень для проблемних термінів, щоб уникнути плутанини та непорозумінь у їх інтерпретації).

3. Пропозиції до влади (надіслати свої рекомендації та пропозиції щодо внесення змін до відповідних нормативно-правових актів у компетентні органи чи комісії місцевого самоврядування, міністерство соціальної політики України та кабінет міністрів України).

4. Співпраця з громадськістю (залучення до процесу співпраці громадськість. Це допоможе поширити пропозиції та підвищити громадську свідомість про проблему).

5. Моніторинг і впровадження змін (після внесення змін у нормативно-правові акти слід здійснити моніторинг їх впровадження та ефективності. Це допоможе виявити будь-які подальші проблеми та внести корективи за необхідності).

Висновки. Правові аспекти публічного управління системою соціального захисту населення охоплюють набір правових норм, які відображаються у законодавчих актах різної вагомості, регулюючи функціонування управління суспільним захистом на рівнях як національному, так і міжнародному, відповідно до визначених джерел права.

Відсутність чіткої та уніфікованої термінології може призвести до непорозумінь, помилкового застосування законів та невідповідності між нормативними актами. Рішення даної проблеми вимагає системного та узгодженого підходу, за належного рівня залучення експертів та зацікавлених сторін це можливо.

Література:

1. Ліжєвський А. Л. Правові засади публічного адміністрування в системі соціального захисту населення. *Право і суспільство*. 2021. № 1. Ч. 2. С. 73-80. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2021/1-2_2021/14.pdf

2. Адміністративне право України. Повний курс: підручник / за ред. В. Галуцька, О. Правоторової. Видання третє. Київ: Академія адміністративно-правових наук, 2020. 466 с.

3. Про організацію надання соціальних послуг: Постанова Кабінету Міністрів України від 01.06.2020 р. № 587. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3758-12#Text>.

4. Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії: Закон України.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2017-14/ed20221119#Text>.
5. Про соціальні послуги: Закон України із внесеними змінами від 27.04.2022. URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text>.

КОВАЛЬОВ Максим,

курсант 2-го курсу ННП та ПФПНП
Дніпровського державного університету
внутрішніх справ

РИБАЛЬЧЕНКО Людмила,

кандидат економічних наук, доцент кафедри
економічної та інформаційної безпеки
Дніпровського державного університету
внутрішніх справ

ЗАХИСТ ВРАЗЛИВИХ ГРУП ПІД ЧАС ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ

Під час збройних конфліктів певні групи населення опиняються в особливо небезпечному становищі та потребують додаткового захисту. Їх називають вразливими групами. До вразливих груп належать жінки та дівчата, які частіше стають жертвами сексуального насильства, торгівлі людьми та інших форм експлуатації.

Їм також може бути важче отримати доступ до гуманітарної допомоги та медичних послуг. Діти особливо вразливі до фізичної та психологічної шкоди через свою залежність від дорослих. Їм може бути важко втекти від зон бойових дій, і вони частіше стають жертвами насильства, експлуатації та вербування збройними групами. Люди з інвалідністю можуть мати труднощі з евакуацією з небезпечних зон або отриманням доступу до гуманітарної допомоги. Вони також можуть бути більш схильними до дискримінації та насильства.

Люди похилого віку можуть мати труднощі з пересуванням самостійно або отриманням доступу до їжі, води та медичної допомоги. Вони також можуть бути більш схильними до захворювань та травм. Етнічні та релігійні меншини можуть стати мішенню для переслідувань, насильства та дискримінації з боку сторін конфлікту. Внутрішньо переміщені особи та біженці, які втратили свої домівки та засоби до існування, часто живуть у небезпечних та негігієнічних умовах.

Їм може бути важко отримати доступ до гуманітарної допомоги та базових послуг. Жертви сексуального насильства можуть зазнавати фізичної та психологічної шкоди, а також стигматизації та дискримінації. Їм може бути важко отримати доступ до медичної допомоги та психосоціальної підтримки. Важливо чітко ідентифікувати вразливі групи в кожному конкретному конфлікті, щоб зрозуміти їхні специфічні потреби та вразливість, розробити та впровадити цілеспрямовані заходи з їх захисту, забезпечити їм доступ до гуманітарної допомоги та інших необхідних послуг, а також захистити їхні права та гідність.

Вразливі групи, такі як жінки, діти, люди з інвалідністю, люди похилого віку, етнічні та релігійні меншини, а також внутрішньо переміщені особи та біженці, під час збройних конфліктів стикаються з особливо високим ризиком шкоди. Їх захист є юридичним зобов'язанням держав та інших акторів, які беруть участь у конфлікті. Існує ряд міжнародних правових інструментів, які забезпечують захист вразливих груп під час збройних конфліктів.

До них належать Женевські конвенції 1949 року та Додаткові протоколи до них: ці договори встановлюють базові принципи гуманітарного права, які застосовуються до всіх збройних конфліктів. Вони забороняють прямі напади на цивільних осіб, а також такі дії, як катування, насильство над жінками та вербування дітей-солдатів. Конвенція про права осіб з інвалідністю: ця конвенція забороняє дискримінацію людей з інвалідністю та зобов'язує держави вживати заходів для їх захисту та забезпечення їхніх прав під час збройних конфліктів. Конвенція про захист прав дітей: ця конвенція захищає права дітей під час збройних конфліктів, зокрема їх право на життя, свободу та особисту безпеку, а також право на освіту та охорону здоров'я.

Статут Міжнародного кримінального суду: цей статут передбачає відповідальність за воєнні злочини та злочини проти людяності, які можуть бути скоєні проти вразливих груп під час збройних конфліктів. Крім того, існує ряд регіональних та національних правових

інструментів, які також захищають вразливі групи під час збройних конфліктів. Держави мають відповідальність за впровадження та дотримання цих правових інструментів, розробку та впровадження національних планів дій з питань захисту вразливих груп під час збройних конфліктів, розслідування та переслідування порушень міжнародного гуманітарного права, співпрацю з міжнародними організаціями та гуманітарними агентствами з питань захисту вразливих груп.

Міжнародне співтовариство може допомогти у захисті вразливих груп під час збройних конфліктів шляхом надання політичної та фінансової підтримки зусиллям з захисту вразливих груп, тиску на держави з тим, щоб вони виконували свої зобов'язання з міжнародного гуманітарного права, підтримки мандатів миротворчих місій та міжнародних місій з моніторингу, забезпечення доступу гуманітарних організацій до вразливих груп [1].

Збройні конфлікти становлять серйозну загрозу для життя та безпеки вразливих груп, таких як жінки, діти, люди з інвалідністю, люди похилого віку, етнічні та релігійні меншини, а також внутрішньо переміщені особи та біженці. Важливо вживати заходів для запобігання шкоді цим групам населення. Це можна зробити шляхом планування військових операцій. При плануванні військових операцій важливо враховувати ризики для вразливих груп. Це може включати уникання нападу на цивільні об'єкти, такі як лікарні, школи та житлові будинки.

Також важливо використовувати зброю та боєприпаси, які зводять до мінімуму ризик шкоди для цивільних осіб. При розміщенні сил важливо уникати розміщення їх у районах, де проживають вразливі групи. Також важливо навчати військовослужбовців щодо захисту вразливих груп. Міжнародне гуманітарне право забороняє напади на цивільні об'єкти. До цивільних об'єктів належать лікарні, школи, житлові будинки, місця поклоніння та культурні пам'ятки. Напади на цивільні об'єкти можуть бути воєнними злочинами.

Міжнародне гуманітарне право забороняє використання зброї, яка непропорційно шкодить цивільному населенню. Це включає зброю, яка не може розрізняти між військовослужбовцями та цивільними особами. До такої зброї належать кластерні боєприпаси, наземні міни та деякі види вибухівки. Вразливі групи потребують доступу до гуманітарної допомоги, такої як їжа, вода, медична допомога та притулок. Важливо забезпечити безпечний доступ гуманітарних організацій до цих груп. Це може включати створення гуманітарних коридорів та забезпечення захисту гуманітарних працівників.

Важливо захищати права людини вразливих груп під час збройних конфліктів. Це включає заборону насильства та дискримінації, а також забезпечення доступу до правосуддя. Важливо підтримувати мир та примирення після закінчення збройного конфлікту. Це може допомогти створити безпечне та сприятливе середовище для вразливих груп.

Діти є однією з найбільш вразливих груп під час збройних конфліктів. Вони часто стають жертвами насильства, експлуатації та вербування збройними групами. Їм також може бути важко отримати доступ до їжі, води, медичної допомоги та освіти. Існує ряд заходів, які можна вжити для захисту дітей під час збройних конфліктів. Забезпечення безпеки: діти мають право на безпеку життя та свободу від насильства. Важливо забезпечити їм безпечні місця, де вони можуть жити та гратися. Це може включати бомбосховища, зони, вільні від зброї, та тимчасові поселення. Доступ до гуманітарної допомоги: діти потребують доступу до гуманітарної допомоги, такої як їжа, вода, медична допомога та освіта.

Важливо забезпечити безпечний доступ гуманітарних організацій до дітей. Це може включати створення гуманітарних коридорів та забезпечення захисту гуманітарних працівників. Захист від експлуатації та вербування: діти не повинні бути залучені до збройних конфліктів. Це включає заборону вербування дітей-солдатів та використання їх у бойових діях. Також важливо захистити дітей від сексуальної експлуатації та торгівлі людьми.

Психосоціальна підтримка: діти, які пережили збройний конфлікт, часто потребують психосоціальної підтримки. Це може включати консультації, групову терапію та інші програми допомоги. Важливо створити безпечне та сприятливе середовище, де діти можуть одужати. Освіта: діти мають право на освіту, навіть під час збройних конфліктів. Важливо забезпечити їм доступ до шкіл та інших навчальних закладів. Також важливо навчати дітей

про свої права та про те, як захистити себе під час конфлікту. Відновлення: дітям, які пережили збройний конфлікт, потребують допомоги у відновленні свого життя. Це може включати доступ до медичної допомоги, освіти та професійної підготовки. Також важливо допомогти їм возз'єднатися з сім'ями та відновити свою громаду [2].

Етнічні та релігійні меншини часто стають мішенню для переслідувань, насильства та дискримінації під час збройних конфліктів. Їхні права та гідність можуть бути серйозно порушені, а їхні життя та майно можуть бути загрожені. Існує ряд заходів, які можна вжити для захисту етнічних та релігійних меншин під час збройних конфліктів: забезпечення безпеки, етнічні та релігійні меншини мають право на безпеку життя та свободу від насильства.

Важливо забезпечити їм безпечні місця, де вони можуть жити та практикувати свою релігію або культуру. Це може включати бомбосховища, зони, вільні від зброї, та тимчасові поселення. Захист від дискримінації, етнічні та релігійні меншини не повинні зазнавати дискримінації через свою етнічну приналежність або релігію. Важливо забезпечити їм рівний доступ до гуманітарної допомоги, освіти, медичної допомоги та інших послуг. Також важливо захистити їхні права на свободу слова, віросповідання та мирних зібрань. Попередження насильства, важливо попередити насильство проти етнічних та релігійних меншин. Це може включати розслідування та переслідування порушень прав людини, а також забезпечення відповідальності за такі порушення.

Також важливо підвищувати обізнаність про ризики насильства та дискримінації. Сприяння діалогу та примиренню, важливо сприяти діалогу та примиренню між етнічними та релігійними групами. Це може допомогти розвинути взаєморозуміння та повагу між різними групами. Також важливо підтримувати процеси мирного врегулювання конфлікту. Відновлення, етнічні та релігійні меншини потребують допомоги у відновленні свого життя після збройного конфлікту. Це може включати доступ до медичної допомоги, освіти та професійної підготовки. Також важливо допомогти їм возз'єднатися з сім'ями та відновити свою громаду.

Під час збройних конфліктів вразливі групи, такі як жінки, діти, люди з інвалідністю, люди похилого віку, етнічні та релігійні меншини, а також внутрішньо переміщені особи та біженці, особливо схильні до ризику шкоди. За їх захист несе відповідальність ряд акторів: держави, збройні групи, міжнародне співтовариство, гуманітарні організації та самі вразливі групи.

Держави мають першочергову відповідальність за захист вразливих груп на своїй території. Вони повинні розробити та впровадити національні плани дій з питань захисту вразливих груп під час збройних конфліктів. До цих планів повинні належати заходи з запобігання шкоді, захисту та відновлення. Держави також повинні забезпечити дотримання міжнародного гуманітарного права та прав людини.

Збройні групи також несуть відповідальність за захист вразливих груп. Вони повинні дотримуватися міжнародного гуманітарного права та прав людини. Це включає заборону нападів на цивільних осіб, захист дітей від вербування та використання в бойових діях, а також забезпечення доступу до гуманітарної допомоги.

Міжнародне співтовариство може відігравати важливу роль у захисті вразливих груп під час збройних конфліктів. Це може включати надання політичної та фінансової підтримки зусиллям з захисту, тиск на держави та збройні групи з тим, щоб вони виконували свої зобов'язання, а також розгортання миротворчих місій та міжнародних місій з моніторингу. Гуманітарні організації відіграють життєво важливу роль у наданні гуманітарної допомоги вразливим групам під час збройних конфліктів. Вони повинні мати безпечний та безперешкодний доступ до цих груп, щоб надавати їм їжу, воду, медичну допомогу та інші необхідні послуги. Самі вразливі групи також можуть відігравати активну роль у захисті своїх прав. Вони можуть підвищувати обізнаність про свою ситуацію, вимагати захисту від держав та інших акторів, а також співпрацювати з гуманітарними організаціями.

Література:

1. Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text
2. Діти та збройні конфлікти: нормативно-правова база. Інформаційний портал War Childhood Museum. URL: <https://warchildhood.org/ua/children-and-armed-conflict-legal-framework/>

МИХАЙЛЧЕНКО Тетяна,

кандидатка юридичних наук, доцентка, старша наукова співробітниця Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені акад. В. В. Сташиса НАПрН України

ЗАСТОСУВАННЯ РОСІЄЮ ХІМІЧНОЇ ЗБРОЇ В УКРАЇНІ

Будь-яке сучасне суспільство в тій чи іншій мірі є залежним від зброї, бо це питання існування держави. Особливо гостро питання наявності чи відсутності зброї постає в умовах загострення міжнародних конфліктів. Наразі питання про доцільність чи недоцільність вироблення зброї в Україні не стоїть, адже маємо вже 11 рік війни з росією. Остання, систематично ігноруючи взяті нею міжнародні зобов'язання, постійно порушує міжнародне право, міжнародне гуманітарне право, правила та звичаї ведення війни, зокрема, й використовуючи хімічну зброю. Тож виникають питання:

1) чому Україна не застосовує аналогічно хімічну зброю проти російських військових?

2) як кваліфікувати дії російських військових, які застосовують хімічну зброю проти українців?

Щоб відповісти на ці питання слід насамперед з'ясувати: що таке хімічна зброя? Її легальне визначення надано у Конвенції про заборону розробки, виробництва, накопичення, застосування хімічної зброї та про її знищення. Відповідно до ст. II Конвенції поняття «хімічна зброя» означає у сукупності чи зокрема таке: а) токсичні хімікати та їх прекурсори, за винятком тих випадків, коли вони мають призначення для цілей, які не забороняються цією Конвенцією, за умов, що їх види та кількості відповідають таким цілям; б) боєприпаси та пристрої, спеціально призначені для смертельного ураження або заподіяння іншої шкоди за рахунок токсичних властивостей, зазначених у підпункті а) токсичних хімікатів, які вивільняються у результаті використання таких боєприпасів та пристроїв; с) будь-яке обладнання, спеціально призначене для використання безпосередньо у зв'язку із застосуванням боєприпасів та пристроїв, які зазначені в підпункті б)» [1].

При цьому, важливими є положення ч. 1 ст. I вказаної Конвенції, де вказано, що «Кожна держава-учасниця цієї Конвенції зобов'язується *ніколи, ні за яких умов*: а) не розробляти, не виробляти, не придбавати іншим чином, не накопичувати або не зберігати хімічну зброю або не передавати прямо чи непрямо хімічну зброю будь-кому; б) *не застосовувати хімічну зброю*» та ін.[1].

Вказана Конвенція була підписана Україною 13.01.1993 р. та ратифікована 16.10.1998 р. Примітно, що і росія є учасницею цієї ж Конвенції з 1997 р. Більш того, 27 вересня 2017 р. Росія повідомила про повну ліквідацію своїх запасів хімічної зброї [2]. Окрім того, і росія, і наша держава є учасницями Женевський протокол про заборону застосування на війні задушливих, отруйних або інших подібних газів та бактеріологічних засобів 1925 р. І хоча після цього РФ неодноразово підозрювали і навіть обвинувачували у застосуванні хімічної зброї, традиційно жодних реальних негативних наслідків для неї це не мало. Після ж російського вторгнення на територію України повідомлення про застосування нею хімічної зброї лунають постійно (у 2015 р. зафіксовано застосування гранат К-51 з речовиною сльозогінної дії під час боїв за Донецький аеродром; 11.04.2022 р. бійці полку «Азов», заявили, що росіяни застосували невстановлену отруйну речовину (хімічну зброю) у Маріуполі [3], 22.12.2023 р. російські війська зізналися, що навмисно використовують хімічну зброю (гранати К-51) проти Збройних Сил України [4], 14.12.2023 р. росіяни використали нову розробку – газові гранати РГ-Во з вмістом отруйної речовини подразнювальної дії хлорацетофенон (речовина CN або CS) та ін.). Загалом на середину січня 2024 р. Україна

зафіксувала лише з часу повномасштабного вторгнення 626 фактів застосування РФ боєприпасів, які споряджені отруйними хімічними речовинами [5].

На ґрунті всіх вищевикладених фактів виникає логічне питання: чому Україна не застосовує аналогічно хімічну зброю проти російських військових? Відповідаючи на нього слід відразу зробити наголос, що суто теоретично, відповідно до ч. 2 ст. XVI Конвенції про заборону розробки, виробництва, накопичення, застосування хімічної зброї та про її знищення «Кожна держава-учасниця з метою здійснення свого національного суверенітету має право вийти з цієї Конвенції, якщо вона вирішить, що надзвичайні події, які стосуються предмета цієї Конвенції, поставили під загрозу найвищі інтереси її країни. Вона за 90 днів повідомляє про такий вихід усі інші держави-учасниці, Виконавчу раду, депозитарія та Раду Безпеки ООН. Таке повідомлення включає викладення надзвичайних подій, які вона розглядає як такі, що поставили під загрозу її найвищі інтереси» [1]. Державна цілісність, її суверенітет, життя і здоров'я її громадян є найвищими цінностями, а повномасштабна війна та використання державою-агресором хімічної зброї могло б вважатися надзвичайною подією. Але! Згідно ч. 3 цієї ж статті «Вихід держави-учасниці з цієї Конвенції ніяким чином не зачіпає обов'язок держав продовжувати виконання зобов'язань, згідно з будь-якими відповідними нормами міжнародного права, і, зокрема, згідно з Женевським протоколом 1925 р.» [1]. Вийти ж з останнього фактично немає змоги, адже він цього не передбачає. Більш того, використання хімічної зброї може розцінюватися як воєнний злочин відповідно до Римського статуту (ст. 8(2)(b)(xvii) та ст. 8(2)(e)), тобто використання хімічної зброї Україною є не найкращим варіантом як у перспективі втрати міжнародної підтримки, так і в перспективі кримінального переслідування.

Окрім того, участь України в Конвенції про заборону розробки, виробництва, накопичення, застосування хімічної зброї та про її знищення дозволила їй 24.04.2024 р. ратифікувати Додаткову угоду між Україною та Технічним секретаріатом Організації із заборони хімічної зброї про привілеї та імунітети для візитів технічної допомоги. Цей крок дозволяє залучити місії Організації в Україну задля фіксації та збору доказів використання російськими військовими хімічної зброї. Єдине, що варто було б також зробити, це офіційно звернутися до Секретаріату з приводу застосування російською федерацією отруйних хімікатів в ході війни.

Як же кваліфікувати дії російських військових, які застосовують хімічну зброю проти українців? На нашу думку, такі дії можуть підпадати як під ст. 438 КК України «Порушення законів та звичаїв війни» (у формі застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом), так і під ст. 439 КК України «Застосування зброї масового знищення» та ст. 440 КК України «Розроблення, виробництво, придбання, зберігання, збут, транспортування зброї масового знищення». При цьому ст. 438 КК є загальною нормою, а ст. 439 та 440 КК – спеціальними. Тож відповідно до правил кваліфікації дії винних осіб мають отримати кримінально-правову оцінку саме за спеціальними нормами. Водночас підхід законодавця в формулюванні даних норм навряд чи можна назвати виправданим. Адже поділ цих статей на загальну (ст. 438 КК) і спеціальну (ст. 439 КК) є умовним, бо ж навіть караність цих діянь є майже ідентичною (окрім нижньої межі у ч. 2 ст. 439 КК).

Більш виважено підійшли в цьому аспекті автори проекту нового КК. Насамперед вони чітко навели перелік, що слід розуміти під засобами ведення війни, що заборонені міжнародним гуманітарним правом (ст. 11.4.1), відносячи туди зокрема й а) отруту чи отруйну зброю; б) задушливі, отруйні чи інші подібні гази або аналогічні рідини, матеріали чи засоби; г) хімічну зброю та ін. [6]. В подальшому вони чітко розмежували випадки, коли хімічна зброя, яка є зброєю масового знищення, використовується під час збройного конфлікту (ст. 11.4.5 «Серйозне порушення норм міжнародного гуманітарного права у зв'язку з міжнародним збройним конфліктом або збройним конфліктом неміжнародного характеру»), визнавши це злочином 7 ступеня, і інші випадки (не пов'язані зі збройним конфліктом) її використання (ст. 11.5.4 «Застосування зброї масового знищення»), вказавши, що це злочин 5 ступеня [6]. Водночас варто було б говорити, що така ознака як спричинення довгострокової та масштабної

шкоди довіллю, що підвищує на 2 ступеня тяжкість злочинів, передбачених Розділом 11.5, має поширювати свою дію не лише на ст. 11.5.6 «Екоцид», а й на ст. 11.5.4 Проєкту.

Отож, питання застосування хімічної зброї росією проти України не полишає своєї актуальності. Незважаючи на всі зусилля міжнародної спільноти росіяни нарощують її використання (останнє повідомлення від 10.03.2024 р.); кількість облікованих за 2023-2024 рр. Генеральною прокуратурою кримінальних правопорушень за ст. 439 КК дорівнює нулю, що викликає значні запитання, враховуючи кількість повідомлені про хімічні атаки в ЗМІ; питання доказовості, а в подальшому і кваліфікації вказаних порушень залишає наразі більше питань, аніж відповідей.

Література:

1. Конвенція про заборону розробки, виробництва, накопичення, застосування хімічної зброї та про її знищення (укр/рос) : Конвенція; ООН від 13.01.1993. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_182
2. Историческое событие: Россия досрочно уничтожила все химическое оружие. 27.09.2017. Вести.ru. URL: <https://web.archive.org/web/20220325172136/https://www.vesti.ru/article/1602191>
3. Хімічна атака в Маріуполі: Білецький повідомив про трьох постраждалих. 12.04.2022. УКРІНФОРМ. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3455147-himicna-ataka-v-mariupoli-bileckij-povidomiv-pro-troh-postrazdalih.html>
4. Russian Offensive Campaign Assessment, December 23, 2023. The Institute for the Study of War. URL: <https://www.understandingwar.org/backgrounder/russian-offensive-campaign-assessment-december-23-2023>
5. Військові рф 626 разів застосовували хімічну зброю в Україні з початку вторгнення. 13.01.2024. Армія-INFORM. URL: <https://armyinform.com.ua/2024/01/13/rf-zdijsnyla-626-himichnyh-atak-po-ukrayini-z-pochatku-shyrokomasshtabnogo-vtorgnennya/>
6. Проєкт нового КК: станом на 25.02.2024. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2024/02/26/kontrolnyj-tekst-proyektu-kk-25-02-2024.pdf>

ПЕРЕВЕРЗЄВА Ольга,

кандидат юридичних наук, старший дослідник,
старший науковий співробітник відділу
міжнародного права та права Європейського
Союзу Інституту держави і права ім. В. М.
Корецького НАН України

БЕЗПЕКА СУДНОПЛАВСТВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

В Україні існують стратегічно важливі морські шляхи, у зв'язку з цим, безпека судноплавства в умовах воєнного стану є пріоритетом для національної безпеки, особливо після початку російської агресії у 2014 році та повномасштабного вторгнення в 2022 році. Дії України спрямовані на забезпечення безпеки судноплавства, на міжнародне співробітництво та підтримку. У 2022 році стратегічні комунікації з партнерами стали основою формування міжнародних коаліцій із протидії російській агресії, зважаючи на необхідність збереження постійного фокуса уваги іноземних держав до подій в Україні та потребу прийняття швидких рішень за широким спектром питань [1, с.18]. На спеціальній сесії Генеральної Асамблеї ООН була ухвалена резолюція “Принципи Статуту ООН, що лежать в основі всеосяжного, справедливого і тривалого миру в Україні”[2].

Україна посилила співпрацю з НАТО, зокрема військово-морські сили НАТО регулярно здійснюють патрулювання та проводять навчання у Чорному морі для забезпечення безпеки судноплавства.

Україна співпрацює з ЄС щодо розвідувальної інформації, технічної допомоги та консультацій з морської безпеки. Запроваджені перед масштабним вторгненням ініціативи Європейського Союзу «Чорноморська синергія» та «Східне партнерство» свідчать про зацікавленість у поглибленні співпраці ЄС з країнами Чорноморського простору у галузі безпеки. Через ці механізми відбувалося залучення ЄС до процесів інституціонального становлення системи безпеки регіону або комплексу регіональної безпеки як невід’ємної складової частини загальноєвропейської архітектури безпеки. Процес залучення передбачав лише співпрацю в окремих галузях та надання фінансового / технічного сприяння імплементації конкретних міжрегіональних проєктів у сферах енергетики, транспорту, науки та технологій, безпеки кордонів тощо. У документах ЄС на той час не йшлося про активізацію участі у врегулюванні конфліктів або налагодження співпраці з регіональними організаціями у сфері безпеки [3, с.40-41].

Військово-морські сили України здійснюють патрулювання та охорону портів і прибережних вод для запобігання диверсійним актам та проводять операції щодо розмінування морських шляхів і портів для забезпечення безпеки судноплавства. Введення воєнного стану дозволяє уряду України запроваджувати спеціальні заходи для забезпечення національної безпеки, включаючи контроль за судноплавством, обмежувати рух в певних районах та спеціальні режими в роботі портів, застосовувати супутникові технології для моніторингу руху суден та виявляти потенційні загрози, обмінюватися розвідувальною інформацією.

Розглянемо події, які регулюють безпеку судноплавства, зокрема щодо охорони морських кордонів і заходів протидії терористичним загрозам. У 25 листопада 2018 року російські військові кораблі захопили три українських військових кораблі та їх екіпажі в Керченській протоці [4]. Це призвело до активізації міжнародної уваги до безпеки судноплавства в регіоні та збільшити міжнародно-правовий тиск на російську федерацію з вимогою дотримання принципів та норм міжнародного права.

Представники України реалізовували активну діяльність на різних майданчиках ООН з метою привернення уваги щодо підвищеної небезпеки судноплавства у Чорному морі. За посередництва ООН (липень) 2022 року було підписано Зернову угоду щодо експорту українського зерна морським шляхом, яка була продовжена у листопаді. Це дозволило

встановити судноплавство через безпечні морські шляхи у Чорному морі та експортувати зерно з портів України.

Україна регулярно бере участь у міжнародних військово-морських навчаннях, таких як “Sea Breeze”, що проводяться спільно з НАТО та іншими партнерами для координації та готовності до захисту судноплавства.

Україна запровадила ряд законодавчих ініціатив, спрямованих на забезпечення безпеки судноплавства, охорону морських кордонів та протидію терористичним загрозам. Так, відповідно до Стаття 1. «Основні завдання Державної прикордонної служби України»: В цій статті визначено завдання ДПСУ, а саме, на Державну прикордонну службу України покладаються завдання щодо забезпечення недоторканності державного кордону та охорони суверенних прав України в її прилеглий зоні та виключній (морській) економічній зоні [5]. Вищенаведеного, Закон України «Про Державну прикордонну службу України» регулює діяльність Державної прикордонної служби України (ДПСУ), яка відіграє головну роль у охороні державних кордонів та морських кордонів. Закон визначає обов'язки, повноваження і структуру ДПСУ і також охорону морських територій.

Відповідно до пункту .4 статті 5 «Особливості правового режиму тимчасово окупованої території України» Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» встановлено, тимчасово окупованою територією України визначається: Сухопутна територія Автономної Республіки Крим та міста Севастополя; Внутрішні морські води та територіальне море України, що прилягають до сухопутної території Автономної Республіки Крим та міста Севастополя; підводний простір в межах територіального моря України, що прилягає до сухопутної території Автономної Республіки Крим та міста Севастополя; повітряний простір над цими територіями [6]. Даний Закон визначає правовий режим на тимчасово окупованих територіях, зокрема щодо судноплавства в акваторії Чорного та Азовського морів.

Відповідно до Наказу Міністерства інфраструктури України від 27.03.2013 року № 198 «Про затвердження Порядку організації охорони морських та річкових портів» порядок встановлює процедуру з організації захисту і охорони морських та річкових портів, методи виявлення потенційних недоліків в забезпеченні охорони портів, портових засобів портів, заходи щодо виявлення перешкод охороні і відповідні дії щодо запобігання та протидії інцидентам, пов'язаним з охороною, зокрема актам тероризму, актам незаконного втручання (далі - АНВ) та піратства на території (акваторії) портів, в яких обслуговуються судна, що виконують міжнародні рейси. 1.2. Метою цього Порядку є встановлення вимог щодо організації охорони морських і річкових портів, зокрема портових засобів, розташованих в межах їх території та акваторії, а також інших районів портів. 1.3. Заходи щодо охорони порту базуються на принципах та процедурах, закладених в главі XI-2 додатка до Міжнародної конвенції з охорони людського життя на морі 1974 року, з поправками (далі - Конвенція СОЛАС-74), частинах А та Б Міжнародного кодексу з охорони суден і портових засобів (далі - Кодекс ОСПЗ), Регламенті (ЄС) Європейського Парламенту та Ради від 31 березня 2004 року № 725/2004 «Про посилення безпеки суден та портових споруд», Директиві Європейського Парламенту та Ради від 26 жовтня 2005 року № 2005/65/ЄС «Про посилення охорони портів». Документ визначає механізми співпраці між портовими адміністраціями та правоохоронними органами, а також іншими державними органами, відповідальними за безпеку та регламентує обмін інформацією щодо загроз [7].

Національна стратегія морської безпеки України визначає завдання щодо забезпечення морської безпеки і захисту національних інтересів України на морі. Національна стратегія морської безпеки України забезпечує захист національних інтересів на морі, включаючи охорону державних кордонів, боротьбу з незаконною діяльністю [8].

Сьогодні Україна посилює охорону портів і прибережних вод та вводить додаткові заходи охорони в портах України. Застосовує встановлення сучасних систем відеоспостереження та контролю доступу, проводить спільні навчання та маневри з військово-морськими силами країн-держав НАТО для підвищення оперативної готовності та взаємодії у

випадку терористичних загроз, розміщує та використовує спеціалізовані підрозділи та підрозділи спеціального призначення СБУ та Національної гвардії в портах України для забезпечення безпеки судноплавства. Важливі заходи демонструють зусилля України щодо забезпечення безпеки судноплавства в умовах воєнного стану, охорони морських кордонів і протидії терористичним загрозам.

Література:

1. Українська призма: Зовнішня політика 2022. Аналітичне дослідження /ред. колегія: к.політ. н. Бурейко Н., Максак Г., к.політ. н. Шелест Г.; ГО «Рада зовнішньої політики «Українська призма», Фонд ім. Ф. Еберта. ТОВ «Вістка». Київ, 2023. С.18
2. Понад 140 держав підтримали українську формулу миру. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3674324-genasamblea-oon-uhvalila-ukrainsku-rezoluciu-sodo-neobhidnosti->
3. Стратегічне партнерство з Турецькою Республікою : зовнішньоекономічні аспекти : аналіт. доп. / Н. Гавриленко, А. Бобровицький, М. Замікула та ін.; заг. ред. М. Паламарчука, Р. Юлдашева. Київ : НІСД, 2022. С.40-41 <https://doi.org/10.53679/NISS-analytrep.2022.16>
4. Річниця захоплення українських моряків: міжнародний трибунал досі розглядає цю справу. URL: <https://suspilne.media/crimea/625137-ricnica-zahoplenna-ukrainskih-morakiv-miznarodnij-tribunal-dosi-rozgladae-cu->
5. Закон України «Про Державну прикордонну службу». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/661-15#Text>
6. Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text>
7. Наказ Міністерства інфраструктури України від 27.03.2013 № 198 «Про затвердження Порядку організації охорони морських та річкових портів». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0654-13#Text>
8. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Морської доктрини України на період до 2035 року» від 7 жовтня 2009 р. №1307. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/КР091307>

ТИХОМИРОВА Галина,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри права Маріупольського
державного університету

ЩОДО ОСОБЛИВОСТЕЙ ПРАВОВОЇ ПРИРОДИ РІШЕНЬ ЄСПЛ

Існують різні думки щодо статусу ЄСПЛ, але особливий характер цього статусу цілком визнається. З огляду на це, певні особливості притаманні і практиці ЄСПЛ загалом. Рішення ЄСПЛ є важливою складовою практики Суду, а відтак їх дослідження викликає науковий та практичний інтерес. Перш за все, приділяється значна увага питанню про правову природу рішень ЄСПЛ, оскільки ані Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, ані Протоколи до неї, не надають відповідної дефініції. Враховуючи цей факт, юридична доктрина сприймає це питання неоднозначно, воно залишається дискусійним.

Історично склалися три напрямки, що абсолютно по-різному трактують особливості правової природи рішень ЄСПЛ. Так, перший напрямок асоціюють із прецедентною природою рішень. Інший – із актами тлумачення, а третій репрезентовано поглядами про правозастосовну природу рішень ЄСПЛ. В межах згаданих напрямків існують також суміжні та окремі течії.

Найбільш розробленою та послідовною, але в той же час дискусійною є позиція щодо прецедентного характеру рішень ЄСПЛ. Перш за все, якщо мова йде про прецедентний характер рішень ЄСПЛ, то слід розпочати дослідження з розуміння самої суті прецеденту як явища правової дійсності. Судовий прецедент визначають як певне правило, що вперше встановлене судовим рішенням з конкретної справи, і яке в подальшому підлягає застосуванню при вирішенні аналогічних справ [1].

Значна кількість науковців вважають, що усі рішення ЄСПЛ є за своєю юридичною природою прецедентами. Аргументується це принциповим характером відповідних рішень і тим, що Суд при вирішенні конкретних справ посилається на свої попередні рішення. Прихильники такої позиції вважають, що саме у якості прецеденту рішення ЄСПЛ і входять до правової системи та гарантують досягнення послідовності, принципів визначеності та одноманітності [2, с. 20].

Існує протилежна точка зору, згідно із якою рішення ЄСПЛ не є судовими прецедентами виходячи з англо-саксонської доктрини. Прибічники цієї тези вважають, що рішення ЄСПЛ можна вважати джерелами права, але джерела права не завжди претендують на обов'язковість у застосуванні, на відміну від «класичного судового прецеденту». У цьому світлі рішення Суду розглядають, певною мірою, в якості ідеологічної основи судочинства, адже враховується додатковий, субсидіарний характер судової практики як джерела права в державах континентальної правової сім'ї [3, с. 8].

Якщо стосовно розуміння рішень ЄСПЛ як «класичного судового прецеденту» та зворотної позиції про неототожнення цих понять все більш-менш зрозуміло, то справжні дискусії виникають щодо іншої позиції. Її зміст полягає у тому, що рішення ЄСПЛ за особливостями своєї природи є чимось середнім між судовим прецедентом та «усталеною судовою практикою». Доктрина загального права знає поряд з «класичним судовим прецедентом» явище «*persuasive precedent*» або «переконливий прецедент». В наукових колах зазначається, що рішення ЄСПЛ можна віднести до категорії «переконливого прецеденту» і пояснюється це тим, що він, по-перше, притаманний і для держав загального права і для держав континентального права. По-друге, рішеннями ЄСПЛ формуються такі правові позиції, які мають суттєве значення для судів тих держав, проти яких вони ухвалюються [3, с. 7].

Віднесення рішень ЄСПЛ до «переконливого прецеденту» окрім прихильників має і противників. Останні наголошують, що з'являється термінологічна невпорядкованість через співвідношення необов'язкових властивостей «переконливого прецеденту» та

необов'язкового характеру додаткових джерел права. У цьому випадку робиться необґрунтований висновок про відсутність нормативної властивості практики міжнародної судової установи для національних судів, тоді коли юрисдикцію відповідної установи цією державою визнано. Ця теза аргументується за рахунок посилань на норми Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Так, згідно із ст. 32, ч. 1 ст. 47 Конвенції, на всі питання тлумачення та застосування Конвенції поширюється юрисдикція ЄСПЛ [4]. Таким чином, зазначаючи про тлумачення Конвенції, маються на увазі рішення Суду, в яких це тлумачення і відбувається. Надана аргументація, на думку її авторів, вказує на обов'язковий характер рішень ЄСПЛ для національних судів держав-учасниць і неможливість віднесення рішень ЄСПЛ до доктрини «переконливого прецеденту» («*persuasive precedent*»).

Цікавою для розуміння досліджуваного питання є позиція власне Суду стосовно прецедентної природи його рішень. Дуже наглядно це демонструє правова позиція, викладена у рішенні по справі Претті («*Pretty v. the United Kingdom*»). Судом зазначається, що згідно зі ст. 34 Конвенції, до компетенції Суду входить застосування її норм до обставин конкретної, індивідуальної справи. Але такі індивідуальні рішення стають прецедентами, оскільки вони сформульовані так, що ні практично, ні теоретично немає перешкод для їх застосування в інших тотожних справах. І мова йде не про рішення ЄСПЛ взагалі, а лише про рішення по справі [5]. Одночасно із цим рішенням існує також окрема думка судді П. де Альбукерка у справі «*Herrmann v. Germany*». Мова йде про те, що попередньо встановлене Судом «*previous ruling*» за своєю властивістю не є встановленим правилом «*stare decisis*». Згідно із цим твердженням, Суд може і повинен для забезпечення прав, гарантованих ЄСПЛ, змінити власну практику, якщо остання потребує вдосконалення та визначеності [6]. Тобто, ЄСПЛ вважає власні рішення прецедентними, але наголошує, що він не є зв'язаним відповідними рішеннями і може їх переглядати за умови суттєвої зміни обставин.

Неоднозначність поглядів на природу рішень ЄСПЛ виражається також в дискусії щодо визнання останніх актами тлумачення. Прибічники такого визнання підкреслюють, що рішення ЄСПЛ є, в першу чергу, актами тлумачення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [7, с. 50]. Аргументується, що навіть за відсутності первісного наміру тлумачити правовий припис, з'ясування його сутності, виражене у зовнішній формі, – є актом тлумачення.

Серед характерних рис актів тлумачення в теорії права називають те, що вони не мають за мету створення нових правових норм, а їх завданням є роз'яснення, уточнення, конкретизація діючих норм з метою їх подальшого ефективного застосування. Тобто, як правило, вони виконують важливу функцію в процесі реалізації діючого права [8, с. 31]. Що ж стосується рішень ЄСПЛ, то вони дійсно мають властивості, притаманні актам тлумачення: обов'язковий характер, юридична сила та відповідні юридичні наслідки. Рішення ЄСПЛ називають «динамічним правом Конвенції». І навіть юридична література містить назву такого виду тлумачення: «динаміко-еволютивне» [2, с. 21]. Важливо сказати про те, що рішеннями ЄСПЛ дійсно тлумачаться конвенційні норми, але такі рішення не містять у собі всіх ознак акту тлумачення в загальнотеоретичному розумінні. Так, різниця полягає у тому, що рішення ЄСПЛ містять як конкретизуючі, так і нормативні приписи самостійного значення, оскільки включають рішення по справі, а акти тлумачення – лише конкретизуючі. Отже, зведення рішень Суду лише до актів тлумачення як різновиду інтерпретаційних актів, суттєво і штучно звужує їх правовий зміст та наповнення.

В той час, як одні дослідники зосереджують увагу на інтерпретаційній, правотлумачній природі рішень ЄСПЛ, інші роблять акцент на правозастосовних властивостях.

Загальна теорія називає правозастосовним актом формально-закріплене, владне рішення уповноваженого та компетентного суб'єкта права за результатами розгляду конкретної справи, яким встановлюються, змінюються чи припиняються відповідні права і обов'язки учасників правовідносин [9, с. 58]. Прибічники правозастосовної природи рішень ЄСПЛ впевнені, що останнім притаманні усі ознаки правозастосовних актів. Вони доводять це тим, що, по-перше, рішення ЄСПЛ носять публічно-владний характер. По-друге, відповідно

ст. 32 Конвенції Суд уповноважено на прийняття таких актів, отже це акти компетентного органу. По-третє, рішення Суду як правозастосовний акт містить індивідуальне правило поведінки та його обов'язкова дія є персоніфікованою, оскільки поширюється на заявника та державу-відповідача. Серед притаманних ознак також називають пряму дію акту і юридичну форму вираження. Мається на увазі певна логічна структура побудови, що складається з трьох частин: процедура, факти та питання права. До того ж, за самою суттю без рішень ЄСПЛ неможливий належний захист гарантованих Конвенцією прав та свобод [10, с. 124]. Водночас, підпадаючи під ознаки правозастосовного акту, рішення ЄСПЛ мають суттєві відмінності від нього. Так, рішення Суду можуть носити не тільки індивідуальний характер, адже наділяються юридичною силою як в конкретній ситуації, так і при вирішенні аналогічних спав. Тобто, їм властива багатократність застосування.

Останнім часом все більше з'являються твердження про те, що за своїми особливостями рішення ЄСПЛ мають змішану природу. Є думка про триєдину природу, коли рішення Суду поєднують у собі: 1) нормативний характер в силу обов'язковості правових позицій («*ratio decidendi*»); 2) інтерпретаційний характер за рахунок тлумачення Конвенції та протоколів до неї; 3) правозастосовний характер, оскільки містять вирішення конкретної справи. Також простежуються погляди про поєднання у природі рішень ЄСПЛ прецедентних властивостей та ознак акту тлумачення. Пояснюється, що авторитет ЄСПЛ як органу, який уповноважений тлумачити Конвенцію, одночасно впливає і на формування прецедентної природи його рішень, які виступають своєрідним орієнтиром у практиці захисту прав та основоположних свобод людини. Зауважується, що визнання прецедентного характеру рішень ЄСПЛ надає усі підстави і для визнання їх інтерпретаційного характеру [11, с. 133]. Видається, що погляди, якими відстоюється теза про змішану природу рішень Суду, зайвий раз демонструють особливості такої природи.

Виходячи з системного аналізу вищевикладених положень, слід зазначити, що рішення ЄСПЛ за своєю правовою природою є особливою складовою практики ЄСПЛ. Вказана особливість правової природи пояснюється поєднанням у ній ознак акту прецедентного, інтерпретаційного та правозастосовного характеру.

Література:

1. Black's Law Dicrionary, (5 th ed. 1979). URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Precedent#cite_note-1 (дата звернення: 26.05.2024).
2. Завгородній В.А. Правова природа рішень Європейського суду з прав людини. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2015. № 15. Т. 1. С. 19–22.
3. Кагановська Т. Є., Пахомова І. А. Застосування практики Європейського суду з прав людини. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Право»*. Харків, 2018. Вип. 26. С. 6–9.
4. Про захист прав людини і основоположних свобод : Конвенція від 17.07.1997 р. № 995_004. *Офіційний вісник України*. 1998. № 32. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 26.05.2024).
5. *Pretty v the United Kingdom. Judgment.* no. 2346/02. 29 April. 2002. ECHR 2002- III. URL: <http://www.echr.coe> (дата звернення: 26.05.2024).
6. Case of Herrmann v. Germany. *Partly concurring and partly dissenting opinion of Judge Pinto de Albuquerque*. URL:<http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/Pages/search.aspx#%7B%22fulltext%22%3A%5B%22precedent%22%2C%22documentcollectionid%22%3A%5B%22COMMITTEE%22%2C%22DECISIONS%22%2C%22COMMUNICATEDCASES%22%2C%22CLIN%22%2C%22ADVISORYOPINIONS%22%2C%22REPORTS%22%2C%22RESOLUTIONS%22%5D%2C%22itemid%22%3A%5B%22001-111690%22%5D%7D> (дата звернення: 26.05.2024).
7. Попов Ю.Ю. Рішення Європейського суду з прав людини як переконливий прецедент: досвід Англії та України. *Підприємництво, господарство і право*. 2010. № 11. С. 49–52.

8. Кривецька Л.М. Юридична природа актів тлумачення норм права. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2011. № 4. С. 26–33.
9. Бриль К.І. Поняття правозастосовних актів. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України*. 2005. № 2. С. 54–59.
10. Пархета А.А. Специфіка застосування рішень Європейського суду з прав людини у правовій системі України. *Вісник Вищої ради юстиції*. 2013. № 1(13). С. 117–133.
11. Блажівська Н.Є. Правова природа рішень Європейського суду з прав людини. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. 2018. № 2 Т. 29 (68). С.131–136.

ТУРЧЕНКО Ольга,

кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри конституційного,
міжнародного і кримінального права
Донецького національного університету імені
Василя Стуса

ПОРУШЕННЯ МОВНИХ ПРАВ УКРАЇНЦІВ В УМОВАХ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ

Одним із видів дискримінації є дискримінація за мовною ознакою. Стаття 10 Конституції України визначає українську мову як державну. Поряд з цим, в Україні гарантується вільний розвиток, використання і захист російської, інших мов національних меншин України (частина третя вказаної статті), а також держава сприяє вивченню мов міжнародного спілкування (частина четверта вказаної статті). Частина 2 статті 24 Конституції України визначає, що «не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками». У Рішенні Конституційного Суду України від 12 квітня 2012 р. № 9-рп/2012 зазначається, що «рівність та недопустимість дискримінації особи є не тільки конституційними принципами національної правової системи України, а й фундаментальними цінностями світового співтовариства, на чому наголошено у міжнародних правових актах з питань захисту прав і свобод людини і громадянина».

Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. (далі – ЄКПЛ), не закріплюючи буквально принцип рівності прав людини, забезпечує рівність через заборону дискримінації у ст. 14: «Користування правами та свободами, визнаними в цій Конвенції, має бути забезпечене без дискримінації за будь-якою ознакою – статі, раси, кольору шкіри, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження, належності до національних меншин, майнового стану, народження, або за іншою ознакою». Ст. 14 ЄКПЛ не створює самостійного зобов'язання, а закріплює загальне правило щодо здійснення прав, зазначених у ст. 2–13 Конвенції. Європейський суд з прав людини у Бельгійській мовній справі (Belgain Linguistics Case) зазначив з цього приводу, що права, гарантовані ЄКПЛ, повинні розглядатись у такий спосіб, нібито заборона дискримінації «становить невід'ємну частину кожної зі статей, які встановлюють права і свободи». На утвердження самостійного характеру принципу дискримінації спрямований Протокол № 12 до ЄКПЛ, відкритий для підписання 04 листопада 2000 р., ст. 1 якого передбачає загальну заборону дискримінації «за будь-якою ознакою, наприклад за ознакою статі, раси, кольору шкіри, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження, належності до національної меншини, майнового стану, народження або за іншою ознакою».

Невід'ємною умовою кваліфікації юридичної ситуації як дискримінації є наявність «захищених ознак» – індивідуальних характеристик, що не повинні братися до уваги для цілей відмінного ставлення чи користування конкретним благом. І ст. 14 ЄКПЛ, і Протокол № 12 до ЄКПЛ використовують підтверджений Судом у Бельгійській мовній справі принцип індикативного переліку захищених ознак, в наслідок чого органи Конвенції дістали змогу розглядати скарги щодо дискримінації за іншими ознаками.

Аналіз практики ЄСПЛ свідчить про те, що ситуації дискримінації за мовною ознакою розглядаються ним в контексті порушення основного права на освіту, гарантованого статтею 2 Протоколу №1 до ЄКПЛ. Хоча вказана стаття не уточнює, якою мовою має забезпечуватись освіта, ЄСПЛ у Бельгійській мовній справі зазначив: «Право на освіту втрапить сенс, якщо воно не передбачатиме для його носія право здобувати освіту мовою або мовами (залежно від ситуації) національних меншин».

В Україні склалася особлива мовна ситуація, за якою дискримінації зазнають представники саме титульного етносу.

Так, можна згадати т. зв. «мовний майдан» 2012 року, викликаний прийняттям скандально відомого Закону Ківалова – Коліснichenка, який передбачав можливість офіційної двомовності в регіонах, де чисельність нацменшин перевищує 10 %; мовний скандал з громадянами України, які працюють в Польщі, 2018 року.

Пояснимо, у 2012 р. на дотримання зобов'язань, які взяла на себе держава при ратифікації Європейської хартії регіональних мов чи мов меншин 1992 р., був прийнятий Закон України «Про засади державної мовної політики», який «створив умови для запобігання дискримінації лише носіїв мов меншин і викликав широке занепокоєння в українському суспільстві та в міжнародних організаціях щодо функцій української мови як державної» [1]. Венеціанська комісія також зазначила, що законопроект не в змозі забезпечити належний баланс між розвитком і використанням державної мови як об'єднувального чинника в житті суспільства та розвитком і захистом мов меншин, а Міжнародна неурядова організація Freedom House у своєму висновку вказала: «В Україні було відмічено зниження позицій у зв'язку з погіршенням якості проведення парламентських виборів, збільшенням тиску уряду на опозицію та новий закон на користь російськомовної частини населення та одночасно ігнорування менш чисельних меншин» [2]. Під час дії вказаного Закону, до його визнання неконституційним (Рішення Конституційного Суду № 2-р/2018 від 28 лютого 2018 р.), як зазначав громадський діяч Роман Матис «понад 70% громадян України щоденно і цілодобово дискримінувалися за мовною ознакою, і це дозволяв робити Закон» [3].

Загострилась ситуація з початком збройної агресії РФ, зокрема з окупацією Кримського півострова, частин Донецької та Луганської областей, яку можна розглядати головним викликом українській державності, правам людини та міжнародній безпеці загалом.

Андрій Щекун, представник Крайової Ради Українців Криму, зазначає, що у 2014-2015 роках в Криму було ліквідовано 7 шкіл та понад 800 класів з українською мовою викладання, згодом були ліквідовані Кримський академічний український музичний театр, з назви театру прибрали слово «український», фактично всі засоби масмедіа українською мовою, насамперед, закрилися програми у державній телекомпанії «Крим», які виходили українською мовою: «Млин», «Рідна хата».

В Огляді щодо обмеження функціонування української мови на тимчасово окупованих територіях України, підготовленому Уповноваженим із захисту державної мови у лютому 2021 року [4], наводяться також наступні дані. Станом на 2021 рік у Криму офіційно залишилася лише одна школа з українською мовою навчання (№ 20, м. Феодосія; колишня школа імені Олени Теліги), у якій навчання здійснюється до 9 класу. Хоча у 2018 році Кримська правозахисна група з посиланням на батьків та учнів школи повідомляла, що насправді інформація про викладання предметів українською не відповідає дійсності. Щодо Донецької та Луганської областей, то на початку 2014 року лише в Донецьку працювали 34 школи та 750 класів з українською мовою викладання, але вже у 2017 році О. Захарченко, на той час лідер ДНР, заявив, що 100% загальноосвітніх шкіл окупованих районів перейшли на російську мову викладання. У березні - червні 2020 року адміністрації ДНР та ЛНР виключили вивчення української мови і літератури із навчальних планів загальноосвітніх закладів; можливість вивчення української мови потенційно зберігається лише факультативно.

Нагадаємо, що з моменту окупації частини Донецької та Луганської областей у «конституціях» ДНР та ЛНР було спочатку декларативно закріплено державний статус української мови поряд з російською, хоча фактично офіційно використовувалась виключно російська мова. 6 березня 2020 року та 3 червня 2020 року «парламенти» ДНР та ЛНР відповідно прийняли рішення про скасування державного статусу української мови, обґрунтовуючи це «інтеграційними процесами з Російською Федерацією». 8 січня 2021 року в ЛНР був введений в дію т. зв. «Закон про державну мову Луганської Народної Республіки», згідно з яким документи, які були оформлені українською мовою після 3 червня 2020 року,

потребують офіційного перекладу на російську мову, документи українською мовою зберігають дійсність до 1 березня 2023 року.

З цього приводу треба навести справу ЄСПЛ *Catan and Others v. Republic of Moldova and Russia*, яка стосувалась порушення права на освіту через примусове закриття шкільних закладів унаслідок мовної політики сепаратистських органів влади і через послідовне переслідування після відновлення цих шкіл. Велика палата у рішенні підкреслила основоположну важливість початкової і середньої освіти для особистого розвитку і майбутнього успіху дитини, нагадала про право отримувати освіту своєю рідною мовою; «Держава ж, яка на той час здійснювала фактичний контроль над згаданим адміністративним органом, незважаючи на те, що вона ні прямо, ні опосередковано не втручалась у його мовну політику, несе відповідальність за порушення права на освіту».

Сьогодні Україною застосовуються всі можливі способи захисту своїх порушених прав з боку росії, зокрема щодо порушення мовних прав українців. Так, 19 квітня 2017 року Міжнародним судом ООН був виданий наказ про застосування тимчасових заходів у справі Україна проти Росії відносно порушення росією Міжнародної конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації 1965 року. 8 листопада 2019 року Міжнародний суд ООН визнав свою юрисдикцію у цій справі та зобов'язав росію забезпечити українцям Криму право навчатися українською мовою. Суд, зокрема, взяв до уваги Звіт ООН від 2016 року щодо прав людини в Україні, у якому констатується «тиск на учнів і вчителів українських шкіл припинити навчання українською мовою» та визнав, що утиски української освіти на окупованому півострові порушують вимоги конвенції про протидію расовій дискримінації. 31 січня 2024 року Міжнародний суд ООН вперше визнав, що росія порушила міжнародне право (Міжнародну конвенцію про ліквідацію всіх форм расової дискримінації 1965 року) в аспекті порушення права етнічних українців на освіту українською мовою. Зазначимо, що ця справа була складною та новаторською для Міжнародного суду ООН, оскільки в ній Суд вперше пройшов юрисдикційний етап і розглянув справу по суті, загалом це друга справа в історії Суду, першим був позов Грузії до росії, неприйнятий Судом.

В 2020 році Офісом прокурора Міжнародного кримінального суду були визнані воєнними злочинами та злочинами проти людяності залежно від конкретної дії переслідування за національною ознакою, за віру, зміна демографічного складу Криму, позбавлення прав на освіту рідною мовою.

Підсумовуючи, можна сказати, що актуальним і необхідним є збирання та систематизування інформації про факти порушення мовних прав громадян України на окупованих територіях для забезпечення можливості звернення до міжнародних юрисдикційних органів, притягнення росії та винних осіб до відповідальності за порушення мовних прав громадян України, реалізацію політику із згорання сфери застосування української мови.

Література:

1. Мацюк Г. Про потребу дослідження проблеми дискримінація за «мовною ознакою» в українській соціолінгвістиці. URL: <http://www.ukraina.uw.edu.pl/sites/default/files/pliki/SUV%202%20-%20czwarte.pdf>.
2. Freedom in the world 2013: democratic breakthroughs in the balance. URL: <http://www.freedomhouse.org/sites/default/files/FIW%202013%20Booklet.pdf>.
3. Турченко О.Г., Писарева Е.А. Заборона дискримінації за мовною ознакою: порівняльно-правовий аналіз. *Порівняльно-аналітичне право*. 2019. № 4. С.73-78. URL: http://pap.in.ua/4_2019/20.pdf.
4. Огляд щодо обмеження функціонування української мови на тимчасово окупованих територіях України, підготовлений Уповноваженим із захисту державної мови, 19 лютого 2021 року. URL: <https://mova-ombudsman.gov.ua/oglyad-ukrayinskoyi-movi-na-timchasovo-okupovanih-teritoriyah-ukrayini>.

ШЕБАНЦЬ Діана,

кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри права Маріупольського
державного університету

ШЕБАНЦЬ Віталій,

здобувач першого (бакалаврського) рівня,
спеціальності 081 Право Маріупольського
державного університету

ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ

Запровадження воєнного стану в Україні стало явищем, яке не існувало на теренах сучасної України більш ніж півстоліття. Суто теоретичні питання набули статусу практичних.

Обмеження прав людини під час воєнного стану є складним питанням, яке потребує ретельного вивчення адже цей інститут забезпечує балансування між потребами безпеки та захистом прав і свобод людини.

В Україні обмеження прав людини почали застосовуватись після 24 лютого 2022 року внаслідок розпочатого повномасштабного вторгнення росії. Військовому командуванню в умовах воєнного стану було надано право разом з органами виконавчої влади, військовими адміністраціями та органами місцевого самоврядування запроваджувати та здійснювати заходи правового режиму воєнного стану. Для цього військове командування наділяється правом видавати обов'язкові до виконання накази і директиви з питань забезпечення оборони, громадської безпеки і порядку, здійснення заходів правового режиму воєнного стану.

У зв'язку з військовою агресією російської федерації проти України Указом Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні» [1], затвердженням Законом України від 24 лютого 2022 року № 2102-IX [2], в Україні введено воєнний стан, який відповідно до вимог чинного законодавства продовжує діяти і зараз.

Статтею 3 Указу визначено, що у зв'язку із введенням в Україні воєнного стану тимчасово, на період дії правового режиму воєнного стану, можуть обмежуватись конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 30-34, 38, 39, 41-44, 53 Конституції України, а також вводиться тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб в межах та обсязі, що необхідні для забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, які передбачені частиною першою статті 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [3].

Конституція України (ст. 64) передбачає можливість обмеження прав і свобод людини й громадянина «...в умовах воєнного або надзвичайного стану», але з істотними застереженнями в частині прав і свобод, що не підлягають обмеженню (всього – 18 статей).

Таким чином можуть підлягати обмеженню наступні права:

- недоторканність житла;
- таємниця листування, телефонних розмов;
- втручання в особисте і сімейне життя;
- свобода пересування, вільний вибір місця проживання;
- свобода думки і слова;
- право збиратися мирно;
- право на працю;
- право на освіту.

Водночас правове регулювання обмеження прав і свобод людини в умовах воєнного стану здебільшого здійснюється не законами, а підзаконними нормативно-правовими актами Кабінету Міністрів України на реалізацію частини першої ст. 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» щодо комендантської години, перетину кордону України, трудової повинності тощо [4, с. 46].

Таким чином, людина не може в окремих місцях вільно пересуватись, вона повинна при собі мати документи, що підтверджують особу, в неї можуть відібрати автомобіль посеред вулиці. В її будинок може влучити ракета, БПЛА, снаряд або її просто можуть виселити з домівки. Так, можна бачити, що держава намагається здійснити компенсацію за зруйноване житло, проте швидко це не відбувається, та виходить, що людина взагалі стає без прав, без житла, без свободи. В обмеженні пересування можна помітити, що чоловіки від 18 до 60 років не можуть виїздити з країни, хоча це є правом людини, а з іншого боку – в країні військовий стан, тому тут завжди буде гостре та тонке лезо.

На третьому році війни в Україні приймається «Закон про мобілізацію» (Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо окремих питань проходження військової служби, мобілізації та військового обліку) [5], який набрав чинності 18 травня 2024 року, та передбачає обмеження в праві керування транспортним засобом щодо ухилинтів від військової служби.

Останні події, які сколихнули українських громадян що знаходяться за кордоном це запровадження Кабінетом Міністрів України тимчасових обмежень окремих консульських послуг за кордоном, зокрема видачу паспортів військовозобов'язаним чоловікам від 18 до 60 років, про що було оголошено 23 квітня 2024 року.

Важливо, щоб будь-які обмеження були чітко обґрунтованими, законними та пропорційними. Необхідно також забезпечити доступ до ефективних засобів правового захисту для людей. Обмеження під час воєнного стану є винятковою мірою, яка може бути застосована лише за крайньої необхідності. Важливо, щоб такі обмеження відповідали міжнародним стандартам та не використовувалися для ущемлення демократії та прав людини.

Література:

1. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України № 64/2022 від 24.02.2022р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> (дата звернення 18.05.2024)
2. Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні»: Закон України № 2102-IX від 24.02.2022р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-20#Text> (дата звернення 18.05.2024)
3. Правові наслідки та обмеження в умовах воєнного стану. Профспілка працівників освіти і науки України. *Профспілка працівників освіти і науки України*. URL: <https://pon.org.ua/novyny/9309-pravovi-naslidky-ta-obmezhenia-v-umovakh-voienno-go-stanu.html> (дата звернення 18.05.2024)
4. Гриньо Д. Д. Обмеження прав і свобод людини в умовах воєнного стану в Україні. *Часопис Київського університету права*. Вип. 2. 2023. С. 45-48.
5. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо окремих питань проходження військової служби, мобілізації та військового обліку: Закон України № 3633-IX від 11.04.2024р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3633-20#n152> (дата звернення 18.05.2024)

СЕКЦІЯ 2: ПРАВА ЛЮДИНИ КРІЗЬ ПРИЗМУ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ І ЗАГРОЗ; ГЕНДЕРНА РІВНІСТЬ

АТАМАНЧУК Наталія,
доктор юридичних наук, доцент,
провідний науковий співробітник відділу
дослідження проблем правотворчості та адаптації
законодавства України до права ЄС
Інститут правотворчості та науково-правових
експертиз Національної академії наук України

ЗАКОН УКРАЇНИ «ПРО ПРАВОТВОРЧУ ДІЯЛЬНІСТЬ» ЯК МЕХАНІЗМ УДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОТВОРЧОГО ПРОЦЕСУ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Прийняття 24 серпня 2023 року Закону України «Про правотворчу діяльність» (далі – Закон) [1] є важливим кроком на шляху впорядкування правотворчого процесу в нашій державі. Як зазначається в преамбулі закону, «він приймається з метою впорядкування правотворчої діяльності в Україні, посилення взаємодії між учасниками правотворчої діяльності у процесі підготовки нормативно-правових актів, а також контролю за їх реалізацією, забезпечення участі громадянського суспільства у правотворчій діяльності та якості законодавства України» [1].

Закон складається із таких XIV розділів, як: загальні положення; система нормативно-правових актів України; планування правотворчої діяльності; підготовка проекту нормативно-правового акта; загальні засади техніки нормопроекування; розгляд та прийняття (видання) проекту нормативно-правового акта; доведення нормативно-правового акта до відома населення та набрання ним чинності; державна реєстрація підзаконних нормативно-правових актів; облік нормативно-правових актів. Єдиний державний реєстр нормативно-правових актів; дія нормативно-правового акта; правові прогалини, подолання правових колізій; правовий моніторинг; перехідні положення; прикінцеві положення.

Правотворчою діяльністю, відповідно до ст. 2 закону, є діяльність, що здійснюється суб'єктом, з метою: 1) планування розроблення та прийняття (видання) нормативно-правових актів; 2) розроблення проектів нормативно-правових актів; 3) прийняття (видання) нормативно-правових актів; 4) ведення обліку нормативно-правових актів; 5) здійснення правового моніторингу [1, ст. 2].

Стаття 3 Закону визначає *принципи правотворчої діяльності*, а саме: 1) верховенства права, що включає, але не виключно, принципи законності, юридичної визначеності, запобігання зловживанню повноваженнями, рівності перед законом та недискримінації, доступу до правосуддя; 2) пріоритетності утвердження та забезпечення прав і свобод людини, дотримання міжнародних стандартів у сфері прав людини; 3) демократичності; 4) пропорційності; 5) необхідності та обґрунтованості; 6) системності; 7) наукового забезпечення; 8) ресурсної забезпеченості [1, ст. 3].

Варто зазначити, що Закон України «Про правотворчу діяльність» вводить єдиний категорійно-понятійний апарат, закріплюючи такі поняття, як «норма» (ст. 8), «закон» (ст. 10), «кодекс» (ст. 11), «первинний закон» (ст. 12), «закон про внесення змін» (ст. 13), «нормативно-правовий акт» (ст. 17), «модельний підзаконний нормативно-правовий акт» (ст. 18) тощо; визначає ієрархічну систему нормативно-правових актів згідно з їх юридичної сили (ст. 19); закладає основи законодавчого процесу.

Також закон визначає *учасників правотворчої діяльності*, якими є суб'єкт правотворчої діяльності, суб'єкт правотворчої ініціативи, суб'єкт забезпечення правотворчої діяльності та

заінтересовані особи, а також визначає їх повноваження, права та обов'язки, які виникають під час правотворчої діяльності [ст. 4].

Важливим вважаємо закріплення в Законі *документів публічної політики*, тобто документів, що готуються з метою ефективного формування, розроблення та оцінки державної (в тому числі державної регіональної) та місцевої політики, щоб вона досягала своїх цілей у найбільш ефективний та результативний спосіб (ст. 20). Документами публічної політики визначено: 1) аналітичні документи публічної політики; 2) прогнозні документи публічної політики; 3) програмні документи публічної політики.

При цьому, *аналітичними документами публічної політики* (ст. 21) є: зелена книга; оцінка впливу; біла книга; концепція проекту нормативно-правового акта.

Відповідно ст. 22 Закону *прогнозні документи публічної політики* розробляються з метою визначення перспективного правового регулювання суспільних відносин, підвищення ефективності планування правотворчої діяльності, уніфікації та систематизації законодавства України, які містять: 1) тенденції розвитку сучасної правової системи; 2) соціальні потреби, публічні інтереси та суспільні відносини, що потребують врегулювання шляхом правотворчої діяльності; 3) перспективні форми і методи правового регулювання суспільних відносин; 4) системність регулювання суспільних відносин; 5) оцінка впливу на суспільні відносини запропонованого правового регулювання.

Програмними документами публічної політики - є документи: 1) встановленій Конституцією України та (або) законом: а) Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України»; б) Угоди про коаліцію депутатських фракцій у Верховній Раді України (Коаліційна угода); в) Програми діяльності Кабінету Міністрів України; г) загальнодержавної програми економічного, соціального розвитку; г) програми Автономної Республіки Крим з питань соціально-економічного та культурного розвитку, раціонального природокористування, охорони довкілля; д) місцевої або регіональної програми соціально-економічного та культурного розвитку; 2) доктрини, стратегії - для розроблення документів прогнозування розвитку країни, окремого виду суспільних відносин на довготривалий період та способів досягнення поставленої мети; 3) програми, плану - для розроблення послідовності реалізації заходів, необхідних для досягнення поставленої мети (ст. 23).

Особливо актуальними є положення Закону відносно концепції проекту нормативно-правового акта, оцінки впливу проекту нормативно-правового акта, техніки нормопроекування, структури первинного закону, експертизи проекту нормативно-правового акта, обліку нормативно-правових актів, дії нормативно-правового акта у часі, усунення правових прогалів та їх подолання, подолання колізій норм права, правового моніторингу, звіту про результати правового моніторингу нормативно-правового акта та багато інших.

Розділ XI Закону присвячений *правовим прогалинам, подоланню правових колізій* та містить дві статті - усунення правових прогалів та їх подолання (ст. 65) та подолання колізій норм права під час реалізації нормативно-правових актів (ст. 66).

Надзвичайно важливим стало закріплення інституту *правового моніторингу* у окремому Розділі XII Закону, що містить п'ять статей і визначає мету, суб'єкти, складові та строки правового моніторингу; етапи здійснення правового моніторингу; звіт про результати правового моніторингу нормативно-правового акта; особливості правового моніторингу нормативно-правових актів, включених до Єдиного державного реєстру нормативно-правових актів; особливості правового моніторингу за результатами аналізу судової статистики та узагальнення судової практики [1].

Варто зазначити, що особливості правового моніторингу як складової правотворчої та правозастосовчої діяльності розкрито у колективній монографії за загальною редакцією О. Кота, А. Гриняка, Н. Міловської [2]. Актуальним питанням законодавчого врегулювання правотворчої діяльності в Україні, забезпеченню якісної систематизації законодавства

присвячений збірник наукових праць «Правотворчість в Україні: перспективи законодавчого врегулювання» за загальною редакцією О. Кота, А. Гриняка, Н. Міловської [3].

Зауважимо, що окремі питання здійснення правотворчої діяльності в Україні в умовах реформування українського законодавства та гармонізації з нормами ЄС, в нашій державі потребують подальших досліджень. Оскільки, якісне законодавство України, його адаптація до положень права ЄС є запорукою успішної євроінтеграції нашої держави. Перед Україною як державою, що уклала з ЄС Угоду про асоціацію [4], а також отримала статус кандидата на членство в ЄС, на сьогодні, стоїть завдання гармонізації національного законодавства з нормами права ЄС, а також його адаптації до ключових вимог побудови спільного Європейського правового простору.

Не зважаючи на те, що Закон України «Про правотворчу діяльність» вводиться в дію через один рік з дня припинення або скасування воєнного стану в Україні, введеного Указом Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» [5] прийняття даного нормативного акту має доктринальне значення для національної правової системи, сприятиме впорядкуванню правотворчої діяльності в Україні.

Література

1. Про правотворчу діяльність: Закон України від 24 серпня 2023 року № 3354-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3354-20#Text>
2. Правовий моніторинг як складова правотворчої та правозастосовчої діяльності: монографія / за заг. ред. О.О. Кота, А.Б. Гриняка, Н.В. Міловської. Київ: Алерта, 2023. 268 с.
3. Правотворчість в Україні: перспективи законодавчого врегулювання: збірник наукових праць / за заг. ред. О. О. Кота, А. Б. Гриняка, Н. В. Міловської. – Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2022. С. 220-221.
4. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 16 вересня 2014 року № 1678-VII. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/984_011.
5. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України №64/2022 від 24 лютого 2022 року. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>

БАРАНОВСЬКИЙ Олександр,
кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри права
Маріупольський державний університет

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ І СВОБОД В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЛЮДСЬКОЇ БЕЗПЕКИ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

У статті розглядаються основні принципи обмеження прав і свобод крізь призму забезпечення безпеки людини, а також характеризується мета таких обмежень у сучасних реаліях існування України як правової держави.

Відзначається, що можливість обмеження свободи є засобом державного впливу, призначеним для забезпечення безпеки громадян у певних ситуаціях, які можуть створювати загрозу їхньому життю, здоров'ю та благополуччю.

Особлива значущість таких обмежень виявляється сьогодні, коли Україна та весь світ загалом, враховуючи глобалізацію, стикаються з численними загрозами, як приклад воєнними діями на території України, зважаючи на триваюче протистояння повномасштабному вторгненню на територію України, соціально-економічними, включаючи масштабні руйнівні наслідки війни, вимушену внутрішню та зовнішню міграцію громадян.

Обмеження свободи можна розуміти по різному в першому випадку це запровадження певних заходів від держави, в другому випадку це коли людина обмежена у своїх діях численними чинниками, такими як моральні норми, обов'язки перед державою, думки оточення та власні погляди. Свобода людини в суспільстві не є та не може бути абсолютною: людина в певній мірі завжди обмежена настільки, наскільки це дозволяє уникнути шкоди суспільству і не перешкоджає іншим людям у здійсненні своїх прав. З одного боку, це передбачає можливість обмеження державою прав і свобод людини, що має негативний аспект, але з іншого боку, через обмеження забезпечується правопорядок, що сприяє дотриманню прав людини та нормальному функціонуванню суспільства.

Обов'язковою умовою обмеження гарантованих Конституцією України прав і свобод людини та громадянина є те, що дане обмеження може відбуватися лише на підставі та у випадках, визначених законом або на підставі рішення суду. У законодавстві України закріплено процесуальний порядок здійснення такого обмеження. Органи державної влади, органи місцевого самоврядування, їх посадові та службові особи залежно від фактичних обставин уповноважені самостійно або через звернення до суду обирати способи забезпечення національної безпеки.

Деякі права, закріплені в Конституції України, взагалі не можуть бути обмежені, але в умовах воєнного стану, який триває більше двох років, та загрозу національній безпеці, Україна ще з 2015 року подає заяви до Ради Європи про частковий відступ від Конвенції про захист прав людини (далі Конвенція) та заявляє про неможливість виконання певних прав.

Згідно зі статтею 15 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, країни можуть відступати від деяких зобов'язань під час війни або інших випадків, коли виникає «суспільна небезпека, яка загрожує життю нації», окрім України, такі заяви подавали Армения та Ірландія під час надзвичайних ситуацій які відбувались на території цих країн.

У таких випадках держави дійсно можуть мати об'єктивні труднощі з дотриманням прав людини й посилювати деякі заходи для національної безпеки.

Утім навіть тоді вони можуть застосовувати обмеження прав лише у тих межах, яких вимагає гострота становища і це не повинно суперечити іншим міжнародним зобов'язанням. Зокрема, у будь-якому з випадків не можна відступати від деяких статей, таких як право на життя чи заборона катувань та рабства.

Важливо відзначити, що для сучасної України питання про співвідношення прав і свобод людини з можливістю їх обмеження для забезпечення миру та стабільності суспільства є новим. Раніше переважав підхід, коли інтереси суспільства ставилися вище інтересів окремої

особи. Однак після проголошення незалежності України, визнано права і свободи людини як найвищу цінність, а їх обмеження допускається тільки у встановлених законом випадках та для досягнення певних цілей.

Сучасне законодавство України, аналогічно до законодавства інших демократичних країн, містить вичерпний перелік обмежень, за допомогою яких регулюється поведінка громадян та інших осіб на території країни. Ці обмеження часто встановлюються нормативно-правовими актами та передбачають відповідальність за порушення встановлених правил. В більшості випадків ці обмеження вважаються розумними та необхідними для забезпечення життєдіяльності суспільства.

Обмеження, які можуть застосувати в Україні, визначені у статті 8 Закону про правовий режим воєнного стану. Заяви про такі обмеження подають з 2015 року під час АТО, ООС та зараз під час дії воєнного стану.

Однак, попри зазначені можливі відступу від Конвенції, люди однаково можуть звертатися до Європейського суду з прав людини, якщо їхні права були порушені. Суд бере до уваги обмеження, які застосовують у країні, але остаточно він вирішує саме, чи були вони обґрунтованими й не дискримінаційними та чи були чітко визначеними в часі й відповідали гостроті становища. Тобто суд все одно може визнати права людей які порушили без достатньої підстави у судовому порядку.

Введення обмежень не завжди отримує позитивний відгук від суспільства. Це добре видно на прикладі ситуації з пандемією коронавірусу, яка розпочалася у 2020 році. Різке збільшення захворюваності та швидкість поширення заставили керівництво багатьох країн вжити жорстких заходів, які в більшості випадків населенням країн в тому числі й України було сприйнято негативно. Це зумовлено, по-перше, характером та масштабами цих заходів, які значно обмежили права, на які сучасні люди звикли, наприклад, право на вільний рух та вільне пересування між містами та країнами. По-друге, негативні економічні наслідки, які зазнали як окремі особи, так і цілі групи, зокрема, представники малого та середнього бізнесу.

Ще одна серйозна ситуація пов'язана з загрозами, які виникли внаслідок збройної агресії та оголошеного воєнного стану в Україні, це права окремих громадян, зокрема осіб призовного віку які були значно обмежені. Нове законодавство про мобілізацію наділило військово-цивільні, місцеві адміністрації, територіальні центри комплектування та органи Національної поліції України повноваженнями у сфері оборони і мобілізації, що охоплює взаємодію з іншими органами влади та силами безпеки. Ці зміни передбачають можливість застосування заходів впливу до тих громадян, які не виконують обов'язки під час мобілізації, включаючи адміністративне затримання та обмеження спеціальних прав, наприклад, права керувати автомобілем, блокування рахунків, вилучення транспортних засобів.

Основною метою цих обмежень є запобігання створення тоталітарного режиму у державі, в якій обмеження прав і свобод є нормою. Обмеження прав і свобод повинні бути тимчасовими, обґрунтованими і зрозумілими для громадян.

Важливо, щоб суспільство довіряло державі та розуміло мету цих заходів, щоб уникнути перетворення тимчасових обмежень на постійний інструмент тиску.

Згідно з Конституцією України, зокрема у статті 3 закріплено, що права і свободи людини є найвищою цінністю, але допускається їх обмеження, коли це необхідно для захисту суспільства і його безпеки. Це виправдано тим, що без безпеки реалізація прав і свобод окремих індивідів неможлива. Люди добровільно обмежують свою свободу, наділяючи державу правом обмежувати їхні права для загального блага. Щоб уникнути тиранії і мінімізувати негативні наслідки обмежень, вважаємо необхідно:

- встановити чіткий порядок застосування обмежувальних заходів та їх межі на нормативно-правовому рівні, включаючи умови, строки і невід'ємні права;
- дотримуватися принципів пропорційності, економічної ефективності, регламентації та неприпустимості довільних обмежень.

На наш погляд, запропоновані заходи дозволяють реалізовувати права і свободи всередині встановлених меж, забезпечуючи захист від загроз як з боку інших членів суспільства, так і від надзвичайних ситуацій.

Література:

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) від 04.11.1950. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
2. Загальна декларація прав людини: міжнар. док. від 10.12.1948. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text
3. Конституція України: Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
4. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
5. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 № 8073-X. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>
6. Про військово-цивільні адміністрації: Закон України від 03.02.2015 № 141-VIII. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/141-19#Text>
7. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>
8. Про місцеві державні адміністрації: Закон України від 09.04.1999 № 586-XIV. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/586-14#Text>
9. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію: Закон України від 21.10.1993 № 3543-XII. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12#Text>

ВЛАСОВА Віоріка,

2 курс групи ПД-232 ФПФПД

Науковий керівник: **СИНІЦІНА Юлія**, кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри економічної та інформаційної безпеки

МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ ТА НЕДИСКРИМІНАЦІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ, СПРИЯННЯ СТВОРЕННЮ БЕЗБАР'ЄРНОГО БЕЗПЕКОВОГО СЕРЕДОВИЩА

Управління безпекою особистості виступає як важливий фактор захисту індивідуума від критичних загроз його існуванню та добробуту. Це стає актуальною проблемою на глобальному рівні в контексті сталого розвитку держави та досягнення гендерної рівності. Управління безпекою особистості представляє собою комплексний підхід, спрямований на забезпечення безпеки індивідуумів жіночої та чоловічої статі шляхом стимулювання їх правового, соціального та економічного захисту.

Ключовим аспектом управління безпекою особистості є забезпечення гендерної рівності, що вимагає рівноправного статусу жінок та чоловіків у суспільстві. Це означає не лише надання жінкам рівних можливостей для професійної діяльності та участі в суспільному житті, але й визнання їхнього права на такі можливості. Для досягнення цієї мети необхідні не лише нормативні та законодавчі акти, але й систематичне виявлення та усунення прихованих форм гендерної нерівності та вжиття відповідних управлінських заходів [1].

У випадку, якщо законодавство, що регулює принцип гендерної рівності, не втілюється на практиці, воно втрачає свою дієвість та стає некорисним. Реалізація принципу гендерної рівності можлива лише в суспільстві, де він стає частиною культури та моралі, і де дії та поведінка людей відповідають відповідним нормам. Однак, щоб забезпечити ефективну реалізацію законодавства про гендерну рівність, державні та громадські організації повинні активно залучатися до його впровадження в практичне життя [4, с. 24].

Управління безпекою особистості включає в себе не лише захист від зовнішніх загроз, але й забезпечення умов для реалізації принципу гендерної рівності. Це вимагає спільних зусиль держави та суспільства з метою забезпечення безпеки та добробуту всіх членів суспільства незалежно від їхньої статі.

Умови воєнного стану є складним випробуванням для суспільства та його членів, особливо для уразливих груп, серед яких знаходяться жінки, діти, люди з інвалідністю та інші. В контексті такої складної ситуації, забезпечення гендерної рівності та уникнення дискримінації стає важливою метою для збереження безпеки та захисту прав людини [2].

Один із ключових механізмів для забезпечення гендерної рівності та недискримінації в умовах воєнного стану - це розвиток та впровадження спеціальних політик та стратегій, спрямованих на захист прав жінок та уникнення їхньої дискримінації під час конфліктів. Ці політики повинні враховувати особливі потреби жінок у зоні конфлікту, зокрема, їхню безпеку, доступ до освіти, медичної допомоги та інших послуг [1].

Додатково, важливим елементом є залучення жінок до процесів прийняття рішень та миротворчих ініціатив. Жінки повинні мати можливість брати активну участь у вирішенні конфліктів та миротворчих процесах, а також мати представницьку участь у владних структурах та миротворчих місіях.

Зокрема, забезпечення гендерної рівності в умовах воєнного стану передбачає створення безбар'єрного безпечного середовища, де жінки можуть вільно виражати свої думки, брати участь у прийнятті рішень та забезпеченні безпеки. Це вимагає не лише розвитку спеціальних програм та заходів, але й зміни культурного та соціального стереотипів, що сприяють дискримінації жінок у конфліктній ситуації [3, с. 40].

Крім того, важливим аспектом є забезпечення доступу жінок до правосуддя та механізмів захисту їхніх прав. Умови воєнного стану можуть зробити жінок більш вразливими

перед порушенням їхніх прав, тому необхідно забезпечити ефективний механізм захисту цих прав та покласти відповідальність за порушення на винних осіб.

До основних перспективних напрямків дослідження за темою дослідження можна віднести наступні аспекти:

Аналіз законодавства та політик: Дослідження ефективності і реалізації законодавства та політичних ініціатив, спрямованих на гендерну рівність та недискримінацію в умовах конфлікту.

Роль гендерних стереотипів: Вивчення впливу гендерних стереотипів на участь жінок у військовій сфері та їхню безпеку під час конфліктів.

Партicipація жінок у військових силах: Аналіз включення жінок у військові структури, їхню роль та вплив на гендерну рівність та безпеку.

Захист жінок під час конфліктів: Вивчення механізмів захисту прав жінок під час воєнних дій та розробка стратегій покращення їхньої безпеки.

Вплив конфліктів на жінок та дітей: Дослідження наслідків воєнних дій на жінок та дітей, зокрема на їхнє фізичне та психологічне здоров'я, економічний статус та доступ до освіти та медичних послуг.

Участь жінок у процесі миротворення та врегулювання конфліктів: Аналіз ролі жінок у миротворчих процесах, їхній внесок у мирний діалог та процеси конфліктолагодження.

Розвиток гендерно чутливих програм та політик: Розробка та впровадження програм та політик, спрямованих на забезпечення гендерної рівності та захист прав жінок у зоні конфліктів.

Сприяння розвитку безбар'єрного безпечного середовища: Дослідження шляхів створення безбар'єрного доступу до послуг та можливостей для всіх, незалежно від статі чи інших особистих характеристик.

Забезпечення доступу до освіти та медичної допомоги: Вивчення проблем доступу жінок до освіти та медичної допомоги під час конфліктів та розробка стратегій для поліпшення цієї ситуації.

Публічна свідомість та культура мирного вирішення конфліктів: Аналіз впливу гендерних переконань та культурних факторів на сприйняття конфліктів та шляхи їх мирного вирішення.

Отже, механізми забезпечення гендерної рівності та недискримінації в умовах воєнного стану спрямовані на створення безпечного та справедливого середовища, де права та інтереси всіх членів суспільства будуть захищені незалежно від їхньої статі чи інших ознак. Це вимагає комплексного підходу та спільних зусиль держави, громадських організацій та міжнародних організацій з метою забезпечення миру, безпеки та правосуддя для всіх.

Література:

1. Балик І. В. Удосконалення математичного апарату визначення рівня воєнної загрози. Наука і техніка Повітряних Сил Збройних Сил України. Харків, 2020. С. 7–12.
2. Богданович, В., Підхід до оцінювання безпекового середовища в сучасних умовах ведення збройної боротьби. Збірник наукових праць Центру воєнно-стратегічних досліджень НУОУ імені Івана Черняхівського 2021. 33-39.
3. Методика оцінювання зовнішнього безпекового середовища. В. Ю. Богданович, А. М. Сиротенко, О. В. Дублян, О. В. Дейнега. Збірник наукових праць ЦНДІ ЗС України. Київ, 2019. № 2 (88). С. 30–37.
4. Яцик Т.П., Бодунова О. М. Розповсюдження фейкової інформації як загроза інформаційній безпеці України. Протидія фейкам в Україні як складова інформаційної безпеки держави: Міжвідомчий круглий стіл, 20 травня 2021 року. Київ: ІСТЕ СБУ, 2021. 126 с.

ГОНЧАРОВ Андрій,

кандидат юридичних наук, доцент
доцент кафедри інтелектуальної власності та
приватного права Національного технічного
університету України «Київський політехнічний
інститут імені Ігоря Сікорського» м. Київ, Україна

ДЕЯКІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ПРАВОВОЇ СВІДОМОСТІ СТУДЕНТІВ МАЙБУТНІХ ЮРИСТІВ

Проблема розвитку правової свідомості студентів майбутніх юристів в науковій літературі розкрита доволі широко, але не завжди уніфіковано визначено. Це пов'язано з тим, що більшість сучасних дослідників цього питання прагнуть сформулювати своє власне визначення поняття правосвідомість і доволі часто наділяють його різновекторними компонентами. Узагальнюючи більшість визначень поняття правосвідомість відзначимо, що як правило під правовою свідомістю розуміється комплекс ідей, поглядів, уявлень та почуттів, які відображають відношення до реального або бажаного права як до справедливого або несправедливого, а також до дій людей як до правомірних або неправомірних [1, с. 22].

Вважається, що професійна правосвідомість юристів є основною інструментальною складовою їх діяльності, має специфічні умови, компоненти, засоби та методи формування. Дослідження всього комплексу факторів та компонентів, які мають безпосередній вплив на правосвідомість має велике значення для створення необхідних передумов для якісного функціонування студентів майбутніх юристів [2, с. 318].

За визначенням А. Луцького правосвідомість – це концепція свідомості, яка дозволяє створювати особистий образ чинного або бажаного права. Ця концепція є суб'єктивною основою права, умовою його існування та розвитку. Відповідно, структура правосвідомості складається з різних елементів і їх поєднань, що відображають внутрішню організацію цієї системи та взаємодію складників, з яких вона формується. Важливо зауважити, що виділення структурних елементів правосвідомості не означає їх абсолютну відокремленість. Навпаки, будь-яка теоретична модель структури правосвідомості є результатом діяльності автора та його методологічних підходів. На практиці всі ці елементи взаємопов'язані і не можуть існувати абсолютно відокремлено один від одного [3, с. 13].

С. Кононенко вказує на складність правової свідомості як явища, яке взаємодіє з внутрішніми (психічними) та зовнішніми (соціальними) факторами, що провокує необхідність дослідження її розвитку в контексті функціональних зав'язків, які об'єднують всі компоненти в одне цілісне утворення [4, с. 147-151].

О. Кобець, аналізуючи структуру професійної правосвідомості юриста, дійшов висновку, що правосвідомість та ієрархія правових цінностей формуються не лише завдяки правовому досвіду особистості, але й пов'язана з вибірковістю інформації про навколишнє середовище конкретної особи, що обумовлена її індивідуальним набором особистісних характеристик. Ця індивідуальна вибірковість створює передумови для формування різних проявів правосвідомості в однакових умовах життя та виявляється в мотиваційній сфері, емоційних особливостях, когнітивному стилі та комунікативних характеристиках [5, с. 390].

Досягнення оптимального рівня правової свідомості у студентів майбутніх юристів вимагає внесення змін у всі структурні компоненти цього процесу. У ньому виділяються різні ознаки, що визначають критерії професіоналізму юриста, розробка яких стає можливою завдяки нормативності цього явища. Якщо розглядати правову свідомість як явище з нормою, можна визначити психологічні критерії та показники сформованості правової свідомості в юристів, що дозволяють оцінити їхню діяльність та погляди [6, с. 60].

Ця проблематика має велике практичне значення, адже правова свідомість є орієнтиром для суб'єктів права у соціально-правових ситуаціях, що допомагає їм здійснювати етичний та правовий вибір і приймати юридично важливі рішення. Формування та покращення правової

свідомості можливі лише через правове виховання та правову освіту, які мають втілюватися за допомогою правової обізнаності, навчання, індивідуальної роботи та самовдосконалення. Застосування в освітньому процесі зазначених методів та способів позитивного впливу, переконання, наочності, роз'яснення юридичних випадків і самооцінки сприяє формуванню правової свідомості юриста. У цьому плані правове виховання і правова освіта юриста представляють собою цілеспрямовану і систематичну діяльність державних та громадських інститутів, вплив юридичної теорії та практики на свідомість юриста.

Рівень правової свідомості юристів є найважливішим показником розвитку особистості і результативності освітнього процесу у вищих навчальних закладах. Проте в наукових дослідженнях ще немає єдиного погляду на питання про критерії рівнів правової свідомості юристів. Більшість науковців погоджуються, що розвиток правової свідомості залежить від зовнішніх факторів (сім'я, школа, вищий навчальний заклад, суспільство) і впливу антисоціального середовища.

Література:

1. Бахновська І. П., Лалуєва А. О. Правосвідомість юриста: шляхи формування. Порівняльно-аналітичне право. № 1. 2020. С. 20-23.
2. Шай Р. Я. Правова культура як умова культивування принципу верховенства права в українському суспільстві. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки: збірник наукових праць. 2016. № 850. С. 317-320.
3. Луцький А. І. Вплив правової ідеології на правосвідомість юриста. Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького: Журнал. Серія Право. № 2 (14), 2016. С. 10-16.
4. Кононенко С. В. Методологічні підходи розроблення психолого-педагогічних аспектів розвитку правосвідомості майбутніх фахівців юридичного профілю. Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Психологія. Том 32 (71) № 1 2021. С. 147-151.
5. Кобець О. В. Структура професійної правосвідомості юриста. Педагогіка і психологія. Формування творчої особистості: проблеми і пошуки: зб. наук. пр. Запоріжжя, 2017. Вип. 36. С. 389-398.
6. Кононенко С. В. Психологічні компоненти розвитку правосвідомості майбутніх юристів. Науковий вісник ужгородського національного університету. Психологія. Випуск 3. 2021. С. 59-63.

ГОРБЕНКО Марія,
здобувачка вищої освіти 3 курс, спеціальність 081
Право Національного університету «Одеська
юридична академія»

ЗГВАЛТУВАННЯ ТА ЙОГО ВІДМІНОСТІ ВІД СЕКСУАЛЬНОГО НАСИЛЬСТВА

Останніми роками наша держава активно інтегрує міжнародні стандарти у національне законодавство. Виконання положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (Стамбульська конвенція) стало рушійною силою для внесення змін у Кримінальний кодекс України. Зокрема, з метою реалізації положень зазначеної Конвенції, 6 грудня 2017 р. був прийнятий закон України, до якого була внесена низка нових положень, згідно з якими у новій редакції викладено низка статей Закону України про кримінальну відповідальність, серед яких ст. 152 (Згвалтування) та ст. 153 (Сексуальне насильство) Кримінального кодексу України.

Аби мати більш чітке уявлення про зазначенні визначення варто звернутися та проаналізувати, що з цього приводу говорить чинне законодавство, адже, як відзначає І. Чугуніков, «впроваджені нововведення у вітчизняній теорії кримінального права сприймаються вкрай неоднозначно, що може негативно вплинути на правозастосовну практику, унеможливаючи її уніфікацію» [1, с. 280].

Щодо визначення згвалтування, то в КК України зазначає наступне: «вчинення дій сексуального характеру, пов'язаних із вагінальним, анальним або оральним проникненням в тіло іншої особи з використанням геніталій або будь-якого іншого предмета, без добровільної згоди потерпілої особи (згвалтування)» [2]. Під сексуальне насильством, на законодавчому рівні, розуміється: «вчинення будь-яких насильницьких дій сексуального характеру, не пов'язаних із проникненням в тіло іншої особи, без добровільної згоди потерпілої особи» [2].

Враховуючи вище наведені визначення можна зробити висновок, що головна відмінність згвалтування від сексуального насильства полягає у тому чи було присутнє проникнення (вагінальне, оральне, анальне) в тіло потерпілої особи чи ні. У тому випадку якщо воно мало місце – такі дії мають кваліфікуватись як згвалтування, а якщо ні – сексуальне насильство.

Також при кваліфікації згвалтування та сексуального насильства важливо встановити чи потерпіла особа дала добровільну згоду чи ні. Зокрема, у примітці до ст. 152 КК України закріплено: «згода вважається добровільною, якщо вона є результатом вільного волевиявлення особи, з урахуванням супутніх обставин» [2].

Проте, зазначена нами низка питань має дискусійний характер та потребують уточнення. Ми погоджуємося з Ю. С. Митрофанова, яка вважає: «Законодавче визначення «Згвалтування» як: «дій сексуального характеру, пов'язаних із вагінальним, анальним або оральним проникненням в тіло іншої особи з використанням геніталій або будь-якого іншого предмета з проникненням» уявляється недосконалим, оскільки вказане проникнення може вважатися за своєю природою «дією сексуального характеру», за яку встановлюється кримінальна відповідальність частиною 1 ст. 152 КК України» [3, с. 187-188].

Цікавими в межах нашого дослідження є положення Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами. Стаття 36 Стамбульської Конвенції вказує на «проникнення в тіло іншої особи з використанням будь-якої частини тіла або предмета» [4]. Разом з тим, у ч. 1 ст. 152 КК України мова йде про «проникнення в тіло іншої особи з використанням геніталій або будь-якого іншого предмета». Це вказує, на нашу думку, на те, що КК України звужує коло частини тіла людини, які можуть бути використані під час проникнення в тіло іншої особи до «геніталій».

Підводячи підсумок можна відзначити, що для вирішення зазначених проблем, більш чіткого розмежування згвалтування й сексуального насильства, для їх належної кваліфікації,

чинне законодавство потребує певних коригувань – удосконалення чинної редакції ст. 152 КК України, що дозволить розв’язати певні проблеми у правозастосовчій практиці.

Література:

1. Чугуніков І. Зґвалтування і сексуальне насильство та примушування до вступу в статевий зв’язок: проблеми розмежування. *Підприємство, господарство і право*. 2020. №5. С. 280-287.
2. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. Відомості Верховної Ради України. 2001. №25. Ст.131.
3. Митрофанова Ю. С. Деяке порівняння положень стамбульської конвенції та Кримінального Кодексу України щодо криміналізації зґвалтування. *Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених*. 2020. С. 184-189.
4. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція): прийнята 11 травня 2011; підписана Україною 7 листопада 2011 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-11#Text

ГУРКІНА Марина,

студент 1-го курсу другого (магістерського) рівня
вищої освіти освітньої програми «Право»
Маріупольського державного університету

РОЛЬ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ТА ПІДТРИМКИ ВРАЗЛИВИХ ГРУП НАСЕЛЕННЯ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Право на соціальний захист є одним із найважливіших прав людини, закріплених у Конституції України. Це основоположне право, яке гарантує кожному громадянину допомогу та підтримку з боку держави у випадку настання складних життєвих обставин.

Нажаль, після початку повномасштабного вторгнення, кількість осіб, що потребують соціального захисту та підтримки стрімко зросла, а отже, зросла і роль публічної влади у житті кожного громадянина України.

Публічна влада у своїй діяльності керується безпосередньо Конституцією України, Законом України (далі – ЗУ) «Про соціальні послуги», ЗУ «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», ЗУ «Про недержавне пенсійне забезпечення», ЗУ «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», ЗУ «Про зайнятість населення», ЗУ «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні», ЗУ «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», Європейська соціальна хартія тощо.

Рошканюк В.М. визначив найбільш універсальне та узагальнене визначення поняття соціальний захист: це діяльність держави та суспільства, що реалізується шляхом вжиття правових, економічних та організаційних заходів і спрямована на досягнення соціально прийняттого рівня життя особи, а також на усунення чи зменшення впливу негативних наслідків, яких зазнає особа при настанні соціального ризику [1, с.110]. До таких ризиків можна віднести: хвороби, непрацездатність, втрата роботи або годувальника, нещасні випадки на виробництві тощо.

У разі значного погіршення економічної ситуації або введення воєнного стану держава має право на перерозподіл своїх видатків. Метою такого перерозподілу є збереження балансу між особистими та суспільними інтересами. Однак держава не повинна вдаватися до заходів, що обмежують конституційні права людини. Навпаки, обов'язок держави - забезпечувати достатній рівень добробуту населення навіть у складних ситуаціях [2].

Аналізуючи законодавство, до вразливих груп населення можна віднести: осіб похилого віку, осіб з інвалідністю, ветеранів війни та учасників антитерористичної операції, а також, громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, сім'ї та осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах, малозабезпечені, внутрішньо переміщені особи, інші категорії осіб, які згідно із законодавством України мають право на пільги та отримання житлових субсидій.

Структуру публічної влади управління соціальним захистом населення в Україні можна виокремити в такі категорії:

1 – державне управління (загальнонаціональний рівень): законодавчу базу для цієї системи формує Верховна Рада України, приймаючи відповідні закони. Безпосереднє ж управління системою соціального захисту на державному рівні здійснює Кабінет Міністрів України.

2 – галузеве управління: здійснюється галузевими міністерствами та відомствами. Профспілки також відіграють свою роль у питаннях соціального захисту, працюючи на рівні підприємств у своїх галузях.

3 – регіональне управління: основне завдання регіонального управління соціальним захистом – це втілення державної політики у цій сфері на рівні конкретних областей, міст та районів України. Для цього при органах місцевого самоврядування існують спеціальні підрозділи – управління (відділи) соціального захисту населення.

4 – місцеве управління: місцеве управління соціальним захистом населення – це нижчий рівень загальної системи соціального захисту. Воно діє в рамках регіонального управління, але має свої особливості. Місцеве управління є важливим елементом у системі публічної влади, щодо забезпечення соціального захисту населення, оскільки воно напряду працює з людьми, які потребують допомоги під час воєнного стану. Це сполучна ланка між населенням та всією системою соціального захисту [3, с.1].

Специфічні функції щодо соціального забезпечення виконує Пенсійний фонд України і його регіональні організації.

Пенсійний фонд України – один із основних фондів соціального страхування, а отже – соціального захисту Він створений Постановою Кабінету Міністрів України від 01.06.1994 р.. Докладно про завдання та функції ПФУ можна дізнатись із Положення про Пенсійний фонд України [4].

Під час воєнного стану, найуразливішим, хто потребує підтримки публічної влади є внутрішньо переміщені особи. За даними Міністерства соціальної політики, кількість офіційно зареєстрованих внутрішньо переміщених осіб в країні досягає 4,9 млн осіб. З них – 3,6 млн – особи, які перемістилися (чи повторно перемістилися) після початку повномасштабної війни [5].

Отже, публічна влада різних рівнів і відповідно до своїх обов'язків забезпечує правове регулювання у забезпеченні соціального захисту, надає фінансову підтримку вразливим групам населення та створюють соціальні програми та послуги. Вразливим групам населення надається медична та психологічна допомога, забезпечується реалізація освітніх можливостей, що є важливим для внутрішньо переміщених осіб, які вимушено змінили місце проживання, осіб постраждалих від воєнних дій та просто громадянам України, які проживають на її території. Держава та місцева влада також реалізує програми житлового забезпечення для тих хто втратив житло після повномасштабного вторгнення, особливу підтримку отримують військові та їх сім'ї.

Провідною є роль публічної влади у наданні соціальних послуг, виплат пільг та допомоги, а також забезпечення соціальної адаптації та інтеграції. Органи влади надають фінансову підтримку для вразливих груп через виділення бюджетних коштів та організацію соціальної допомоги [6]. Хоч наразі більша частина внутрішньо переміщених осіб була позбавлена таких соціальних виплат, найбільш уразливі групи населення, такі як особи з інвалідністю, діти сироти тощо, не залишились без підтримки і виплат, як внутрішньо переміщені особи. Оскільки місцева влада є безпосереднім органом соціального захисту, яке взаємодіє з населенням, вона відіграє найбільшу роль і має більші можливості створити сприятливі умови для усіх внутрішньо переміщених осіб та просто громадян, що переїжджають у більш спокійні райони країни під час воєнного стану.

26 квітня 2022 року Президентом України було підписано та 14 квітня 2022 року прийнятий Верховною Радою України, Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо надання соціальних послуг у разі введення надзвичайного або воєнного стану в Україні або окремих її місцевостях», яким вносяться зміни до законів України «Про соціальні послуги», «Про правовий режим воєнного стану». Цим законом було розширені повноваження обласних державних адміністрацій, виконавчих органів сільських, селищних, міських рад шляхом надання їм можливості визначати особливості прийняття рішення про надання соціальних послуг у разі введення на території України надзвичайного або воєнного стану, також, надається право приймати рішення про надання соціальних послуг екстрено (кризово) безпосередньо надавачам соціальних послуг, що забезпечить негайне надання допомоги людям, що значно посилює роль місцевої влади у підтримці вразливих груп населення під час воєнного стану [7].

Для внутрішньо переміщених осіб пріоритетом є взаємодія зі своєю громадою та місцевою владою, тому гарним прикладом підтримки своєї громади є створення таких центрів як «ЯМаріуполь», «З Бахмутом у серці», ГО «Центр допомоги внутрішньо переміщеним особам», ГО «ВПО України» тощо. Центри надають юридичну, психологічну, інформаційну,

медичну та гуманітарну допомогу. Особи, які залишилися без роботи мають змогу скористатися послугами рекрутера, або пройти перекваліфікацію [8].

Отже, публічна влада займає центральну роль у соціальній підтримці уразливих груп населення під час воєнного стану. У державі існує чотири рівня публічної влади, на які покладені свої функції та повноваження, при цьому місцеве управління має найбільшу взаємодію з громадянами та бере активну участь у житті громадян України.

Повноваження місцевої влади у воєнний час наразі розширені, що допомагає швидко надати соціальну допомогу вразливим групам осіб. Така влада приймає в себе громадян, допомагаючи їм інтегруватися на налагодити побут на новому місці, тому співпраця публічної влади різних міст є один із пріоритетів їх роботи.

Література:

1. Рошканюк. В.М. Категорія «Соціальний захист» в праві соціального забезпечення України. URL: <http://surl.li/gudnd> (дата звернення: 01.05.2024).
2. Право на соціальний захист Конституційний Суд України. URL: <https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/446-pravo-na-socialnyu-zahyst> (дата звернення: 01.05.2024).
3. Клименко А.Л. Стандарти і гарант соціального забезпечення: міжнародно-правовий і вітчизняний контекст. Монографія. URL: <https://moodle.znu.edu.ua/mod/resource/view.php?id=494113> (дата звернення: 01.05.2024).
4. Положення про Пенсійний фонд України №280 від 23.07.2014. Редакція від 23.12.2023 року. Офіційна сторінка веб-сайту Пенсійного Фонду України. URL: <https://www.pfu.gov.ua/2148251-polozhennya-pro-pensijnyj-fond-ukrayiny/> (дата звернення: 01.05.2024).
5. Міністерство соціальної політики України. Внутрішньо переміщені особи. Офіційна сторінка веб-сайту Міністерства соціальної політики України. URL: <https://www.msp.gov.ua/timeline/Vnutrishno-peremishcheni-osobi.html> (дата звернення: 01.05.2024).
6. Постанова Кабінету Міністрів України. Деякі питання виплати допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам від 20 березня 2022 р. №332. Редакція від 28.03.2024 Офіційний Вебпортал Парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/332-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 01.05.2024).
7. Закон України Про внесення змін до деяких законів України щодо надання соціальних послуг у разі введення надзвичайного або воєнного стану в Україні або окремих її місцевостях від 14.04.2022 року №2198-IX. Офіційний Вебпортал Парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2193-20#Text> (дата звернення: 01.05.2024).
8. Програми фонду Благодійний фонд Маріуполя – разом до перемоги! URL: <https://mhhelp.org.ua/projects> (дата звернення: 01.05.2024).

ГУСАР Назарій,
здобувач вищої освіти 1-го курсу магістратури спеціальності «Публічне управління та адміністрування» Донецького національного університету імені Василя Стуса

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ СИСТЕМОЮ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ

Актуальність теми. Україна, долаючи численні виклики та зміни в політичному та соціальному житті, продовжує активно вдосконалювати систему соціального захисту населення. В контексті цього процесу виникає нагальна потреба у системному аналізі та оптимізації правових аспектів публічного управління. Забезпечення ефективного функціонування соціальної сфери вимагає не лише прийняття нових законодавчих актів, але й їх реалізації та контролю за їх виконанням. Система соціального захисту повинна бути максимально прозорою та доступною для кожного громадянина, незалежно від його соціального статусу чи місця проживання. Крім того, необхідно забезпечити ефективне використання ресурсів та уникнення корупції у сфері соціального захисту. Правове регулювання повинно сприяти покращенню якості життя громадян та забезпечувати їхню соціальну підтримку в усіх сферах життєдіяльності. Таким чином, розробка та впровадження ефективних правових механізмів управління системою соціального захисту населення в Україні є ключовим завданням на шляху до стабільного та справедливого суспільства.

Стан наукового дослідження питання. Окремі аспекти управління в галузі соціального захисту населення були об'єктом дослідження вітчизняних вчених: В. Андрущенко, Є. Бородіна, В. Єлагіна, А. Капської, М. Кравченко, Л. Кривачук, Е. Лібанової, М. Лукашевича, Н. Ничкало, Т. Семигіної, В. Скуратівського, П. Шевчука та інших.

Виклад основного матеріалу. Публічне управління системою соціального захисту населення включає в себе різноманітні організаційно-правові заходи, які реалізуються відповідальними урядовими структурами. Ці заходи призначені для забезпечення різних соціальних допомог, пільг та послуг для населення.

Класифікацію правових норм, які визначають принципи публічного управління системою соціального захисту населення, можна здійснити таким чином:

1. Виокремлення національних та міжнародних норм відповідно до рівня їх закріплення.
2. Виокремлення національних джерел (таких як Конституція України, закони та підзаконні акти).
3. Виокремлення міжнародно-правових актів (міжнародні договори, акти міжнародних організацій та «м'яке право»).
4. Виокремлення судових рішень (рішення Конституційного суду України, Верховного Суду України) [2, с. 45].
5. Розділення згідно з предметом правового регулювання: а) норм, що стосуються сфери соціального захисту населення; б) норм, що регулюють компетенцію суб'єктів публічного управління в цій галузі [1, с. 75].

Така класифікація допомагає структурувати та систематизувати різноманітні правові норми, що регулюють систему соціального захисту населення, що робить їх зрозумілими та доступними для аналізу та застосування.

Нормативно-правові акти нижчого рівня, такі як укази Президента України, постанови Кабінетом Міністрів України, накази міністерств та інших центральних органів виконавчої влади, а також акти місцевого самоврядування, впливають на формування правового фундаменту у сфері соціального захисту населення. Наприклад, постанова Кабінету Міністрів України «Про організацію надання соціальних послуг» від 1 червня 2020 року визначає

ключові принципи та механізми реалізації соціального захисту, а саме аспекти надання соціальних послуг, сприяючи забезпеченню державних соціальних гарантій населенню [3].

Не варто забувати про недоліки у нормативно-правовій базі системи соціального захисту населення. Однією з проблем є неузгодженість між поняттями у нормативно-правовій базі, а саме те, що два поняття можуть мати одну сутність.

Наприклад, у Законі України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» визначено державні соціальні стандарти як сукупність соціальних норм і нормативів, встановлених та іншими нормативно-правовими актами для забезпечення рівних основних державних соціальних гарантій. Однак стаття 8 цього ж закону вказує на те, що розміри державних гарантій соціальної підтримки осіб у складних життєвих умовах виконуються нормативно-державними соціальними послугами у сфері надання соціальних послуг. [4]. У Законі України «Про соціальні послуги» поняття «державних соціальних стандартів» замінено на «державний стандарт соціальних послуг», яке передбачає зміст, розмір, норми, умови та порядок надання соціальних послуг, а також показники якості, встановлені нормативно-правовим актом головного органу управління в сфері соціальної політики. [5]. Ці розбіжності у підходах можуть викликати проблеми з визначенням вартості соціальних послуг через показ чітких норм і нормативів, а також через розбіжність між соціальними послугами, які фінансуються з державного бюджету, та платними соціальними послугами.

Ефективним варіантом може слугувати розробка механізму, який уникатиме неузгодженості та суперечності між нормативно-правовими актами. Можна виділити такі кроки для його розробки:

1. Консультації з експертами (залучення до процесу розробки експертів у галузі соціальних послуг та правознавців, які можуть допомогти зрозуміти сутність та контекст проблемних термінів).

2. Розробка узгоджених визначень (створення узгоджених визначень для проблемних термінів, щоб уникнути плутанини та непорозумінь у їх інтерпретації).

3. Пропозиції до влади (надіслати свої рекомендації та пропозиції щодо внесення змін до відповідних нормативно-правових актів у компетентні органи чи комісії місцевого самоврядування, міністерство соціальної політики України та кабінет міністрів України).

4. Співпраця з громадськістю (залучення до процесу співпраці громадськість. Це допоможе поширити пропозиції та підвищити громадську свідомість про проблему).

5. Моніторинг і впровадження змін (після внесення змін у нормативно-правові акти слід здійснити моніторинг їх впровадження та ефективності. Це допоможе виявити будь-які подальші проблеми та внести корективи за необхідності).

Висновки. Правові аспекти публічного управління системою соціального захисту населення охоплюють набір правових норм, які відображаються у законодавчих актах різної вагомості, регулюючи функціонування управління суспільним захистом на рівнях як національному, так і міжнародному, відповідно до визначених джерел права.

Відсутність чіткої та уніфікованої термінології може призвести до непорозумінь, помилкового застосування законів та невідповідності між нормативними актами. Рішення даної проблеми вимагає системного та узгодженого підходу, за належного рівня залучення експертів та зацікавлених сторін це можливо.

Література:

1. Ліжевський А. Л. Правові засади публічного адміністрування в системі соціального захисту населення. Адміністративне право і адміністративний процес, інформаційне право. Право і суспільство. № 1 частина 2 / 2021. 2021. С. 73-80. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2021/1-2_2021/14.pdf

2. Адміністративне право України. Повний курс: підручник / за ред. В. Галуцька, О. Правоторової. Видання третє. Київ: Академія адміністративно-правових наук, 2020. 466 с.

3. Про організацію надання соціальних послуг: Постанова Кабінету Міністрів України від 01.06.2020 р. № 587 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3758-12#Text>.

4. Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії: Закон України.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2017-14/ed20221119#Text>.
5. Про соціальні послуги: Закон України із внесеними змінами від 27.04.2022. URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text>.

ДАЦЮК Тетяна,

кандидат історичних наук, доцент кафедри соціально-гуманітарних та загально-правових дисциплін факультету №1 Криворізького навчально-наукового інституту Донецького державного університету внутрішніх справ

САФРОНОВА Анна,

викладач кафедри соціально-гуманітарних та загально-правових дисциплін факультету №1 Криворізького навчально-наукового інституту Донецького державного університету внутрішніх справ

ЗАХИСТ ТА ДОТРИМАННЯ ПРАВ ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИ МІЖНАРОДНІЙ ТА НАЦІОНАЛЬНИЙ СТАНДАРТИ

Проблема захисту та дотримання прав військовополонених є актуальним питанням, особливо в умовах воєнної агресії. Відповідно до міжнародного гуманітарного права, військовополонені повинні бути захищені від будь-яких форм насильства, жорстокості, примусу, приниження та дискримінації. Однак, на практиці дотримання цих прав може бути порушено у різних країнах. Військовополонені можуть бути піддані тортурам, забуттю, вимушеним працям, сексуальному насильству, примусовій конверсії та іншим формам порушення прав Незважаючи на багаторічні зусилля міжнародного співтовариства із захисту прав військовополонених, їх права досі не завжди дотримуються, і вони продовжують зазнавати тортур, жорстокого поводження та інших форм порушення прав [13]. Міжнародні стандарти прав людини та їх виконання є показниками правової культури суспільства. Міжнародні стандарти прав людини виражені у вигляді декларацій та міжнародних договорів, у тому числі пактів та конвенцій, резолюцій міжнародних організацій та керівних принципів.

Вперше термін «міжнародний стандарт прав людини» з'явився в Мінімальних стандартних правилах поводження з ув'язненими, прийнятих на першому Конгресі ООН щодо запобігання злочинності та поводженню з правопорушниками 30 серпня 1955 р. Міжнародні стандарти прав людини встановлюють зобов'язання для країн-учасників правовідносин, перелік основних прав і свобод, визначають їхній основний зміст та називають умови, що формують механізм користування правами та свободами. Прийняті державами зобов'язання передбачають їхню відповідальність за невиконання цих зобов'язань. Встановлення зобов'язань та подальше накладення відповідальності формують міжнародні механізми захисту прав людини [12].

Основні міжнародні стандарти, що регулюють захист та дотримання прав військовополонених, включають:

- Женевські конвенції [3;4];
- Додатковий протокол до Женевських конвенцій [2];
- Статут Міжнародного Комітету Червоного Хреста [10];
- Резолюція ООН щодо захисту прав людини в умовах протидії тероризму [9];
- Стаття 3 Загальної Декларації правами людини [5];
- Конвенція ООН проти тортур [7];
- Інші нормативно-правові акти.

Женевські конвенції є основними міжнародними стандартами, що регулюють права військовополонених. Вони були прийняті в 1949 році в результаті міжнародних переговорів, проведених після Другої світової війни, і наразі мають 196 країн-учасниць [3]. Зокрема, третя та четверта Женевські конвенції стосуються поводження з військовополоненими та захисту цивільного населення під час війни. Вони містять набір правил, спрямованих на забезпечення гуманного поводження з військовополоненими та захист їх прав, а також на запобігання

насилъству та жорстокості. Згідно з Женевськими конвенціями, військовополонені не можуть бути піддані тортурам, жорстокому або принижуваному поведженню, а також примусу до видачі відомостей або зізнань. Вони також мають право на справедливий судовий процес та медичну допомогу. Крім того, Женевські конвенції зазначають, що військовополонені повинні бути захищені від вбивства, насилъства, придушення, а також дискримінації на основі раси, релігії, статі чи національності [4]. Забезпечення дотримання прав військовополонених є важливим компонентом гуманітарної роботи у конфліктних зонах. Різні міжнародні організації, такі як Червоний Хрест та ЮНІСЕФ, відіграють ключову роль у захисті прав військовополонених, наданні їм медичної допомоги та гуманітарної допомоги, а також у проведенні моніторингу умов їх утримання.

Важливими стандартами також є додаткові протоколи до Женевських конвенцій. У 1977 році було прийнято два додаткові протоколи, які уточнюють та розширюють права військовополонених. Перший додатковий протокол стосується міжнародних збройних конфліктів, а другий – не міжнародних. У рамках ООН також є низка резолюцій, спрямованих на захист прав військовополонених. Деякі з них:

1. Резолюція Генеральної Асамблеї ООН від 20 грудня 1979 року «Захист прав осіб, які перебувають у полоні».

2. Резолюція Ради Безпеки ООН № 1265 від 17 вересня 1999 «Про захист цивільного населення в умовах збройних конфліктів».

3. Резолюція Ради Безпеки ООН № 1674 від 28 квітня 2006 р. «Про захист цивільного населення під час збройних конфліктів».

4. Резолюція Генеральної Асамблеї ООН № 62/147 від 18 грудня 2007 року Статус міжнародного комітету Червоного Хреста як спостерігач у роботі Генеральної Асамблеї ООН».

5. Резолюція Генеральної Асамблеї ООН № 62/63 від 6 грудня 2007 року «Захист та допомога жертвам насилъства та експлуатації збройних конфліктів та інших надзвичайних ситуацій» [13].

Ці та інші резолюції закликають усі сторони конфлікту дотримуватися міжнародного гуманітарного права, поважати права людини та захищати життя та гідність людей, які перебувають у зоні воєнних дій. Вони також закликають держави та міжнародні організації надавати допомогу та захист усім, хто постраждав від військових конфліктів, включаючи військовополонених. На сьогоднішній день важливо забезпечити ефективне виконання міжнародних стандартів прав людини для всіх категорій осіб, зокрема для ув'язнених та військовополонених. Застосування цих стандартів забезпечить захист прав та свобод цих осіб, а також забезпечить відповідність правовим та етичним нормам поведження з ними. Одним з найважливіших елементів ефективного виконання міжнародних стандартів прав людини є їх реалізація на практиці. Для досягнення цієї мети необхідно забезпечити якісну правову освіту для працівників відповідних установ, розробити та впровадити механізми контролю за дотриманням стандартів прав людини, а також залучити громадськість та міжнародні організації до моніторингу та оцінки стану реалізації цих стандартів.

Крім того, важливо забезпечити розуміння та повагу до міжнародних стандартів прав людини серед всіх громадян, щоб зменшити кількість порушень цих стандартів та створити умови для їх ефективного виконання. Для цього потрібно проводити інформаційну та освітню роботу серед населення, залучати громадськість до контролю за дотриманням прав людини, а також створювати механізми доступу до правосуддя для всіх громадян. Отже, ефективне виконання міжнародних стандартів прав людини для ув'язнених та військовополонених є важливим завданням для кожної держави та міжнародної спільноти в цілому. Для забезпечення захисту прав військовополонених і виконання міжнародних стандартів відповідальність несуть не лише держави-учасниці конфлікту, а й органи влади, що утримують військовополонених, військові командири та солдати.. У міжнародній практиці відбулися два міжнародні кримінальні судові процеси щодо військових злочинів: Нюрнберзький і Токійський. У національному праві використовуються військові трибунали як судова

інстанція. Згідно з міжнародними нормами, військовополонених не можна утримувати разом з засудженими. Стаття 56 Женевської конвенції 1929 року «Про поводження з військовополоненими» встановлює, що «військовополонені не можуть бути поміщені до приміщень пенітенціарного типу (в'язниці, пенітенціарії, каторжні остроги тощо), інші засуджені також не можуть бути утримувані разом з військовополоненими». Місця утримання військовополонених, які зазнали дисциплінарних покарань, повинні відповідати вимогам гігієни. Покарані військовополонені мають право на чистоту та щоденні заняття гімнастикою та гуляння на повітрі не менше двох годин [3]. Злочинці серед військовополонених, які підлягають кримінальному переслідуванню, підпадають під юрисдикцію військового трибуналу. Правовий статус військовополонених та засуджених має певні подібності, впливаючи з вимог міжнародних стандартів щодо утримання військовополонених та поводження з засудженими. Крім того, існує безліч національних законів та політик, спрямованих на захист прав та інтересів військовослужбовців. Наприклад, у більшості країн існують закони, які зобов'язують державні органи та військові служби забезпечувати безпеку, здоров'я та благополуччя військовослужбовців.

Також багато країн мають військові кодекси поведінки, як і встановлюють правила та стандарти поведінки для військовослужбовців у різних ситуаціях. Ці кодекси спрямовані на запобігання порушенням прав людини та гуманітарного права, а також на підтримку високих стандартів етики та професіоналізму у військовій сфері. Крім того, останніми роками все більше уваги приділяється підтримці психічного здоров'я військовослужбовців. Багато країн розробили програми та політики, спрямовані на запобігання та лікування психологічних проблем у військовослужбовців, спричинених стресом та травмами, пов'язаними з військовою службою. Так, в Україні, в 2022 році була прийнята Постанова Кабмін України «Про затвердження Порядку тримання військовополонених» [8]. Загалом захист прав та інтересів військовослужбовців є важливим завданням як на міжнародному, так і на національному рівнях. Існуючі міжнародні стандарти та національні закони та політики спрямовані на безпеку, здоров'я та благополуччя військовослужбовців, а також на запобігання порушенням їх прав під час збройних конфліктів.

На даний час до основних порушень міжнародних стандартів утримання військовополонених можна віднести:

- недотримання права недоторканності особистості. Військовополонені не повинні зазнавати тортур, жорстокого поводження, приниження, насильства чи погроз;
- відсутність адекватної медичної допомоги. Військовополонені мають право на необхідну медичну допомогу та лікування, їхнє здоров'я має бути підтримуване відповідно до міжнародних стандартів;
- недотримання права на зв'язок із зовнішнім світом. Військовополонені повинні мати право на зв'язок із родичами та міжнародними організаціями, такими як Червоний Хрест;
- обмеження свободи пересування. Військовополонені повинні мати право на свободу пересування, включаючи право на прогулянки та фізичні вправи;
- обмеження у доступі до їжі та води. Військовополонені повинні мати доступ до їжі та води, які відповідають їх культурним та релігійним потребам, а також мають бути забезпечені санітарні умови для вживання їжі та води;
- обмеження в освіті та культурній діяльності. Військовополонені повинні мати право на доступ до книг, газет та інших матеріалів, які відповідають їхнім культурним потребам. Вони також повинні мати можливість освіти та участі у культурних заходах; недотримання права на судовий процес.

Військовополонені, які підозрюються у скоєнні злочинів, повинні мати право на справедливий судовий процес відповідно до міжнародних стандартів [11;12]. Крім згаданих порушень, існують інші проблеми, пов'язані зі утриманням військовополонених. Наприклад, часто військовополонені зазнають тортур і жорстокого поводження з боку своїх сторожів. Також можуть виникати проблеми з організацією харчування, водопостачання та санітарно-гігієнічних умов. Важливо відзначити, що дотримання міжнародних стандартів утримання

військовополонених не є добровільним вибором, а є зобов'язанням, прийнятим державами під час ратифікації відповідних міжнародних конвенцій. Порушення цих стандартів може призвести до відповідальності на міжнародному рівні, включаючи кримінальне переслідування у міжнародних трибуналах.

Зазначимо, що вищезгадані Женевські конвенції встановлюють мінімальні стандарти поведінки з військовополоненими та цивільними особами, які перебувають у руках противника під час збройного конфлікту. Вони встановлюють зобов'язання для держав, які підписали ці конвенції, та визначають права та захист, які мають бути забезпечені військовополоненим та іншим особам, які перебувають під захистом цих конвенцій [3]. Додатковий протокол до Женевських конвенцій розширює сферу дії та уточнює деякі положення Женевських конвенцій, особливо щодо цивільного населення під час збройних конфліктів.

Таким чином, захист прав та гідності військовополонених є важливим аспектом міжнародного гуманітарного права, що регулюється безліччю стандартів та договорів. Однак, незважаючи на існуючі нормативи, проблеми з дотриманням прав військовополонених продовжуються у різних світових конфліктах. У зв'язку з цим важливо продовжувати роботу над покращенням та ефективною реалізацією існуючих стандартів, а також проводити навчання та пропаганду для підвищення поінформованості про права та захист військовополонених та цивільного населення під час збройних конфліктів. При цьому слід зазначити, що досягнення прогресу у забезпеченні захисту прав військовополонених можливе лише в рамках мирних переговорів та дипломатичних зусиль. Необхідно продовжувати зусилля в цьому напрямку та більш ефективно боротися з порушеннями прав військовополонених у конфліктних зонах у всьому світі.

Література:

1. IV Конвенція про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі. Гаага, 18 жовтня 1907 року. Дата набрання чинності для України: 24 серп. 1991. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_222#Text (дата звернення 10.04.2023).
2. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року. Набуття чинності для України: 25 лип. 1990 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text (дата звернення 10.04.2023).
3. Женевська конвенція про поведінку з військовополоненими від 12 серп. 1949 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text (дата звернення 10.04.2023).
4. Женевська конвенція про поведінку з військовополоненими. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text (дата звернення 10.04.2023).
5. Загальна Декларація прав людини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення 10.04.2023).
6. Конвенція про захист цивільного населення під час війни. 12 серп. 1949 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text (дата звернення 10.04.2023).
7. Конвенція ООН проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поведінки і покарання. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_085#Text (дата звернення 10.04.2023).
8. Постанова Кабмін України «Про затвердження Порядку тримання військовополонених» від 05.04.2022 № 413. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/413-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення 10.04.2023).
9. Резолюція ООН щодо захисту прав людини в умовах протидії тероризму. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/780316> (дата звернення 10.04.2023).
10. Статут Міжнародного Комітету Червоного Хреста. URL: <https://redcross.org.ua/wpcontent/uploads/2021/10/%D0%A1%D1%>

82%D0%B0%D1%82%D1%83%D1%82- %D0%A2%D0%A7%D0%A5%D0%A3- 2021 - %D1%80%D1%96%D0%BA .pdf (дата звернення 10.04.2023).

11. Вакуленко А.О. Порухення РФ норм міжнародного права щодо військовополонених у ході російсько-української війни 2022. Національний авіаційний університет. Київ, 2022. 72 с.

12. Гарасим П.С. Про деякі проблеми здійснення громадського контролю за дотриманням прав, законних інтересів і свобод військовополонених в Україні та Російській Федерації. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 2. С. 417–419.

13. Таран О.В. Правовий статус військовополоненого. Відповідальність військовополоненого. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 11. С. 681–683.

ДОВГАНЬ Олександр,
викладач кафедри конституційного права та прав
людини
Національної академії внутрішніх справ

ЗМІСТ ПРАВА НА СВОБОДУ СЛОВА: ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ І ПРАКТИКИ

Право на свободу думки і слова є одним з найважливіших та фундаментальних прав людини, що визначається як одна з основ демократичного суспільства. Це право передбачає, що кожна людина має право вільно формувати свої думки, переконання та ідеї, а також вільно висловлювати їх усно, письмово, через медіа та інші засоби комунікації без будь-яких обмежень чи цензури.

Зміст права на свободу думки полягає у тому, що кожна людина має право на вільне формування своїх думок, переконань та ідеологій без будь-якого втручання або примусу з боку держави, суспільства чи інших структур влади [1]. Це означає, що кожен має право вільно досліджувати ідеї, висловлювати різні точки зору та виражати свої переконання навіть у випадку, якщо вони відхиляються від загальноприйнятих.

Свобода слова, у свою чергу, передбачає, що кожна людина має право вільно висловлювати свої думки, ідеї та переконання за допомогою мовлення, письма, преси, інтернету та інших засобів комунікації [1]. Це право є основою для вільного обміну інформацією, висловлення різних точок зору та стимулює розвиток громадянського суспільства та демократії [2].

Таким чином, право на свободу думки і слова є важливою складовою гарантії особистісної свободи та демократичних цінностей. Воно дозволяє кожній людині вільно виражати свої думки та переконання, сприяє розвитку вільного обміну ідеями та створює основу для толерантного та відкритого суспільства [3]. Зміст свободи слова полягає у праві кожної людини висловлювати свої думки, ідеї та переконання без обмежень або цензури з боку держави, суспільства чи інших структур влади [4]. Це включає право на вільне вираження думок усно, письмово, через медіа, Інтернет та інші засоби комунікації

Основними аспектами змісту свободи слова є: політична свобода, академічна свобода, культурна і мистецька свобода, свобода преси, релігійна свобода тощо.

Загальна ідея полягає у тому, що свобода слова є основою демократичного суспільства та гарантує різноманітність поглядів, свободу обміну ідеями та важливу основу для прогресу та розвитку. Право на свободу слова є складним і багатограним правом, яке включає в себе низку елементів та складових. Як відомо, виокремлюють такі основні складові елементи змісту права на свободу слова: свобода вираження поглядів та переконань, свобода інформації, свобода преси та інших медіа, заборона цензури, захист джерел інформації, свобода художньої творчості й наукових досліджень, плюралізм поглядів та ідей – суспільство має забезпечити різноманітність джерел інформації та вільне поширення різних поглядів та ідей, заборона пропаганди війни, ненависті та підбурювання до дискримінації. Вони формують зміст права на свободу слова, проте воно не є абсолютним і може підлягати певним обмеженням, визначеним законом, з урахуванням забезпечення балансу з іншими правами та інтересами.

Разом з тим, свобода слова і думки в професійній діяльності журналістів відіграє важливу роль у забезпеченні вільного доступу до інформації, розвитку демократії та підтримці громадської обґрунтованості. У професійній діяльності журналістів, свобода слова і думки виступає як ключовий принцип, що визначає їхню роботу та відношення до інформації.

Зміст права на свободу слова та права на свободу думки взаємопов'язані, але мають свої відмінності. Так, право на свободу слова передбачає, що кожна людина має право вільно висловлювати свої думки, ідеї та переконання усно, письмово, через медіа та інші засоби комунікації без будь-яких обмежень або цензури з боку держави чи інших владних структур. Водночас, право на свободу думки передбачає, що кожна людина має право формувати власні

думки, переконання та ідеї без будь-якого втручання чи примусу. Це означає, що ніхто не може бути примушений до прийняття певних думок чи переконань.

Проблематика змісту права на свободу слова і думки може включати різні аспекти, які викликають дискусії та конфлікти в суспільстві. Важливим є збалансування прав особистості на свободу висловлення з потребою в захисті інших цінностей, таких як безпека, гідність та громадський порядок. Це вимагає постійного діалогу та пошуку компромісів у суспільстві [5; 6; 7; 8].

Досліджуване право є невід'ємним елементом демократичного суспільства та ефективним інструментом реалізації інших прав і свобод людини. Водночас, воно не може бути абсолютним і підлягає певним обмеженням з міркувань національної безпеки, громадського порядку та захисту прав інших осіб. Основне завдання полягає в забезпеченні належного балансу між цими цінностями та запобіганні зловживанням з боку держави.

Україна має потужну законодавчу базу у сфері регулювання свободи слова, яка в цілому відповідає європейським та міжнародним стандартам. Проте, існують певні проблемні аспекти, пов'язані із чітким визначенням меж допустимих обмежень, протидією дезінформації та пропаганді, захистом журналістів, збалансуванням з іншими правами тощо. Для вирішення цих питань необхідно подальше вдосконалення законодавства, посилення судового контролю, розвиток медіаграмотності, забезпечення незалежності медіа та налагодження міжнародного співробітництва у цій сфері.

Лише за умови дотримання належних гарантій безпеки та прав людини, а також забезпечення прозорості та підзвітності влади, можна досягти гармонійного поєднання свободи слова та національних інтересів безпеки. Адже свобода слова є не лише правом, а й запорукою демократії, плюралізму думок та ефективного громадського контролю за діями влади. Тому її захист та збалансована реалізація мають стати одним з пріоритетів для нашої держави та суспільства, усього світового співтовариства.

Література:

1. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права ООН від 16.12.1966. URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/pactpol.shtml.
2. Рекомендація Комітету Міністрів Ради Європи CM/Rec(2022)22 державам-членам щодо принципів захисту свободи висловлювань та інформації від 16.11.2022. URL: <https://rm.coe.int/16806f6f83>.
3. Доповідь Спеціального доповідача ООН з питань захисту і заохочення права на свободу переконань та їх вільне вираження від 30.09.2019. URL: <https://undocs.org/pdf?symbol=ru/A/74/486>.
4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950. URL: https://www.echr.coe.int/documents/convention_rus.pdf.
5. Практика Європейського суду з прав людини. URL: https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_10_UKR.pdf.
6. Свобода вираження поглядів: онлайн та офлайн. Матеріали Article 19. 2017. URL: <https://www.article19.org/resources/freedom-of-expression-unfolding/>.
7. Камінська Н.В., Довгань О.О. Свобода, безпека і захист професійної журналістської діяльності. *Проблеми нормотворення, реалізації та тлумачення норм права у світлі загальновизнаного принципу верховенства права*: тези доп. та повідомл. Учасників IV Міжнар. наук.-практ. конф. (Івано-Франківськ, 3-4 жовт. 2019 р.) / за заг. ред. І.Д.Шутака. Івано-Франківськ, 2019. С. 144–146.
8. Довгань О.О. Конституційно-правове регулювання права на свободу думки і слова у професійній діяльності журналістів. *Сучасні аспекти науки*: колективна монографія / за ред. Є.О. Романенка, І.В. Жукової. Київ; Братислава. 2020. С. 217-230.

**ДОЛЖЕНКО Юлія,
КІРПІЧЕНКО Віта,**

здобувачі вищої освіти 3 року навчання освітнього ступеня бакалавра, спеціальність 081 Право, факультету адвокатури та антикорупційної діяльності Національний університет «Одеська юридична академія»
Науковий керівник: ТІМОФЄЄВА Лілія – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального права Національний університет «Одеська юридична академія»

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ЖОРСТОКЕ ПОВОДЖЕННЯ З ТВАРИНАМИ

Проблема жорстокого поводження з тваринами залишається актуальною у сучасному суспільстві через поширеність випадків тваринництва, що часто супроводжується неадекватним ставленням до тварин. Запобігання та протидія таким видам злочинів є важливим завданням для забезпечення захисту тваринного світу та забезпечення гуманного ставлення до них.

На сьогоднішній день правову основу протидії жорстокому поводженню з тваринами складає значна кількість законодавчих та інших нормативно-правових актів, серед яких можна виокремити такі: Закон України «Про тваринний світ» від 13 грудня 2001 року; Закон України «Про ветеринарну медицину» від 25 червня 1992 року; Закон України «Про захист тварин від жорстокого поводження» від 21 лютого 2006 року; Кодекс України про адміністративні правопорушення (стаття 89) та Кримінальний кодекс України (стаття 299). Серед міжнародних джерел можна назвати такі: Європейська конвенція про захист домашніх тварин, ратифікована Законом України № 578-VII від 18 вересня 2013 року; Європейська конвенція про захист хребетних тварин, що використовуються для дослідних та інших наукових цілей, від 18 березня 1986 року; Всесвітня декларація прав тварин від 15 жовтня 1978 року [4, с. 138-140].

Основним предметом цього злочину є відносини суспільства у моральній сфері, зокрема, у ставленні до тварин. Паралельно визначений додатковий предмет злочину - це відносини у галузі захисту, збереження і використання тваринного світу. У більшості випадків цей злочин також стосується адміністративних порушень. Крім того, є додатковий варіативний предмет злочину, пов'язаний з власністю на тварину (тварина як майно) і підтримкою суспільних відносин у сфері нормального розвитку та виховання дітей [1, с. 303-306].

Обов'язковою ознакою об'єкта кримінального правопорушення є предмет, до якого входять хребетні та безпритульні тварини, які перебувають у природній волі, неволі чи напіввільних умовах тримання, свійські тварини, чи ті, які вирощуються для різноманітних потреб людини, лабораторні, циркові тварини тощо.

Щодо об'єктивної сторони кримінального правопорушення, воно може виявлятися через активні дії або бездіяльність у формі жорстокого поводження з тваринами або націлених на них нападів, а також через публічні заклики до вчинення подібних дій, включаючи поширення матеріалів із закликами до цього. В оцінюванні поняття «жорстокість», за словами Ф.Р. Асціоне, розглядається як «неприйнятна в суспільстві поведінка, що свідчить про умисне завдання тварині непереносимого болю, страждання, стресу та/або смерті» [1, с. 303-306].

Щодо суб'єкта кримінального правопорушення, то необхідно зазначити, що у зв'язку зі змінами, які набрали чинності від 08.11.2021 року вік кримінальної відповідальності був знижений, тобто станом на сьогодні до відповідальності за статтею 299 КК України може бути притягнена особа, яка на момент вчинення кримінального правопорушення досягла 14-ти років. Із суб'єктивної сторони кримінальне правопорушення, на думку законотворця,

характеризується вчиненням діяння з прямим умислом. Винний усвідомлює, що своїми діями завдає фізичного болю, страждань тварині, усвідомлює свої дії та розуміє їх значення [2, с. 129-132].

Судова практика кримінальних правопорушень за ст. 299 КК України є доволі одноманітною з точки зору застосування санкцій цієї статті, хоча суд вправі застосувати не тільки штраф та арешт, а також обмеження волі, позбавлення волі. Але в більшості проаналізованих вироків суд використовує не суворі види покарань, такі як штраф та арешт, а буває навіть звільняє від відбування покарання з випробуванням з іспитовим строком.

Так, у справі № 937/2177/21, провадження 1-кп/937/653/21 від 17.03.2021, у денний час, ОСОБА_1, знаходячись на території свого домоволодіння, маючи намір на жорстоке поводження з твариною, діючи умисно, наніс наявною в нього сокирою три удари по голові собаки, внаслідок чого спричинив ушкодження, несумісні з життям, а саме: на голові на рівні очей в лобній частині три глибокі проникаючі рублені рани з пошкодженням судин, кісток черепа голови, переломами верхньої та нижньої щелепи з лівого боку, що призвело до травматичного ушкодження головного мозку та загибелі собаки [3].

Суд постановив призначити покарання у виді обмеження волі на строк 1 рік, але на підставі ст. 75 КК України звільнив ОСОБА_1 від відбуття призначеного покарання з випробуванням строком на 1 рік. Така ж ситуація з випробувальним строком на 1 рік мала місце у справі № 700/346/20, провадження № 1-кп/700/20/21 від 25.03.2021, ОСОБА_1, перебуваючи на території подвір'я за місцем свого проживання, керуючись раптово виниклим умислом направленим на жорстоке поводження з твариною, взяв до рук гвинтівку та використовуючи її як зброя вчинення злочину, здійснив один постріл в собаку у віці 1 року.

Після чого собака побіг до домоволодіння своєї господарки ОСОБА_2, де власниця собаки виявила її мертвою. ОСОБА_1 в результаті пострілу із пневматичної гвинтівки спричинив тілесні ушкодження собаці у вигляді пошкодження цілісності шкіри – проникаючої рани між 3-м та 4-м ребром, розміром 3x3 мм, механічне пошкодження грудної клітки, правої легені, правого передсердя та легеневої артерії, крововилив у грудну порожнину. Отримані собакою тілесні ушкодження призвели до його загибелі, що підтверджується протоколом розтину трупа тварини.

Є випадки більш жорстких дій з боку винної особи стосовно тварин, і до них застосовуються покарання у виді арешту. Так у справі № 243/5257/21, провадження № 1-кп/243/654/2021 від 22.06.2021, ОСОБА_1 знаходився у себе за місцем проживання, де на дворі домоволодіння перебувала дворова собака. ОСОБА_1 здійснив жорстоке поводження з твариною та наніс металевим колуном не менше п'яти ударів по тілу собаки, внаслідок чого спричинив їй ушкодження, несумісні з життям. Суд призначив покарання у виді 1 місяця арешту [3].

Слід відмітити, що у ч. 3 ст. 299 КК України вказано, що дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, вчинені з особливою жорстокістю, караються позбавленням волі на строк від п'яти до восьми років. Ми вважаємо, що такий вирок є надзвичайно м'який і не досягає мети кримінальної відповідальності

Підбиваючи підсумок, зазначимо, що кримінально-каране жорстоке поводження з тваринами – це знущання над тваринами, що спричинило їх мучення, завдало їм фізичного болю або страждань шляхом пасивної (залишення напризволяще без їжі та води) або активної поведінки винного (нанесення ударів та заподіяння ушкоджень і т. ін.), в результаті якого заподіюються тілесні ушкодження, каліцтво чи загибель тварини, а також інші визначенні законом форми протиправного поводження з тваринами.

Доречно також розрізняти жорстоке поводження з тваринами та особливо жорстоке поводження з тваринами; жорстоке поводження з тваринами, вчинене шляхом пасивної або активної поведінки винної особи. У першому випадку їх ототожнення не сприяє формуванню єдиної правозастосовної практики застосування у ст. 299 КК. Врахування другого випадку впливає на кваліфікацію жорстокого поводження з тваринами за ч. 1 або 3 ст. 299 КК, а, відтак, й на індивідуалізацію кримінальної відповідальності.

Література:

1. Козлова А. В. Об'єктивні ознаки складу злочину «Жорстоке поводження з тваринами». *Реформування правової системи в контексті євроінтеграційних процесів* : матеріали IV міжнар. наук.-практ. конф., м. Суми, 21–22 трав. 2020 р. Суми, 2020. С. 303–306
2. Песцов Р. Г. Суб'єкт та суб'єктивна сторона складу злочину за ст. 299. П'ятнадцяті Юридичні читання: *Правове забезпечення розвитку освіти і науки в контексті євроінтеграції України* (До 185-річчя НПУ імені М. П. Драгоманова) : матеріали міжнар. наук. онлайн-конференції, м. Київ, 1–2 квіт. 2020 р. Київ, 2020. С. 129–132.
3. Судова статистика. Судова влада України: веб-сайт. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/
4. Уварова Н. В. До проблеми кримінальної відповідальності за жорстоке поводження з тваринами. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2018. № 4. С. 138–140

ДУНАЄВА Тетяна,

кандидат юридичних наук, науковий співробітник відділу дослідження проблем кримінального процесу та судоустрою Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В.В. Сташиса НАПрН України

ОКРЕМІ ПРОПОЗИЦІЇ ДО ПРОЄКТУ ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО ВНЕСЕННЯ ЗМІН ДО ДЕЯКИХ ЗАКОНОДАВЧИХ АКТІВ УКРАЇНИ ЩОДО УДОСКОНАЛЕННЯ ОКРЕМИХ ПИТАНЬ МОБІЛІЗАЦІЇ, ВІЙСЬКОВОГО ОБЛІКУ ТА ПРОХОДЖЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ» (РЕЄСТР. № 10378 ВІД 25.12.2023 Р.)¹

Ознайомившись із проєктом Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення окремих питань мобілізації, військового обліку та проходження військової служби» (реєстр. № 10378 від 25.12.2023 р.) [1], слід зазначити, що метою є законодавче удосконалення процедур проведення заходів мобілізації, удосконалення військового обліку призовників, військовозобов'язаних та резервістів, соціального захисту військовослужбовців, а також окремих питань проходження військової служби для покращення якості підбору особового складу під час доукомплектування бойових підрозділів для відсічі збройної агресії проти України.

Проєкт Закону України не відповідає міжнародно-правовим зобов'язанням України, зокрема Конвенції про права осіб з інвалідністю від 13.12.2006 р. [2] у частині виключення із захисту III групи інвалідності.

У преамбулі Конвенції зазначено у пункті u) «беручи до уваги, що обстановка миру та безпеки, заснована на повній повазі до цілей і принципів, викладених у Статуті Організації Об'єднаних Націй, і на дотриманні застосовних угод у галузі прав людини, є неодмінною умовою для повного захисту осіб з інвалідністю, зокрема під час збройних конфліктів й іноземної окупації»;

Згідно п. 1 ст. 4 «Загальні зобов'язання» зазначеної Конвенції :

«1. Держави-учасниці зобов'язуються забезпечувати й заохочувати повну реалізацію всіх прав людини й основоположних свобод всіма особами з інвалідністю без будь-якої дискримінації за ознакою інвалідності. Із цією метою держави-учасниці зобов'язуються:

....

с) ураховувати осіб з інвалідністю в усіх стратегіях і програмах захисту і заохочення прав людини»;

d) утримуватися від будь-яких дій або методів, які не узгоджуються із цією Конвенцією, і забезпечувати, щоб державні органи та установи діяли відповідно до цієї Конвенції»;

Зокрема, у ст. 11 «Ситуації ризику та надзвичайні гуманітарні ситуації» зазначеної Конвенції зазначається, що «Держави-учасниці вживають, відповідно до своїх зобов'язань за міжнародним правом, зокрема міжнародним гуманітарним правом та міжнародним правом з прав людини, усіх необхідних заходів для забезпечення захисту й безпеки осіб з інвалідністю у ситуаціях ризику, зокрема в збройних конфліктах, надзвичайних гуманітарних ситуаціях та під час стихійних лих».

Цим законопроєктом вносяться зміни у такі закони України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», «Про місцеве самоврядування в Україні», «Про місцеві державні адміністрації», «Про правовий режим надзвичайного стану», «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», «Про військовий обов'язок і військову службу»,

¹ Підготовлено на виконання фундаментальної теми «Теоретико-правові проблеми цифровізації кримінального провадження в Україні», що досліджується в НДІ вивчення проблем злочинності імені академіка В.В.Сташиса НАПрН України (№ державної реєстрації в УкрІНТЕІ 0121U114401).

«Про військово-цивільні адміністрації», «Про правовий режим воєнного стану», «Про державну службу», «Про прокуратуру», «Про Національну поліцію» та інші законодавчі акти.

Слід погодитись із законодавцем щодо внесення змін до :

Закону України «Про прокуратуру»:

1) у статті 27 ч.1 після слів «державної мови» доповнити словами «та проходив базову загальновійськову підготовку або військову службу»;

У статті 27 ч. 2, ч. 3, ч.5 після слів «державною мовою» доповнити словами «та проходив базову загальновійськову підготовку або військову службу»;

2) ч.1 статті 51 доповнити пунктом 11 такого змісту “ 11) у зв’язку з призовом (прийняттям) на військову службу».

Закону України «Про Національну поліцію»:

1) Ст. 24 доповнити ч. 5 такого змісту:

«5. За зверненням територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки, органів Служби безпеки України або розвідувальних органів України, органи та підрозділи, що входять до системи поліції, беруть участь у здійсненні заходів щодо оповіщення військовозобов’язаних та резервістів спільно з представниками територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки, а також здійснюють адміністративне затримання та доставлення до цих центрів та органів призовників, військовозобов’язаних та резервістів, які вчинили адміністративні правопорушення, передбачені статтями 210, 210¹ Кодексу України про адміністративні правопорушення.

2) п. 8 ч. 1 ст. 26 після слів «здійснюється поліцією» доповнити словами «або територіальними центрами комплектування та соціальної підтримки»;

3) ч. 3 ст. 49 доповнити п. 3 такого змісту: «3) особи, які не пройшли базову загальновійськову підготовку або військову службу».

4) ч.1 ст. 77 доповнити п. 13 такого змісту: «13) у зв’язку з призовом (прийняттям) на військову службу».

У законопроекті також слід передбачити положення щодо придатності до військової служби згідно з рішенням ВЛК визначати відповідно до конкретної посади.

Викладене дозволяє зробити висновок про те, що в цілому проєкт Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення окремих питань мобілізації, військового обліку та проходження військової служби» (реєстр. № 10378 від 25.12.2023 р.), є важливим в контексті покращення процесу комплектування особовим складом Збройних Сил України та інших військових формувань під час проведення мобілізації, удосконалення військового обліку призовників, військовозобов’язаних та резервістів в умовах цифровізації для покращення якості підбору особового складу під час доукомплектування бойових підрозділів для відсічі збройної агресії проти України, однак потребує доопрацювання з врахуванням висловлених зауважень.

Література:

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення окремих питань мобілізації, військового обліку та проходження військової служби: проєкт Закону України реєстр. № 10378 від 25.12.2023. URL: <https://itd.rada.gov.ua/fdd626b2-b0d3-43fd-9f4d-fe9e6ca2e8e8>.

2. Конвенція про права осіб з інвалідністю: Міжнародний документ від 13.12.2006 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text.

ЄРОФЕЄВА Ольга,

студент другого (магістерського) рівня вищої освіти освітньої програми «Право»
Національного університету «Одеська юридична академія»

ЕВОЛЮЦІЯ ВИБОРЧИХ ПРАВ ЖІНОК В УКРАЇНІ В ХІХ-ХХ СТ.

*на показаченій Україні, як більше ніде в Європі,
жінка була рівноправною з чоловіком*
Олена Апанович

Жінки в Україні ніколи не були віддаленими від усіх суспільних проблем. Проте, досліджуючи питання правового становища жінки, можна помітити, що не завжди особи жіночої статі мали рівні права та свободи в порівнянні з чоловіками. Часто причиною такої нерівності було саме соціальним становищем жінки в суспільстві. Правове становище жінки сьогодні є результатом тривалої боротьби жіночих рухів за свої права та їх законодавче закріплення. Політика як і в історичному минулому, так і в сьогоденних реаліях залишається одним із перспективних видів діяльності, тому не виникає запитання, чому жінки не менше за чоловіків прагнуть і нині побудувати політичну кар'єру.

Звернемо увагу на те, що ще в давні часи чимало дослідників, які подорожували теренами України були вражені становищем української жінки в суспільстві. Це пояснюється насамперед тим, що багато жінок в Україні вже на той час були освіченими, коли ж в Європі жінки були неграмотними. Приміром, французький інженер Боплан (подорожував Україною в 1630-1647 роках) звертав увагу і на те, що монахині у Києві користувалися свободою та могли виходити з монастиря і прогулюватися містом. Мандрівник Ульріх Фон Вердум (подорожував Україною та Польщу в 1670-1672 роках) згадував, що жінка-продавець вміла йому сказати чемний комплімент латинською мовою. Зокрема, це свідчення того, що становище жінки в Україні відрізнялося від становища в Європі.

На міжнародному рівні право голосу для жінок закріплено, зокрема, в Загальній декларації прав людини від 10.12.1948 р., Міжамериканській конвенції про закріплення політичних прав жінок 1948 р., ст. 25 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права 1966 р., Конвенції про політичні права жінок 1953 р. та у Конвенції ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок 1979 р. [2, с.9].

Еволюцію виборчих прав жінки кінця ХІХ - початку ХХ століть можна охарактеризувати по різному. Так на території України, що тоді перебувала під владою Австро-Угорської імперії українки користувалися виборчим правом ще з 1907 року, правда з обмеженнями через майновий і освітній ценз. Виборче право для населення Російської імперії було відсутнім на місцевому рівні до 1864 року, а на загальнодержавному до 1905 року. Українські жінки в Російській імперії отримали виборчі права ще в 1917 році, коли Державна Дума внесла поправку у свій маніфест про виборчі права «без різниці статі» [1, с.25].

У статті 6 Положення про вибори в Державну Думу 1905 р. зазначався перелік категорій осіб, що не беруть участі у виборах. Жінки та чоловіки мали право голосу, якщо вони мали потрібний ценз з нерухомості. Такі жінки могли реалізовувати своє право голосу через уповноважених ними осіб чоловічої статі.

На території України було організовано 9 відділень Всеросійського союзу рівноправності жінок (який утворився в лютому 1905 року), метою існування якого було боротьба за політичне рівноправ'я жінок. Жінки Фінляндії, територія якої в той час входила до складу Російської імперії, першими здобули рівні з чоловіками виборчі права. Варто відзначити, що на Харківщині жінки зуміли добитися політичного представництва ще до подій березня 1917 року, коли виборче право отримала частина жінок в імперії в березні 1917 року [4, с.44].

Вперше у світі, жінки взяли участь у роботі парламенту в травні 1907 року на засіданні парламенту Фінляндії, територія якої тоді входила до складу Російської імперії. Право обирати і бути обраними було отримане жінками Фінляндії у 1906 р. і на виборах 1907 р. до парламенту було обрано 19 жінок (з 200 депутатських місць). Слідом за Фінляндією виборчі права жінок були закріплені у законодавстві таких країн як Норвегія (1913 р.), Данія (1915 р.), Росія (1917 р. - Тимчасовим урядом), Канаді, Німеччині та Польщі (1918 р.), Нідерландах та УНР (1919 р.), США (1920 р.), Великобританія (1926 р.), Туреччина (1930 р.), Франція (1944 р.), Японія (1945р.) [2, с.10].

У Розділі II. «Права громадян України» (ст. 10) Конституції Української Народної Республіки (Статут про державний устрій, права і вільності УНР) 1918 року зазначається рівність прав та обов'язків чоловіків та жінок. Такого конституційного положення на той час не мала жодна країна світу.

Про гендерну рівність у державному управлінні ні у конституційних Законах від 29 квітня 1918 року, ні в іншому законодавстві Гетьмана Павла Скоропадського не зазначається, хоча фактично соціальні права жінок набули певного розширення.

В Артикулі IV Тимчасового основного закону про державну самостійність українських земель колишньої австро-угорської монархії, ухваленому Українською Національною Радою від 13.11.1918 року зазначено про «право голосування без різниці статті». Разом із закріпленням цього положення жінки отримали і низку прав, зокрема, право на участь у виборах до парламенту, право на заняття владних та судових посад тощо [3, с.10].

До складу Центральної Ради з 115 депутатів було 11 жінок, згодом зі зростанням чисельності УЦР представництво жінок вже становило 21 особу, у Малу Раду виконавчого органу УЦР, входило 3 жінки. Як зазначає дослідниця Ірина Тишко, в УЦР жінки становили лише 3,2 % від загальної кількості депутатів. Для порівняння у Верховній Раді I скликання незалежної України жінок - 2,5 % (12 із 475 депутатів), II скликання – 4,1 % (18 із 436 депутатів).

У Конституції УСРР 1919 р. частково закріплено за жінками лише право обирати та бути обраними. У Конституції УСРР 1929 р. у ст. 66 закріплювалося право голосу не залежно від статі, віри, раси, національності та осілості. Право голосу мали громадяни УСРР, які досягли 18 років. У ст. 122 Конституції СРСР 1936 р. Та ст. 121 Конституції УРСР 1937 р. вказано, що жінці в СРСР надаються рівні права з чоловіком у всіх сферах життя. Згодом конституційне закріплення гендерної рівності в Україні відбулося в Конституціях СРСР 1977 р. та Конституції УРСР 1978 р.

У Галичині в 1920-х роках, за влучним висловом І. Кедрин, «політичний активізм жінки був ще новаторством, що його не всі сприймали і апробували». Жінки не вважали доступними для себе політичне та партійне життя, оскільки суспільство не могло змиритися з гендерною рівністю. У 1926 р. Народна організація українців м. Львова однією з перших переконалася, що не зможе досягти своїх цілей без участі жінок. Ми можемо зробити висновок, що у період з 50-х до 80-х років ХХ століття поступово відбувалось зрівнювання у правах чоловіків та жінок [3, с.10].

Отже, закріплення виборчих прав жінки на законодавчому рівні пройшло певний історичний шлях. До ХІХ століття виборчі права жінки мали локальний характер та часто додатково обмежувалися. Завдяки активній наполегливості жінок виборчі права в середині ХХ століття отримали закріплення вже на міжнародному рівні. В більшості країн жінки отримали право брати участь у виборах лише у ХХ ст., а в ряді арабських країн - лише на початку ХХІ ст. [2, с.11].

Нині представництво жінок в політичному житті також не є постійним, з кожною каденцією парламенту їх частка змінюється. Причинами невеликої частки представництва осіб жіночої статі, на мою думку, є те, що у жінок відсутні приклади для наслідування, через що вони взагалі не наважуються розпочинати власну політичну кар'єру, а також те, що сім'я у більшості випадків починає займати пріоритетне місце в житті жінки, ніж побудова власної кар'єри.

В Україні нині не високий показник участі жінок в державотворчих процесах країни, проте спостерігається позитивна тенденція до збільшення кількості жінок на керівних посадах. Проте виборче законодавство в Україні все-таки потребує удосконалення та внесення додаткових змін, зокрема запровадження обов'язкових гендерних квот.

Література:

1. Глиняний І.В. Історія та розвиток гендерної політики у виборчому праві. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2019. Вип.3 С.22-32
2. Гожа Б.Б. Виборчі права жінок: становлення та історичний розвиток. Стан дотримання прав людини в умовах сучасності: теоретичні та практичні аспекти: зб. матеріалів наукових заходів. Київ, 2015. С.9-11
3. Кругова С.С. Ретроспектива становлення рівності прав і свобод жінок та чоловіків у світі та на території України. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2019. Вип. 6. С. 3-11
4. Лобко Н.В. До питання про виборчі права жінок в Російській імперії на початку хх ст. *Сумська старовина*. 2016 № XLIX. Ст. 43-49
5. Аркуша О.Г. Виборча система в Галичині у другій половині XIX – на початку XX століття. URL: <http://surl.li/snvzl> (дата звернення: 13.04.2024).

ЖДАНОВА Олександра,
здобувач першого (бакалаврського) рівня,
спеціальності освітня програма «Право»
Маріупольського державного університету

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРОЦЕСУАЛЬНА ПРАВОСУБ'ЄКТНІСТЬ ГРОМАДЯН

У загальній теорії права суб'єктом права визнається учасник суспільних відносин, наділений правами і обов'язками та володіє двома статусами: соціальним (участь в суспільних відносинах в якості відособленого, здатного виробляти та здійснювати єдину волю персоніфікованого суб'єкта) і юридичним (визнання правовими нормами його здатності бути носієм прав і обов'язків, брати участь у правовідносинах). Категорія «правосуб'єктність» має загальноправове значення та використовується практично в усіх галузях права.

Це пояснюється тим, що зазначене поняття має широке змістовне навантаження. Воно окреслює коло осіб, які можуть визнаватися суб'єктами права; гарантує набуття та захист принаймні мінімально необхідних для визнання відповідного правового статусу комплексу прав; зумовлює «юридичну долю» суб'єкта тощо.

Як зазначає Т. О. Мацелик, наділення осіб правосуб'єктністю являє собою перший крок у процесі впровадження юридичних норм у соціальне життя, де реалізація норм права визначає коло осіб, які можуть бути носіями суб'єктивних прав і юридичних обов'язків. Іншими словами, для володіння правами та обов'язками особі необхідно бути певною мірою юридично здатною брати участь у правовідносинах. Безумовність юридичного змісту правосуб'єктності у цьому контексті проявляється через категорію здатності, можливості бути носієм прав і обов'язків, набувати їх, користуватися ними і виконувати їх. Здатність, як невід'ємна частина правосуб'єктності, наділяє характерними рисами соціальні властивості суб'єктів права, наприклад, їх волездатність і ступінь гарантованих (закріплених) законом можливостей (обов'язків) [4, с. 90].

Крім того, категорія «правосуб'єктність», незважаючи на своє цивільно-правове походження, має значною мірою універсальний характер. Її врахування при вивченні проблематики різних галузей права практично завжди дозволяє отримати корисні теоретичні та практичні висновки. Адміністративний процес, у тому числі й неюрисдикційний, характеризується різноманітністю суб'єктів. Як сторони (суб'єкти) в неюрисдикційних провадженнях адміністративного процесу виступають юридичні і фізичні особи: органи (особи), наділені публічно-владними повноваженнями, у тому числі місцевого самоврядування; адміністрація підприємств, установ, організацій; політичні партії й органи суспільної (громадської) самодіяльності; громадські об'єднання і просто громадяни, а також іноземні громадяни й особи без громадянства тощо [1, с. 131].

Дослідження адміністративної процесуальної правосуб'єктності дозволило визначити її зміст як сукупність адміністративної процесуальної правоздатності, адміністративної процесуальної дієздатності та визначених законом процесуальних прав та обов'язків. І. І. Діткевич визначає адміністративну процесуальну правосуб'єктність як специфічну особливість учасників адміністративного процесу, що визначає їх можливість бути носіями прав та обов'язків і можливість вступати в адміністративні процесуальні правовідносини [1, с. 135]. Переходячи до встановлення сутності адміністративної процесуальної правосуб'єктності, доцільно проаналізувати точки зору з цієї проблеми представників науки адміністративного права та інших вчених. Поряд з цим, заслуговують на увагу висновки М. М. Тищенка, науковець вважає можливим застосування в адміністративному процесі висновків науки цивільного процесу щодо характеристики суб'єктів процесу. Так, основним критерієм поділу учасників на групи є спеціальна мета їхнього вступу в процес – для захисту своїх прав чи прав інших осіб. За одностайною позицією теоретиків юридичного процесу, організатори (лідуючі суб'єкти) процесу завжди забезпечують реалізацію «чужого інтересу», тобто інтересу суб'єктів основних реалізовуваних відносин. Через це, наголошував

В. М. Горшенев, первісні суб'єкти процесу поділяються на організаторів (лідуючих суб'єктів) та учасників процесу.

Відмінності правового статусу цих груп суб'єктів полягають у наявності чи відсутності владних повноважень [5, с. 38].

Враховуючи охарактеризовану позицію науковців, доцільно об'єднати вищезазначені суб'єкти в такі групи: 1) громадяни; 2) об'єднання громадян та їх органи, а також органи самоорганізації населення, які мають адміністративно-процесуальну правосуб'єктність; 3) органи, наділені публічно-владними повноваженнями та структурні частини їхнього апарату; 4) особи, наділені публічно-владними повноваженнями (службові та посадові особи, які наділені адміністративно-процесуальними правами й обов'язками); 5) інші учасники адміністративно-процесуальних правовідносин.

Основним суб'єктом будь-яких правовідносин є фізична особа, оскільки жодне завдання соціального розвитку не може бути здійснене, якщо не будуть створені умови для самореалізації особистісного потенціалу людини. До категорії фізичних осіб належать громадяни, іноземні громадяни та особи без громадянства. Громадяни мають загальну адміністративно-процесуальну правосуб'єктність, яка породжує в усіх інших суб'єктів адміністративного процесу обов'язок гарантувати реалізацію їхніх прав. До елементів складу адміністративно-процесуального статусу громадянина М. М. Тищенко відносить:

- а) адміністративно-процесуальні права;
- б) адміністративно-процесуальну правоздатність;
- в) адміністративно-процесуальну дієздатність;
- г) адміністративно-процесуальні свободи;
- д) адміністративно-процесуальні обов'язки;
- е) адміністративно-процесуальні законні інтереси [6, с. 467].

Адміністративно-процесуальна правоздатність, як правило, пов'язана з реалізацією процесуальних прав громадян у конкретних правовідносинах. М. М. Тищенко та В. Г. Перепелюк виділяють загальну та спеціальну адміністративно-процесуальну правоздатність громадян. При цьому, загальна адміністративно-процесуальна правоздатність являє собою здатність усіх громадян мати загальні процесуальні права і нести загальні процесуальні обов'язки. Спеціальна адміністративно-процесуальна правоздатність – це здатність мати специфічні комплекси прав і обов'язків, зумовлені специфічним положенням окремих груп громадян [3, с. 92].

О. В. Кузьменко та Т. О. Гуржій визначають адміністративно-процесуальну дієздатність як здатність особисто здійснювати свої адміністративні процесуальні права й обов'язки, у тому числі доручати ведення справи представникові [2, с. 117]. Натомість В. Г. Перепелюк зазначає, що адміністративно-процесуальна дієздатність – це опосередкована нормами адміністративно-процесуального права здатність громадян реалізовувати, виконувати і набувати своїми діями права й обов'язки адміністративно-процесуального характеру при здійсненні адміністративно-процесуальної діяльності по конкретних адміністративних справах [4, с. 168]. М. М. Тищенко виділяє категорії повної та часткової дієздатності громадянина. Адміністративно-процесуальна дієздатність громадян може бути обмежена у зв'язку з такими факторами, як позбавлення громадянина волі, визнання громадянина недієздатним [6, с. 462].

В. Г. Перепелюк адміністративно-процесуальні права поділяє на такі групи:

- а) права, пов'язані з можливістю провадження адміністративного процесу з ініціативи громадянина (право на подання заяви);
- б) права, пов'язані з інформованістю громадянина про причини і мету залучення його до адміністративного провадження, у тому числі ознайомлення з матеріалами справи;
- в) права, що дозволяють громадянину впливати на хід і результати адміністративного провадження (права давати пояснення, представляти докази, заявляти клопотання і т. н.);
- г) права, пов'язані з можливістю оскарження громадянином процесуальних і завершальних рішень лідируючих суб'єктів.

Залежно від можливості особистого здійснення громадянином адміністративно-процесуальних прав, вищезазначений науковець виділяє:

- а) права, реалізовані громадянином самостійно;
- б) права, реалізацію яких відповідно до закону громадянин делегує іншим особам (наприклад, представникам).

Адміністративно-процесуальні обов'язки – це встановлювана державою, органами місцевого самоврядування, а у визначених законодавством випадках – і іншими суб'єктами, міра необхідної, належної поведінки громадян в інтересах держави, суспільства й особистих інтересів громадян.

Адміністративно-процесуальні законні інтереси мають наступні властивості:

1. виникають у зв'язку із адміністративно-процесуальною діяльністю;
2. не порушують при цьому законні інтереси інших суб'єктів процесу;
3. пов'язані у відповідних випадках із конкретними процесуальними обов'язками лідируючих суб'єктів.

В. Г. Перепелюк виділяє два рівні законних інтересів громадян. У якості загального законного інтересу громадянина виступає досягнення юридично значимого результату.

Персоніфікованими законними інтересами є інтерес громадянина у встановленні конкретних фактів, що доводять обґрунтованість його позиції. Тому, як зауважив В. Г. Перепелюк, адміністративно-процесуальні законні інтереси – це дозволені прагнення громадянина до певної користі в межах його суб'єктивних адміністративно-процесуальних прав, обов'язків, свобод, а також процесуальних обов'язків інших суб'єктів процесу і процесуальної регламентації його ходу [4, с. 368]. Здійснення прав і законних інтересів громадян певною мірою залежить від якості кадрів апарату органів державної влади, їх загальної та професійної підготовки, моральних якостей, політичної зрілості. Для цього слід вживати наступні заходи:

- 1) підвищення ділової кваліфікації, рівня компетентності кадрового складу в усіх його ланках;
- 2) рішуча боротьба службовими зловживаннями, крадіжками, хабарництвом, корупцією у різних її формах.

Необхідність вирішення цих питань, а також потреба взагалі підняти рівень правового регулювання управлінської діяльності, більш чітко регулювати права й обов'язки управлінських кадрів, у тому числі стосовно їхньої діяльності щодо задоволення потреб громадян, додержання їх прав і свобод.

Таким чином, адміністративна процесуальна правосуб'єктність закріплює правовий стан учасника адміністративного процесу і визначає його можливість користатися наданими законом процесуальними правами та обов'язками та законними інтересами. Адміністративну процесуальну правосуб'єктність можна визначити як специфічну особливість учасників адміністративного процесу, що визначає їх можливість бути носіями прав та обов'язків і можливість вступати в адміністративні процесуальні правовідносини. Адміністративна процесуальна правосуб'єктність також закріплює коло осіб, які можуть бути суб'єктами прав та обов'язків, конкретизуючи тим самим коло правовідносин, що виникає на основі адміністративної процесуальної правосуб'єктності.

Наявність адміністративної процесуальної правосуб'єктності дає змогу учасникам адміністративного процесу використовувати процесуальні права та обов'язки, закріплені в законодавстві, для досягнення тих цілей, що стоять перед ними при вступі в процес.

Література:

1. Діткевич І.І. Поняття «адміністративна процесуальна правосуб'єктність»: проблеми дефініції / І.І. Діткевич // *Право і безпека*. – 2010. – № 4 (36). – С. 131-137.
2. Кузьменко О.В., Гуржій Т.О. Адміністративне процесуальне право України / О.В. Кузьменко, Т.О. Гуржій. – К.: *Атіка*, 2008. – 416 с.

3. Мацелик Т.О. Адміністративна правосуб'єктність як онтологічна здатність особи бути суб'єктом адміністративного права / Т.О. Мацелик // *Науковий вісник Чернівецького університету*. – 2011. – В. 628. – С. 90-94.

4. Перепелюк В.Г. Адміністративний процес. Загальна частина : навчальний посібник. 2-ге видання, змінене і доповнене / В.Г. Перепелюк. – К. : *Центр навчальної літератури*, 2004. – 368 с.

5. Джафарова М. В. Особливості реалізації адміністративної процесуальної правосуб'єктності. *Європейські перспективи*. 2012. № 4(2). С. 36–41.

6. Бутенко В. І. Особливості реалізації процесуальної правосуб'єктності адміністративного суду. *Актуальні проблеми державного управління*. 2009. № 1. С. 460–467.

ЗАЄЦЬ Євген,
аспірант відділу конституційного права та
місцевого самоврядування
Інституту держави і права імені В.М. Корецького
НАН України

НА ШЛЯХУ ДО РОЗБУДОВИ ЦИФРОВОГО ПАРЛАМЕНТУ

Загальносвітова тенденція демонструє, що парламент становить один з найбільш ефективних демократичних інститутів, на який покладено виконання ряду значущих для людини, держави і суспільства функцій. Тому цифровізація, електронна демократія, розвиток інформаційно-комунікативних технологій, безумовно впливає на організація і діяльність сучасних парламентів, парламентських служб як в Україні, так і в решті зарубіжних держав. Вони відкривають нові можливості для покращення доступу до інформації про їх роботу, здійснення ними парламентських і позапарламентських процедур, обміну досвідом, забезпечення прозорості, доступності, відкритості, взаємодії з іншими органами публічної влади тощо. Водночас цифровізація сприяє консолідації та інтегрованості складових системи парламентаризму, міжпарламентським формам діяльності, і, на наше переконання, підвищенню іміджу даного демократичного інституту і підзвітності народних обранців, здійсненню дієвого громадського контролю за прийняттям ними рішень.

У даному контексті цікавим є з'ясування еволюції даному руху на шляху запровадження цифрового парламенту й парламентаризму в Україні. Так, ще на початку 2016 р. Голова Верховної Ради України презентував можливості нового електронного парламенту в Україні. Вказана інформаційно-аналітична система передбачала такі елементи: електронний офіс народного депутата України (стаціонарний і мобільний), електронний комітет, електронну Погоджувальну раду, електронну бібліотеку та архів, електронну залу пленарних засідань, електронний документообіг і контроль виконання доручень Верховної Ради України, систему електронного цифрового підпису, комплексну систему захисту інформації, інтегровану базу даних законотворчого процесу. Даний проєкт заплановано повноцінно запровадити в діяльність Верховної Ради України за напрямом повноцінного електронного документообігу в 2015 р. відповідно до Програми інформатизації законотворчого процесу у Верховній Раді України на 2012-2017 рр. [1-2] Тобто розпочалося масштабне впровадження електронного парламенту у Верховній Раді України за такими етапами: технічне переозброєння, навчання народних депутатів та працівників Апарату Верховної Ради, а також промислова експлуатація.

Погоджуємось, що заявлена мета узгоджується з європейськими стандартами інформатизації діяльності парламенту, дозволить в інтерактивному сервісному режимі налагодити ефективну взаємодію між органом законодавчої влади та громадськістю, у тому числі зі залучення інструментів електронного урядування [1-3].

Наразі цифровізація українського парламенту, розвиток цифрового парламентаризму демонструють динаміку. Тобто цифрові сервіси Верховної Ради України включають: 1) звернення громадян; 2) електронні петиції; 3) запит на публічну інформацію; 4) обговорення законопроектів тощо [4]. Наочним прикладом своєчасних змін стало включення електронних новацій у законотворчий процес, що підвищує його ефективність і відкритість.

Одним з останніх цифрових сервісів є «Взаємодія» – цифровий простір, що дозволяє спілкуватися з владою та впливати на ухвалення рішень національного й місцевого рівнів [5]. Разом з тим, очевидний обмежений обсяг ресурсів потребує розвитку даного сервісу, відповідних інструментів електронної демократії на одному майданчику, забезпечення реального доступу, доступності та ефективності.

Позитивним стало визначення пріоритетним напрямком державної політики цифрової модернізації України, причому важливою є системність і послідовність таких процесів, важливо розглядати їх у контексті наукової парадигми цифрового «апгрейду» конституційної моделі суспільно-державного устрою. Незмінними константами мають залишатися

фундаментальні засади конституційного ладу, спрямовані на дотримання і забезпечення конституційно визнаних демократичних і правових цінностей, зокрема утвердження верховенства права, забезпечення прав і свобод людини, реальності народовладдя в системі публічної влади, конституційні засади розвитку інформаційного суспільства, інформаційної та кібербезпеки, розширення системи фундаментальних прав людини у зв'язку з визнанням цифрових прав, впровадженням цифрових технологій у демократичні процеси та публічне урядування тощо [6]. Цифровізація парламенту дозволяє модернізувати форми міжпарламентської співпраці, парламентської дипломатії.

Отже, як «цифрова держава», так і «цифровий парламент» – це не лише зручно – це результат інноваційного й технологічного прогресу, цифрової економіки, сталого суспільного розвитку без зайвої бюрократії та корупції. Вони створюють нові можливості для людини і громадянина, суспільства і держави, їх взаємодії, сприяють реалізації демократичних цінностей у сучасних реаліях і їх перспективному розвитку.

Література:

1. В Україні запущено електронний парламент. URL: <https://pravo.org.ua/v-ukrayini-zapushheno-elektronnyj-parlament/>
2. Про затвердження плану дій із впровадження Ініціативи «Партнерство “Відкритий Уряд”» у 2016–2018 роках. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 30 листопада 2016 р. № 909-р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/909-2016-%D1%80/>.
3. Електронний парламент України: досвід створення. Наукове видання / За заг. ред. С.О. Довгого. Київ : Логос, 2015. 452 с.
4. Цифрові сервіси Верховна Рада України. URL: <https://itd.rada.gov.ua/idsrv/>
5. ВзаємоДія. URL: <https://e-democracy.diaa.gov.ua/about>
6. «Цифрова Україна»: конституційно-правова модель / за заг. ред. Р.О. Стефанчука, О.Л. Копиленка, Є.Р. Бершеди, О.М. Клименко. К.: Інститут законодавства Верховної Ради України, 2021. 688 с.
7. Омельченко Н.Л. Взаємовідносини між Верховною Радою України та органами місцевого самоврядування в контексті реформи децентралізації. Право та державне управління, 2022. №2, С.285-292. DOI: <https://doi.org/10.46398/cuestpol.4178.08>
8. Камінська Н. В. Парламентська дипломатія як феномен сучасної політико-правової дійсності: проблеми концептуалізації та розвитку. Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України, 2022, №3. С.40-51. <https://doi.org/10.32886/instzak.2022.03.04>

ЗАКА Юрій,
доктор юридичних наук, професор,
головний науковий співробітник відділу
приватного права і процесу
Науково-дослідного інституту приватного права і
підприємництва імені академіка Ф.Г. Бурчака
НАПрН України

ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ СПАДКОЄМЦІВ: CUI VONO?

Спадкове право одна із найстабільніших підгалузей цивільного права. Прагнення України стати повноправним членом Європейського Союзу зумовлює потребу перегляду окремих законодавчих новел з огляду на європейські стандарти правового регулювання суспільних відносин у цій сфері.

Модернізація спадкового законодавства повинна враховувати: напрацювання доктрини спадкового права останніх років; правозастосовну практику і проблеми, які виникають у судах при розгляді спадкових спорів; прагнення імплементації у національну приватноправову систему європейських стандартів, закріплених у цивільних кодифікаціях країн континентальної Європи; необхідність подальшого розвитку приватноправових засад цивільно-правового регулювання [5, р.85].

На сайті Верховної Ради України зареєстровано Проект Закону №1220 від 29 квітня 2024 р. «Про внесення змін до Цивільного кодексу України щодо врегулювання деяких питань відмови від прийняття спадщини спадкоємцем у випадку наявності вимог кредиторів за зобов'язаннями спадкодавця».

Розробники законопроекту пропонують доповнити ст. 1273 і 1274 ЦК відповідно частиною 7 і 6 наступного змісту: «Не допускається відмова від прийняття спадщини у випадку наявності боргів за зобов'язаннями спадкодавця перед кредиторами до їх задоволення в межах вартості майна, одержаного у спадщину, в порядку, визначеному цим Кодексом»;

Одним із елементів права на спадкування є можливість відмовитися від прийняття спадщини [2, с. 203]. Законодавець встановлює два способи відмови від спадщини : а) юридичний, коли спадкоємець особисто звертається із заявою до нотаріальної контори про відмову від спадщини і б) фактичний.

Спадкоємець вважається таким, що відмовився від спадщини, якщо він не подав заяву про її прийняття протягом встановленого строку (крім спадкоємців, котрі проживали разом із спадкодавцем на час відкриття спадщини – ч. 3 ст. 1268 ЦК та спадкоємці, визначені у ч. 4 ст. 1269 ЦК України [3 , с.134]. Акт прийняття чи відмови від спадщини характеризується *одностороннім характером* даного правочину, оскільки його здійснення залежить винятково від волі спадкоємця [4, с.184].

Положення законопроекту забороняють спадкоємцю відмовлятися від прийняття спадщини, примушуючи його її прийняти. Відмова від спадщини як і прийняття спадщини – це односторонні правочини, які повинні відповідати умовам дійсності будь-якого правочину, встановленим законодавцем у ст. 203 ЦК України «Загальні вимоги, додержання яких є необхідним для чинного правочину». Зокрема, серед загальних вимог, додержання яких є необхідним для чинності правочину у ч. 3 ст. 203 ЦК України законодавець називає таку умову як «Волевиявлення учасника правочину має бути вільним і відповідати його внутрішній волі».

У ч.1 ст. 1268 ЦК України зазначено: «Спадкоємець за заповітом чи за законом має право прийняти спадщину або не прийняти». Тобто, це імперативна за своїм характером норма, яка вирішення питання щодо прийняття чи відмови від спадщини залишає виключно на розсуд спадкоємця.

Положення проекту Закону позбавляють спадкоємця права вибору і обмежують його правоздатність, оскільки він не може реалізувати своє право, встановлене у законі. Примушення прийняти спадщину передбачає надалі і обов'язковість правонаступництва

спадкоємця у зобов'язаннях, які не пов'язані з особою спадкодавця і допускають правонаступництво, зокрема, у кредитному договорі та ін.

У статті 204 ЦК «Презумпція правомірності правочину» зазначено, що «правочин є правомірним, якщо його недійсність прямо не встановлена законом або якщо він не визнаний судом недійсним», тобто, ніхто не повинен порушувати права учасників правочину або перешкоджати їх здійсненню.

Презумпція правомірності правочину може бути спростована у наступних випадках: а) якщо правочин за своїм змістом, формою, волевиявленням учасників не відповідає нормам чинного законодавства і визнані законом недійсними з моменту їх вчинення або ж б) на вимогу заінтересованої особи недійсність такого правочину встановлює суд.

Підстав забороняти законом право спадкоємця відмовитися від спадщини, тобто, визнавати такий односторонній правочин недійсним, немає.

Серед загальних засад цивільного законодавства у ст. 3 ЦК України зазначена і «свобода договору». Таким чином положення, яке позбавляє спадкоємця безумовного права прийняти чи відмовитися від спадщини суперечить і загальним засадам цивільного права (ст. 3 ЦК), загальним вимогам щодо чинності правочину (ст. 203 ЦК) і спеціальним нормам, які регулюють спадкові відносини (ст. 1268 ЦК).

На обґрунтування законопроекту зазначено, що відмова спадкоємця від спадщини « завдає тим самим шкоди кредитору». Тобто, вважається, що якщо після відкриття спадщини спадкоємець, який закликається до спадкування реалізує своє суб'єктивне право на прийняття чи відмову від спадщини, це завдасть шкоди кредитору.

Наведене обґрунтування про обов'язковість прийняття спадщини є *argumentum invalidum*, оскільки при відмові спадкоємця від спадщини у правовідносинах з кредитором внаслідок правонаступництва завжди буде перебувати інша зобов'язальна особа, яка повинна задовольнити його вимоги.

При відмові від спадщини спадкоємця за заповітом, право на спадщину набувають спадкоємці за законом. При відмові від спадщини спадкоємця першої черги, до спадкування закликається наступна черга спадкоємців, яка набуває тих самих прав і обов'язків, що і їх правопередники.

Відповідно до ст. 1221-1265 ЦК України законодавець встановив 5 черг спадкоємців за законом, і кожна наступна черга отримує спадщину за умови відсутності спадкоємців попередніх черг. Так, зокрема, до п'ятої черги спадкоємців віднесені родичі до шостого ступеню споріднення із спадкодавцем, тобто, такі далекі родичі як троюрідні брати та сестри, двоюрідні праправнуки та праправнучки, троюрідні онуки та онучки.

Проте навіть у разі неприйнятті спадкоємцями за заповітом і за законом спадщини, а також відмові від її прийняття, орган місцевого самоврядування зобов'язаний подати до суду заяву про визнання спадщини відумерлою (ч.1 ст.1277 ЦК України).

При відмові спадкоємців від спадщини власником майна стає територіальна громада, яка зобов'язана задовольнити вимоги кредиторів спадкодавця, що заявлені відповідно до статті 1231 ЦК України.

Таким чином при відмові спадкоємця від прийняття спадщини, зокрема, обтяженої зобов'язаннями спадкоємця, змінюється лише зобов'язана перед кредитором особа (наступна черга спадкоємців, а за їх відсутності - територіальна громада) яка зобов'язана задовольнити вимоги кредитора в порядку, встановленому законодавством.

В проекті Закону не визначений механізм його реалізації при фактичній відмові від спадщини, тобто, у випадку, коли спадкоємець протягом встановленого строку не подає заяву про прийняття спадщини. За таких обставин відсутнє спадкове правонаступництво, і у такої особи не виникає право на розпорядження активами спадщини, і відповідно, законного права і можливостей задовольнити вимоги кредиторів.

Запропонований проект Закону: обмежує правоздатність фізичної особи; спотворює її волевиявлення оскільки примушує укласти правочин (прийняти спадщину); обтяжує спадкоємців, які відмовляються від спадщини додатковими обов'язками (реалізація активів

спадщини); не визначає механізм реалізації положень закону, у випадках відсутності заяви про прийняття спадщини; не створює додаткових гарантій захисту майнових прав кредиторів, оскільки при відмові від спадщини, права і обов'язки спадкодавця переходять до наступної черги спадкоємців, а за відсутності спадкоємців за законом і за заповітом, спадщина стає відумерлою, переходить до територіальної громади, яка зобов'язана задовольнити вимоги кредиторів.

Література:

1. Про внесення змін до Цивільного кодексу України щодо врегулювання деяких питань відмови від прийняття спадщини спадкоємцем у випадку наявності вимог кредиторів за зобов'язаннями спадкодавця». Проект Закону України. Реєстраційний номер 11220 від 29.04.2024. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/44104>

2. Ромовська З. В. Українське цивільне право. Спадкове право: Підручник, К. : Правова єдність, 2009. 264 с.

3. Спадкування за законодавством України. Коментар. Судова практика. 2-е вид. переробл. і доп. // Рябокони Є. О., Фурса С. Я., Заїка Ю. О. та ін. К.: Юрінком Інтер. 2009. 352 с.

4. Сучасні тенденції розвитку спадкового права (порівняльно-правове дослідження) : монографія /Ю. О. Заїка, Н. Б. Солтис, В. В. Проценко, Є. О. Рябокони; відп ред. В. В. Луць. К. : НДІ ППіП ім. акад. Ф.Г. Бурчака НАПрН України. 2015. 248 с.

5. Zaika Yuri O. Direction of updating the inheritance legislation of Ukraine. *Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*, Vol. 27, No. 1, 2020. P. 84–99.

ЗУРНАДЖИ Євген,

аспірант кафедри менеджменту та іноваційних технологій соціокультурної діяльності

Український державний університет імені Михайла Драгоманова

АНТИКРИЗОВЕ УПРАВЛІННЯ В ОРГАНАХ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ В ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ

В умовах сьогодення, Україна, вже характеризується як держава з визначними демократичними цінностями, втім внаслідок вторгнення Російської Федерації має значну кількість кризових ситуацій та явищ. Бойові дії на території України призвели до порушення звичайних економічних механізмів (припинення діяльності підприємств, безробіття, міграція, порушення платоспроможного попиту). У таких умовах поширюється актуальність ефективного антикризового управління та адміністрування антикризової діяльності.

Наявність великої кількості різнопланових проблем створює міцне підґрунтя для виникнення кризового стану, що має негативний вплив на усі аспекти життя громади і вимагає використання нових антикризових інструментів в процесі діяльності органів публічного управління, а також підвищення ефективності та рівня компетентності управлінської діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування. Це, у свою чергу, дасть змогу успішно вирішити проблеми, що стосуються окремих кризових явищ та процесів, а також, в подальшому, забезпечити досягнення стійкого розвитку та цілей розвитку України.

Поняття антикризового управління розглядається з точки зору процесу, системи і механізму. Дехто учених-теоретиків визначає антикризове управління як систему управління муніципальним утворенням, що сприяє досягненню запланованих цілей розвитку територіальної громади за будь-яких обставин, в тому числі кризових, на основі якісного виконання органами влади своїх управлінських функцій, використання при цьому відповідних управлінських технологій [1]. Є і такі учені, які під антикризовим управлінням у сфері діяльності органів публічного управління вбачають комплексну систему дій, які більш орієнтовані на недопущення кризи на території та подолання її за допомогою застосування різних стабілізаційних інструментів та засобів. При такому підході об'єктом антикризового публічного управління виступає муніципальне утворення як єдиний територіально-господарський комплекс, тобто ТГ, а суб'єктом управління – місцеві та регіональні органи влади [2].

Антикризове управління – постійно організоване спеціальне управління, в основу якого покладена система методів та принципів розробки та реалізації специфічних управлінських рішень, що ухвалюються відокремленим суб'єктом в умовах суттєвих ресурсних та часових обмежень, підвищеного ризику, фінансових та інтелектуальних витрат для відновлення життєздатності та недопущення ліквідації. Метою антикризового управління є розробка і першочергова реалізація заходів, спрямованих на нейтралізацію найбільш небезпечних чинників, які інтенсивно впливають на завершальне явище, що призводять до кризового стану [3].

Реалізація антикризового управління в діяльності органів державної влади здійснюється за допомогою поточного та стратегічного управління, зокрема поточних та стратегічних цілей діяльності регіону чи територіальної громади відповідно до глибини кризового стану. Із початком війни, як стратегічні, так і, відповідно, поточні цілі на регіональному рівні піддалися жорстким корективам та змінам. Важливим моментом на даному етапі є те, що при нових умовах діяльності громад з'явилися нові учасники – внутрішньо переміщені особи, релокований бізнес, нові типи взаємодії та партнерства, а також мережа антикризових соціальних комунікацій. Варто також зазначити про суттєве зростання ролі безпекового чинника, що у свою чергу, спричинив зміну інтересів стейкхолдерів та партнерів.

Таким чином, ключова особливість здійснення антикризового управління в діяльності органів державної влади в період воєнного стану полягає у колективній загальній співпраці між усіма учасниками процесу розробки та прийняття належних антикризових рішень, а також координації реалізації заходів, спрямованих на забезпечення виходу з кризової ситуації. Наслідком здійснення такої тісної співпраці повинна бути розроблена державна антикризова політика на основі усіх принципів антикризового управління, а також чітко визначені антикризові стратегічні напрями стосовно виходу з кризової ситуації.

Література:

1. Газарян С.В. Теоретичні основи антикризового управління в регіоні. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pubupr_2013_2_11
2. Іщенко М.І., Міщук Є.В., Сорочинський А.Ю. Правові засади адміністративної діяльності органів публічної влади у сфері превентивного антикризового управління. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2019. № 10. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1501>
3. Возовик О.О. Класифікація принципів антикризового управління у публічній сфері. *Право та державне управління*. 2003. № 3. С. 77-82. URL: http://pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/3_2023/11.pdf

КАЗАНКОВА Анастасія,
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти ОП Право
економіко-правового факультету
Маріупольського державного університету

БЕЗПІДСТАВНИЙ ВІДВІД СУДДІ ЯК ОДИН З ПРОЯВІВ ЗЛОВЖИВАННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИМИ ПРАВАМИ В ГОСПОДАРСЬКОМУ ПРОЦЕСІ

Господарський процес, як і будь-яка інша судова процедура, має свої специфічні норми та правила, які повинні забезпечувати справедливий і ефективний розгляд спорів. Одним з ключових елементів цього процесу є зобов'язання щодо дотримання процесуальних прав і обов'язків усіма учасниками. Однак інколи трапляються випадки, коли процесуальні права можуть використовуватися недобросовісно, з метою штучного затягування розгляду справи та створення перешкод для правильного й своєчасного вирішення спору, що негативно впливає на ефективність правосуддя. Одним із таких форм прояву зловживання процесуальними права учасників господарського судочинства можемо визначити - безпідставний відвід судді.

За останні роки проведено багато наукових досліджень, присвячених висвітленню теми відводу судді. Зокрема, значний внесок зробили такі науковці, як О. Беляневич, А. Бобкова, С. Демченко, О. Подцерковний, Б. Поляков, Ю. Притика, В. Резнікова та ін. Однак на сьогодні все одно залишаються деякі аспекти, які досі не розглянуті або мають дискусійний характер.

Метою даного дослідження є аналіз фактів безпідставного відводу судді як прояву зловживання процесуальними правами у господарському процесі та запропонування можливих шляхів для її вирішення.

З прийняттям нової редакції Господарського процесуального кодексу України (15 грудня 2017 р.), з'явилися нові вимоги до учасників процесу. Однією з таких вимог є неприпустимість зловживання процесуальними правами учасниками судового процесу (ст. 43 ГПК) [1].

У Постанові Верховного Суду від 27.07.2023 у справі № 910/12713/22 визначено, що «зловживання процесуальними правами – це процесуальне правопорушення, яке характеризується умисними недобросовісними діями учасників господарського процесу (їх представників), що призводять до порушення процесуальних прав інших учасників процесу, з метою перешкоджання господарському судочинству, що є підставою для застосування судом процесуальних санкцій (позбавлення права на процесуальну дію або застосування судом інших негативних юридичних наслідків, передбачених законом)» [2]. Іншими словами, зловживання процесуальними правами полягає в тому, що особа використовує свої процесуальні права та здійснює передбачені законодавством дії, проте робить це з метою заподіяти шкоду іншим учасникам процесу, переслідуючи цілі, які не відповідають завданням господарського судочинства.

В частині 2 статті 43 ГПК надано невичерпний перелік дій з боку учасника судового процесу, які суд буде розцінювати протиправними, та такими, що порушують закон [1]. Зокрема, найпоширенішим з них є заявлення завідомо безпідставного відводу.

Відвід є процесуальним інститутом, що передбачає умови, за яких суддя, або інші учасники справи не може брати участі в конкретній справі. Відвід судді в судовому процесі як правова категорія означає письмово висловлену недовіру судді (або колегії суддів) на основі особистих переконань та поведінки цього судді в конкретній справі через виявлення особистої прихильності або упередженості, заявлену учасником розгляду справи [3].

Право подати заяву про відвід судді є однією з гарантій законності правосуддя, об'єктивності та неупередженості розгляду справи. Це право закріплено в статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, яка передбачає основні процесуальні гарантії для особи під час розгляду її позову в національному суді, включаючи розгляд справи незалежним і безстороннім судом [4].

До внесення змін до ГПК (2018 р.), не вважалося завідомо безпідставні відводи зловживанням, лише визнаючи їх необґрунтованими, що призводило до значного затягування розгляду справ через необхідність вирішення питання про відвід іншим суддею, який не входив до складу суду, що розглядав справу, та визначався Єдиною судовою інформаційно-телекомунікаційною системою. Відсутність у судів чіткої позиції щодо визнання завідомо безпідставних відводів зловживанням і відповідного реагування (наприклад, повернення заяви) спричинили значне поширення такого процесуального зловживання серед недобросовісних учасників процесу [3].

В останні роки зазначений вид зловживання процесуальними правами втратив «актуальність» та «ефективність» для недобросовісних учасників процесу. Це сталося після того, як суди почали активно визнавати завідомо безпідставні відводи зловживанням процесуальними правами та повертати заяви учасникам без передачі питання на розгляд іншого судді. Також суди стали частіше визнавати такі відводи необґрунтованими, забезпечуючи оперативний розгляд заяв іншим суддею без зупинення провадження у справі [3].

Проте зараз виникають питання щодо поняття «безпідставності», яке не розкривається у ГПК, у зв'язку з чим на практиці можуть виникати проблеми у правозастосуванні. А. Бутирський з цього приводу зазначає: «Що означає безпідставний? Адже особа обґрунтовує свій позов або відвід судді і те, що одному може здаватися безпідставним, іншому здається цілком обґрунтованим і таким, що має право на існування» [5]. Включення «безпідставного відводу» до переліку дій, які можуть бути оцінені судом як зловживання процесуальними правами, є доволі ризикованим. Це може стримувати осіб від подання заяв про відвід навіть при наявності обґрунтованих підстав, через побоювання притягнення до відповідальності за зловживання процесуальними правами.

У цьому контексті варто звернути увагу на досвід Болгарії, де у цивільному процесі дозволяється подавати заяву про відвід від будь-якої сторони без необхідності доведення порушеного права, без обмеження строку, як в усній, так і в письмовій формі [6]. Такий підхід міг би бути корисним і для українського правосуддя.

Звертаючись до судової практики, Верховний Суд визнає відвід «завідомо безпідставним», якщо заява про відвід не містить жодних доказів, що свідчили б про необ'єктивність або упередженість судді щодо заявника. Іншими словами, якщо підстави для відводу базуються лише на особистих припущеннях заявника або на непогодження стороною процесуальних рішень судді.

Наприклад, в одній з Ухвал Верховного Суду від 18.12.2018 року у справі № 910/2968/18 було визнано відвід завідомо безпідставним, оскільки заявлення з відводу було викладено після обґрунтування судом свого рішення, що свідчило про незгоду із судовим рішенням [7]. В іншій Ухвалі від 29.05.2018 року у справі № 910/14716/17 було визнано відвід також завідомо безпідставним, оскільки заявник не навів жодних обґрунтувань щодо сумнівів у неупередженості судді, а під час судового засідання не зміг представити жодних доказів чи обставин, які підтверджували б його заяву [8].

У боротьбі із зловживаннями процесуальними правами суд може вживати різноманітні заходи процесуального примусу, включаючи попередження, видалення із зали судового засідання, тимчасове вилучення доказів для подальшого розгляду судом, виклик свідка (у цивільних справах), а також застосування штрафних санкцій. Незважаючи на те, що такі заходи застосовуються не масово, суди все ж усвідомлюють необхідність їхнього використання для забезпечення справедливості в судовому процесі.

Аналіз судової практики щодо запобігання зловживанням процесуальними правами вказує на те, що найчастіше застосовується накладання штрафів на учасників судового процесу, а також у деяких випадках – повернення позовної заяви. (Ухвала Господарського суду Волинської області від 22.11.2023 р. у справі № 903/896/23, Ухвала Господарського суду Одеської області від 29.05.2023 у справі № 916/1901/23) [9; 10].

Підсумовуючи, хотілося б наголосити на тому, що інститут відводу судді має бути дієвим механізмом для забезпечення справедливого суду. Однак, не можна допустити його використання для зловживань та штучного затягування розгляду справ. Для цього необхідно чітко визначити поняття «безпідставного відводу» в законодавстві та налагодити ефективну систему контролю за його застосуванням.

Таким чином, для вирішення цієї проблеми вважаємо необхідним вдосконалити процесуальне законодавство, шляхом чіткого визначення поняття «безпідставного відводу» та встановити чіткі критерії для його оцінювання, що створить передумови для застосування ефективних заходів процесуального примусу. Також, це буде сприятиме підвищенню правової культури учасників судового процесу, так як усі учасники процесу повинні розуміти, що право на відвід судді не може бути використано для зловживань.

Література:

1. Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991 №1798-ХІІ. Відомості Верховної Ради України. 1992. № 6, С. 56.
2. Постанова Верховного Суду від 27.07.2023 у справі № 910/12713/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112545735>
3. Лазовський О. Зловживання процесуальними правами: нові тренди та шляхи боротьби. *Юридична Газета*. URL: <https://is.gd/pltum4>
4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (Європейська конвенція з прав людини) : Конвенція від 04.11.1950 р. № 475/97-ВР. *Офіційний вісник України*. 1998 р., № 13, / № 32 С. 270.
5. Бутирський А, Проект Господарського процесуального кодексу України: крок уперед чи два назад. *Право України*. 2017. Вип. 9 С. 59.
6. Бутирська І. Відвід (самовідвід) судді у господарському судочинстві. *Право України*. 2018 № 7. С. 58-70.
7. Ухвала Верховного Суду від 18.12.2018 року у справі № 910/2968/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/78807921>
8. Ухвалі Верховного Суду від 29.05.2018 року у справі № 910/14716/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/74346067>
9. Ухвала Господарського суду Волинської області від 22.11.2023 р. у справі № 903/896/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115162168>
10. Ухвала Господарського суду Одеської області від 29.05.2023 у справі № 916/1901/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111159145>

КНЯЗЬКОВА Любов,
кандидат юридичних наук, доцент
доцентка кафедри права
Маріупольського державного університету

ПРИЗУПИНЕННЯ ТРУДОВОГО ДОГОВОРУ: ФОРМУВАННЯ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ

Російська агресія проти України спричинила масове порушення прав людини. Наслідки військового вторгнення особливо вплинули на реалізацію трудових прав громадян. Руйнація підприємств, людські жертви, організація економіки з урахуванням інтересів воєнного часу – усе це стало причиною запровадження нових сучасних механізмів організації праці в умовах воєнного стану, спонукання до прискорення процесу прийняття нового трудового законодавства. Значна частина працівників з моменту вторгнення втратили роботу, а через відсутність адаптованої правової бази законність багатьох правових процедур, у тому числі і припинення трудових відносин, залишилися на розсуд самих сторін [1, 469].

Призупинення трудового договору є одним із тимчасових засобів захисту трудових прав працівників. Питання призупинення трудового договору розглядалось такими вченими як Вознюк Н.І., Киян В., Мельник К.Ю., Москаленко О.В., Прогонюк Л.Ю., Сокол М.В., Симутиною Я.В. та ін. Але до 2022 року призупинення трудового договору наводилося у досить широкому значенні і включало лише одну спільну ознаку із процедурою призупинення дії трудового договору, яка була введена до законодавчого регулювання у 2022 році це те, що результат такої процедури не тягне за собою звільнення працівника з роботи.

Цілком погоджуємося з Прогонюк Л.Ю., що полеміка щодо призупинення трудових відносин під час воєнного стану в більшій мірі знаходить своє місце зараз серед адвокатської спільноти в інтернет-ресурсах на різноманітних форумах, вебінарах, зібраннях. Однак серед науковців проблеми призупинення трудового договору досліджуються недостатньо [2, с. 105].

З прийняттям Закону України від 15.03.2022 № 2136-IX «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» було запроваджено інститут призупинення дії трудового договору в умовах воєнного стану, що викликало необхідність досліджень проблем призупинення трудового договору саме у період воєнного стану. Відповідно до статті 13 Закону України від 15.03.2022 № 2136-IX «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» [3], призупинення дії трудового договору – це тимчасове припинення роботодавцем забезпечення працівника роботою і тимчасове припинення працівником виконання роботи за укладеним трудовим договором у зв'язку зі збройною агресією росії проти України, що виключає можливість обох сторін трудових відносин виконувати обов'язки, передбачені трудовим договором.

Наголошуємо, що підставою для призупинення дії трудового договору може бути не будь-яка військова агресія проти України, а лише та військова агресія, що виключає можливість надання та виконання роботи, повинен бути прямий причинно-наслідковий зв'язок між військовою агресією проти України та неможливістю надання та виконання роботи. Причому для призупинення дії трудового договору виключення можливості надання роботодавцем роботи повинно наставати одночасно із виключенням можливості виконання роботи працівником. Слід відзначити, що відшкодування втраченої заробітної плати, гарантійних та компенсаційних виплат за час призупинення дії трудового договору у повному обсязі покладено на державу, що здійснює військову агресію проти України.

Аналіз судової практики за час повномасштабного вторгнення росії проти України свідчить про те, що роботодавці дуже часто порушують права працівників призупиняючи трудові договори з окремими працівниками без належних на то підстав. Так, у червні 2022 позивач звернувся до суду з позовом до Державного підприємства «Волинський науково-виробничий центр стандартизації, метрології та сертифікації» про визнання незаконним призупинення дії трудового договору та стягнення середнього заробітку за час вимушеного

прогулу та відшкодування моральної шкоди. Позовна заява була обґрунтована тим, що позивач тривалий час перебуває у трудових відносинах із відповідачем, виконував свою роботу добросовісно, дисциплінарних стягнень не мав. Відповідач видав наказ, яким призупинив дію трудового договору з ним через відсутність замовлень та неможливість виконувати роботу. Однак на час видачі наказу про призупинення дії трудового договору, так і на час розгляду справи ДП «Волиньстандартметрологія» здійснювало свій основний вид діяльності та надавало послуги з метрології, сертифікації та стандартизації, про що свідчать, зокрема, накази про виплату премій працівникам підприємства з та генеральному директору, де підставою виплати вказано виконання та перевиконання планових завдань по наданню метрологічних та інших платних послуг. Дію трудових договорів відповідач призупинив вибірково з окремими працівниками, у тому числі і з позивачем, але не з усіма працівниками. Із переважною більшістю колективу ДП «Волиньстандартметрологія» дію трудових договорів не було призупинено [4].

Така позиція підтверджується постановою Верховного Суду від 21 червня 2023 року у справі № 149/1089/22. Верховний Суд виклав правовий висновок щодо застосування статті 13 Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» від 15.03.2022 року № 2136-ІХ та визначив, що наведена спеціальна норма права надає роботодавцю право тимчасово призупинити дію трудового договору з працівником у разі неможливості у зв'язку із військовою агресією проти України забезпечити працівника роботою. Водночас таке право не є абсолютним. Для застосування цієї норми права роботодавець має перебувати в таких обставинах, коли він не може надати працівнику роботу, а працівник не може виконати роботу. Зокрема, у випадку, якщо необхідні для виконання роботи працівником виробничі, організаційні, технічні можливості, засоби виробництва знищені в результаті бойових дій або їх функціонування з об'єктивних і незалежних від роботодавця причин є неможливим, а переведення працівника на іншу роботу або залучення його до роботи за дистанційною формою організації праці неможливе [5].

У випадку призупинення дії трудового договору працівник фактично не працює і за ним не зберігається середній заробіток. Таким чином, у цей період роботодавець не несе жодних витрат на утримання працівника або сплату єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, а працівник не виконує свої обов'язки та не отримує зарплату. Тож період призупинення трудового договору не зараховується у страховий стаж для призначення допомоги по тимчасовій працездатності, пенсії та ін..

Тому, заслуговує на увагу думка про те, що у разі скасування призупинення трудового договору судом у зв'язку з порушенням роботодавцем законодавства про працю при його винесенні реалізація права на захист порушених прав працівника повинна охоплювати не лише скасування наказу та відновлення дії трудового договору, а й відшкодування роботодавцем середнього заробітку за час вимушеного прогулу, за аналогією зі статтею 235 КЗпП України [6, с.181].

Така думка підтверджується судовою практикою України. Рішенням Хмельницького міськрайонного суду Вінницької області від 17 серпня 2022 року визнано незаконним наказ про призупинення трудового договору з позивачем та зобов'язати виплатити середній заробіток за час вимушеного прогулу. Таке рішення було підтверджено постановою Вінницького апеляційного суду від 01 грудня 2022 року в частині позовних вимог про визнання незаконним та скасування наказу, зобов'язання виплатити середній заробіток за час вимушеного прогулу залишити без змін [7].

Постановою Верховного Суду від 21 червня 2023 року касаційну скаргу директора виробничого структурного підрозділу «Санаторій «Медичний центр реабілітації залізничників» залишено без задоволення та зобов'язано стягнути з директора позивача суми на відшкодування судових витрат, пов'язаних з наданням правничої допомоги в суді касаційної інстанції [8].

Таким чином, як свідчить судова практика феномен призупинення трудового договору з початком війни застосовується з порушенням законодавства, тож необхідні подальші наукові дослідження з метою удосконалення трудового законодавства та механізму його реалізації.

Література:

1. Киян В. Щодо призупинення трудового договору в умовах воєнного стану. *Науковий вісник ДДУВС*. Спеціальний випуск №2. С.469-475. URL: <https://visnik.dduvs.in.ua/wp-content/uploads/2023/04/S2/s-2-2022-469-475.pdf> (дата звернення 23.04.2024).
2. Прогонюк Л.Ю. Феномен призупинення трудового договору на період воєнного стану. *Актуальні проблеми приватного та публічного права: збірник матеріалів V Міжнародної конференції, присвяченої 94-річчю від дня народження члена-кореспондента НАПрН України, академіка Міжнародної кадрової академії, Заслуженого діяча науки України, д.ю.н., професора Процевського О.І.* 31.03.2023. м.Харків. С.105-108.
3. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану: Закон України від 15.03.2022 року № 2136-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text> (дата звернення: 23.04.2024).
4. Справа № 161/8196/22. Єдиний державний реєстр судових рішень URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116798995> (дата звернення: 23.04.2024).
5. Постанова Верховного Суду від 21 червня 2023 року у справі № 149/1089/22. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/111772371> (дата звернення: 23.04.2024).
6. Глущенко М.П. Захист прав працівників у випадку призупинення дії трудового договору в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*, 2022. Серія ПРАВО. Випуск 74: частина 1. С. 176-172. <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2023/01/32.pdf> (дата звернення: 23.04.2024).
7. Рішення Хмельницького міськрайонного суду по справі № 149/1089/22 від 17.08.22р. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105927106> (дата звернення: 24.04.2024).
8. Постанова Верховного Суду від 21 червня 2023 року <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111772371> (дата звернення 24.04.2024).

КОВАЛЬОВ Артем,
кандидат юридичних наук, адвокат

РОЛЬ ЄСПЛ У ЗАХИСТІ ПРАВ ЗАСУДЖЕНИХ

Активізація міжнародної судової правотворчості стала закономірною тенденцією наприкінці ХХ – початку ХХІ століть. Особливо яскраво це проявляється на регіональному європейському рівні і пов'язано з функціонуванням Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ). Погоджуємось, що саме європейський рівень міжнародного захисту прав людини, включаючи засуджених осіб, є найбільш розвиненим і дієвим, порівняно з іншими регіональними рівнями і системами захисту прав людини у сучасному світовому співтоваристві.

У мережі існуючих інституцій і процедур, створених у рамках Ради Європи як провідної міжнародної міждержавної організації у даній сфері функціонують Європейський комітет з питань запобігання катуванням та нелюдському або такому, що принижує людську гідність, поводженню чи покаранню; Європейський комітет з проблем злочинності, Європейський комітет з соціальних прав, Європейський суд з прав людини. На нашу думку, власне практика останнього свідчить про існуючі численні проблеми, пов'язані із забезпеченням і захистом прав і свобод засуджених на національному рівні, у т.ч. в Україні, багатьох інших європейських державах.

У рішеннях ЄСПЛ часто зазначається, що «Суд повторює, що стаття 3 Конвенції є втіленням основних цінностей демократичних суспільств, які входять до складу Ради Європи, і вважається одним із найважливіших основоположних положень Конвенції 1950 р., відступ від якого не дозволяється (рішення у справі «Сельмуні проти Франції» (*Selmouni v. France*), заява № 25803/94, ECHR 1999-V; «Матьяр проти Туреччини» (*Matyar v. Turkey*), заява № 23423/94, п. 109, 2002 р.; «Ульку Екінчі проти Туреччини» (*Ulku Ekinici v. Turkey*), заява № 27602/95, п.136, 2002 р.; «Ірландія проти Сполученого Королівства» (*Ireland v. the United Kingdom*) 1978 р., п. 167, Series A, № 25); «Аккоч проти Туреччини» (*Akkoc v. Turkey*), заява № 22948/93, п.115, ECHR 2000-X); «Салман проти Туреччини» (*Salman v. Turkey*), заява № 21986/93, п.100, ECHR 2000-VII); «Полонський проти Росії» (*Polonskiy v. Russia*), заява № 30033/05, п. 123, від 2009 р.; «Мехмет Емін Юксель проти Туреччини» (*Mehmet Emin Yuksel v. Turkey*), заява № 40154/98, п.30, від 2004 р.) й інші) [1]. Тобто рішення ЄСПЛ активно використовуються у якості механізму захисту прав засуджених, зокрема, з метою попередження катування або нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження.

Уже неодноразово підкреслювалось про недостатність прогресу у вирішенні питань покращення умов тримання, порушення прав, гарантованих Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. і Протоколами до неї. Йдеться, наприклад, про рішення у справах «Яковлев проти України» 2022 р., «Сукачов проти України» 2020 р., «Петухов проти України (№2)» 2019 р., «Беляєв та інші проти України» 2019 р., «Бігун проти України» 2019 р., «Нечипорук і Йонкало проти України» 2011 р., «Віслогузов проти України» 2010 р., «Надточій проти України» 2008 р., «Невмержицький проти України» 2005 р., «Полторацький проти України» 2003 р., «Коваль проти України» 2006 р. та ін.). Очевидні суттєві й значні прогалини, певні суперечності у національному законодавстві України, що стосуються ефективних засобів юридичного захисту засуджених, їх прав і свобод, неналежна відповідність інфраструктури пенітенціарної системи міжнародним стандартам, міжнародно-правовим зобов'язанням України як до повномасштабної збройної агресії російської федерації проти України, так і після [2; 3; 4].

Вбачається, що доцільним є посилення відповідальності за невиконання чи неналежне виконання Закону України «Про виконання рішень і застосування практики Європейського суду з прав людини» [5]. Водночас належне застосування практики ЄСПЛ як механізму забезпечення прав засуджених сприятиме еволюції та підвищенню ефективності європейської системи захисту прав і свобод засуджених, національних засобів захисту, відновленню або за

неможливості відновлення, – сприянню відновленню порушених прав і свобод засуджених осіб. Зрештою, очевидним є і значний вплив ЄСПЛ на діяльність Комітету Міністрів Ради Європи, Європейського комітету з питань запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню та ін., а також імплементацію існуючих стандартів в національну правову систему, підвищення правосвідомості і правової культури як засуджених, так і працівників пенітенціарних установ, загалом пенітенціарну політику держав.

Література:

1. Краснокутський О.В. Практика Європейського суду з прав людини як один з механізмів забезпечення прав засуджених. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2018. Вип. 2. Том 2. С. 34–38.
2. Ковальов А. В. Імплементація міжнародно-правових зобов'язань з прав та свобод засуджених в Україні: автореф. дис. ... кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.11 – міжнародне право / Національний авіаційний університет. Київ, 2024. 20 с.
3. Камінська Н.В., Ковальов А.В. Антропологічний вимір досліджень прав та свобод засуджених. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2020. № 1. С. 8-13. DOI: <https://doi.org/10.33270/02201901.8>
4. Пожидаєва М. А. Правовий аналіз оподаткування праці засуджених в Україні. *Формування оптимальної моделі залучення засуджених до праці: наук. монографія / під ред. Ф.П. Шульженка (перша частина), О.В. Кузьменко (друга частина)*. Київ: ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана», 2022. Част. 2, розд. 11. С. 212-224.
5. Про виконання рішень і застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23.02.2006 р. № 3477-IV. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3477-15>.

КОСТЕНКО Катерина,
здобувач першого (бакалаврського) рівня,
спеціальності 081 Право
Національного університету «Одеська юридична
академія»

ВІКОВА ОСУДНІСТЬ НЕПОВНОЛІТНІХ: ТЕОРІЯ, СУДОВА ПРАКТИКА

Проблема вікової осудності неповнолітніх є актуальною у сучасному суспільстві. З одного боку, важливо забезпечити виховання та реабілітацію молоді, з іншого – забезпечити відповідальність за скоєні злочини.

Згідно з ч. 1 ст. 18 Кримінального кодексу України, суб'єктом злочину є фізична особа, яка вчинила злочин у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність згідно з Кримінальним кодексом України [1].

Враховуючи це, можна виділити три ознаки суб'єкта злочину: фізична особа, осудність та досягнення віку кримінальної відповідальності. Крім того, кримінальне право розрізняє вікову осудність (неосудність) поряд з осудністю, обмеженою осудністю та неосудністю, проте в чинному Кримінальному кодексі України ще не врегульовано нормативно вікову осудність (неосудність).

Це означає, що законодавство не встановлює особливостей вікової осудності та призначення покарання неповнолітнім з відсталістю у психічному розвитку. З урахуванням вищезазначеної статистики щодо злочинів, вчинених неповнолітніми, можна зробити висновок, що вирішення цього питання залишається важливим та актуальним.

Мирошніченко Н.М. вважає, що «вік у кримінально-правовому значенні необхідно розглядати не тільки як кількісну категорію, тобто кількість прожитих років відповідно до документів, але і як якісну категорію – ступінь вікового (розумового) розвитку» [4, с.7].

Вікова осудність неповнолітніх базується на ряді теорій, серед яких ключовими є теорія розвитку та соціально-психологічні теорії. Згідно з теорією розвитку, неповнолітні знаходяться на етапі формування особистості, тому важливо враховувати цей аспект при вирішенні питань про їх відповідальність за правопорушення. Соціально-психологічні теорії допомагають зрозуміти вплив соціального середовища на поведінку неповнолітніх та визначити шляхи їх реабілітації.

Також необхідно зазначити, що кримінальне законодавство України не прямо вимагає визначення психологічного віку неповнолітнього для вирішення питання про його кримінальну відповідальність. Однак згідно зі статтею 485 КПК України встановлення психологічного віку є обов'язковим. Ця норма вказує на необхідність визначення рівня розвитку підлітка, який відображає його психологічний вік та відповідність його хронологічному віку [4, с. 6].

Згідно з кримінальним законодавством різних правових систем, обов'язковою умовою суб'єкта злочину є досягнення певного віку. Більшість країн мають різні вікові межі кримінальної відповідальності, які визначаються в їх законодавстві. Згідно зі частиною 2 статті 22 Кримінального кодексу України, підлітки віком від 14 років підлягають кримінальній відповідальності за певними видами злочинів [1].

Цей вік відповідає вимогам міжнародних нормативно-правових актів, але конкретний перелік злочинів, за яким настає кримінальна відповідальність з 14 років, потребує уточнення.

Для визначення вікової осудності необхідно враховувати не лише соціально-психологічні критерії, оскільки існують випадки, коли неповнолітній може в повній мірі усвідомлювати і керувати своїми діями, навіть якщо він відстає у психічному розвитку, не пов'язаному з психічними захворюваннями. Для встановлення вікової осудності потрібно встановити зв'язок між відставанням у психічному розвитку як характеристики особистості та здатністю усвідомлювати свої дії [5, с.193-195].

В доктрині кримінального права цей зв'язок виражається через юридичний критерій. Вікова осудність вважається частковою відсутністю здатності усвідомлювати свої дії, тому вона складається з інтелектуальних та вольових ознак, що вказують на обмежену здатність неповнолітнього усвідомлювати соціальну небезпеку або керувати своїми діями.

Судова практика у справах неповнолітніх відображає реальні випадки вирішення питань вікової осудності. Суди повинні брати до уваги всі обставини справи, а також індивідуальні особливості кожного неповнолітнього. Важливо визначати баланс між покаранням та вихованням, щоб забезпечити подальшу адаптацію молоді у суспільстві.

Так, Подільський районний суд міста Києва 11 червня 2020 році засудив неповнолітнього ОСОБА_2 за ч. 2 ст. 15, ч. 3 ст. 153 КК. Оцінюючи всі докази в їх сукупності з точки зору достатності та взаємозв'язку для прийняття відповідного процесуального рішення, колегія суддів звертає увагу на послідовні, логічні і змістовні покази потерпілої, які узгоджуються з показами свідків, висновками судових експертиз, іншими матеріалами справи, і які колегія суддів вважає правдивими і такими, які можна покласти в основу обвинувального вироку [3].

Слід зазначити, що, аналізуючи показання обвинуваченого в ході судового розгляду, колегія суддів приходять до висновку, що вони є непослідовними та протирічливими між собою, а також такими, що суперечать матеріалам кримінального провадження. У зв'язку з цим, колегія суддів критично оцінює показання обвинуваченого, надаючи перевагу показанням потерпілої, які за своєю суттю є незмінними та цілком узгоджуються з матеріалами кримінального провадження.

Крім того, обмежена осудність як юридична оцінка психічного стану особи впливає на подальші наслідки. Згідно зі частиною 2 статті 20 Кримінального кодексу України, суд при призначенні покарання може враховувати цей факт як обставину, яка пом'якшує покарання, а також вона може бути підставою для застосування примусових заходів медичного характеру. Проте, слід зазначити, що немає чітких вказівок щодо рішень, які приймаються органами досудового розслідування та судом у випадках, коли факт розумової відсталості неповнолітньої особи не пов'язаний з психічною хворобою, особливо коли ця відсталість вплинула на здатність усвідомлювати свої дії та керувати ними [6].

Прикладом є вирок Малиновського районного суду м. Одеси від 20 жовтня 2021 року Обвинувачені ОСОБА_1 та ОСОБА_2 свою вину в інкримінованому їм злочині визнали повністю та підтвердили факт викрадення чужого майна. ОСОБА_1 та ОСОБА_2 діючи спільно, за попередньою змовою групою осіб, незаконно проникли на територію майданчика тимчасово затриманих транспортних засобів та з метою таємного викрадення чужого майна підійшли до автомобіля та вчинили таємне викрадення чужого майна (крадіжка), поєднана з проникненням у сховище [2].

Суд, даючи оцінку особистості обох обвинувачених, вважає, що вони не є особами суспільно небезпечними, які здатні на системне вчинення кримінальних правопорушень проти власності. Допитуючи обвинувачених в судовому засіданні, судом встановлено, що вони фактично за своїм розвитком, ще неповнолітні діти, хоча є повнолітніми – 19 і 23 роки.

Відповідаючи на питання сторін та суду, обвинувачений ОСОБА_1 очевидно не розуміє всіх наслідків можливої кримінальної відповідальності за вчинення правопорушення проти власності. Тож, відносини власності для обох обвинувачених є певною прогалиною в знаннях.

Таким чином, суд при визначенні міри покарання вважав, що покарання у вигляді позбавлення волі є занадто суворим для даних осіб, враховуючи особистості обох обвинувачених, їх дуже обмежений розвиток і освіту, відсутність розуміння відносин власності, та не розуміння загальнолюдських цінностей. Відповідно, даних осіб суд звільнив від покарання у вигляді позбавлення волі, але поклав на осіб низку обов'язків, один із яких є дещо специфічним, а саме – читання творів, перелік яких зазначено у рішенні.

Зокрема я підтримую позицію Тимофєєвої Л.Ю., яка вважає, що варто «додержуватись балансу між найкращими інтересами неповнолітнього та пропорційним реагуванням на його поведінку».

Буде доцільним, якщо судді при прийнятті рішень частіше звертатимуть увагу на альтернативи позбавлення волі, про які зазначено вище, адже вони можуть бути більш ефективні [6].

Також необхідно зазначити, що постанова №2 Пленуму ВСУ від 15.05.2006 р. в п. 18 містить вказівки на два психічних стани неповнолітнього. По-перше, розумова відсталість неповнолітнього, не пов'язана із психічним захворюванням, що вплинула на можливість особи повністю усвідомлювати значення своїх дій і керувати ними. У зв'язку із цим пропонувалося призначати відповідну експертизу.

По-друге, розумова або психічна відсталість, не пов'язана із психічним розладом, такого ступеня, за якого неповнолітній за своїм розвитком не відповідає віку, зазначеному в документах про народження. Установлення цього факту припускало, що суд повинен поставити на розгляд питання про визнання неповнолітнього таким, що не досягнув віку, з якого може наступати кримінальна відповідальність.

Тому, за змістом розглянутої постанови (хоча прямої вказівки на це немає), у випадку встановлення кожного з зазначених видів психічного стану неповнолітнього передбачався розгляд питання про призначення примусових заходів виховного характеру.

Варто зазначити, що задля попередження ризиків вчинення кримінальних правопорушень неповнолітніми «необхідне здійснення комплексних заходів з боку сім'ї, закладів освіти, органів державної влади та місцевого самоврядування, громадських організацій тощо, що спрямовані на виховання конструктивної поведінки неповнолітніх (тобто зниження агресії, посилення довіри, толерантності, недопущення проявів дискримінації тощо)» [7].

Отже, вікова осудність неповнолітніх є складною проблемою, яка потребує уваги як з боку теоретиків, так і з боку судових органів. Варто враховувати, що підлітки ще розвиваються як особистості, тому система правосуддя для них повинна бути гнучкою, з урахуванням особливостей їхнього віку та психологічного стану. Важливо також працювати над попередженням правопорушень серед неповнолітніх через соціальні та педагогічні заходи, спрямовані на покращення їхнього життя та зниження ризику злочинності. Тому вважаємо за необхідне деталізувати та конкретизувати положення, які стосуються вікової осудності неповнолітніх у Кримінальному кодексі України, аби в подальшому не виникало прогалин та колізій з приводу цього.

Література:

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. №25. Ст.131.
2. Вирок Малиновського районного суду м. Одеси від 20 жовтня 2021 по справі № 521/4558/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100432616?fbclid=IwAR3nc5bixEiqGWpLXWVxe-pGqWfMymZwO9VwyJ2WIdMpTDpDdnQ0foCuGLM> (дата звернення: 14.04.2024).
3. Постанова Верховного Суду колегією суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду від 06.04.2021 по справі № 758/13214/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96208162> (дата звернення: 14.04.2024).
4. Мирошніченко Н.М. Вікова осудність у кримінально-правовій доктрині України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Н.М. Мирошніченко; кер. роботи В. О. Туляков; Нац. ун.-т «Одеська юридична академія». Одеса, 2013. 20 с.
5. Шельгоріна С. І. Вікова осудність неповнолітніх, що мають відсталість у психічному розвитку. С. І. Шельгоріна. *Верховенство права очима правників-початківців : матер. Всеукр. наук. конфер. студентів та аспірантів*. 2017. С. 193-195.

6. Тимофеева Л.Ю. Пропорційність реагування на кримінально-протиправну поведінку неповнолітніх. *Вісник асоціації кримінального права України*. № 2 (16). 2021. С. 84-98.

7. Тимофеева Л.Ю. Особливості застосування європейських стандартів щодо неповнолітніх у кримінальному праві України. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 4. С. 228-232.

КРИВОШЕЄНКО Владислава,
здобувач першого (бакалаврського) рівня,
спеціальності 081 Право
Маріупольського державного університету

ДИСТАНЦІЙНА ЗАНЯТІСТЬ ЯК ФОРМА ОРГАНІЗАЦІЇ ПРАЦІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ПЕРЕВАГИ ТА РИЗИКИ

Воєнний стан, викликаний широкомасштабною збройною агресією російської федерації проти України, спричинив значні виклики для функціонування економіки та організації трудової діяльності. Через активні бойові дії, руйнування інфраструктури та вимушену евакуацію багатьох працівників і цілих підприємств постала нагальна потреба застосування альтернативних форм організації праці, здатних забезпечити безперервність виробничих процесів. Одну з таких форм закріплено статтею 60 з позначкою 2 Кодексу Законів про працю України, яка визначає, що дистанційна робота – це форма організації праці, за якої робота виконується працівником поза робочими приміщеннями чи територією роботодавця, в будь-якому місці за вибором працівника та з використанням інформаційно-комунікаційних технологій. Дистанційну роботу можна запроваджувати на час загрози поширення епідемії, пандемії, необхідності самоізоляції працівника у випадках, встановлених законодавством, та/або у разі виникнення загрози збройної агресії, надзвичайної ситуації техногенного, природного чи іншого характеру [1].

Метою дослідження є визначення основних переваг і недоліків дистанційної зайнятості як моделі організації праці в умовах воєнного стану в Україні, а також рекомендацій щодо мінімізації ризиків та ефективного використання потенціалу цієї форми.

Дистанційна форма організації праці ґрунтується на концепціях гнучкої зайнятості, дистанційного доступу до виробничих ресурсів за допомогою інформаційно комп'ютерних технологій, самоорганізації та самомотивації працівників. Тому позитивні сторони такої форми визначити досить легко.

Основними перевагами є економія ресурсів, можливість працювати з безпечного місця, гнучкий графік. Також перевагою запровадження дистанційної роботи є можливість її застосування для вразливих груп працівників, яким в іншому випадку було б складно отримати доступ до офіційного ринку праці.

Крім того, оскільки Україна є кандидатом на членство в Європейському Союзі, то застосування дистанційної зайнятості, як частина виконання Рамкової угоди про дистанційну роботу, укладеної 16 липня 2002 року європейськими міжгалузевими соціальними партнерами UNICE/UAPME та іншими, є важливим етапом гармонізації трудового законодавства України з нормами ЄС та пришвидшення процесу інтеграції. Європейські соціальні партнери та їхні членські організації на національному рівні вперше звернулися до безпосереднього вирішення проблеми, пов'язаної з новими формами організації праці, шляхом визначення комплексу принципів і правил, а також прийняття зобов'язань щодо їхнього своєчасного впровадження у державах-учасниках Європейського Союзу та країнах Європейського економічного простору. Рамкова угода встановлює загальну структуру нормативів щодо дистанційної роботи. Вона спрямована на сприяння розвитку такої нової форми роботи та одночасний захист як працівників, так і інтересів роботодавців [2, с.21-22].

Тому, запровадження дистанційної зайнятості дозволило зберегти робочі місця та продовжити господарську діяльність в умовах війни. Також дистанційна форма є засобом осучаснення організації праці шляхом запровадження гнучких умов праці, надання більшого ступеня самостійності та досягнення балансу між трудовим, особистим і сімейним життям.

Водночас існують ризики і недоліки застосування дистанційної зайнятості, серед яких можна виокремити: складнощі забезпечення ефективної комунікації, знижена продуктивність через стреси та відволікання, дефіцит самомотивації, порушення балансу між роботою і особистим життям.

Слід відзначити, що у воєнний час прийнято законодавчі акти, які вводять обмеження у частині використання дистанційної праці осіб з-за кордону. Так, державні службовці та працівники державного органу на період воєнного стану за рішенням керівника можуть працювати дистанційно, але тільки на території України, що зазначено в постанові Кабінету Міністрів України «Деякі питання організації роботи державних службовців та працівників державних органів у період воєнного стану» від 12.04.2022 р. №440. Робота державних службовців та працівників державного органу за межами України допускається лише у разі службового відрядження, оформленого в установленому порядку. У разі перебування державного службовця або працівника державного органу в робочий час в Україні поза межами робочого місця без рішення керівника державної служби, або за кордоном, крім перебування у службовому відрядженні, оформленому в установленому порядку, до них може бути застосоване дисциплінарне стягнення відповідно до закону [3]. Таке законодавче закріплення, на наш погляд, обумовлено захистом державних інтересів. Але з точки зору прав працівників, мова йде про звуження застосування такої форми праці як дистанційна робота. Чимале занепокоєння з боку працівників викликала постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання організації роботи працівників суб'єктів господарювання державного сектору економіки на період воєнного стану» від 26.04.2022 р. №481, адже вона передбачає, що працівники суб'єктів господарювання державного сектору економіки за рішенням виконавчого органу або керівника суб'єкта господарювання можуть працювати дистанційно, але на території України. Для членів виконавчого органу або керівника суб'єкта господарювання, які перебувають на території України, за рішенням суб'єкта управління об'єктами державної власності, загальних зборів акціонерів (учасників) господарських товариств, у статутному капіталі яких 50 відсотків акцій (часток) належать державі, а також наглядових рад суб'єктів господарювання може запроваджуватися дистанційна робота за наявності можливості забезпечення належної (безперервної) роботи відповідного суб'єкта господарювання. Робота працівників, членів виконавчого органу та керівників суб'єктів господарювання за межами України допускається лише у разі службового відрядження, оформленого в установленому порядку. У разі перебування членів виконавчого органу або керівника суб'єкта господарювання в робочий час поза межами робочого місця в Україні, без відповідного рішення, або перебування в робочий час за кордоном, за винятком перебування у відрядженні, оформленому в установленому порядку, до них може бути застосоване дисциплінарне стягнення відповідно до закону чи припинено їх повноваження в установленому порядку [4].

Слід відзначити, що застосування вказаної постанови дає можливість роботодавцям вживати заходів щодо тих своїх працівників, які знаходяться за кордоном, але все ж мають можливість виконувати свої трудові обов'язки дистанційно. Наведена постанова дозволяє до таких працівників застосовувати дисциплінарні стягнення [5, с.30]. Таким чином, умови застосування дистанційної форми роботи в умовах воєнного стану змінилися і не в кращий бік щодо працівників.

Отже, дистанційна зайнятість стала вагомим чинником адаптації економіки до умов війни. Впровадження дистанційної зайнятості як моделі організації трудового процесу під час війни продемонструвало як її безсумнівні переваги в плані безпеки, економії ресурсів та гнучкості, так і проблемні аспекти, пов'язані з ефективністю комунікацій, продуктивністю праці та балансом між роботою і особистим життям. Для подолання ризиків необхідно створити додаткові механізми контролю продуктивності, нові моделі організації комунікації, сприяти розвитку самомотивації працівників та навичок тайм-менеджменту. Попри наявні недоліки, ця форма організації праці матиме попит і після війни.

Література:

1. Кодекс законів про працю України: Закон України від 10.12.1971 № 322-VIII. Відомості Верховної Ради УРСР. 1971 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text> (дата звернення 26.04.2024).

2. Дистанційна робота. Матеріал до серії онлайн-тренінгів з міжнародних і європейських стандартів з питань праці. 2020. 38 с. URL: https://webapps.ilo.org/wcmstp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---sro-budapest/documents/genericdocument/wcms_753335.pdf (дата звернення 26.04.2024).

3. Деякі питання організації роботи державних службовців та працівників державних органів у період воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 12.04.2022 р. №440 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/440-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення 26.04.2024).

4. Деякі питання організації роботи працівників суб'єктів господарювання державного сектору економіки на період воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 26.04.2022 р. No 481 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/481-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення 26.04.2024).

5. Луценко О. Є. Трудо-правові аспекти використання дистанційної праці в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського Національного університету*. Серія Право. Вип. 72: частина 2. 2022, с. 27-31 URL: <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/267323/263211> (дата звернення 26.04.2024).

КРИЖАНОВСЬКИЙ Олексій,

старший науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблем запобігання кримінальним правопорушенням Донецького державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент, підполковник поліції

КРИЖАНОВСЬКИЙ Павел,

студент Люблінського Католицького Університету (Республіка Польща) за напрямком «Менеджмент»,

студент Юридичного факультету Національний університет «Запорізька Політехніка», спеціальність «Право»

ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ, ЩО ПОРУШУЮТЬ РІВНОПРАВНІСТЬ ГРОМАДЯН

В умовах введення воєнного стану в Україні конституційні права та свободи людини обмежені в певному обсязі. Натомість такі права та свободи як: право на недоторканість життя, здоров'я, волі, честі та гідності, рівноправності громадян залежно від їх расової, національної, регіональної належності, релігійних переконань, інвалідності та за іншими ознаками - мають бути гарантовані державою за будь-яких умов, шляхом застосування ефективних механізмів запобігання вчинення кримінально протиправних посягань як з боку інших осіб, так само і в процесі здійснення управлінської діяльності. Натомість, сучасні реалії соціального життя в Україні поповнюються випадками прояву сексизму та неетичних висловів з боку високопосадових осіб [1] (наприклад, стриманою реакцією на такі випадки є розгляд у Верховній Раді проекту №8329 від 02.01.2023р.) [2], на фоні поширення порушень рівноправності громадян залежно від їх національної чи релігійної приналежності до певної групи осіб. Агресивна політика недружніх держав може супроводжуватися розширенням випадків розпалювання національної, регіональної, релігійної ворожнечі та ненависті. Такі діяння вчиняються як на території України її громадянами, іноземними громадянами, так і за її межами.

Дослідження стану порушення рівноправності громадян до широкомасштабного вторгнення, проведене колективом вчених, показало, що під час моніторингу Реєстру судових рішень з 1 січня 2019 по 30 вересня 2022 роки було виявлено всього 17 вироків за ст. 161 КК України, які стосувалися поширення інформації в інтернеті, що була спрямована на розпалювання національної, регіональної, расової чи релігійної ворожнечі та ненависті (тут слід зауважити, що в усіх вироків обвинувачені визнавали себе винними або укладали угоди з прокурором про визнання вини, що давало можливість суду застосовувати положення ст. 75 КК України та звільняти від відбування покарання у вигляді позбавлення волі з іспитовим строком) [3, с. 45].

Для розуміння тенденцій притягнення до відповідальності за вчинення дій, спрямованих на розпалювання національної, регіональної, расової чи релігійної ворожнечі та ненависті, слід звернутися до статистичних даних за період 2020-2023 роки. Статистичні дані дають наступні показники [4]: за ст. 161 КК України у 2020 р. – з 8 винесених вироків тільки 4 особи було засуджено (1 виправданій), з призначеного покарання - штраф та звільнення з випробування застосовано до двох осіб); в 2021 році – з 5 вироків тільки один засуджений (1 виправданій, одному призначено штраф); в 2022 році – з 14 вироків вже 12 засуджених (з них трьом призначено штраф, дев'ятьом - звільнення з випробуванням); в 2023 році – з 17 вироків – 15 засуджених (з них: двох – до позбавлення волі до 3 років, 7 осіб – призначено штраф, ще 7 – звільнено з випробуванням, за ч. 2 ст. 161 КК двох осіб позбавлено права обіймати певні

посади). З аналізу зазначених вище даних можна зробити такі висновки: 1) кількість зареєстрованих кримінальних проваджень за період 2020–2021 роки не є численною та значною мірою перевищує кількість винесених обвинувальних вироків; 2) з 2022 року ситуація змінюється і кількість спрямованих кримінальних проваджень до суду майже відповідає винесеним обвинувальним вирокам, при цьому їх загальна кількість значно збільшилася; 3) суди в переважній більшості випадків засудження осіб застосовують ст. 75 КК України та звільняють засуджених за ч.1 або ч. 2 ст. 161 КК осіб від реально призначеного покарання або ж призначають покарання у вигляді штрафу (трохи менше половини випадків засудження осіб).

Практика укладання угод про визнання винуватості у таких справах, та застосування покарання у вигляді штрафних санкцій, або ст. 75 КК України, призводить до створення у певної соціальної «спільноти» уявлення про «незначний» ступінь небезпечності та безкарності такого діяння. Як наслідок, особа, що вчиняє дії, умисно спрямовані на розпалювання ворожнечі та ненависті, порушуючи рівноправність громадян залежно від певних ознак, усвідомлює, що фактично суттєвого карального ефекту від застосування санкції ст. 161 КК України вона не відчує. Така тенденція вкрай негативно впливає на можливості загально попереджувального впливу цієї кримінально-правової заборони.

Втім і вищенаведена статистика не відображає повною мірою кількості кримінальних посягань, що порушують рівноправність громадян, та спрямовані на розпалювання національної, регіональної, расової чи релігійної ворожнечі та ненависті. Так, КК України містить цілу низку норм, що передбачають відповідальність за вчинення насильницьких дій, де такий мотив виступає однією з кваліфікуючих ознак: ч. 2 ст. 110 КК України (мотив - національна чи релігійна ворожнеча); ст. 442 КК України; п. 14 ч.2 ст. 115, ч. 2 ст. 121, ч. 2 ст. 122, ч. 2 ст. 126, ч. 2 ст. 127, ч. 2 ст. 129 КК України - «з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості». Тут слід зробити ряд зауважень.

По-перше, вказані вище норми передбачають кваліфіковані посягання на життя та здоров'я людини, обумовлені нерівноправністю громадян із закритим переліком мотивів нетерпимості; тож вбивство з мотивів нетерпимості до статевої орієнтації потерпілого вже не може бути кваліфіковано за п. 14 ст. 115 КК України, та за відсутності інших кваліфікуючих ознак підлягатиме кваліфікації як просте умисне вбивство. На противагу цьому, чинні редакційні зміни були внесені до ст. 161 КК України Законом України від 3 березня 2022 р. №2110-IX, який набрав чинності 16 березня 2022 р., і ним було розширено зміст мотивів порушення рівноправності - «регіональної належності». Втім, виходячи з буквального тлумачення ч. 1 ст. 161 КК («...або іншими ознаками»), можна констатувати, що перелік захищених у ст. 161 КК України ознак є «відкритим», та дозволяє правоохоронним органам і суду тлумачити їх значно ширше, ніж передбачено законом. І.С. Смірнова зауважує, що оскільки в такому разі немає зафіксованого виключного переліку ознак, які підлягають охороні, тож є можливість забезпечення захисту порушених прав більшості людей [5]. Водночас, на думку правозастосувачів, було б доцільно додати до поіменованого переліку ознак ті, які є усталеними в правозахисній практиці, наприклад, сексуальну орієнтацію та гендерну ідентичність, як одні з найбільш актуальних ознак, що може полегшити визначення складу кримінального правопорушення за цією статтею [6, с. 31].

По-друге, фактично створена конкуренція ч.1 та ч. 2 ст. 161 КК України з низкою норм, що передбачають відповідальність за посягання проти здоров'я людини, які містять частину з вказаних в ч. 1 ст. 161 КК України мотивів в якості кваліфікуючих ознак. Як зазначає М.І. Хавронюк, умисні дії, спрямовані на розпалювання регіональної ворожнечі та ненависті, поєднані із умисним заподіянням побойів, легкого чи середньої тяжкості тілесного ушкодження, погрозою вбивством, охоплюються ч. 2 ст. 161 КК, а поєднані із умисним заподіянням кваліфікованого складу середньої тяжкості тілесного ушкодження або тяжкого тілесного ушкодження, охоплюються ч. 3 ст. 161 КК [7]. Така конкуренція не сприяє уніфікації правозастосовної практики в протидії заподіянню шкоди здоров'ю людини з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості, а більше свідчить про недоліки кримінально-

правового регулювання. До схожого висновку прийшов і колектив адвокатів, які вказали, що причиною невеликої кількості обвинувальних актів може бути як недосконалість законодавства, так і нестача знань в учасників досудового розслідування [6, с. 31]. І до цього ще слід додати латентність такого кримінального правопорушення, яка обумовлена тим, що жертва може просто не звертатися до правоохоронних органів через невпевненість у їх компетентності та страху перед повторним посяганням.

Крім того, неможливість притягти до кримінальної відповідальності за ч. 1 та 2 ст. 161 КК України іноземних осіб, які, знаходячись за кордоном (а за останні два роки такі випадки є непоодинокими), умисно вчиняють дії, спрямовані на розпалювання релігійної, національної, регіональної ворожнечі [7], що в подальшому може створити передумови настання тяжких наслідків в Україні, значно знижує попереджувальний потенціал вказаних кримінально-правових приписів.

Підсумовуючи, слід зауважити, що попередження вчинення кримінальних правопорушень рівноправності громадян включає в себе нормативне та процедурне його забезпечення. Втім, якщо нормативна база, яка визначає сутність самого явища, якому необхідно протидіяти, містить недоліки, попередження носитиме досить умовний характер.

Література:

1. Рішення про заяву народних депутатів України про висловлювання народного депутата України Рудика С.Я. 28 січня 2021 року. 10 лютого 2021 р. URL: https://reglament.rada.gov.ua/news/dijaln_komit/rishennya_Kom/74381.html
2. Проект Закону про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення у зв'язку з ратифікацією Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція) №8329 від 02.01.2023. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/41104>
3. Вдовенко О., Воробйов Є., Гринишак М. Кримінальна відповідальність за поширення інформації в інтернеті до та після 24 лютого 2022 року. Київ: ГО «Платформа прав людини», 2022. 88 с.
4. Судова статистика за даними Судової влади України. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/
5. Смірнова І.С. Кримінальна відповідальність за порушення рівноправності громадян, перелік «захищених ознак», за яких настає відповідальність (порівняльний аспект). *Південноукраїнський правничий часопис*. 2022. №4. Ч.3. С.48-53. URL: http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2022/4/part_3/9.pdf
6. Звіт за результатами дослідження: Практика розслідування в Україні злочинів, вчинених з мотивів нетерпимості. Колектив авторів. За заг. ред. Р. Мартиновського. Київ, 2021. 130 с.
7. Хавронюк М. Порушення рівноправності громадян залежно від регіональної належності: кримінальна відповідальність. 28.04.2022. URL: <https://pravo.org.ua/blogs/porushennya-rivnopravnosti-gromadyan-zalezho-vid-regionalnoyi-nalezhnosti-kryminalna-vidpovidalnist/>

КУЛЕШОВ Олександр,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри права
Маріупольського державного університету

ФЕНОМЕН ПРАВНИЧО-СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ В УМОВАХ ВІЙНИ

Український досвід юридичної та соціальної роботи показує, що самостійним суб'єктом допомоги в умовах війни є громадяни, які об'єднуються в суспільства та вірою та справедливістю підтримують моральний стан. Основними формами самопомоги є: збір їжі (приготування рагу, випікання пиріжків, вареників, заготівля овочів та фруктів), організація обіду, ініціатива масового плетіння сітки, збір ЗСУ, переселенці та особливо моральна підтримка та віра.

В умовах війни наш організм працює на повну силу. Свій «термін придатності» мають і гормони стресу, завдання яких – мобілізувати організм у критичній ситуації. Ви можете спостерігати сильні перепади настрою, починаючи від страху, гніву, нотки оптимізму до повного відчаю та виснаження. Важливо визнати, що це цілком природні стани, які з часом змінюють один одного. З кожним із них можна і потрібно працювати [1].

У своїй діяльності система профілактичної роботи здійснюється згідно Конституції, законів України, постанов та інших актів Верховної Ради України, указів і розпоряджень Президента України, декретів, постанов і розпоряджень Кабінету Міністрів України, зокрема:

- Закону України від 05.02.93 №2998-ХІІ «Про сприяння соціальному становленню і розвитку молоді в Україні» [2];
- Декларації від 15.12.92 №2859 «Про загальні засади державної молодіжної політики» [3];
- Додаткових заходів щодо реалізації державної молодіжної політики (Указ Президента України від 04.12.96 р. №1165\96) [4];
- Комплексної цільової програми боротьби зі злочинністю;
- Комплексних заходів щодо профілактики бездоглядності та правопорушень серед дітей, їх соціальної реабілітації в суспільстві.

Війна стала справжнім викликом для юридичної сфери в Україні. Наскільки успішно з ним упоралася держава, вам розкаже будь-який вимушений переселенець, котрий на власному досвіді відчув рівень готовності нашої системи до повномасштабної війни. Але, крім державних послуг, на які ми чомусь найбільше покладаємося, в Україні працює чимало альтернативних служб допомоги, чію діяльність забезпечують міжнародні та громадські організації. Як вони працюють та з якими проблемами в юридичній та соціальній сфері зіштовхуються на прикладі мультидисциплінарних мобільних команд допомоги тим, хто постраждав від війни, створених МБФ «Українська фундація громадського здоров'я» та Дитячим фондом ООН (ЮНІСЕФ) в Україні за підтримки Міністерства соціальної політики України в межах проєкту «Інтегрована підтримка через міждисциплінарні мобільні команди» [5].

Багатопрофільна мобільна бригада – це бригада спеціалістів, яка надає соціально-психологічну допомогу сім'ям, які постраждали від війни. Команда має власний автомобіль і може виїжджати у найвіддаленіші куточки області, де немає інших можливостей отримати необхідні послуги. Команди також працюють у центрах підтримки переселенців, консультуючи родини дистанційно – телефоном чи відео [6, с. 268].

Важливими суб'єктами правової системи та соціальної роботи в умовах війни є органи місцевого самоврядування, державні соціальні служби, добровільні громадські організації та самі мешканці суспільства [7, с.63-70].

Література:

1. Про додаткові заходи щодо реалізації молодіжної політики: Указ Президента України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1165/96#Text>
2. Об'єкти та суб'єкти соціальної профілактики. URL: <https://osvita.ua/vnz/reports/sociology/29976/>
3. Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді: Закон України від 05.02.1993 р. №2998-ХІІ. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/149941__586845
4. Про загальні засади молодіжної політики в Україні: Декларація. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2859-12#Text>
5. Психологічна підтримка в умовах війни. URL: <https://dovidka.info/psychologichna-pidtrymka-v-umovah-vijny/>
6. Рогача О. Я., Савчина М. В., Менджул М. В. Захист прав внутрішньо переміщених осіб. Ужгород: РІК-У, 2018. 268 с
7. Кравченко О. О. Соціальна робота в громаді під час війни. *Zeszyty Naukowe Collegium Witelona*. 2022. №42(1). С. 63–70

КУЛЕШОВА Елла,
старший викладач кафедри права
Маріупольського державного університету

ПАРАДОКСАЛЬНІСТЬ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНОЇ ОСОБИ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Внутрішньо переміщена особа (ВПО) в українському законодавстві – це громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання в Україні, яку змусили залишити або покинути своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру.

Внутрішньо переміщеними особами є люди, що були змушені раптово тікати зі своїх будинків у великих кількостях в результаті збройного конфлікту, внутрішньої ворожнечі, систематичних порушень прав людини або стихійних лих, але знаходяться на території власної країни [1, с. 808].

Фактично, внутрішньо переміщені особи, це особи, які підпадають під визначення вимушені переселенці, але які, покинувши місце свого постійного проживання, залишаються в країні своєї громадянської належності та можуть користуватися її захистом.

Специфіка внутрішньо переміщених осіб полягає в тому, що, будучи громадянами держави і залишаючись на її території, вони знаходяться під винятковою юрисдикцією і захистом своєї країни, навіть якщо сама держава і неспроможна забезпечити такий захист. Тому надання допомоги таким особам з боку міжнародних органів може кваліфікуватися як втручання у внутрішні справи держави.

У 2022 р. внаслідок повномасштабного вторгнення військ РФ в Україну, кількість внутрішніх переселенців зростає. Міста на заході України як Чернівці, Львів, Ужгород та інші стали центрами приймання переселенців. Переселенцями стали не лише дорослі, але й діти, для яких, наприклад у Чернівцях, організують дозвілля [2, с. 154-159].

Станом на 14 грудня 2022 року стало відомо, що через повномасштабну війну в Україні зареєстрували 4,9 млн внутрішньо переміщених осіб, з них 30 % – це пенсіонери та люди з інвалідністю.

Основними елементами визначення терміну біженця є відсутність громадянства країни, яка надала притулок. Перелік причин, що змушують біженців покидати місця свого проживання, необхідно розширити, включивши до нього збройні конфлікти та безладдя на етнічному ґрунті. Це поняття застосовується в ЗМІ до осіб переміщених з Донецької та Луганської областей з огляду на те, що у тому регіоні відбувалося намагання відокремлення території. Насправді це визначення дуже образливе для цих людей, тому що вони все одно вважають себе громадянами цієї країни і мають право на притулок і захист.

Інше поняття «переселенець» стосується особи, яка переселилась, переселяється на нове місце проживання або переселена куди-небудь [3]. В ЗМІ воно фігурує чи не найчастіше, але зустрічається і на офіційних сайтах, наприклад, таких як сайт Міністерства соціальної політики України. Це поняття не передбачає якихось трагічних обставин, які б спричинили масове переселення населення, на відміну наприклад від визначення ООН – внутрішньо переміщені особи (ВПО) – люди або групи людей, які були змушені рятуватися втечею або покинути свої будинки або місця проживання, через або для того, щоб уникнути наслідків збройного конфлікту, ситуації загального насильства, порушень прав людини або стихійних лих, техногенних катастроф, і які не перетнули міжнародновизнаний державний кордон країни [4, с. 44-54]. Але використовують саме визначення переселенець і замість війна – антитерористична операція (АТО).

Використовується ще одне поняття – тимчасово переміщені особи. Незважаючи на те, що воно досить часто зустрічається в ЗМІ, йому не дають чіткого визначення ні в офіційному,

ні в суспільному дискурсі. Можливо це вказує на намагання показати тимчасовість цих подій і суспільних перетворень, як і поняття «тимчасово окупована територія України». Не менш цікавим є порівняння понять мігрант та ВПО. Мігрант – це людина, що свідомо та з власної волі перетинає державні або адміністративно-територіальні кордони з метою зміни місця проживання або без такої зміни [5, с. 42]. Аналіз існуючих теоретичних положень щодо дослідження поняття «мігрант» показує наявність другого підходу – тобто поняття «мігрант» розуміється стосовно усіх осіб, які здійснюють будь-які переміщення: і через державний кордон, і через адміністративно-територіальні кордони з метою тимчасової або постійної зміни місця проживання, роботи, способу життя тощо [6, с. 164-175]. Суттєва різниця між цими поняттями в межах і причинах переселення. Наприклад, мігрант це той, хто за власним бажанням перетинає межі своєї країни, або міняє місце проживання всередині країни. Внутрішньо переміщена особа ж не перетинає кордонів своєї країни та причиною переміщення є уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, масових порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру.

Література:

1. Смолянук В. Воєнний стан. Політична енциклопедія. Київ : Парламентське видавництво, 2011. 808 с.
2. Сірант М. М. Біженці та внутрішньо переміщені особи: співвідношення понять. Митна справа. 2015. № 2(2.2). С. 154–159.
3. Гуменчук О. Внутрішньо переміщені особи як особливий об'єкт соціальної роботи. URL: https://censor.net.ua/forum/3136166/vnutrshno_peremschen_osobi_yak_osobliviy_obkt_sotsalno_r_oboti
4. Реут А. Г. Система державної соціальної допомоги в Україні: сучасні виклики та вплив на бідність. Демографія та соціальна економіка. 2015. No 1 (23). С. 44–54.
5. Будник О., Карелін С., Корнилюк С. Звіт за результатами комплексного дослідження забезпечення потреб та дотримання прав внутрішньо переміщених осіб. березень 2016. 42 с.
6. Хутка С. Соціальна адаптованість особистості: концептуалізація поняття. Соціологія: теорія, методи, маркетинг. 2007. № 2. С. 164-175.

КУШНЕРЕНКО Катерина,
здобувач першого (бакалаврського) рівня,
спеціальності 08 Право
Маріупольського державного університету

ГЕНДЕРНІ АСПЕКТИ У ТРУДОВОМУ ПРАВІ: АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ

Гендерні аспекти у трудовому праві включають в себе аналіз і врахування відмінностей у правовому регулюванні трудових відносин між чоловіками та жінками. Це стосується не лише формальної рівності, але й фактичної, яка забезпечує рівні можливості для всіх працівників незалежно від їх статі. Основними питаннями, що розглядаються в контексті гендерних аспектів, є запобігання дискримінації за статевою ознакою, забезпечення рівної оплати праці за рівноцінну роботу, створення умов для поєднання професійних та сімейних обов'язків, а також підтримка рівних можливостей для кар'єрного росту.

Гендерна рівність у трудовому праві є важливою складовою сучасного суспільства, яке прагне до соціальної справедливості та економічної ефективності. Незважаючи на значний прогрес у законодавчому забезпеченні рівності прав та можливостей, багато проблем залишаються актуальними. Гендерна дискримінація на ринку праці, нерівна оплата праці, обмежені можливості для кар'єрного росту та складнощі з поєднанням професійного та сімейного життя – це лише частина питань, що потребують вирішення.

Історія розвитку гендерної рівності у трудовому праві охоплює тривалий період боротьби за права жінок і чоловіків, що розпочалася ще у XIX столітті. Перші спроби забезпечити гендерну рівність у сфері праці були пов'язані з жіночими рухами, які вимагали рівного доступу до освіти, права на працю та справедливої оплати праці.

У 1919 році була заснована Міжнародна організація праці (МОП), яка почала активно впроваджувати стандарти, спрямовані на захист прав жінок на робочому місці. Однією з перших конвенцій МОП стала Конвенція про однакову оплату праці чоловіків і жінок за працю рівної цінності (1951 рік) [1].

У другій половині XX століття гендерна рівність у трудовому праві набрала більшої актуальності. В багатьох країнах були прийняті закони, що забороняють дискримінацію за статевою ознакою. Важливим кроком стало прийняття Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (CEDAW) у 1979 році, яка закликала до усунення дискримінації у всіх сферах, включаючи трудову [2].

У XXI столітті розвиток гендерної рівності у трудовому праві продовжується. Сучасні країни запроваджують комплексні політики щодо забезпечення рівних можливостей для всіх працівників, зокрема через механізми підтримки робочих місць, що враховують потреби обох статей. Важливим аспектом залишається боротьба з гендерною дискримінацією на всіх рівнях, від прийому на роботу до просування по службі.

Таким чином, розвиток гендерної рівності у трудовому праві відображає поступові зміни в суспільному сприйнятті ролі жінок і чоловіків на робочому місці та прагнення до більш справедливого розподілу прав та можливостей.

Однією з найбільш поширених форм гендерної дискримінації є дискримінація при прийомі на роботу. Жінки часто стикаються з упередженнями та стереотипами, що обмежують їхні можливості отримати роботу на рівних умовах з чоловіками. Роботодавці можуть надавати перевагу чоловікам на підставі припущень про більш високу продуктивність або меншу схильність до відпусток у зв'язку з вагітністю та доглядом за дітьми. Це призводить до недопредставленості жінок у багатьох сферах, особливо в тих, які традиційно вважаються «чоловічими» [3, с.30].

Гендерна нерівність у оплаті праці залишається серйозною проблемою в багатьох країнах. Жінки часто отримують нижчу заробітну плату за виконання аналогічної роботи, що виконують чоловіки. Причини цієї нерівності можуть бути різноманітними: від прямих випадків дискримінації до структурних факторів, таких як сегрегація ринку праці за статевою

ознакою, де жінки зосереджені у менш оплачуваних галузях. Крім того, жінки частіше працюють на неповний робочий день або на тимчасових посадах, що також впливає на загальний рівень їхнього доходу.

Проблеми кар'єрного росту для жінок включають обмежені можливості для просування по службі, скляну стелю, та гендерні стереотипи, які заважають жінкам досягати вищих посад. Незважаючи на значний прогрес у збільшенні числа жінок на керівних посадах, багато з них все ще зіштовхуються з бар'єрами, які перешкоджають їхньому професійному розвитку. Ці бар'єри можуть включати недостатню підтримку з боку колег, відсутність менторства та професійних мереж, а також культурні та соціальні очікування, що обмежують можливості для жінок проявити свій потенціал.

Міжнародні документи, такі як Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (CEDAW) та Конвенція МОП №100 про рівну оплату праці, встановлюють основні стандарти гендерної рівності у сфері праці. Ці документи зобов'язують держави усувати дискримінацію та забезпечувати рівні можливості для жінок і чоловіків [4].

Українське законодавство також спрямоване на забезпечення гендерної рівності [5 с. 30]. Конституція України гарантує рівні права жінок і чоловіків. Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» [6] та Кодекс законів про працю забороняють дискримінацію за статевою ознакою [7]. Закон «Про оплату праці» гарантує рівну оплату за рівноцінну працю незалежно від статі [8].

Література:

1. Конвенція про рівне винагородження чоловіків і жінок за працю рівної цінності від 29.06.1951. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_002#Text. (дата звернення: 21.05.2024).
2. Конвенція Організації Об'єднаних Націй «Про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок» від 19.12.1979. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207/ed19791218#Text. (дата звернення: 21.05.2024).
3. Свічкарьова Я. В. Деякі питання гендерної рівності у сфері трудових відносин. Наукові записки. Серія: Право. 2023. №15. С. 30–35.
4. Конвенція МОП «Про рівну винагороду чоловіків та жінок за працю рівної цінності» № 100 від 1951 р. Конвенції та рекомендації МОП. К.: Право, 1997. 387 с.
5. Клименко М. В. Гендерна рівність у трудових правовідносинах: правове забезпечення в Україні. *The Scientific Heritage*. 59-4. 2021. С. 30-33.
6. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: Закон України від 8 вересня 2005 року № 2866-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text>. (дата звернення: 21.05.2024).
7. Кодекс законів про працю України від 10.12.71 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>. (дата звернення: 21.05.2024).
8. Про оплату праці: Закон України від 24 березня 1995 року №108/95ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/108/95%D0%B2%D1%80#Text>. (дата звернення: 21.05.2024).

МАМЕДОВ Юсіф,

аспірант відділу міжнародного права та права
Європейського Союзу Інституту держави і права
ім. В. М. Корецького НАН України,

СПІВПРАЦЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ІСЛАМСЬКОГО СПІВРОБІТНИЦТВА З ООН ТА УКРАЇНОЮ

Розширення напрямів міжнародного співробітництва України з державами і міжнародними організаціями різних регіонів, державами різних правових традицій є необхідним в умовах процесів глобалізації, а також під час повномасштабного вторгнення та агресії РФ проти України.

Організація ісламського співробітництва (ОІС) створена 1969 році в Марокко на Конференції глав мусульманських держав і до 2011 р. мала назву Організація Ісламська Конференція (ОІК). За чисельністю вона фактично поступається лише ООН серед інших міжнародних міжурядових організацій, а з-поміж організацій за релігійною ознакою – найбільша, оскільки об'єднує 57 держав. Метою її створення було забезпечення ісламської солідарності в політичній сфері, а також економічній та соціальній сферах, боротьба з колоніалізмом та расизмом, а також підтримка Організації визволення Палестини [1-2]. Наразі це одна з основних організацій, що здійснює захист прав людини в ісламському світі, є найбільшою і найвпливовішою міжурядовою ісламською міжнародною організацією.

Міжнародно-правовий статус ОІК регламентовано Статутом 1974 року. Згодом було прийнято Даккську декларацію з прав людини в ісламі (резолюцією № 3/14-ORG «Прийняття проекту документа з прав людини в ісламі») 1983 року. Вона значною мірою вплинула на правозахисну діяльність організації, політику захисту прав і свобод людини. [3]. Слід згадати про Парламентський союз країн-учасниць ОІК, що створено на підставі підписання його статуту 1999 р. в Тегерані (Іран) за підсумками роботи установчої конференції союзу країн-учасниць ОІК.

2005 року Організацією прийнято Конвенцію про права дітей в ісламі, а 2008 року на саміті ОІК у м. Дакарі, було прийнято новий Статут організації, де вкотре відзначено правозахисну спрямованість. У розвиток статутних положень у резолюції № 2/38-LEG вже зазначено про створення Постійної незалежної Комісії з прав людини ОІС, а додатком до неї став Статут Постійної незалежної Комісії з прав людини ОІС [2].

У результаті трансформації статусу ОІК і перетворенням в ОІС у 2011 р. передбачено утворення при ОІС за рішеннями її конференцій самостійних організацій, що координуються Генеральним секретаріатом ОІС. Зокрема, серед таких можна виокремити: 1) Ісламський банк розвитку; 2) Ісламське агентство новин; 3) Організація радіомовної й телевізійної служби ісламських держав; 4) Ісламська комісія з економічних і культурних питань; 5) Ісламський центр професійно-технічного навчання й досліджень; 6) Ісламський фонд науково-технічного розвитку; 7) Центр дослідження ісламського мистецтва й культури; 8) Фонд Єрусалима, Комітет з Єрусалиму; 9) Ісламська торгово-промислова палата; 10) Організація ісламських столиць; 11) Центр статистичних, економічних і соціальних досліджень; 12) Комітет ісламської солідарності з мусульманськими африканськими країнами зони Сахеля; 13) Ісламська асоціація судовласників; 14) Ісламський центр розвитку торгівлі; 15) Ісламський фонд розвитку; 16) Ісламський суд справедливості; 17) Ісламська організація з питань освіти, науки й культури [4-6].

ОІС активно співпрацює з Організацією Об'єднаних Націй (ООН) у ряді сфер, у т.ч. відзначається активна співпраця у сфері прав людини. Тобто, основні її форми зумовили підтримку резолюцій, спільні ініціативи та участь у міжнародних форумах з прав людини, спільне вирішення глобальних проблем. Так, ОІС бере активну участь у роботі Ради ООН з прав людини, підтримуючи різні резолюції та ініціативи, спрямовані на захист прав людини. 2019 року ОІС організувала спільну конференцію з Управлінням Верховного комісара ООН з

прав людини (УВКПЛ) у Джидді з метою обговорення питань захисту прав людини у мусульманських країнах і пошуку шляхів покращення ситуації. Варто згадати ухвалені резолюції за результатами співпраці ООН і ОІС: Резолюцію ГА ООН про боротьбу з ісламофобією 2021 р.; Резолюцію ГА ООН про права палестинців 2020 р.; Резолюції щодо ситуації в Сирії та М'янмі; Резолюцію ООН про права жінок і т.д.

Зрештою, поряд з пріоритетними напрямками європейської та євроатлантичної інтеграції України, неодноразово підкреслювалась потреба налагодження і розвитку офіційних контактів з Лігою арабських держав, Організацією ісламського співробітництва тощо. Наприклад, 2022 року започатковано функціонування Консультативної ради з питань взаємодії України з арабськими та мусульманськими державами як консультативно-дорадчого органу при Президентові України. Відповідним указом Президента України від 1 вересня 2022 р. № 622/2022 затверджено Положення про Консультативну раду з питань взаємодії України з арабськими та мусульманськими державами. Зокрема, з-поміж основних завдань Консультативної ради зазначено системний аналіз, обговорення та внесення на розгляд Президентові України пропозицій щодо: – шляхів активізації та розвитку форм взаємовигідного співробітництва України з арабськими та мусульманськими державами в політичній, економічній, енергетичній, військово-технічній, продовольчій, гуманітарній, культурній та освітній сферах; – консолідації підтримки України згаданими державами на двосторонньому та багатосторонньому рівнях з метою протидії збройній агресії Російської Федерації проти України; – розвитку та посилення взаємодії України з арабськими та мусульманськими державами у рамках міжнародних і регіональних організацій (Організація Об'єднаних Націй, Рада співробітництва арабських держав Затоки, Ліга арабських держав, Організація ісламського співробітництва та інші); – заходів, спрямованих на посилення позицій українських суб'єктів підприємницької діяльності на ринках товарів, капіталів і послуг арабських та мусульманських держав тощо [7].

Отже, глобалізація і взаємодія різних правових традицій сприяють розширенню векторів і координат міжнародного співробітництва широкого кола суб'єктів міжнародного права, включаючи ООН, Організацію ісламського співробітництва тощо. При цьому Україна як суб'єкт міжнародно-правових відносин активно долучається до налагодження і розвитку контактів у різних сферах життєдіяльності як з європейськими, американськими, так і арабськими й мусульманськими, іншими державами, існуючими міжнародними організаціями універсального і регіонального рівнів. Це важливо, особливо задля міжнародної підтримки України під час агресії РФ, післявоєнної відбудови і подальшого розвитку міжнародно-правових відносин.

Література:

1. Organisation of the Islamic Cooperation. URL: <https://www.oic-oci.org/>
2. Бразулюк В.П. Організація ісламського співробітництва: історія створення та правова основа діяльності. *Права людини: методологічний, гносеологічний та онтологічний аспекти*: матеріали Регіон. наук.-практ. конф. з нагоди 72-ої річниці проголошення Загальної декларації прав людини (м. Дніпро, 9 груд. 2020 р.). Дніпро : ДДУВС, 2021. С. 56-58
3. Каїрська декларація про права людини в ісламі : веб-сайт. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_882#Text
4. Організація ісламського співробітництва. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9E%D1%80%D0%B3%D0%B0%D0%BD%D1%96%D0%B7%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F_%D1%96%D1%81%D0%BB%D0%B0%D0%BC%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D0%B3%D0%BE_%D1%81%D0%BF%D1%96%D0%B2%D1%80%D0%BE%D0%B1%D1%96%D1%82%D0%BD%D0%B8%D1%86%D1%82%D0%B2%D0%B0
5. Організація Ісламська Конференція. Юридична енциклопедія: у 6 т. / за ред. кол. Шемшученко Ю.С. (відп. ред) та ін. Київ: Українська енциклопедія ім. М. П. бажана, 2002. Т.4. 720 с.

6. Енциклопедія міжнародного права : у 3 т. / редкол.: Ю.С. Шемшученко, В.Н. Денисов (співголови) та ін.; Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. Т. 3. М-Я. Київ : Академ періодика, 2019. 992 с.

7. Положення про Консультативну раду з питань взаємодії України з арабськими та мусульманськими державами: затверджено Указом Президента України від 1 вересня 2022 року № 622/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/622/2022#Text>

МАРЦЕНКО Наталія,

кандидат юридичних наук, доцент, доцент
кафедри цивільного права і процесу
Західноукраїнського національного університету

ВІТЮНОВА Андріана,

студентка Західноукраїнського національного
університету

ЕКСПЕРТИЗА У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ЕФЕКТИВНЕ ПРАВОСУДДЯ

Важливим елементом системи захисту прав людини у будь-якій демократичній державі є забезпечення доступного та ефективного правосуддя. З огляду на те, що правосуддя відіграє ключову роль у підтримці та захисті прав людини, виступаючи як основний механізм забезпечення верховенства права, у демократичних державах правосуддя повинно бути доступним для всіх громадян, без перешкод до судового захисту (таких як високі судові витрати, складні процедури чи дискримінаційні практики). Саме доступність правосуддя гарантує, що кожна особа має можливість захищати свої права та законні інтереси у суді [1]. При цьому, ефективність правосуддя визначається його здатністю забезпечити справедливий, швидкий та неупереджений розгляд справ. Це включає дотримання процесуальних прав учасників судового процесу, забезпечення об'єктивного та незалежного судового розгляду, а також своєчасне виконання судових рішень.

Ключовою ланкою правосуддя є доказування, яке забезпечується розвинутою теорією доказів, системним і логічним законодавством у цій сфері та усталеною практикою розгляду цивільних справ. З розвитком цивільного судочинства виникла потреба в широкому використанні різноманітних засобів доказування, серед яких важливу роль відіграє судова експертиза [2].

Експерт - це особа, яка володіє необхідними знаннями і якій відповідно до Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України) доручається надати висновки з питань, що виникають під час розгляду справи та стосуються її спеціальних знань. Експерт здійснює дослідження матеріальних об'єктів, явищ і процесів, які містять інформацію про обставини у справі [3].

Першим кваліфікуючим елементом поняття «експерт», яке закріплено у ч. 1 ст. 72 ЦПК України, є «спеціальні знання». Визначаючи кваліфікаційні вимоги до експерта та підкреслюючи необхідність спеціальних знань без яких неможливо належним чином провести експертизу, дана норма не дає цілісного розуміння їх сутності. Відсутність чіткого визначення «спеціальних знань» у законодавстві створює простір для професійної оцінки кваліфікації експерта судом. ЦПК України також не містить відсильних положень до відповідного нормативного акта, який безпосередньо регулює експертну діяльність - Закону України «Про судову експертизу». Згідно норм даного закону, фундаментальними засадами діяльності експерта є такі принципи як законність, незалежність, об'єктивність та повнота дослідження, які дають підстави включати до елементів поняття «експерт» діяльнісний аспект, побудований на чітких правилах та принципах організації процесу експертного дослідження [4, с. 9].

На сьогодні перелік основних видів експертиз досить широкий, він зазначений у Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень (далі – Інструкція). Аналіз Інструкції дозволяє виділити такі узагальнені ознаки спеціальних знань експерта: вони не є загальнопоширеними та загальновідомими для більшості людей. Ці знання не можуть базуватися на узагальненнях, вироблених повсякденним досвідом, а є результатом спеціальної підготовки, здобуття кваліфікації та набуття професійного досвіду [4, с. 8].

Слід відмітити, що експерт може призначатися судом або залучатися учасником справи, що фактично передбачає два способи залучення експерта: через судове призначення або за ініціативою учасників справи. Наявність такого альтернативного правила дозволяє

забезпечити гнучкість у виборі експерта та можливість сторонам обирати фахівців, яким вони довіряють, що сприяє об'єктивності та неупередженості судового процесу. Крім того, експерт, який здійснює експертне дослідження зобов'язаний дати обґрунтований та об'єктивний письмовий висновок на поставлені йому питання. Обов'язок надання обґрунтованого та об'єктивного висновку гарантує якість експертного дослідження і сприяє справедливому вирішенню справи, підкреслюючи відповідальність експерта за надані висновки та забезпечуючи контроль якості експертної діяльності.

Відповідно до статті 103 ЦПК, суд призначає експертизу у справі за сукупності таких умов: 1) для з'ясування обставин, що мають значення для справи, необхідні спеціальні знання у сфері іншій, ніж право, без яких встановити відповідні обставини неможливо; 2) сторонами (стороною) не надані відповідні висновки експертів із цих самих питань або висновки експертів викликають сумніви щодо їх правильності [5].

ЦПК України передбачає, що експерт зобов'язаний з'явитися до суду за його викликом та роз'яснити свій висновок і відповісти на питання суду та учасників справи. Якщо немає заперечень учасників справи експерт може брати участь в судовому засіданні в режимі відеоконференції, яка є альтернативою особистій присутності експерта та важливим інструментом для підвищення оперативності та зручності судових засідань. Крім того, ЦПК України містить заборону передоручення, яка передбачає, що експерт не має права передоручати проведення експертизи іншій особі. Дане правило захищає від недоброчесної практики та гарантує, що експертиза проводиться саме тією особою, яка призначена судом або залучена учасниками справи.

Для ефективного здійснення експертного дослідження експерт має низку прав, які забезпечують експерту необхідні інструменти для якісного виконання своїх обов'язків, підвищують рівень об'єктивності експертного дослідження та дозволяють експерту повноцінно використовувати свої знання для вирішення поставлених перед ним питань. Також важливими є і фінансові гарантії його діяльності, так як ЦПК України передбачає право експерта на оплату виконаної роботи та на компенсацію витрат, пов'язаних з проведенням експертизи і викликом до суду. Це положення забезпечує мотивацію для якісного виконання експертних робіт та компенсує витрати, що виникають у зв'язку з виконанням експертизи, що є важливим для підтримання високого рівня професійності в експертній діяльності.

Цікаво, що ЦПК України передбачає право призначеного судом експерта відмовитися від надання висновку, якщо надані на його запит матеріали недостатні для виконання покладених на нього обов'язків. Така заява про відмову повинна бути вмотивованою. Дане положення забезпечує якість експертних висновків, дозволяючи експерту уникнути надання необґрунтованих або неповних висновків, що можуть негативно вплинути на вирішення справи.

Щодо значення висновку експерта та його впливу на рішення суду, то згідно зі ст. 76 ЦПК України висновки експерта відносяться до доказів [5]. Аналогічний висновок можна зробити виходячи із положень Постанови Пленуму Верховного Суду України №8 від 30.05.1997 «Про судову експертизу в кримінальних і цивільних справах» [6]. Висновок експерта не має наперед встановленої сили та переваги над іншими джерелами доказів, підлягає перевірці й оцінці за внутрішнім переконанням суду, яке має ґрунтуватися на всебічному, повному й об'єктивному розгляді всіх обставин справи у сукупності. Проте суди повинні враховувати, що вони не мають права приймати рішення без проведення експертизи, якщо за законом її призначення є обов'язковим. Не проведення такої експертизи є підставою для повернення справи на додаткове розслідування [6].

На практиці судді дуже рідко приймають рішення всупереч висновку експерта. Його оцінка часто представляє значні труднощі, оскільки існує досить поширена надмірна довіра до положень, викладених у висновку експерта, і завищена оцінка його доказового значення. Вважається, що оскільки висновок базується на точних наукових розрахунках, то не може бути сумнівів у його достовірності. Хоча прямо така думка в судових рішеннях не висловлюється, тенденція до цього все ж таки є.

Отже, доступне та ефективне правосуддя є важливим елементом захисту прав людини у демократичних державах, забезпечуючи можливість кожному громадянину захищати свої права та законні інтереси. Ефективність правосуддя визначається його здатністю забезпечити справедливий, швидкий та неупереджений розгляд справ. При здійсненні правосуддя судова експертиза відіграє важливу роль, надаючи спеціальні знання, необхідні для прийняття судових рішень. Положення щодо експерта в судовому процесі мають на меті забезпечити якість, об'єктивність та ефективність експертної діяльності. Вони визначають кваліфікаційні вимоги до експертів, регулюють їхні права та обов'язки, а також забезпечують необхідні умови для обґрунтованих і неупереджених висновків. Однак існує необхідність зберігати критичний підхід до висновків експертів, щоб уникнути надмірної довіри та забезпечити об'єктивність судового процесу у повній мірі. Висновок експерта відіграє важливу роль при винесенні рішень судом, а тому дослідження і покращення інституту судової експертизи сприятиме більш повному та справедливому розгляду справ.

Література:

1. Drakokhrust T., Martsenko N. Artificial Intelligence in the Modern Judicial System. *Journal of Modern Educational Research*, 2022; 1: 5. DOI: 10.53964/jmer.2022005
2. Ходанович В. О. Проблеми правового інституту судової експертизи в цивільному процесі України. *Часопис Академії адвокатури України*. 2013. № 4. С. 1–6.
3. Баглай Т. О. Правовий статус експерта та спеціаліста в цивільному процесі. 2014. С. 15–20. URL: <https://ir.nmu.org.ua/bitstream/handle/123456789/147615/15-20.pdf?sequence=1>
4. Грабовська О., Вілінський М. Експерт у цивільному судочинстві. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. № 1. С. 5–10.
5. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18.03.2004 р. № 1618-IV : станом на 27 квіт. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>
6. Про судову експертизу в кримінальних і цивільних справах: Постанова від 30.05.1997 р. № 8. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0008700-97#Text>

МОГУКАЛО Діана,
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти освітньої програми «Право» економіко-правового факультету Маріупольського державного університету

ДЕЯКІ АСПЕКТИ СУДОВИХ ВИТРАТ У ГОСПОДАРЬКОМУ ПРОЦЕСІ

Актуальність даної теми полягає в тому, що проблема судових витрат завжди тісно переплітається з забезпеченням одного з основоположних принципів будь-якого виду судочинства – доступністю судового захисту порушених чи оспорюваних прав та законних інтересів фізичних та юридичних осіб. В умовах тривалої судової реформи в Україні та прийняття якісно оновленого Господарського процесуального кодексу України особливого значення набуває питання судових витрат у господарському процесі та їх розподіл між сторонами. Так, питання щодо оплати судового збору та розподіл судових витрат є актуальними для кожної особи, яка звертається до суду, щоб захистити свої порушені права, свободи чи інтереси.

Варто зауважити, що судові витрати у господарському процесі були предметом дослідження багатьох процесуалістів, а саме: Богля С.С., Сакара Н.Ю., Балюк І.А., Коваленко Т.С. та інших, у свою чергу О. В. Богомол на монографічному рівні провів аналіз поняття, складових судових витрат у господарському процесі та механізму їхнього розподілу між сторонами.

Тим не менш, ця тема залишається актуальною і сьогодні, оскільки зміни процесуального законодавства потребують подальшого розгляду деяких аспектів цієї процесуальної системи в даному відношенні.

Мета цього дослідження полягає у визначенні юридичної природи судових витрат у господарському процесі, а також аналізу сутності їх розподілу.

Судові витрати в господарському судочинстві посідають вагомe місце серед гарантій забезпечення судового розгляду господарської справи, зважаючи на функції, які на них покладаються, зокрема, компенсаційну і правозабезпечувальну. Окрім того, вбачається, що наявність судових витрат виконує певною мірою превентивну функцію, яка полягає у запобіганні необґрунтованому зверненню до суду, спонуканні сторін до добровільного виконання зобов'язань, а також усуненні порушень прав та інтересів, які охороняються законом [1, с. 418].

Так, в ухвалі від 06.06.2023 р. у справі № 922/41/23 Господарський суд визначив, що метою впровадження принципу відшкодування судових витрат сторонам судочинства є забезпечення особі можливості ефективно захистити свої права в суді, ефективно захиститись у разі подання до неї необґрунтованого позову, а також стимулювання сторін до досудового вирішення спору [2].

Поняття судових витрат міститься, зокрема, в п. 1 постанови Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 17 жовтня 2014 року № 10 «Про застосування судами законодавства про судові витрати у цивільних справах», де судові витрати – це передбачені законом витрати (грошові кошти) сторін, інших осіб, які беруть участь у справі, понесені ними у зв'язку з її розглядом та вирішенням, а у випадках їх звільнення від сплати – це витрати держави, які вона несе у зв'язку з вирішенням конкретної справи [3].

В свою чергу, потрібно звернути увагу на погляди Т.С. Коваленко. Науковець зазначає, що під судовими витратами варто розуміти витрати осіб, які беруть участь у розгляді справи, а у разі їх звільнення від сплати судових витрат – витрати держави на здійснення правосуддя [4, с. 201]. Таким чином вбачається, що судові витрати як фінансові ресурси витрачаються під час розгляду і вирішення справ в господарських судах, і відповідно до

чинного процесуального законодавства, покладаються на сторін справи, третіх осіб та осіб, котрі заявляють самостійні вимоги [5, с.13].

Варто зазначити, що І. А. Балюк визначив інститут судових витрат як самостійну систему господарського процесуального права, що являє собою сукупність норм, які регулюють усі основні питання судових витрат в господарському процесі. Вони досить детально регламентують види судових, їх розподіл між сторонами та стягнення у господарських справах. Така ситуація підтверджує, що мова йде не просто про сукупність процесуальних норм, які регулюють певні фрагменти господарського процесу, а про їх систему, що забезпечує відносно повне регулювання сторін процесуальних відносин [6, с.45].

Відтак, слід звернути увагу на складові даного процесуального інституту. Відповідно до ст. 123 Господарського процесуального кодексу України (далі – ГПК) судові витрати складаються з судового збору та витрат, пов'язаних з розглядом справи.

У свою чергу витрати, пов'язані з розглядом справи поділяються:

- витрати на професійну правничу допомогу;
- пов'язані із залученням свідків, спеціалістів, перекладачів, експертів та проведенням експертизи;
- пов'язані з витребуванням доказів, проведенням огляду доказів за їх місцезнаходженням, забезпеченням доказів;
- окрім того, до судових включаються також витрати, пов'язані з вчиненням інших процесуальних дій, необхідних для розгляду справи або підготовки до її розгляду. Ці витрати можуть включати в себе різноманітні заходи та витрати, які здійснюються сторонами справи або їх представниками для забезпечення ефективного та справедливого розгляду справи в суді [7].

Водночас, аналізуючи господарський процесуальний кодекс України, можна узагальнити, що його творці всебічно підійшли і до регламентації розподілу перелічених витрат у господарському судочинстві.

Положення ст. 129 Господарського процесуального кодексу України (далі – ГПК України) присвячене розподілу судових витрат, має вирішальне значення, оскільки саме в цій процесуальній законодавчій нормі знаходить відображення компенсаційна функція інституту судових витрат.

Перш за все, суть розподілу судових витрат у господарському процесі полягає у відшкодуванні судових витрат на користь тієї сторони, яка є правою у вирішенні господарського спору.

У науковій літературі висловлювалися різні думки та пропозиції щодо принципів розподілу судових витрат, що потребує пошуку єдиного підходу до формування конститутивної структури цього правового явища та його систематизації.

Так, у постанові об'єднаної палати Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 03.10.2019 року у справі № 922/445/19 зазначено, що: «... загальне правило розподілу судових витрат визначене в частині 4 статті 129 ГПК України». Водночас у частині 5 наведеної норми цього Кодексу визначено критерії, керуючись якими «суд (за клопотанням сторони або з власної ініціативи) може відступити від вказаного загального правила під час вирішення питання про розподіл витрат на правову допомогу та не розподіляти такі витрати повністю або частково на сторону, не на користь якої ухвалено рішення, а натомість покласти їх на сторону, на користь якої ухвалено рішення» [8].

Як в узагальненнях судової практики, так і в науковій літературі наголошується на тому, що розподіл судових витрат має ґрунтуватися на основі принципу пропорційності (співмірності). Так, в ухвалі від 27.03.2024 р. у справі № 910/14152/23 Господарський суд зазначив, що при визначенні суми відшкодування судових витрат, суд має виходити з критерію їх реальності (встановлення їхньої дійсності та необхідності), а також, критерію розумності їхнього розміру, виходячи з конкретних обставин справи та фінансового стану обох сторін. Ті самі критерії застосовує Європейський суд з прав людини, присуджуючи судові витрати на підставі ст. 41 Конвенції. Зокрема, заявник має право на компенсацію судових та

інших витрат лише якщо буде доведено, що такі витрати були фактичними і неминучими, а їхній розмір - обґрунтованим (рішення у справі «East/West Alliance Limited» проти України», заява №19336/04, п. 269) [9].

Підсумовуючи, слід визнати, що під витратами, пов'язаними із розглядом справи в господарському судочинстві, можна розуміти самостійний інститут господарського процесуального права, який містить низку норм, що регулюють істотні питання судових витрат у господарському судочинстві.

В рамках дослідження проаналізовано види та склад судових витрат в господарському процесі. Зроблено висновок, що розгляд справи може вимагати різних видів витрат, включаючи судовий збір, витрати на професійну правничу допомогу, витрати на залучення свідків, спеціалістів, перекладачів, експертів та проведенням експертизи, а також витрати, пов'язані з витребуванням доказів та проведенням інших процесуальних дій.

У процесі реформування цього процесуального інституту, з одного боку, важливо не допустити зловживання правом на судові витрати для осіб, які беруть участь у судовому розгляді, а з іншого – забезпечити якісне та справедливе правосуддя з господарських справ, що потребує чималих витрат. Особливо це зумовлено тим, що регламентація судових витрат нерозривно пов'язана із дотриманням учасниками судочинства норм щодо необхідності та адекватності понесення судових витрат та контролю з боку суду щодо їх пропорційності, та спрямована на забезпечення доступності правосуддя і здійснення основного завдання – ефективного захисту.

Література:

1. Зуєва Л. Є Судові витрати як складова принципу оперативності та процесуальної економії у господарському процесі. *Актуальні проблеми держави і права*. 2012. №5. С.417-426.
2. Постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 17 жовтня 2014 року № 10 «Про застосування судами законодавства про судові витрати у цивільних справах» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0010740-14#Text> (дата звернення 18.05.2024)
3. Ухвала Господарського суду від 06.06.2023 р. у справі № 922/41/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111384360> (дата звернення 18.05.2024)
4. Коваленко Т. С. Сутність та функції судових витрат у господарському процесі. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. Серія «ПРАВО». 2013. Вип. №14. С. 201–203.
5. Богля С.С. Судові витрати в цивільному судочинстві: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. юрид. наук: 12.00.03. Нац. ун-т внутр. справ. Харків. 2005. 20 с.
6. Балюк І. А. Господарське процесуальне право: навчально-методичний посібник. Київ: КНЕУ. 2002. 480 с.
7. Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991 р. № 1798- XII // Відомості Верховної Ради України. 1992. № 6. Ст. 56. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text> (дата звернення 18.05.2024)
8. Постанова Об'єднаної палати Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 03.10.2019 року у справі № 922/445/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85211544> (дата звернення 18.05.2024)
9. Ухвала Господарського суду від 27.03.2024 у справі № 910/14152/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118001978> (дата звернення 18.05.2024)

НАДЕЖДЕНКО Аліна,
кандидат наук з державного управління
доцент кафедри публічного управління та
адміністрування
Маріупольського державного університету

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННІ МУНІЦИПАЛЬНИХ ПРАВ ГРОМАДЯН ОРГАНАМИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

У сучасному українському суспільстві демократія та права людини відіграють ключову роль. Тому дослідження місця та ролі органів місцевого самоврядування у забезпеченні муніципальних прав громадян стає надзвичайно важливою темою. Зростання демократії, децентралізація влади та використання нових управлінських форм і технологій вимагають глибшого розуміння ролі місцевого самоврядування у захисті муніципальних прав громадян. Питання прозорості, участі громадян у процесі управління та реалізації місцевого самоврядування активно обговорюються як у наукових, так і у практичних кругах, оскільки вони є основою справедливого та демократичного суспільства.

До розгляду проблематики забезпечення муніципальних прав громадян органами місцевого самоврядування в Україні, як інструменту демократизації процесу взаємодії органів публічної влади та громадськості, в контексті сучасних викликів та тенденцій розвитку суспільства звертались такі видатні вчені конституційного та муніципального права як: В.Б. Авер'янов, М.О. Баймуратов, О.В. Батанов, В.С. Куйбіда, І.В. Козюра, В.Ф. Погорілко, О.П. Скороход, Р.Т. Чернега та ін.

Сьогодні визначення поняття муніципальних прав громадян є важливим та доволі обговорюваним питанням у сучасній науці. Різні вчені мають різні підходи до його розуміння. Деякі вважають, що ці права включають участь громади у владних процесах муніципалітету, тоді як інші вбачають їх як складову частину правового статусу особи [1, с. 51]. Це поняття може розглядатись як права, що надаються муніципалітетам та їх громадянам для самоврядування та управління на місцевому рівні, або як аспект організації та управління муніципальними структурами. Різні галузі знань, такі як юриспруденція, держуправління, політологія, соціологія, економіка, філософія та ін., можуть мати власне розуміння і визначення «муніципальних прав», враховуючи їхній вплив на різні аспекти суспільства.

Однак, незважаючи на різноманітність підходів розуміння поняття «муніципальні права громадян», спільним є те, що вони розуміються як конкретні права, які належать громадянам у межах муніципальних утворень (територіальних громад) та виступають інструментом впливу громадян на управління муніципальними справами й включають правові норми, які регулюють взаємодію між органами місцевого самоврядування та місцевими жителями, зокрема, у питаннях прийняття місцевих рішень, розподілу ресурсів і обов'язків.

Таким чином поняття «муніципальні права громадян» можна визначити як сукупність суб'єктивних прав і можливостей, що належать жителям (громадянам) певної територіальної громади, і які регулюють їх взаємовідносини з місцевою владою, забезпечують участь у прийнятті рішень на місцевому рівні, а також гарантують захист їх інтересів та потреб у контексті життя в конкретній територіальній громаді.

Муніципальні права є важливим елементом муніципальної демократії, спрямовані на задоволення індивідуальних та колективних потреб у межах територіальної громади. Вони відображають невіддільність особи (громадянина) від соціуму цієї громади та передбачають активну участь громадян у вирішенні місцевих питань [2].

Муніципальні права громадян можуть розглядатися у вузькому аспекті, як генетична основа муніципально-правового статусу особи в контексті її права брати участь в місцевому самоврядуванні (індивідуальні муніципальні права). Або ж їх можна розглядати в широкому контексті, як права, які держава надає громадянам і від їх наявності та використання залежить

їхнє позитивне існування та функціонування в територіальній громаді (колективні муніципальні права) [3, с. 99-100].

Система індивідуальних муніципальних прав охоплює низку прав громадян у контексті місцевого самоврядування, а саме: право на участь у прийнятті рішень на місцевому рівні, ініціювання референдумів, виборче право, доступ до муніципальної служби, отримання інформації про діяльність органів місцевої влади та право на оскарження рішень у суді. Крім того важливо зазначити, що цей перелік може бути розширений іншими правами згідно зі Статутом територіальної громади.

Колективні муніципальні права охоплюють широкий спектр прав, таких як вирішення питань місцевого значення, здійснення місцевої влади, організація громадської участі та самоорганізації населення, управління комунальними ресурсами, фінансами та захист місцевого самоврядування. В свою чергу цей перелік лише частково відображає різноманітність колективних муніципальних прав, які сприяють колективним аспектам муніципальної демократії.

Додатково, муніципальні права громадян можна класифікувати за сферами муніципальної діяльності, такими як безпека громади, довкілля та екологія, житло та муніципальне господарство, соціальне забезпечення, праця та підприємництво, культура та дозвілля, інформація та громадська участь, участь у місцевому самоврядуванні та управління громадою, що допомагає зрозуміти всю різноманітність аспектів громадської участі у муніципальному житті.

Отже, муніципальні права громадян є не просто абстрактними концепціями, а живими та дієвими інструментами, що впливають на функціонування місцевого самоврядування. Тому муніципальні права громадян індукуються (відображаються, відзеркалюються) в повноваження органів місцевого самоврядування, перетворюючи їх на конкретні механізми активної громадянської участі та впливу на прийняття рішень на місцевому рівні.

Ефективність органів місцевого самоврядування визначається ступенем, на якому вони враховують муніципальні права громадян у своїх повноваженнях за різними сферами муніципальної діяльності. Органи самоврядування є координаторами та фасилітаторами для реалізації цих прав, забезпечуючи активну участь громадян у вирішенні питань та ефективно управління на місцевому рівні, що сприяє сталому розвитку громад, підвищує довіру до влади і створює життєздатні муніципалітети.

Отже роль органів місцевого самоврядування у забезпеченні муніципальних прав проявляється їх здатністю враховувати та задовольняти потреби та права громадян, а пріоритизація людського виміру забезпечення муніципальних прав органами місцевого самоврядування включає: участь громадян; транспарентність та відкритість; врахування потреб; доступ до основних послуг; розбудова громадянського суспільства; гарантування рівноправ'я тощо.

У контексті подальшого розвитку України як демократичної, соціальної та правової держави стає особливо актуальним обговорення питань щодо удосконалення існуючих і створення нових інституціональних механізмів забезпечення муніципальних прав органами місцевого самоврядування з метою залучення громадськості до формування місцевої політики та управлінських рішень на рівні територіальної громади. Забезпечення реалізації муніципальних прав громадян під час участі громадян в прийнятті рішень на місцевому рівні є одним з ключових завдань взаємодії органів місцевого самоврядування з громадськістю.

Таким чином основними напрямками удосконалення забезпечення муніципальних прав громадян органами місцевого самоврядування в Україні у сучасних умовах має стати:

– впровадження стандартів та ефективних процедур участі громадськості у формуванні та реалізації місцевої політики, що визначається необхідністю розробки та впровадження механізмів, які забезпечать реальну можливість громадян брати активну участь у прийнятті рішень та впливати на формування місцевої політики шляхом проведення громадських слухань, створення механізмів публічного обговорення рішень, встановлення процедур звернення до органів місцевого самоврядування та інші інструменти активної участі;

– створення відкритої місцевої політики передбачає забезпечення доступності та зрозумілості інформації про діяльність органів місцевого самоврядування для громадян, що включає розробку механізмів публікації рішень ОМС, звітності перед громадськістю, відкритість бюджетного процесу та інші заходи, які сприяють прозорості та відкритості в діяльності органів місцевого самоврядування;

– збільшення рівня громадянської партиципації передбачає активну роботу з мотивації та залучення громадян до участі у місцевому самоврядуванні. Це може бути досягнуто через проведення інформаційних кампаній, навчання громадян навичкам громадянського активізму, підтримку громадських ініціатив та проектів, що сприяють розвитку громадського суспільства;

– розвиток цифрової партиципації включає в себе використання сучасних інформаційних технологій для забезпечення широкого доступу громадян до інформації та можливості взаємодії з органами самоврядування через електронні платформи, онлайн-консультації, голосування та інші інструменти електронної демократії;

– поширення практики проведення освітніх заходів та кампаній для громадян спрямоване на підвищення рівня обізнаності громадян щодо їхніх прав, обов'язків та можливостей у контексті місцевого самоврядування, що може включати навчальні курси, семінари, вебінари, публікації та інші форми освіти та інформування.

Література:

1. Сметана В.В. Муніципальні права і свободи людини як специфічна правова категорія та нормативно-правовий інститут локальної демократії. *Конституційно-правові академічні студії*. 2019. № 1. С. 49-56.

2. Русанова С.Ю. Муніципальні права членів територіальної громади: поняття та класифікація. *Форум права*. 2009. № 2. С. 370.

3. Баймуратов М.О. Локальна система захисту прав людини в Україні: сутність та становлення. *Юридична освіта і правова держава: зб. наук. праць*. Одеса, 1997. С. 96-101.

ОВІННИКОВА Раїса,

студент 1-го курсу другого (магістерського) рівня
вищої освіти освітньої програми «Право»
Маріупольського державного університету

ОСОБЛИВОСТІ ПІСЛЯДИПЛОМНОГО НАВЧАННЯ ПСИХОЛОГІВ: ДО ПИТАННЯ ЩОДО СТАТУСУ СУБ'ЄКТА НАДАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ

Актуальність обраної теми дослідження зумовлена підвищеною затребуваністю психологічних послуг в Україні як через загальносвітовий розвиток культури піклування про ментальне благополуччя, так і через особливе значення умов життєдіяльності українського суспільства в обстановці дії особливого правового режиму – воєнного стану, небезпеки для життя, здоров'я майнових та немайнових цінностей, що негативно позначається на психологічному благополуччі населення. Водночас, на сьогоднішній день психологічна практика в Україні не потребує ліцензування, відсутні й нормативно визначені вимоги щодо кваліфікації особи, яка здійснює психологічну практику, а навчання методам психологічного і психотерапевтичного впливу здійснюється не тільки закладами освіти, але й громадськими організаціями та приватними особами.

Наразі нормативна дефініція «психолог» закріплена у Порядку застосування методів психологічного і психотерапевтичного впливу, затвердженому Наказом Міністерства охорони здоров'я України від 15.04.2008 №199 [13]. Так, згідно з п. 5.1 зазначеного нормативно-правового акту психолог – фахівець, який має повну вищу освіту за напрямом підготовки «Психологія» (магістр, спеціаліст). Психолог належить до осіб, які можуть застосовувати методи психологічного і психотерапевтичного впливу як професійну діяльність.

Механізм надання психосоціальної допомоги та психосоціальних послуг щодо питань психічного здоров'я визначено у Порядку надання психосоціальної допомоги та психосоціальних послуг щодо питань психічного здоров'я, у тому числі щодо запобігання суїциду і психосоціального компоненту реабілітації ветеранів війни та інших груп населення, затвердженому Наказом Міністерства охорони здоров'я України 13 грудня 2023 року № 2118 [14]. Крім того, затверджено і Перелік методів психотерапії з доведеною ефективністю [9], серед яких, наприклад, гештальт терапія, емоційно фокусована терапія, нейро-лінгвістична психотерапія, наративна терапія, тощо.

В науковій літературі відзначається умовність (в рамках членства України в EFPA) обов'язкової наявності додаткових позауніверситетських фахових випробувань для підтвердження фахової психологічної компетентності [1, с. 15].

Принцип пріоритетності захисту прав, законних інтересів, життя і здоров'я людини є одним із засадничих начал процедури ліцензування, відповідно до положень Закону України «Про ліцензування видів господарської діяльності» [11].

Наголошується, що ліцензування виконує інструментальну роль у регулюванні впливу держави на функціонування освітніх закладів, з метою забезпечення якості надання освітніх послуг [4, с. 166]. Відзначається, що такі специфічні правові процедури як ліцензування та акредитація є елементами реєстраційно-дозвільного провадження, засобом владного впливу держави на суспільні відносини, спрямованими на управління якістю освіти [3, с. 62].

Варто зауважити, що однією з ознак ліцензування називають законодавче визначення видів господарської діяльності які потребують ліцензування [7, с. 183]. Так, відповідно до п. 6 ч. 1 ст. 7 Закону України «Про ліцензування видів господарської діяльності» ліцензуванню підлягає освітня діяльність, залежно від рівня освіти, що визначається Постановою КМУ від 30 грудня 2015 р. № 1187 «Про затвердження Ліцензійних умов провадження освітньої діяльності». Так, згідно з положеннями абзацу третього п. 3 зазначених Ліцензійних умов провадження освітньої діяльності [5] ліцензуванню підлягають у сфері післядипломної освіти – підвищення кваліфікації або підготовка в інтернатурі за відповідною спеціальністю. В абзаці третьому ч. 6 ст. 18 Закону України «Про освіту» [12] закріплено, що підвищення кваліфікації

є компонентом післядипломної освіти та передбачає набуття особою нових та/або вдосконалення раніше набутих компетентностей у межах професійної діяльності або галузі знань. Наразі підвищення кваліфікації педагогічними і науково-педагогічними працівниками, відповідно до ч. 2 ст. 59 Закону України «Про освіту» може здійснюватися за різними видами (навчання за освітньою програмою, стажування, участь у сертифікаційних програмах, тренінгах, семінарах, семінарах-практикумах, семінарах-нарадах, семінарах-тренінгах, вебінарах, майстер-класах тощо). Нормативне врегулювання особливостей підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників передбачено і положеннями Порядку підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників, затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 21 серпня 2019 р. № 800. Втім, аналогічні спеціальні норми щодо підвищення кваліфікації осіб, які надають психологічні послуги, на сьогоднішній день відсутні, тож до підвищення кваліфікації означеної категорії осіб мають застосовуватись загальні правила – суб'єктом надання відповідних освітніх послуг із підвищення кваліфікації є суб'єкти господарювання, які мають відповідні ліцензії.

В науковій літературі зазначається, що наразі засобами набуття додаткових знань і навичок в рамках неформальної освіти є використання відкритих освітніх ресурсів [2, с. 94], засвоєння матеріалів, розміщених на цифрових освітніх платформах [8, с. 28].

Відповідно до положень ч. 1 ст. 8 Закону України «Про освіту» особа реалізує своє право на освіту впродовж життя шляхом формальної, неформальної та інформальної освіти [12]. Зазначені види освіти відрізняються за критеріями відповідності освітнім програмам, присудженням освітніх кваліфікацій за рівнями освіти та порядком здобуття. Крім того, ч. 5 ст. 8 Закону України «Про освіту» визначено, що результати навчання, здобуті шляхом неформальної та/або інформальної освіти, визнаються в системі формальної освіти в порядку, визначеному законодавством. Так, наявний Порядок визнання у вищій та фаховій передвищій освіті результатів навчання, здобутих шляхом неформальної та/або інформальної освіти, затверджений Наказом Міністерства освіти і науки України 08 лютого 2022 року № 130. Втім, порядок визнання результатів навчання, здобутих шляхом неформальної освіти психологами, наразі відсутній.

Разом з тим, науковці зазначають, що до технологічних вимог започаткування та провадження освітньої діяльності у сфері післядипломної освіти належить матеріально-технічне, навчально-методичне та інформаційне забезпечення освітньої діяльності [6, с. 29]. Вважаємо, що проходження процедури ліцензування освітньої діяльності є гарантією дотримання суб'єктом господарювання означених вимог.

Варто зауважити, що наразі у Верховній Раді України зареєстровано законопроект «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо системи охорони психічного здоров'я та послуг у сфері психічного здоров'я» № 9433 від 28.06.2023 [15], положення якого спричинили широку дискусію, в тому числі, щодо механізму додаткового навчання конкретному методу або формі надання психологічної допомоги, яке пропонується включити як обов'язкову умову наявності права надавати психотерапію, психологічну консультацію, а також інші види психологічної допомоги.

Таким чином, зважаючи на те, що психологічне здоров'я є невід'ємною складовою загального здоров'я людини, яке проголошено найвищою соціальною цінністю в Україні, держава має створювати належний механізм регламентації порядку надання психологічних послуг. Одним з елементів такого механізму вбачаємо визначення статусу суб'єкта здійснення психологічної практики, зокрема вимог щодо освіти та періодичного проходження підвищення кваліфікації.

Література:

1. Бондар К.М. Вплив механізму партисипації на антиципацію рольової компетентності психолога. *Перспективи та інновації науки*. 2022. №5(10). С. 8-20
2. Гончарова О.С. Альтернативні моделі отримання освітніх суспільстві знань. *Освіта збереже Україну!* : матеріали I Всеукраїнських Прокіпенківських читань, Харків, 10 черв.

2022 р. / Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди ; редкол.: Ю. Д. Бойчук (голов. ред.) та ін.]. Харків, 2022. 399 с. С. 93-96.

3. Євдокіменко С. В. Адміністративно-правові засади ліцензування та акредитації в галузі освіти. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2020. № 1. С. 62-68

4. Куцериб Д.Р. Ліцензування освітньої діяльності. *Актуальні проблеми приватного права в умовах євроінтеграційних процесів в Україні*: збірник тез доповідей учасників науково-практичного семінару (11 листопада 2021 року) / за заг. ред. М. С. Долинської, І. В. Красницького, Ю. М. Юркевича. Львів: ЛьвДУВС, 2021. 228 с. С. 164-167.

5. Ліцензійні умови провадження освітньої діяльності: Постанова Кабінету Міністрів України від 30 грудня 2015 р. № 1187 (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 24 березня 2021 р. № 365). *Урядовий кур'єр* від 10.02.2016. № 26

6. Ліцензування й акредитація освітньої діяльності. Лекційні матеріали в схемах і таблицях : для здоб. другого (магістерського) рівня вищої освіти зі спец. 011 Освітні, педагогічні науки / ХНПУ ім. Г.С. Сковороди ; [уклад.: Твердохліб Т.С., Боярська-Хоменко А.В.]. Харків: ХНПУ, 2022. 45 с.

7. Можайкіна О.С. Правовий аналіз інституту ліцензування підприємницької діяльності. *International scientific and practical conference «Legal science, legislation and law enforcement practice: regularities and development trends»*. С. 182-186.

8. Острога М., Шамоля В., Шершень О. Цифрові освітні платформи як інструмент реалізації неформальної освіти. *Освіта. Інноватика. Практика*, 2022. Том10, №4. С. 27-36. DOI: 10.31110/2616-650X-vol10i4-004.

9. Перелік методів психотерапії з доведеною ефективністю: Затверджено Наказом Міністерства охорони здоров'я України 13 грудня 2023 року № 2118. Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 25 січня 2024 р. за № 129/41474. *Офіційний вісник України* від 21.02.2024. 2024 р. № 16. Стаття 1061. Код акта 122975/2024.

10. Про затвердження Порядку визнання у вищій та фаховій передвищій освіті результатів навчання, здобутих шляхом неформальної та/або інформальної освіти: Наказ Міністерства освіти і науки України від 08.02.2022 № 130. Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 16 березня 2022 р. за № 328/37664. *Офіційний вісник України* від 22.03.2022. 2022 р. № 22. Стор. 127. Стаття 1184. Код акта 110426/2022.

11. Про ліцензування видів господарської діяльності: Закон України № 222-VIII від 02.03.2015. Відомості Верховної Ради України від 05.06.2015. 2015 р. № 23. Стор. 1234. Стаття 158.

12. Про освіту: Закон України № 2145-VIII від 05.09.2017 р. *Голос України* офіційне. Видання від 27.09.2017. № 178-179.

13. Про порядок застосування методів психологічного і психотерапевтичного впливу: Наказ Міністерства охорони здоров'я України 15.04.2008 №199. Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 3 липня 2008 р. за N 577/15268. *Офіційний вісник України* від 18.07.2008. 2008 р. № 50. Стор. 43. Стаття 1644. Код акта 43564/2008.

14. Про порядок надання психосоціальної допомоги та психосоціальних послуг щодо питань психічного здоров'я, у тому числі щодо запобігання суїциду і психосоціального компоненту реабілітації ветеранів війни та інших груп населення: Наказ Міністерства охорони здоров'я України 13 грудня 2023 року № 2118. Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 25 січня 2024 р. за № 126/41471. *Офіційний вісник України* від 21.02.2024. 2024 р. № 16. Стаття 1061. Код акта 122975/2024

15. Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо системи охорони психічного здоров'я та послуг у сфері психічного здоров'я № 9433 від 28.06.2023. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/42173> (дата звернення: 08.05.2024).

ОВІННІКОВА Раїса,

студент 1-го курсу другого (магістерського) рівня
вищої освіти освітньої програми «Право»
Маріупольського державного університету

РЕФОРМА ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ: ДОСЯГНЕННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Актуальність обраної теми дослідження зумовлена значущістю децентралізації місцевого самоврядування в Україні як ключового стратегічного напрямку реформування, спрямованого на створення та впровадження ефективної моделі публічного управління в державі. Так, закріплений у Конституції курс України на розширення та поглиблення співробітництва з Європейським Союзом передбачає створення ефективних, прозорих та відповідальних структур публічного управління. Децентралізація місцевого самоврядування сприяє підвищенню рівня демократії та захисту прав людини, що є основними цілями європейської інтеграції.

Метою дослідження є визначення подальших напрямків реформи децентралізації місцевого самоврядування в Україні.

Органи місцевого самоврядування пропонують розглядати як елемент публічної влади, яка є особливим різновидом соціальної влади [7, с. 31]. Наголошується, що особливістю управлінської моделі в Україні є її формування з двох підсистем: місцевого самоврядування, яке ґрунтується на принципі децентралізації, тобто передачі повноважень до місцевого рівня та урядової адміністрації, що діє на принципах централізації, тобто управління з центрального рівня [2, с. 25]. Вбачаємо, що особливість органів місцевого самоврядування полягає в їхній прямій зв'язаності з конкретними громадами та їхніми потребами. Крім того, функціонування органів місцевого самоврядування визначається демократичними принципами, такими як виборність та публічність, що робить їх прозорими та відкритими для громадськості. У своїй діяльності органи місцевого самоврядування можуть впроваджувати програми та ініціативи, які відповідають конкретним потребам та особливостям місцевих громад.

В науковій літературі обґрунтовано точку зору про трансформаційний період у розвитку конституційних основ місцевого самоврядування в Україні, що спричинено реформуванням місцевого самоврядування та територіальної організації влади, а також реалізацією положень Угоди про асоціацію України і Європейського Союзу [8, с. 437]. Поділяючи означену тезу, зазначаємо, що відповідні зміни проявляються в законодавчих перетвореннях, пов'язаних із децентралізацією влади та необхідністю нормативно-правового забезпечення цього процесу; у започаткуванні нових механізмів управління на місцевому рівні; впровадженні міжнародних стандартів; зміцненні гарантій громадянських прав населення.

До складових реформи децентралізації відносять: визначення територіальної основи органів місцевого самоврядування та виконавчої влади; розмежування повноваження між органами місцевого самоврядування різних рівнів; розмежування повноважень між органами місцевого самоврядування та виконавчої влади; визначення необхідних ресурсів на кожному рівні; забезпечення підзвітності органів місцевого самоврядування перед виборцями і державою [3, с. 34-35]. Аналіз положень чинного законодавства дозволяє констатувати, що означені напрямки реформи децентралізації здобули законодавче забезпечення. Так, сформовано пул нормативно-правових актів, положеннями яких врегульовано означену сферу суспільних відносин: Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» від 05.02.2015 № 157-VIII, Закон України «Про співробітництво територіальних громад» від 17.06.2014 №1508-VII, Закон України «Про засади державної регіональної політики» від 05.02.2015 № 156-VIII, Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо розширення повноважень органів місцевого самоврядування та оптимізації надання адміністративних послуг» від 10.12.2015 № 888-VIII, Закон України «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України» від 17.09.2020 № 907-IX.

Здобутками реалізації Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 1 квітня 2014 р. № 333-р, називають оптимізацію адміністративно-територіальної структури та збільшення фіскальної автономії органів місцевого самоврядування [8, с. 441], а також впровадження конкурсного відбору та призначення керівників місцевих органів влади [1, с. 23].

Разом з тим, до ризиків реформи місцевого самоврядування відносять: посилення диференціації територіальних громад за рівнем власних доходів; відсутність чіткого розподілу повноважень між органами місцевого самоврядування та органами виконавчої влади, а також між рівнями місцевого самоврядування; зниження ефективності використання фінансових ресурсів, зростання корупції на місцевому рівні; дисбаланс між повноваженнями і ресурсами територіальної громади, тощо [9, с. 87]. При цьому наголошується, що нівелювання зазначених ризиків потребує вдосконалення механізмів законодавчого регулювання та інструментів фінансового вирівнювання [9, с. 90]. На нашу думку, забезпечення рівних умов розвитку для всіх територіальних громад може бути здійснене через розробку та впровадження прозорої та справедливої системи фінансового забезпечення, яка враховує рівень доходів кожної громади та її потреби. Запровадження антикорупційних заходів на місцевому рівні, таких як механізми звітності, електронні системи моніторингу та контролю, може допомогти у запобіганні та виявленні випадків корупції.

Подальший розвиток реформи децентралізації науковці вбачають й у запровадженні інституту префекта, як суб'єкта державного контролю за діяльністю органів місцевого самоврядування [4, с. 31].

Варто зазначити, що впровадження реформи децентралізації в умовах дії особливого правового режиму воєнного часу ускладняється нагальною потребою у швидких та ефективних рішеннях з питань безпеки, економічного відновлення та забезпечення мінімального рівня життєвих потреб населення. Разом з тим, актуалізувалось питання підтримки, у тому числі матеріальної, органами місцевого самоврядування сектору безпеки і оборони. Зокрема, зареєстровано Проект Закону про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо підтримки органами місцевого самоврядування сектору безпеки та оборони № 9560 від 04.08.2023 [6].

Відповідно до Плану заходів з виконання рекомендацій Європейської Комісії, представлених у Звіті про прогрес України в рамках Пакета розширення Європейського Союзу 2023 року, затвердженому Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 09 лютого 2024 р. № 133-р [5] передбачається оновити Державну стратегію регіонального розвитку на 2021-2027 роки та модернізувати державний фонд регіонального розвитку з метою їх узгодження з процесом відновлення та відбудови, принципами багаторівневого управління та територіальної регіональної політики.

Таким чином, необхідно констатувати, що реалізація реформи децентралізації місцевого самоврядування в Україні наразі здійснюється в умовах дії правового режиму воєнного стану, в обстановці надзвичайних ситуацій воєнного характеру, що спричинює обмеженість ресурсів місцевих громад, зміни у системі управління та необхідність здійснення заходів безпеки. Вагомим фактором впливу на подальший розвиток реформи децентралізації є потреба у відновленні та відбудові територіальних громад і регіонів, що посилює проблему врахування рівня доходів кожної громади та її потреби у контексті формування справедливої системи її фінансового забезпечення. Крім того, особливої значущості набуває запровадження антикорупційних заходів на місцевому рівні.

Література:

1. Буряченко А. Є., Стрельнік А. Д. Добутки та труднощі в реалізації реформи місцевого самоврядування. Економіка відновлення міст: Зб. матеріалів Міжнародного урбаністичного форуму, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана, м. Київ, 22–23 березня 2023 року. К.: КНЕУ, 2023. 410 с.

2. Гижко А.П. Світові практики впровадження децентралізації та їх досвід для України. *Політичне життя*. 2020. №1. С. 22-29.
3. Круглянко А. Загальна оцінка успішності реформування місцевого самоврядування в Україні. *Регіональна економіка*. 2022. №4(88). С. 30-41.
4. Мінакова Є.В. Концепція інституту префекта як суб'єкта державного контролю за діяльністю органів місцевого самоврядування в Україні. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2023. №3. С. 27-32
5. Про затвердження плану заходів з виконання рекомендацій Європейської Комісії, представлених у Звіті про прогрес України в рамках Пакета розширення Європейського Союзу 2023 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 9 лютого 2024 р. №133-р. Урядовий кур'єр. 2024. №39.
6. Проект Закону про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо підтримки органами місцевого самоврядування сектору безпеки та оборони № 9560 від 04.08.2023. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/42404> (дата звернення: 12.05.2024).
7. Сачко М. В. Теоретико-методологічні засади функціонування органів державної влади в умовах децентралізації: дис. ... канд. наук з державного управління: 25.00.01 – теорія та історія державного управління. Національна академія державного управління при Президентові України. Дніпропетровський регіональний інститут державного управління. Дніпро, 2021. 248 с.
8. Чернеженко О.М. Конституційні основи місцевого самоврядування в державах-учасниках Європейського союзу і в Україні: дис. ... доктора юридичних наук: 12.00.02 – конституційне право; муніципальне право. Національна академія внутрішніх справ. Київ, 2019. 521 с.
9. Layko O.I., Shlafman N.L., Ermakova O.A. Risks of local government reform in Ukraine. *Economic journal*. Odessa polytechnic university. №2(24). p. 91-99

ОРЛОВ Віктор,
доктор філософії в галузі права,
старший слідчий ГУНП в Донецькій області

ДЕРОСИФІКАЦІЯ ЯК СКЛАДОВА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ: КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Російське вторгнення в Україну розпочалося набагато раніше, ніж у 2014 році. Воно почалося з тези російського військово-політичного керівництва про стратегічну потребу в захисті російськомовного населення. Тому найлегшою здобиччю окупанта як у 2014, так у 2022 році став російськомовний українець, який становить більшу частину населення Півдня та Сходу України. Саме зросійщені регіони України, регіони з найбільшим залученням до російськомовного простору, стали першою ціллю нападника. Росії вдалося окупувати ті частини нашої території, де відбувалася тотальна зачистка всього українського, включно з українською мовою та проведенням тривалого процесу лінгвоциду.

З початком повномасштабного вторгнення росії прискорився процес звільнення від всього російського (радянського, імперського). Наразі маховик русифікаторства зупинений ціною життя десятку тисяч українців.

Актуальність порушеного питання безпосередньо пов'язана з витоками причин розв'язання війни у 2014 та повномасштабного вторгнення у 2022 році. Не вжиття своєчасних заходів вишкрібання російських наративів та дезінформації з українського простору призвело до руйнування національної безпеки України. Тому метою наукової роботи є визначення поняття деросифікації та удосконалення заходів деросифікації для зміцнення Національної безпеки.

Правові аспекти. Конституція України є джерелом найвищої юридичної сили забезпечення національної безпеки, містить найголовніші установчі норми, якими регулюються суспільні відносини у національній безпеці. Разом з тим, не слід забувати, що ця найважливіша функція держави є справою всього Українського народу (ст. 17 Конституції України).

Щодо правових аспектів національної безпеки, треба відзначити, що в положеннях Закону України «Про основи національної безпеки України» (2003 рік), що втратив чинність ще у 2018 році, було передбачено, що захист національних інтересів від потенційних загроз, зокрема, визначаючи серед таких інтересів розвиток і функціонування «української мови як державної у всіх сферах суспільного життя на всій території України» (ст. 6 Конституції України). Не зрозуміло, чому в чинному Законі України «Про національну безпеку України» (2018 рік) в переліку національних інтересів не виведено окремим пунктом державну мову, лише сказано, що «національні інтереси України - життєво важливі інтереси людини, суспільства і держави, реалізація яких забезпечує державний суверенітет України, її прогресивний демократичний розвиток, а також безпечні умови життєдіяльності і добробут її громадян».

Окрім цього, Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» (2019 рік), Стратегія популяризації української мови до 2030 року «Сильна мова – успішна держава» (2019 рік) неодноразово називають всебічний розвиток і функціонування української мови гарантією національної безпеки і суверенітету України. Одне із завдань цієї Стратегії – «формування сприйняття української мови серед населення України як елемента національної безпеки».

Ці аспекти законодавчо-політичної роботи свідчать про те, що інертна політика дерусифікації поступово переходить в активну фазу політичної боротьби за національну ідентичність.

У своєму дослідженні зупинимось на таких складових національної безпеки, як *інформаційна та лінгвістична безпека.*

Інформаційна безпека. Наразі найбільш зросійщеними є мас-медіа, соціальні мережі, відеохостинги, інтернет ресурси. Як відомо, вся російська пропаганда афілійована з російськими спецслужбами, активно працює в соціальних мережах і продовжує поневолювати свідомість мільйонів українців. Цю потужну ментальну зброю агресор десятиліттями вдало використовує проти всього українського.

Для впровадження дезінформаційних компаній росія використовує алгоритми та автоматизацію у соціальних медіа, спеціально створені фейкові сторінки й акаунти, на яких поширюють інформацію для дестабілізації ситуації в суспільстві.

І. Ренчка, досліджуючи матеріали соціальних мереж, зазначила, що автори дописів звертали увагу на важливість робота з дітьми та молоддю, посилення патріотичного виховання у школах, зміни в системі освіти, особливо у вивченні історії та літератури. Адже саме з російських історико-літературних міфів і пропагандистських нарративів і постала імперська Росія та її «руській мір», що сформував і поширив у всьому світі російський колоніальний погляд на Україну, залежність від якого необхідно долати всіма силами [1, с. 90].

Лінгвістична безпека. Як зазначає Конституційний Суд України у своєму рішенні № 1-р/2021: «Загроза українській мові рівносильно є загрозою національній безпеці України» [2, www]. Тому питання лінгвістичної безпеки є не менш важливим.

І. Парфенюк у своєму дослідженні зазначає про «необхідність виправити наслідки довготривалої русифікації, що привела до парадоксу, коли українець за національністю відкидає власну мову і культуру на користь агресора, що є підґрунтям для руйнування безпеки держави» [3, с. 69].

Не можна не погодитись з думкою вчених, що проімперські і проросійські артефакти (пам'ятники, топоніміка, героїка, свята) покликані створювати міф про велич російської культури, її зверхність по відношенню української культури безальтернативність споживанні антиукраїнських міфів та символів. Відмінюючи російську культуру у публічному просторі, ми, у першу чергу, вирішуємо питання власної безпеки. Тому, з метою забезпечення інформаційної безпеки, вся проросійська спадщина на території України (пам'ятники, географічні назви, назви вулиць) повинна бути прибрана з публічного простору [4, с. 67].

На думку В. Іваненко «формально незалежна держава й суб'єкт міжнародного права та міжнародних відносин, Україна однозначно не може бути визначена як суверенна держава в інформаційній сфері. Тільки дерусифікація може й повинна стати фактором і гарантом забезпечення інформаційного суверенітету країни» [5, с. 242].

Російська влада і діюча в її інтересах російська пропаганда зберігали у більшості росіян радянський тип свідомості, відродили хворе на російський шовінізм суспільство, яке активно підтримує агресію проти України та фактично легітимізувало агресію під час псевдовиборів В. Путіна.

До повномасштабного вторгнення деякі вчені вважали, що правильно називати вищезазначені процеси українізацією та схилились до її лагідної форми. Проте на сьогодні цей процес однозначно визначається як дерусифікація. Надамо власне визначення дерусифікації.

Дерусифікація – це процес виокремлення людей з російського інформаційного простору, спрямований на захист свідомості від небезпечних інформаційних впливів, відновлення та закріплення національної ідентичності у таких сферах, як мова, освіта, культура, топоніміка, політика та історія, що спрямований на зміцнення національної безпеки України.

Інертна політика влади в напрямку дерусифікації призвела до розвитку вкрай негативної тенденції: *неоднорідність інформаційно-культурного простору* → *занурення у російський простір* → *антиукраїнська й українофобська пропаганда* → *несприйняття української державності, символів, культури* → *сепаратизм* → *заперечення рф як ворога* → *підтримка агресора* → *колабораційна діяльність*.

Саме тому в системі національної безпеки України варто закласти стратегічні механізми дерусифікації:

1. Дефекація українського культурного простору від російського (радянського, імперського). 2. Посилення відповідальності за дезінформацію та розробка Закону України «Про протидію дезінформації». 3. Удосконалення контрпропагандистського механізму, внесення змін до Закону України «Про національну безпеку України» та впровадження більш радикальних методів у цій царині. 4. Підвищення критичного мислення населення та посилення цифрової медіаграмотності. 5. Введення в інтернет-просторі показника достовірності джерел та маркування дезінформації. 6. Регулювання цифрової екосистеми засобів масової інформації та впровадження «Кодексу практики Європейського Союзу щодо протидії дезінформації».

Проте, необхідно зберігати баланс між захистом прав людини на свободу слова та інформаційну свободу і захистом від дезінформації. Визначення межі між свободою слова та дезінформацією є перспективним напрямком подальших наукових досліджень у даній сфері.

Література:

1. Ренчка І. Є. Зміни мовної ідентичності українців на початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну (на матеріалі соціальних мереж та інтернет-видань кінця лютого - початку квітня 2022 р.). *Мова: класичне - модерне - постмодерне*. 2023. Вип. 9. С. 72-98. URL: <https://doi.org/10.18523/lcmp2522-9281.2023.9.72-98>.

2. «Загроза українській мові рівносильно є загрозою національній безпеці України», – Конституційний Суд України: URL: <https://ccu.gov.ua/novyna/zagroza-ukrayinskiy-movi-rivnosylno-ye-zagrozoju-nacionalniy-bezpeci-ukrayiny-konstytuciynuu> (дата звернення 20.05.2024).

3. Пафенюк І. Українізація культурного простору України в системі інформаційної безпеки держави. *Український інформаційний простір*. №2(4). 2019. С. 63-72. URL: <http://ukrinfospace.knukim.edu.ua/issue/download/%E2%84%962%284%292019/7122>.

4. Белкін Л.М., Юринець Ю.Л., Белкін М.Л. Єдність декомунізації і дерусифікації в контексті антиукраїнських інформаційних війн. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 2/ 2023. URL: http://www.lsej.org.ua/2_2023/2_2023.pdf.

5. Іваненко В. Українізація інформаційного простору як фактор забезпечення суверенітету й посилення інформаційної безпеки України. *Український інформаційний простір*. №2 (4). 2019. URL: <http://ukrinfospace.knukim.edu.ua/article/view/187861/224633>.

ОСТУДИМОВ Богдан,

доктор філософії у галузі право, головний спеціаліст відділу підготовки викладачів Національної школи суддів України

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ В ЕНЕРГЕТИЧНОМУ СЕКТОРІ

На відміну від попередніх століть і навіть десятиліть відчуваємо залежність життєдіяльності від стабільних енергетичних ресурсів та енергопостачання. На це впливають енергетичні кризи, руйнування об'єктів енергетичної інфраструктури внаслідок агресії РФ проти України, недовіра гарантії енергетичної безпеки України тощо.

Водночас спостерігається увага світового співтовариства, окремих міжнародних організацій, неурядових організацій, науковців та експертів до багатьох актуальних проблем організації та функціонування енергетичного сектору. З-поміж, на нашу переконання, слід виокремити проблему забезпечення гендерної рівності в енергетичному секторі.

Так, Порядок денний у сфері стійкого розвитку до 2030 року, 17 Цілей сталого розвитку, що імплементовані у національне законодавство України включають, зокрема, ціль 5 «Гендерна рівність», ціль 7 «Доступна та чиста енергія», ціль 11 «Сталий розвиток міст і громад» і ціль 17 «Партнерство заради сталого розвитку» [1]. Їх реалізація покладається на широке коло суб'єктів з метою досягнення загального добробуту, безпечного і сталого розвитку, доступу до екологічно орієнтованих джерел енергії, з урахуванням всебічної залученості їх до взаємодії.

У свою чергу, дослідження світового масштабу, наприклад, Global Women's Network for the Energy Transition, свідчать, що жінки можуть запропонувати нестандартні рішення в енергетичній галузі України, а нерівність в енергетиці лише уповільнює розвиток галузі [2]. Виходячи з аналізу дослідження «Жінки та чоловіки в енергетичному секторі України» (2019) можна зробити висновок про гендерний баланс або дисбаланс в енергетичній сфері в Україні, у тому числі у законодавстві у даній сфері. У підсумку останнього з наведених досліджень запропоновано розробку Кодексу етики та гендерних принципів в енергетичній галузі України (далі – Кодекс), враховуючи необхідність формування дієвого механізму співпраці з метою підвищення продуктивності праці на рівні підприємств енергетичної галузі України та задоволення потреб та можливостей жінок і чоловіків без їх розрізнення за ознакою статі. Відповідальність за прийняття та просування Кодексу, як зазначають автори-розробники, покладено на роботодавців і профспілки як представників трудових, соціально-економічних прав та інтересів жінок і чоловіків, які працюють в енергетичній галузі. Загалом це своєрідний збір правил поведінки, що окреслюють принципи, цінності та обов'язки, як працівників й профспілок, так і роботодавців, задля створення найкращих умов для реалізації потенціалу жінок і чоловіків, задоволення їх потреб та можливостей, а також максимально успішної діяльності підприємств в енергетичній галузі України. Основна мета Кодексу полягає у визначенні й закріпленні стандартів поведінки працівників(ць) і принципів гендерної рівності в енергетичній галузі, спрямованих на підвищення прибутковості, успішності й ефективності підприємства, установи, організації незалежно від форм власності та виду діяльності, а також на встановлення внутрішньокорпоративної культури між жінками та чоловіками на робочому місці [3].

Забезпечення єдності підходів в установах, підприємствах, організаціях енергетичної галузі може здійснюватися шляхом реалізації положень Кодексу в колективних договорах та угодах. Це може бути складова частина правил внутрішнього трудового розпорядку, тому кожен(на) працівник(ця) підприємства енергетичної галузі України має бути ознайомлений та дотримуватися положень цього Кодексу, а також нести відповідальність за його порушення. Запровадження такого Кодексу фактично стане сигналом для суспільства про толерантність до гендерної рівності на підприємствах, установах, організаціях енергетичної галузі України. Основні підходи, закладені в цьому Кодексі, можуть бути розвинуті під час розроблення та

реалізації загальної теми недискримінації у сфері праці, як загалом, так і в тематичних проектах щодо недискримінації під час праці осіб з інвалідністю, осіб старшого віку, молоді та інших категорій [3; 4; 5].

Загалом слід констатувати, що проблематика гендерної рівності, різні аспекти якої всі більше вивчаються представниками різних галузей сучасної науки, як української, так і зарубіжної, включаючи правничої науки, демонструє чимало прогалин законодавчого регулювання, а також правозастосовної практики. Власне енергетичний сектор не є винятком, а радше належить до тих, ще прояви гендерної нерівності є очевидними і потребують належної уваги з парламенту, суб'єктів законодавчої ініціативи, учасників енергетичних відносин різних рівнів – від загальнонаціонального до локального.

Література:

1. 17 Goals to Transform Our World. URL: <http://www.un.org/sustainabledevelopment/>
2. Warum die energiewende frauen braucht! why the energy transition needs women! URL: https://www.globalwomennet.org/wp-content/uploads/2020/10/DM_1020_PV_BEE.pdf
3. Кодекс етики та гендерних принципів в енергетичній галузі України. <https://lhsi.org.ua/doc/%D0%9A%D0%BE%D0%B4%D0%B5%D0%BA%D1%81%20%D0%9F%D0%95%D0%9A.pdf>
4. Камінська Н., Остудімов Б. Забезпечення енергетичної безпеки: теоретичні, міжнародно-правові та конституційно-правові засади: монографія. Київ, 2024. 205 с.
5. Романова Н.В., Камінська Н.В. Глобальна ціль сталого розвитку: досягнення гендерної рівності та надання рівних можливостей розвитку для чоловіків і жінок. Стан дотримання прав людини в умовах сучасності: теоретичні та практичні аспекти: матеріали VIII Всеукраїн. науково-практичної конфер. (м. Київ, 22 березня 2018 р.). Київ: НАВС, 2018. С. 321-329.

ПЕРЕВИШКО Юлія,

студент 1-го курсу другого (магістерського) рівня
вищої освіти освітньої програми «Право»
Маріупольського державного університету

ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

У часи новітніх технологій, початок епохи штучного інтелекту, людству відкриваються безкінечні можливості для розвитку багатьох сфер суспільства. Зокрема, політична і військова наука по всьому світу зазнала значних змін і нововведень. Не можна не применшити значимість інформації для суспільства. Інформація буквально оточує нас, де б ми не були: на вулиці, серед знайомих і незнайомих людей, які є носіями інформації, що здатні її зберігати і передавати. За нашими спостереженнями, інформація, залежно від її характеру і способу трансляції, може впливати навіть на геополітику.

Предметом дослідження є заходи інформаційної безпеки, що вживаються українською владою з метою збереження і розповсюдження певної інформації, яку українське суспільство споживає щодня різними способами, а також необхідність застосування критичного мислення при споживанні такої інформації.

Указом Президента України № 64 від 24 лютого 2022 року «Про введення воєнного стану в Україні», у зв'язку з військовою агресією російської федерації проти України, на підставі пропозиції Ради національної безпеки і оборони України, відповідно до пункту 20 частини першої статті 106 Конституції України, Закону України «Про правовий режим воєнного стану» в Україні з 24 лютого введено воєнний стан [1].

Пунктом 9 ст. 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 року № 389-VIII серед заходів правового режиму воєнного стану визначено право порушувати питання про заборону діяльності політичних партій, громадських об'єднань, якщо вона спрямована на ліквідацію незалежності України, зміну конституційного ладу насильницьким шляхом, порушення суверенітету і територіальної цілісності держави, підрив її безпеки, незаконне захоплення державної влади, пропаганду війни, насильства, на розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі, посягання на стійкість критичної інфраструктури, права і свободи людини, здоров'я населення, і пунктом 22 тієї ж статті того самого закону військово командування разом із військовими адміністраціями можуть вживати додаткових заходів щодо посилення охорони державної таємниці [2].

Також не можна не відмітити встановлену кримінальну відповідальність за злочини проти основ національної безпеки України, визначені розділом I Особливої частини Кримінального кодексу України від 05 квітня 2001 року. Так, наприклад, відповідно до ч.1 ст. 111¹ КК України колабораційна діяльність визначається, перш за все, публічним запереченням громадянином України здійснення збройної агресії проти України, встановлення та утворення тимчасової окупації частини території України або публічні заклики громадянином України до підтримки рішень та/або дій держави-агресора, збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора, до співпраці з державою-агресором, збройними формуваннями та/або окупаційною адміністрацією держави-агресора, до невизнання поширення державного суверенітету України на тимчасово окуповані території України, що карається позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від десяти до п'ятнадцяти років [3]. Публічне заперечення, в свою чергу, означає будь-яке публічне висловлення громадянина України, в тому числі, в мережі Інтернет щодо підтримки збройної агресії Російської Федерації проти України, симпатизування ворогові, заперечення національного суверенітету України або закликання до військових дій, направлених на повалення конституційного ладу України, що справедливо карається законом.

Вважаємо це рішення не тільки справедливим з нормативної точки зору, а ще й морально обґрунтованим, так як висловлення на широкий загал, що суперечать Конституції України і загальній національній ідеї, є таким видом інформації, що може мати негативний

вплив на українське суспільство і має вірогідність на спричинення тяжких наслідків. Не варто плутати із цензурою, як в країнах з тоталітарним режимом (росія, Китай, Північна Корея та ін.).

По-перше, цензура заборонена в Україні на конституційному рівні [4]. По-друге, цензура відноситься до заходів контролю влади за випуском у світ і поширенням видавничої продукції, і виконанням (показом) театральних постановок, радіо- і телевізійних передач, а іноді й приватного листування (перлюстрація) з тим, щоб не допустити або обмежити поширення ідей і відомостей (свободу інформації, думки), визнаних цією владою небажаними або шкідливими. Введення цензури у всіх країнах світу припускається при оголошенні деяких з режимів надзвичайного стану або воєнного стану [5].

Так, в Україні може встановлюватися цензура або пряма заборона видання або трансляція певних телеканалів, що на думку законодавця несуть загрожуєть інформаційній безпеці української нації, зокрема російські телеканали, адже саме вони є носієм небезпечної і агресивної пропаганди.

Однак, ми стикаємось з фактом, що більшість українців не дивляться телебачення, а тому більшість інформації споживається через Інтернет, де цензури практично не існує, і тут виникає нагальна потреба у розвитку саме критичного мислення громадян для «фільтрування» інформації самостійно.

У плані інформаційного значення, вміння критично мислити допомагає запобігти розгубленню особистості внаслідок впливу ворожо налаштованої інформації (ІІСО), зберігаючи цілісність її уявлення про світ. З емоційної точки зору, критичне мислення протистоїть руйнації емоційного життя особи, допомагаючи зберегти баланс інтересів та здатність адекватно сприймати дійсність. У моральному плані, особа, яка вмє критично мислити, зберігає сталість своїх моральних норм і розуміння добра та зла.

Таким чином, ми можемо відзначити, що критичне мислення завжди є найважливішою здатністю людини аналізувати будь-яку інформацію, яка транслюється із відповідних джерел. Простими словами критично мислити – це вмєти не сприймати всяку інформацію «за чисту воду», а піддавати сумнівам, логічно обмірковувати і приймати відповідне рішення, засноване на власному судженні. У сучасні воєнні часи інформація – це також зброя, не менш страшніша за фізичну, так як вона вражає безпосередньо мозок.

Література:

1. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України №64 від 24 лютого 2022 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> (дата звернення: 12.05.2024).
2. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 року № 389-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 12.05.2024).
3. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 12.05.2024).
4. Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 12.05.2024).
5. Довідкова інформація від 23.05.2007. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/TS001818> (дата звернення: 12.05.2024).

ПЕТРУК Єлизавета,

студентка другого курсу навчання спеціальності «Право», факультету підготовки фахівців права, управління та економічної безпеки Донецького державного університету внутрішніх справ

Науковий керівник: **БОНДАРЕНКО Ольга** – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри цивільного трудового права та права соціального забезпечення факультету підготовки фахівців права, управління та економічної безпеки Донецького державного університету внутрішніх справ

ПРАВОВІ АСПЕКТИ СУРОГАТНОГО МАТЕРИНСТВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

В умовах воєнного стану в Україні правове регулювання сурогатного материнства зазнає певних змін. Це пов'язано з тим, що воєнний стан робить неможливим реалізацію деяких положень законодавства, а також створює нові виклики та проблеми, які потребують вирішення. Відкритість законодавства, низькі вартості послуг та високий рівень медичної підтримки зробили її привабливим напрямком для безплідних пар із різних країн.

Україна вважається одним зі світових лідерів у сфері «репродуктивного туризму», другою після США країною міжнародного сурогатного материнства (за даними «The Wall Street Journal») [1].

Сурогатне материнство регулюється Сімейним кодексом України, а також іншими нормативно-правовими актами, такими як, Закон України «Основи законодавства України про охорону здоров'я»; Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 09.09.2013 № 787 «Про затвердження Порядку застосування допоміжних репродуктивних технологій в Україні».

Наразі практика сурогатного материнства в Україні проявляється в контексті реалізації права на батьківство та материнство не стільки для українських громадян, як для іноземців. Ліберальність українського законодавства у сфері сурогатного материнства зумовлена як низьким рівнем доходу більшості українських громадян, так і недостатньо розробленим національно-правовим регулюванням. Загалом сурогатне материнство в Україні є нішею приватного бізнесу, який більшою мірою не підконтрольний державі [2].

Спершу пандемія, а тепер російське військове вторгнення на Україну внесли значні корективи у сферу надання послуг сурогатного материнства (насамперед комерційного) у форс-мажорних обставинах у зв'язку з воєнним станом, введеним в Україні [3].

Торгово-промислова палата України підтвердила, що «зазначені обставини з 24 лютого 2022 року до їх офіційного закінчення є надзвичайними, невідворотними та об'єктивними обставинами для суб'єктів господарської діяльності та/або фізичних осіб по договору, окремим податковим та/чи іншим зобов'язанням/обов'язком, виконання яких/-го настало згідно з умовами договору, контракту, угоди, законодавчих чи інших нормативних актів і виконання відповідно яких/-го стало неможливим у встановлений термін внаслідок настання таких форс-мажорних обставин (обставин непереборної сили)» [4].

Так, у ст. 123 СК України закріплено порядок встановлення походження дитини, яка народилася в результаті трьох різновидів репродуктивних технологій: штучного запліднення, сурогатного материнства та імплантації ембріона [5]. Такий вид медичної допомоги регулюється ст. 48 Основ законодавства України про охорону здоров'я, згідно з якою кожна дієздатна жінка має право на застосування штучного запліднення та імплантацію ембріона [6].

Сурогатне материнство відповідно до Порядку застосування допоміжних репродуктивних технологій в Україні, затвердженого наказом Міністерства охорони здоров'я України від 09.09.2013 № 787 визначено як одна з допоміжних репродуктивних технологій,

що дозволяє подружжю стати біологічними батьками своєї дитини при наявності у одного них вроджених або ж набутих недуг, що викликають безпліддя [7].

У Рішенні Апеляційного суду Харківської області у справі № 645/9412/14-ц від 25 червня 2015 р. зазначається, що послуги з сурогатного материнства мають основою договірну цивільно-правову природу, а за своїм змістом є видом репродуктивних технологій, коли окремі або всі етапи зачаття і раннього розвитку ембріонів здійснюються поза організмом генетичної матері: «за загальним визначенням сурогатне материнство – це процес штучного запліднення, виношування й народження дитини жінкою (сурогатною матір'ю) з метою передачі дитини названим батькам згідно з договором за винагороду або без неї. Сурогатна мати – це жінка, яка добровільно згодилася завагітніти з метою виносити та народити генетично чужу їй дитину, що буде віддана на виховання іншим особам – біологічним батькам» [8].

Потреба в створенні одного єдиного закону в сфері сурогатного материнства полягає у створенні чітких і визначених правил і процедур, які регулюють сурогатне материнство. Це дозволить уникнути непорозумінь, суперечок, які можуть виникнути через відсутність однозначності в законодавстві.

Слід наголосити, що в умовах значних демографічних втрат, понесених на Україну спершу пандемією, а тепер – війною, основною концептуальною засадою майбутнього законопроекту щодо регулювання сурогатного материнства має бути вимога ст. 16 Конституції України у частині «збереження генофонду Українського народу» [9]. І саме на цьому обов'язку держави має бути зроблений основний акцент під час розроблення законодавчого регулювання цієї сфери.

Література:

1. Ukraine is the world Leader in Surrogacy, but Babies Are Now Stranded in a War Zone. The Wall Street Journal. By Isabel Coles. March 12, 2022. URL: <https://www.wsj.com/articles/ukraine-is-a-world-leader-in-surrogacy-but-babies-are-now-stranded-in-war-zone-11647081997>
2. Островська Б. В. Діти війни: проблеми сурогатного материнства під час військової агресії російської федерації проти України. 2022. Вип. 2 С. 73–79
3. Указ Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» № 64/2022 від 24.02.2022 р. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397> (дата звернення 19.04.2024 р.)
4. Лист Торгово-промислової палати України щодо засвідчення форс-мажорних обставин від 28.02.2022 № 2024/02.0-7.1. URL: <https://ucco.org.ua/uploads/files/621cba543cda9382669631.pdf> (дата звернення 21.04.2024 р.)
5. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 р. № 2947-III URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text> (дата звернення 17.04.2024 р.)
6. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19.11.1992 року № 2801-XII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text> (дата звернення 27.04.2024 р.)
7. Порядок застосування допоміжних репродуктивних технологій в Україні, затвердженого наказом Міністерства охорони здоров'я України від 09.09.2013 № 787
8. Сурогатне материнство: що маємо в Україні сьогодні? URL: <https://jurfem.com.ua/surogatne-materynstvo-v-ukraini/> (дата звернення 27.04.2024 р.)
9. Конституція України. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

РИБАЛЬЧЕНКО Людмила,
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економічної та інформаційної
безпеки Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
БАДЛО Сергій
курсант 2-го курсу СР-231 Дніпропетровського
державного університету внутрішніх справ

ЕТИЧНІ ДИЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В ПОЛІЦІЇ

Сучасний світ можна відмітити тим, що інформаційні технології грають все більш важливу роль у всіх сферах життя, включаючи правоохоронну діяльність. Інформаційні технології допомагають поліції у вирішенні багатьох завдань, таких як збір та аналіз даних, розслідування злочинів, підтримка громадського порядку та забезпечення безпеки. Проте використання інформаційних технологій в поліції несе з собою й певні етичні дилеми. Ці дилеми виникають через те, що інформаційні технології можуть використовуватися для збору та зберігання величезних обсягів особистих даних, для автоматизованого прийняття рішень, що впливають на життя людей, та для здійснення масового спостереження. Важливо зазначити, що етичні дилеми є складними питаннями, які не мають простих відповідей. Різні люди можуть мати різні думки щодо того, що є етичним, а що ні. Тому важливо вести відкритий та чесний діалог з усіма зацікавленими сторонами, щоб знайти рішення, які б відповідали потребам суспільства.

Збір та аналіз даних є одними з найважливіших завдань, які виконує поліція. Інформаційні технології допомагають поліції збирати дані з різних джерел, таких як записи про злочини, звіти про правопорушення, дані з камер відеоспостереження та інформація з соціальних мереж. Ці дані потім аналізуються для виявлення закономірностей, прогнозування злочинів та розслідування злочинів. Проте використання інформаційних технологій для збору та аналізу даних несе з собою й певні етичні дилеми. Ці дилеми включають масове спостереження та стеження за громадянами, збір та зберігання особистих даних, використання біометричних даних та прозорість та підзвітність у зборі та аналізі даних. Для вирішення цих етичних дилем важливо встановити чіткі правила та норми щодо збору та аналізу даних, забезпечити прозорість та підзвітність, захистити дані від несанкціонованого доступу та використання та забезпечити контроль над даними для громадян. Використання інформаційних технологій для збору та аналізу даних може бути потужним інструментом для боротьби зі злочинністю та забезпечення безпеки, але лише за умови етичного та відповідального використання.

Штучний інтелект стає все більш потужним інструментом, який використовується в багатьох сферах, включаючи правоохоронну діяльність. Штучний інтелект може використовуватися для аналізу даних, розпізнавання образів, прогнозування злочинів та прийняття автоматизованих рішень. Проте використання штучного інтелекту в поліції несе з собою й певні етичні дилеми. Ці дилеми включають алгоритмічну упередженість та дискримінацію, автоматизоване прийняття рішень, що впливає на життя людей, та відповідальність за помилки, допущені системами штучного інтелекту. Для вирішення цих етичних дилем важливо забезпечити прозорість та підзвітність систем штучного інтелекту, розробити методи виявлення та усунення упередженості в них, встановити чіткі правила щодо використання, а також забезпечити підзвітність за помилки, допущені цими системами. Штучний інтелект може бути потужним інструментом для боротьби зі злочинністю та забезпечення безпеки, але лише за умови етичного та відповідального використання. Тільки так ми зможемо захистити права та свободи громадян, а також забезпечити ефективну правоохоронну діяльність.

Розпізнавання облич є технологією, що дозволяє автоматично ідентифікувати або верифікувати особу на основі зображення або відео її обличчя. Ця технологія широко використовується в різних сферах, зокрема в правоохоронній діяльності, системах контролю доступу та спостереження. Серед переваг використання розпізнавання облич можна відзначити підвищення рівня безпеки, зокрема у здійсненні ідентифікації злочинців та терористів, а також у запобіганні проникненню несанкціонованих осіб на захищені об'єкти. Також вона забезпечує зручність у процесі доступу до будівель, комп'ютерних систем та автоматизує такі завдання, як реєстрація в аеропортах. Крім того, розпізнавання облич допомагає у розслідуванні злочинів шляхом ідентифікації підозрюваних та свідків, а також у пошуку зниклих безвісти людей. Однак з використанням цієї технології пов'язані етичні дилеми. Наприклад, можливе вторгнення в приватне життя людей через відстеження їхньої активності без їхньої згоди. Також системи розпізнавання облич можуть бути неточними, що призводить до помилкових ідентифікацій та можливої дискримінації. Додатково, існує ризик зловживання цією технологією для авторитарного контролю та придушення інакомислення. Для вирішення цих етичних дилем важливо встановити чіткі правила та норми використання розпізнавання облич, що базуються на принципах поваги до приватного життя, захисту даних та недискримінації. Також необхідно забезпечити прозорість та підзвітність у використанні цих систем, а також захистити дані від несанкціонованого доступу та зловживань. Громадяни повинні мати право на контроль над своїми даними, включаючи доступ, виправлення та видалення.

Кібербезпека є критично важливою сферою для правоохоронних органів в наш час, коли інформаційні технології відіграють все більш важливу роль в їхній роботі. Вона стосується захисту поліцейських систем, даних та інформації від кібератак, які можуть призвести до крадіжки даних, втрати конфіденційності, порушення роботи систем та інших негативних наслідків. Загрози кібербезпеки для поліції включають втручання в слідство, витік конфіденційних даних, дезінформацію та пропаганду, шантаж та вимагання, атаки на критичну інфраструктуру. Втручання в слідство може призвести до зміни доказів та перешкоджати розслідуванню злочинів. Витоки даних становлять загрозу конфіденційності, включаючи особисту інформацію та дані про злочини. Дезінформація та пропаганда можуть підірвати довіру громадян до поліції, а шантаж може виникнути через зашифрування даних та вимагання викупу. Атаки на критичну інфраструктуру можуть призвести до перешкод у роботі систем зв'язку та управління поліції. Для забезпечення кібербезпеки поліція повинна застосовувати заходи захисту мереж та систем, навчати персонал у кібербезпеці, регулярно резервно копіювати дані та співпрацювати з іншими організаціями. Ефективна кібербезпека дозволяє захищати конфіденційні дані, підтримувати ефективність розслідувань, зберігати довіру громадян та запобігати збоєм у роботі систем.

Використання технологій відстеження у правоохоронній діяльності стає все більш поширеним явищем. Ці технології можуть використовуватися для відстеження пересування людей, їхньої онлайн-активності та інших аспектів їхнього життя. GPS-трекери дозволяють відстежувати пересування людей в режимі реального часу, будучи встановленими на транспортних засобах, носіях або вбудованими в мобільні телефони. Технологія розпізнавання облич ідентифікує людей за зображеннями або відео їхніх облич, використовуючи це для відстеження у натовпі, моніторингу громадських місць або розслідування злочинів. Відстеження мобільних телефонів дозволяє отримувати дані про місцеперебування абонентів та їхніх комунікаційні записи. Онлайн-відстеження включає в себе аналіз трафіку, використання файлів cookie та моніторинг соціальних мереж для відстеження онлайн-активності осіб. Використання цих технологій має свої переваги. Вони допомагають у запобіганні злочинам шляхом ідентифікації підозрюваних та відстеження їхніх рухів, розслідуванні злочинів за допомогою збору доказів та ідентифікації свідків, пошуку зниклих безвісти осіб, а також захисту вразливих груп. Однак використання цих технологій також породжує етичні дилеми, такі як порушення права на приватне життя через вторгнення у приватність та можливість неправильного використання даних, що може призвести до

помилкових рішень та зловживання владою. Для вирішення цих етичних дилем важливо встановлювати чіткі правила та норми використання технологій відстеження, які базуються на принципах поваги до приватного життя, захисту даних та недискримінації. Також необхідно забезпечувати прозорість та підзвітність у використанні цих технологій, захищати дані від несанкціонованого доступу та забезпечувати громадянам контроль над своїми особистими даними.

Дрони, також відомі як безпілотні літальні апарати, стають все більш потужним інструментом, який використовується в правоохоронній діяльності. Їх можна використовувати для різних цілей, таких як спостереження та розвідка, пошук і рятування, переслідування злочинців, знешкодження вибухівки та контроль трафіку. Використання дронів має свої переваги, такі як підвищена безпека, розширені можливості спостереження, підвищена ефективність та зниження витрат. Однак воно також породжує етичні дилеми, такі як вторгнення в приватне життя, неточність даних та зловживання. Для вирішення цих етичних дилем важливо встановити чіткі правила та норми використання дронів, які базуються на принципах поваги до приватного життя, захисту даних та недискримінації. Також необхідно забезпечити прозорість та підзвітність у використанні цих технологій, захистити дані від несанкціонованого доступу та забезпечити контроль над ними для громадян. Тільки таким чином можна забезпечити ефективну та етичну правоохоронну діяльність.

Використання інформаційних технологій (ІТ) в поліції стає все більш поширеним явищем. Ці технології можуть бути потужним інструментом для боротьби зі злочинністю та забезпечення безпеки, але вони також несуть з собою етичні дилеми, які необхідно вирішувати. Основні етичні дилеми використання інформаційних технологій в поліції включають вторгнення в приватне життя, неточність та упередженість даних, зловживання владою та питання відповідальності за шкоду, завдану внаслідок використання ІТ-систем. Для розв'язання цих етичних дилем необхідно встановити чіткі правила та норми використання інформаційних технологій в поліції, які базуються на принципах поваги до приватного життя, захисту даних та недискримінації. Також важливо забезпечити прозорість та підзвітність у використанні цих технологій, захист даних від несанкціонованого доступу та забезпечення контролю над ними для громадян. Етичне використання інформаційних технологій в поліції є критично важливим для захисту прав та свобод громадян, а також для забезпечення ефективної правоохоронної діяльності. Тільки таким чином ми зможемо побудувати безпечне та справедливе суспільство, де інформаційні технології служать інструментом добра, а не інструментом пригнічення. У майбутньому важливо постійно переглядати та оновлювати правила та норми використання інформаційних технологій, щоб вони відповідали мінливим потребам суспільства.

РИБАЛЬЧЕНКО Людмила,
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економічної та інформаційної
безпеки Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
КІРНОС Дмитро,
курсант 2-го курсу СР-231 Дніпропетровського
державного університету внутрішніх справ

ЗБЕРІГАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ З ДОТРИМАННЯМ ВИМОГ ЗАКОНОДАВСТВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Відповідно до частин першої, другої статті 32 Конституції України ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією України. Не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини, але указом Президента України від 24.02.2022 № 64/2022 (далі – Указ) в Україні введено воєнний стан. Згідно з пунктом 3 Указу у зв'язку із введенням в Україні воєнного стану тимчасово, на період дії правового режиму воєнного стану, можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені, зокрема, статтею 32 Конституції України .

Зберігання та використання персональних даних – це важливий аспект, який потребує ретельного дотримання вимог законодавства.

В умовах воєнного стану питання зберігання та використання персональних даних набуває ще більшої гостроти [1, с. 240].

З одного боку, важливо забезпечити захист персональних даних від несанкціонованого доступу та використання [1, с. 240].

З іншого боку, органи влади та інші суб'єкти потребують доступу до персональних даних для виконання своїх функцій, пов'язаних із захистом суверенітету, територіальної цілісності та незалежності України, забезпеченням публічної безпеки і порядку, захистом прав і свобод людини [1, с. 241].

Законом України «Про захист персональних даних» передбачено, що в умовах воєнного стану допускається обробка персональних даних без згоди суб'єкта персональних даних у випадках, якщо це необхідно для [2]:

1. Запобігання та припинення порушення прав і свобод людини, а також для захисту законних інтересів держави.
2. Забезпечення національної безпеки, оборони, публічної безпеки і порядку.
3. Здійснення правосуддя.
4. Ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій.
5. Запобігання та розкриття злочинів.
6. Пошук осіб, які зникли безвісти.

Важливо зазначити, що обробка персональних даних в умовах воєнного стану має здійснюватися з дотриманням таких принципів [3, с. 183]:

1. Законність, що означає, що персональні дані можуть оброблятися лише законно, згідно з чинним законодавством.
2. Справедливість та прозорість. Суб'єкт персональних даних має право знати, які його дані збираються, як вони використовуються, і мати доступ до них.
3. Персональні дані можуть збиратися та використовуватися лише для чітко визначених та законних цілей.
4. Персональні дані мають бути зведені до мінімуму, необхідного для досягнення мети обробки.
5. Персональні дані мають бути точними та актуальними.

6. Персональні дані мають зберігатися протягом не більше, ніж це необхідно для досягнення мети обробки.

7. Персональні дані мають бути захищені від несанкціонованого доступу, використання, розкриття, зміни або знищення.

Суб'єкти персональних даних мають право на [4, с. 123]:

1. Отримання інформації про те, чи обробляються його персональні дані, а також доступ до таких даних.

2. Вимагати виправлення неточних або неповних персональних даних.

3. Вимагати видалення своїх персональних даних, якщо такі дані обробляються незаконно або більше не потрібні для мети, для якої вони були зібрані.

4. Вимагати обмеження обробки своїх персональних даних.

5. Заперечувати проти обробки своїх персональних даних.

6. Отримувати свої персональні дані, які він надав власнику, у структурованому, загальноприйнятому форматі, машинно-читаному форматі та надати такі дані іншому власнику.

7. У будь-який час відкликати згоду на обробку своїх персональних даних.

Зберігання та використання персональних даних в умовах воєнного стану – це складне питання, яке потребує ретельного дотримання вимог законодавства. Дотримання вимог законодавства щодо зберігання та використання персональних даних є важливим для захисту прав та свобод суб'єктів персональних даних.

Література:

1. Рибальченко Л., Косиченко О. Актуальність питання захисту персональних даних. *Верховенство права: доктрина і практика в умовах сучасних світових викликів* : матеріали Міжнар. наук.- практ. конф. (м. Дніпро, 28 лют. 2023 р.). Дніпро : ДДУВС, 2023. С. 240-242

2. Закон України «Про захист персональних даних» від 01.06.2010 № 2297-VI (поточна редакція від: 27.10.2022) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text> (дата звернення: 02.04.2024).

3. Тронев В.О. Особливості захисту персональних даних документів в умовах внутрішнього ринку ЄС. *Актуальні проблеми державотворення, правотворення та правозастосування*: матеріали наук. семінару (м. Дніпро, 8 грудня 2018 р.). Дніпро: ДДУВС, 2019. – С. 180-185

4. Інформаційне забезпечення діяльності Національної поліції України : зб. законодавчих та нормативних документів / уклад.:В.Б. Вишня [та ін.]. Дніпро : ДДУВС, 2016. – 476 с.

СВІРСЬКИЙ Борис,
кандидат юридичних наук, доцент
професор кафедри права
Маріупольського державного університету

ЗАКОНОДАВЧЕ ОБМЕЖЕННЯ ПРАВА ГРОМАДЯН НА ВОЛЕВИЯВЛЕННЯ У ПЕРІОД ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЕННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Актуальність теми дослідження полягає в тому, що останні місяці в українському інформаційному просторі, політикумі, а також в суспільстві широко обговорюється можливість та/або неможливість проведення чергових виборів глави держави, парламенту, органів місцевого самоврядування у період дії правового режиму воєнного стану в Україні. Активність обговорення посилюється в міру затягування бойових дій які вже тривають більше ніж двох років.

Про можливість проведення виборів у короткостроковій перспективі мова йшла ще на початку нинішнього року, на тлі активізації деяких політичних процесів в суспільстві. Таку активність експерти пояснювали необхідністю завчасного врегулювання питань щодо забезпечення виборчих прав вимушених переселенців, зокрема і за кордоном.

Тому виникла необхідність на підставі аналізу чинного національного законодавства, дати відповідь на це питання який охоплює специфічний для України час набуття правового режиму воєнного стану з початку повномасштабного вторгнення країни-агресора (росії) 24.02.2022 року.

Україна як суверена, незалежна, правова, демократична держава в основному законі визначала, що вибори в Україні є основною формою народного волевиявлення, способом безпосереднього здійснення влади Українським народом, а носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ [1].

Конституційні приписи визначають, що здійснення влади відбувається як безпосередньо так і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування. Видами народного волевиявлення є: вибори, референдум та інші форми безпосередньої демократії.

Системний аналіз чинного законодавства України свідчить про те, що є прями заборони та обмеження які не дозволяють проведення будь - яких форм волевиявлення у період дії правового режиму воєнного стану.

Необхідно зазначити, що воєнний стан в Україні був введений указом Президента України № 64/2022 від 24 лютого 2022 року, схвалений Верховною Радою України на 30 діб та в подальшому неодноразово пролонгований [2].

Разом з тим, проведення різних видів виборів (референдумів) в умовах правового режиму воєнного стану Конституція України та звичайні закони врегульовують у різний спосіб.

В основному законі визначена неможливість проведення виборів до парламенту України (Верховної Ради України) під час надзвичайного або воєнного стану в зв'язку з чим її повноваження залишаються чинними до першого засідання нової ради, обраної після скасування надзвичайного або воєнного стану (ч.4 ст.83).

Необхідно звернути увагу на те, що вносити зміни до Конституції України в умовах надзвичайного або воєнного стану не дозволяється (ч. 2 ст. 157).

Таким чином Основний закон прямо забороняє тільки вибори до парламенту України під час правового режиму надзвичайного або воєнного стану.

Щодо інших видів виборів Конституція України такої прямої заборони не встановлює. Відповідні обмеження передбачено Законом «Про правовий режим воєнного стану» [3] та Виборчим кодексом України [4]. Тобто теоретично, для проведення виборів Президента України або місцевих виборів в умовах правового режиму воєнного стану достатньо внести зміни до цих законів.

Зрозуміло, що організація та проведення будь-яких виборів в умовах правового режиму воєнного стану не будуть відповідати демократичним стандартам, які закладені в Загальній декларації прав людини [5], Європейській конвенції прав людини [6] та Міжнародному пакту про громадянські та політичні права, через суттєві обмеження політичних прав і свобод [7].

Так, відповідно до цього пакту під час надзвичайного стану в державі, за якого життя нації перебуває під загрозою і про наявність якого оголошується офіційно, Держави - учасниці цього Пакту можуть вживати заходи на відступ від своїх зобов'язань за цим Пактом лише настільки, наскільки цього вимагає гострота становища, за умови, що такі заходи не є несумісними з іншими їхніми зобов'язаннями за міжнародним правом і не тягнуть за собою дискримінації виключно на основі раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії чи соціального походження.(п.1 ст.4).

Більша частка правників стверджує, що під час активних бойових дій не можливо реально забезпечити виборчі права окремих категорій виборців (військовослужбовців, ВПО, переселенців за кордоном), а також проблему безпеки голосування. Такі вибори під час війни на думку автора, ще більше посилять конфлікти всередині українського суспільства.

Крім того, існує технічна проблема щодо можливості складання реальних, об'єктивних списків виборців в повному обсязі та передача їх виборчим дільницям відповідно до закону України «Про державний реєстр виборців», так як основними завданнями реєстру є: 1) ведення персоніфікованого обліку виборців; 2) складання списків виборців для проведення виборів Президента України, народних депутатів України, місцевих виборів, всеукраїнського та місцевих референдумів. (ст.2) [8].

Законом України «Про правовий режим воєнного стану» визначено, що у період дії воєнного стану не можуть бути припинені повноваження Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, Національного банку України, Уповноваженого Верховної Ради України, а також інших посадових осіб та державних органів. (ст.10) [3].

Більш того Президент України не може передавати свої повноваження іншим особам або органам (п. 31 ст. 106 КУ).

Виборчий кодекс України передбачає у разі введення в Україні чи в окремих її місцевостях воєнного або надзвичайного стану виборчий процес загальнодержавних виборів та/або виборчий процес відповідних місцевих виборів, що відбуваються на цих територіях або їх частині, припиняється з дня набрання чинності відповідним указом Президента України.

Після набрання чинності цього акту Центральна виборча комісія ухвалює рішення щодо припинення виборчого процесу на всій території України або в окремих її місцевостях, яким визначає порядок завершення виборчих процедур, які були розпочаті в межах відповідного виборчого процесу (ст. 20).

Необхідно зазначити, що після припинення чи скасування дії режиму воєнного або надзвичайного стану перебіг відповідного виборчого процесу припиненого у зв'язку з цим, розпочинається спочатку.

У зв'язку із введенням в Україні правового режиму воєнного стану тимчасово, на цей період можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені ст. ст. 30 - 34, 38, 39, 41-44, 53 Конституції України, а також вводиться тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб в межах та обсязі, що необхідні для забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану.

Необхідно зазначити, що Україна вперше поінформувала Раду Європи (РЄ) про відступ від низки статей ЄКПЛ ще у 2022 році, після введення воєнного стану через широкомасштабне російське вторгнення. Разом з тим рішуче підтримуючи загальні положення ЄКПЛ 4 квітня 2024 року, «в рамках свого регулярного спілкування з Радою Європи з приводу цього питання, Україна значно скоротила відступ» від ЄКПЛ, говорить у роз'ясненні Офісу договорів РЄ.

Таким чином системно досліджуючи нормативні акти України, які регулюють механізми волевиявлення громадян в умовах правового режиму воєнного стану можливо окреслити наступні висновки.

Проведення виборів до парламенту України в умовах правового режиму воєнного стану прямо заборонене Конституцією України, зміни до якої також не дозволені.

Заборона та будь які обмеження, що мають місце у національному законодавстві України щодо волевиявлення громадян України в умовах правового режиму воєнного стану не суперечать стандартам вищезазначеними міжнародними документами в галузі захисту прав людини.

Доведено, що під час активних бойових дій не можливо реально забезпечити виборчі права окремих категорій виборців (військовослужбовців, переселенців за кордоном), та проблему безпеки голосування, тому вірогідність проведення виборів (референдумів) до скасування правового режиму воєнного стану в Україні неможливі.

Література:

1. Конституція України від 28.06.1996 р. /Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141
2. Указ Президента України № 64/2022 від 24 лютого 2022 року, затверджений Законом № 2120-ІХ від 24.02. 2022 року
3. «Про правовий режим воєнного стану» Закон України від 12.05.2015 року. /Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2015, № 28, ст. 250
4. Виборчий кодекс України від 19.12.2019 року, /Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2020 , № 7, №8, №9 ст. 48.
5. Загальна декларація прав людини. Прийнята і Проголошена резолюцією 217 (III) ГА ООН від 10.12. 1948 року
6. Європейська конвенція прав людини від 04.11.1950 року. Ратифікована Законом України №475/97 від 17.07.1997 року
7. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права. Прийнятий 16.12.1966 року, набув чинності 23.03.1976 року
8. «Про державний реєстр виборців» Закон України від 22.02.2007 року /Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2007, № 20 ст. 282

СОРОКА Тетяна,

студентка 3-го курсу факультету судового та міжнародного права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: **ТІМОФЄЄВА Лілія** – доцент кафедри кримінального права, кандидат юридичних наук, доцент

ОСОБЛИВОСТІ АДМІНІСТРАТИВНОГО НАГЛЯДУ ЗГІДНО КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Однією із основних функцій кримінально-правових норм є превентивна. Адже, важливо реагувати не лише на правопорушення, які вчинені, а також здійснювати попереджувальну діяльність, щодо їх здійснення. Норми права спрямовані на запобігання протиправної поведінки громадян, на створення нормальних умов охорону їхніх прав і законних інтересів. Ці норми містяться в різних галузях права. Зокрема, у ст. 395 Кримінального Кодексу України, закріплене положення, що передбачає застосування адміністративного нагляду до осіб, які звільнилися із виправно-трудових установ [1].

Адміністративний нагляд є основним елементом в системі боротьби зі злочинністю. Є самостійним, організаційно-правовим засобом забезпечення законності в державному управлінні і передбачає здійснення систематичного нагляду за точним і неухильним дотриманням законів і актів, заснованих на законі, здійснюваний органами управління стосовно підвідомчих їм питань і спрямований на попередження, виявлення і припинення порушень, а також притягнення порушників до відповідальності. Займає важливе місце у розслідуванні та протидії вчиненню злочинів, забезпечуючи виконання законів та приписів, спрямований на регулювання поведінки громадян, охорони власності, охорони громадської безпеки, видачі дозволів на вчинення певних дій та ліцензійної діяльності [2].

Однією із особливостей застосування адміністративного нагляду Верховний Суд України у своїй постанові «Про практику застосування судами України законодавства у справах про порушення правил адміністративного нагляду» виділив його застосування до повнолітніх осіб, звільнених з місць позбавлення волі, що має на меті здійснити виховний вплив на них. Переважно поширюється на осіб, визнаних судами особливо небезпечними рецидивістами, засуджених до позбавлення волі за тяжкі злочини або засуджених два і більше разів до позбавлення волі за умисні злочини, якщо під час відбування покарання їх поведінка свідчила, що вони вперто не бажають стати на шлях виправлення і залишаються небезпечними для суспільства, засуджених до позбавлення волі за один із злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів [3]. В Ухвалі суду від 31.03.2016 по справі № 537/2023/16-к Крюківський районний суд м. Кременчука зазначається, що наявною підставою для встановлення адміністративного нагляду є те, що за час відбування покарання засуджений характеризується незадовільною поведінкою, перебуває на профілактичному обліку, як злісний порушник встановленого порядку відбування покарання [4].

Повний перелік осіб, до яких може бути застосований адміністративний нагляд передбачений в ст. 3 Закону України «Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі». Наприклад, це може бути особа, засуджена до позбавлення волі за злочин проти статевої свободи та статевої недоторканості малолітньої особи і тд. [5].

Окрім цього, у практиці адміністративний нагляд виступає як джерело інформації для правоохоронних органів під час розслідування кримінальних справ. Інформація, документи та інші об'єкти можуть стати важливими доказами у кримінальному провадженні. Сприяє забезпеченню прозорості та відповідальності у вирішенні кримінальних питань. Встановлюються процедури та правила нагляду, що дозволяють уникнути зловживання та забезпечити справедливості у процесі розслідування справи та прийнятті рішень.

Застосування адміністративного нагляду передбачає встановлення обмежень щодо переміщення засуджених осіб у певних територіальних межах, заборону щодо зайняття певних професій та відвідування місць, зобов'язує їх реєструватися у відповідних органах та пред'являти звіти про свої дії та місцеперебування. Зазначені дії застосовуються для запобігання повторному вчиненню злочинів та здійснюються спеціалізованими органами, які відповідають за виконання покарань та контроль за особами, які перебувають під наглядом. Серед них можна виділити такі органи, як служба виконання покарань, поліція та інші державні органи, що мають повноваження здійснювати адміністративний нагляд.

Незважаючи на контроль з боку уповноважених осіб, у практиці виникають випадки недотримання адміністративного нагляду особами до яких він застосований, що передбачає для них негативні наслідки. Відповідно до ст.11 ЗУ «Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі», у разі злісного порушення правил адміністративного нагляду особи, щодо яких встановлено адміністративний нагляд, притягаються до відповідальності згідно з законодавством. Кримінальний Кодекс України у ст. 395 передбачає відповідальність у вигляді штрафу від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до двох років за самовільне залишення особою місця проживання з метою ухилення від адміністративного нагляду, а також неприбуття без поважних причин у визначений строк до обраного місця проживання особи, щодо якої встановлено адміністративний нагляд у разі звільнення з місць позбавлення волі.

Отже, адміністративний нагляд у розслідуванні та протидії злочинності згідно з кримінальним законодавством відіграє важливу роль у забезпеченні громадської безпеки та запобіганні щодо вчинення правопорушень. Передбачає ефективний контроль до певних категорій осіб, які перебувають під підозрою або засуджені за злочини та мають підвищений ризик рецидиву, мінімізувати їхній вплив на суспільство.

Адміністративний нагляд має індивідуальний підхід застосуванні та передбачає здійснення ефективного контролю за особами, враховуючи їхні потреби та характеристика. Комплексність заходів, які застосовуються, забезпечують широкий перелік можливостей для нагляду та контролю, включаючи обмеження прав та свобод осіб, обов'язкову реєстрацію та звіти, а також постійний контроль за місцеперебуванням. Тому такий підхід зберігає баланс між захистом суспільства від злочинності та забезпеченням захисту прав та свобод особи.

Література:

1. Кримінальний кодекс України від 05 квітня 2001 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
2. Адміністративна діяльність органів внутрішніх справ у питаннях та відповідях. Навчальний посібник. Видання друге. – К.: ПП «Дірект Лайн». Київ. 2014. 236 с.
3. ППВСУ «Про практику застосування судами України законодавства у справах про порушення правил адміністративного нагляду» від 28 березня 1986 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v0003700-86>
4. Ухвала суду від 31.03.2016 по справі № 537/2023/16-к Крюківський районний суд м. Кременчука. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/56851382>
5. Закон України «Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі» від 1 грудня 1994 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/264/94-%D0%B2%D1%80>

ТАРАСЕНКО Леонід,
студент 1-го курсу другого (магістерського) рівня
вищої освіти освітньої програми «Право»
Маріупольського державного університету

ЗАХИСТ ПРАВ ГЕНДЕРНИХ МЕНШИН В УКРАЇНІ: АНАЛІЗ ВИКЛИКІВ ТА СТРАТЕГІЙ РЕАГУВАННЯ

Захист прав гендерних меншин є ключовою складовою гарантії прав людини в Україні. Однак, гендерні меншини продовжують стикатися зі значними викликами, такими як дискримінація, насильство та недостатність правового захисту. Це дослідження спрямоване на аналіз викликів, з якими зіштовхуються гендерні меншини в Україні, та розгляд стратегій реагування на ці виклики.

Становище гендерних меншин в Україні є досить хвилюючим. Можна виділити такі основні проблеми, з якими стикаються гендерні меншини:

– Гендерні меншини в Україні стикаються з різними формами дискримінації, яка може бути явною або прихованою. Наприклад, вони часто зазнають дискримінації на робочому місці, у сфері отримання послуг, в освітніх та медичних закладах. Дискримінація може ґрунтуватися на гендерній ідентичності, сексуальній орієнтації чи гендерній вираженості.

– Гендерні меншини часто стикаються зі зростаючим рівнем насильства, включаючи домашнє, сексуальне та трансфобне насильство. Вони можуть бути жертвами насильства від членів сім'ї, партнерів, роботодавців або навіть державних органів.

– Доступ до освіти для гендерних меншин ускладнений через соціальну та культурну стигматизацію. Вони можуть бути об'єктом булінгу та насильства у школах, а також зазнавати дискримінації у вищих навчальних закладах.

– Гендерні меншини часто зіткнулися з труднощами у доступі до якісної медичної допомоги. Вони можуть боятися звертатися за медичною допомогою через страх дискримінації та невідповідної поведінки медичного персоналу.

– Україна має деякі законодавчі гарантії для гендерних меншин, такі як Закон про засади запобігання та протидії дискримінації [1] в Україні та Конституція [2], які гарантують права на рівність перед законом та захист від будь-якої форми дискримінації. Однак реалізація цих прав може бути недостатньою через відсутність ефективних механізмів захисту та моніторингу.

При цьому, загальною тенденцією є те, що гендерні меншини в Україні стикаються з численними викликами у забезпеченні своїх прав, і необхідні додаткові заходи для покращення їхнього становища та захисту прав.

Всі ці проблеми формують різноманітні види викликів, серед яких наступні: соціальні виклики, економічні виклики, медичні виклики, системні виклики. Для подолання цих викликів державі необхідно провести ряд реформ [3].

Правові реформи:

– Розвиток і удосконалення законодавства щодо захисту прав гендерних меншин, включаючи прийняття законів про захист від дискримінації на підставі гендерної ідентичності та вираженості.

– Забезпечення доступу гендерних меншин до справедливого судочинства та ефективного захисту їх прав через судові процеси.

Освітні кампанії та усвідомлення громадськості:

– Проведення тренінгів та освітніх програм для громадськості, що спрямовані на підвищення усвідомлення щодо прав гендерних меншин та боротьби зі стигматизацією.

– Розробка та розповсюдження медійних матеріалів, спрямованих на просвіту та підвищення усвідомлення щодо проблем гендерних меншин.

Створення механізмів захисту:

- Забезпечення доступу гендерних меншин до громадських порадників та підтримки, які надають консультації та допомогу у справах правозахисного характеру.

- Розробка та реалізація сервісів та програм, спрямованих на задоволення потреб гендерних меншин у сферах освіти, здоров'я, працевлаштування тощо.

Міжнародне співробітництво та підтримка:

- Співпраця з міжнародними організаціями та фондами для підтримки програм захисту прав гендерних меншин та впровадження найкращих практик.

- Забезпечення фінансової підтримки для організацій, які займаються захистом прав гендерних меншин, для здійснення їхніх проектів та ініціатив.

Співпраця з громадським сектором та правозахисними організаціями:

- Співпраця з громадськими та правозахисними організаціями для моніторингу ситуації прав гендерних меншин та впровадження спільних заходів захисту.

Розробка та впровадження таких стратегій потребує ретельного аналізу. Розглянемо ці стратегії з точки зору їх ефективності та можливих рекомендацій.

Правові реформи:

- Ефективність: Правові реформи можуть бути ефективними, якщо вони реалізуються на практиці та мають механізми моніторингу й контролю. Закони про захист від дискримінації повинні бути жорстко реалізовані.

- Рекомендації: Необхідно зміцнити механізми контролю за дотриманням законодавства, залучати громадянське суспільство до моніторингу та надавати гендерним меншинам доступ до судового захисту.

- Освітні кампанії та усвідомлення громадськості:

- Ефективність: Освітні кампанії можуть підвищити усвідомлення громадськості щодо проблем гендерних меншин та зменшити стигматизацію.

- Рекомендації: Продовжувати розвивати та реалізовувати освітні програми на різних рівнях, включаючи школи, університети та громадські ініціативи.

- Створення механізмів захисту:

- Ефективність: Громадське порадництво та підтримка можуть забезпечити гендерним меншинам необхідну допомогу та захист у випадках дискримінації.

- Рекомендації: Розвивати мережу громадських порадників та правозахисних організацій, що спеціалізуються на захисті прав гендерних меншин.

- Міжнародне співробітництво та підтримка:

- Ефективність: Міжнародне співробітництво може забезпечити необхідну експертизу, фінансову підтримку та технічну допомогу.

- Рекомендації: Активізувати співпрацю з міжнародними організаціями та державами для обміну досвідом та залучення фінансових ресурсів для реалізації проектів захисту прав гендерних меншин.

- Співпраця з громадським сектором та правозахисними організаціями:

- Ефективність: Партнерство з громадськими організаціями може забезпечити швидку та ефективну реакцію на порушення прав гендерних меншин.

- Рекомендації: Розширювати співпрацю з правозахисними та громадськими організаціями, залучати їх до процесу моніторингу та реалізації програм захисту прав гендерних меншин.

Таким чином, дослідження виявило, що гендерні меншини в Україні стикаються з численними викликами у забезпеченні своїх прав, включаючи дискримінацію, насильство та обмежений доступ до освіти та охорони здоров'я. Ці виклики не тільки порушують права гендерних меншин, але й створюють серйозні перешкоди для їхнього повноцінного участі у суспільстві.

Для ефективного захисту прав гендерних меншин необхідно поєднувати різноманітні стратегії, однак ефективність цих стратегій може бути забезпечена лише за умови їхнього

систематичного впровадження та постійного моніторингу результатів. Тільки шляхом спільних зусиль різних секторів суспільства можна створити середовище, де кожна особа, незалежно від її гендерної ідентичності, матиме рівні права та можливості.

Література:

1. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні: Закон України від 6 вересня 2012 року № 5207-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17#Text> (дата звернення: 12.05.2024).
2. Конституція України від 28 червня 1996 року. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів України)» від 03 вересня 2019 р. Офіційний вісник України. 2019. № 38. Ст. 160). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 12.05.2024).
3. Свящук, Андрій Леонідович. Правовий захист ЛГБТ-спільноти: навч. посіб./ А. Л. Свящук. Київ: ФОП Голембовська О.О., 2018. 212 с. URL: https://er.dduvs.in.ua/jspui/bitstream/123456789/3750/1/%D0%93%D1%80%D0%B8%D1%86%D0%B0%D0%B9%20%D0%86.%D0%9E._%D0%BC%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D1%96%D1%8F.pdf (дата звернення: 12.05.2024).

ТИТАРЕНКО Олексій,

доктор юридичних наук, доцент,
старший науковий співробітник науково-
дослідної лабораторії з підготовки військ,
Київського інституту Національної гвардії
України

НОВИЙ ВИД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА УХИЛЕННЯ ВІД ПРИЙНЯТТЯ НА ВІЙСЬКОВУ СЛУЖБУ (В КОНТЕКСТІ НОВИХ МОБІЛІЗАЦІЙНИХ ЗМІН)

В умовах повномасштабного ведення бойових дій з надання гідної відсічі збройній агресії російської федерації щодо України залишається актуальним питання постійного поповнення мобілізаційного людського ресурсу для сил оборони, зокрема Збройних Сил України (ЗСУ), Національної гвардії України (НГУ), Державної прикордонної служби України (ДПСУ) та інших воєнізованих формувань, утворених відповідно до чинного законодавства.

Останнім часом у якості одного з джерел поповнення такого ресурсу розглядається саме питання призову осіб, які відбувають покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі за кримінальні правопорушення [1]. Так, у даному напрямі 8 травня 2024 року було прийнято Закон України «Про внесення змін до Кримінального, Кримінального процесуального кодексів України та інших законодавчих актів України щодо запровадження інституту умовно-дострокового звільнення осіб від відбування покарання для безпосередньої їх участі в обороні країни, захисті її незалежності та територіальної цілісності» (далі – Закон № 3687-ІХ) [2], яким, зокрема, було доповнено Кримінальний кодекс України (далі – КК) низкою норм: ст. 81-1 «Умовно-дострокове звільнення від відбування покарання для проходження військової служби» КК та ст. 336-2 «Ухилення від прийняття на військову службу за контрактом» КК [3]. Останньою нормою (ст. 336-2 КК) законодавці фактично розширили перелік (види) кримінальної відповідальності за ухилення від прийняття на військову службу. Одразу зазначимо, що термін «прийняття» використовується нами як узагальнюючий для тих випадків, коли особи ще не мають статусу військовослужбовця і не проходять військову службу у ЗСУ, НГУ та інших збройних формуваннях але можуть бути прийняті на військову службу добровільно (на контракт) або у разі виникнення відповідних обставин – призов під час мобілізації.

Сьогодні в чинному КК з цього питання можна виділити три норми, якими запроваджена відповідальність за різні види ухилення від прийняття на військову службу: ст.ст. 335 «Ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу», 336 «Ухилення від призову на військову службу під час мобілізації, на особливий період, на військову службу за призовом осіб із числа резервістів в особливий період» та 336-2 КК. Одразу слід зробити зауваження, що на підставі тих змін, які були внесені Законом № 3687-ІХ до Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» строкова військова служба замінена на базову військову службу [4], але відповідні зміни до змісту та назви самої ст. 335 КК не внесені.

Відмітимо, що за ступенем тяжкості (ст. 12 КК) норми, якими запроваджена відповідальність за різні види ухилення від прийняття на військову службу варіюються від проступків (ст. 335 КК), до злочинів невеликої тяжкості (ст. 336 КК) та тяжкого злочину (ст. 336-2 КК). Зокрема в останній нормі санкцією передбачено покарання у виді позбавлення волі від п'яти до десяти років. На наше переконання, враховуючи спеціального суб'єкту злочину за ст. 336-2 КК, санкція однозначно повинна буде вище ніж за інші види ухилень від прийняття на військову службу. В той же час ст. 336-2 КК за ступенем тяжкості майже співпадає з такими військовими злочинами, відповідальність за які передбачені ч. 4 ст. 407 (самовільне залишення військової частини або місця служби військовослужбовцем, а також нез'явлення його вчасно на службу без поважних причин, вчинені в бойовій обстановці, а так само ті самі дії тривалістю

понад три доби, вчинені в умовах воєнного стану), ч. 4 ст. 408 (дезертирство, вчинене в умовах воєнного стану або в бойовій обстановці) та ч. 4 ст. 409 (ухилення від військової служби шляхом самокалічення або іншим способом, вчинене в умовах воєнного стану або в бойовій обстановці) КК. Наведена ситуація, на наш погляд, не повною мірою відповідає питанням диференціації та співрозмірності вчиненого суспільно-небезпечного діяння тій шкоді, яка завдається охоронюваним інтересам, зокрема в сфері оборони. Так, наприклад, шкода від того що особа, яка була звільнена від відбування покарання на підставах та умовах, визначених у ст. 81-1 КК, несвоєчасно або умисно (шляхом обману) ухилилась від прийняття на військову службу за контрактом для участі у відбитті збройної агресії російської федерації (останнє зазначено в пояснювальній записці до законопроекту № 11079-1 від 28.03.2024) є меншою ніж та, яка заподіяна військовослужбовцем, який різним чином ухиляється від військової служби під час дії правового режиму воєнного стану. Останнє виступає обставиною (наявна певна обстановка), яка значно обтяжує покарання за такі дії.

З огляду на викладене, вважаємо доцільним в подальших дослідженнях розглянути питання щодо внесення відповідних змін та доповнень до ст. 336-2 КК, зокрема, в частині диференціації кримінальної відповідальності та покарання за ті самі дії, які вчинені у мирний час та окремо в умовах воєнного стану.

Література:

1. Міністр юстиції Денис Малюська «У рамках мобілізації засуджених можна було би залучити до війська приблизно 10-20 тисяч людей. 10 травня 2024 року. URL: <https://suspilne.media/742705-maluska-rozpoviv-skilki-zasudzenih-mozna-bulo-bi-mobilizuvati-do-vijska/> (дата звернення: 10.05.2024).

2. Про внесення змін до Кримінального, Кримінального процесуального кодексів України та інших законодавчих актів України щодо запровадження інституту умовно-дострокового звільнення осіб від відбування покарання для безпосередньої їх участі в обороні країни, захисті її незалежності та територіальної цілісності: Закон України від 08.05.2024 № 3687-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3687-20#n6> (дата звернення: 10.05.2024).

3. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року № 2341-III (в редакції від 19.05.2024). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 19.05.2024).

4. Про військовий обов'язок і військову службу: Закон України від 25 березня 1992 року № 2232-XII (в редакції від 19.05.2024). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text> (дата звернення: 21.05.2024).

ЧЕХЛАЙ Таїсія,
здобувач першого (бакалаврського) рівня,
спеціальності 081 Право
Маріупольського державного університету

ДИСКРИМІНАЦІЯ НА РИНКУ ПРАЦІ

Дискримінація є однією з найбільш руйнівних і глибоко вкорінених соціальних проблем, що зачіпає різні групи населення в усьому світі. Вона виникає з упереджень, стереотипів та нерівних можливостей, які ставлять під загрозу основоположні права та гідність окремих осіб чи цілих груп населення. Однією з груп, що особливо потерпає від дискримінації на ринку праці, є ветерани - особи, які віддано служили у військових силах, захищаючи свою країну та незважаючи на їхній безцінний внесок і набуті навички, ветерани зазнають маргіналізації з боку роботодавців при працевлаштуванні.

Мета цього дослідження полягає у тому, щоб ретельно вивчити різноманітні форми та причини дискримінації ветеранів при працевлаштуванні.

Дискримінація ветеранів на ринку праці є складною проблемою, що впливає з різноманітних чинників, від фізичних та психологічних наслідків військової служби до негативних стереотипів та упереджень роботодавців. Вона має серйозні наслідки не лише для окремих ветеранів, але й для суспільства в цілому.

У 2021 році кар'єрний портал Harry Monday та ГО «Професіонали майбутнього» провели опитування серед ветеранів АТО/ООС, щоб з'ясувати, з якими проблемами та упередженнями роботодавців вони стикаються при працевлаштуванні. Опитування проводилось у період з 3 до 13 грудня 2021 року та охоплювало 77 ветеранів АТО/ООС, а з двома екскомбатантами було проведено глибинні інтерв'ю. За результатами дослідження, більшість опитаних ветеранів до служби в зоні АТО/ООС була офіційно працевлаштована, а третина працювала неофіційно або займалася підприємницькою діяльністю. Після повернення із зони бойових дій більшість ветеранів (55%) спробувала поновитися на попередньому місці роботи, інші (45%) вирішили цього не робити. Зрештою, 62% опитаних не повернулися на стару роботу.

Серед основних причин: обрали інший варіант розвитку кар'єри; під час служби отримали травми, які не дозволяють працювати в попередньому форматі; були влаштовані неофіційно, і роботодавці відмовилися поновлювати їх на посадах. Також опитування виявило низку особистісних перешкод, що заважали ветеранам АТО/ООС ефективно шукати нову роботу, зокрема такі переживання як: відчуття, що військовий досвід є нерелевантним для цивільної кар'єри й не цінується роботодавцями; сумніви у власній кваліфікованості й думки, що вони втратили професійні навички за час служби; припущення, що на новому місці роботи не зможуть знайти спільну мову з колегами, які не були на фронті й не знають, що таке війна. Зовнішньою перешкодою, що походила безпосередньо від роботодавців (зі слів учасників бойових дій), була думка про те, що екскомбатанти мають психологічні проблеми, зокрема посттравматичний стресовий розлад (ПТСР), а тому не можуть ефективно працювати й взаємодіяти з колегами. Таке упереджене ставлення спостерігала третина опитаних в рамках дослідження ветеранів. 62% ветеранів АТО/ООС не повертаються на попереднє місце роботи [1, с. 7-8].

Тож, одним з найбільших викликів є фізичні та психологічні наслідки військової служби. Багато ветеранів повертаються з бойових дій з травмами, інвалідністю або посттравматичним стресовим розладом (ПТСР), що впливає на їхню здатність виконувати певні види робіт або адаптуватися до цивільного життя. Роботодавці часто мають упереджене ставлення до таких станів, вважаючи їх потенційними ризиками або перешкодами для ефективної роботи.

Крім того, військовий досвід ветеранів часто сприймається як неактуальний або незастосовний у цивільному секторі. Навички та знання, набуті під час служби, можуть не

відповідати вимогам роботодавців, що створює додаткові бар'єри для працевлаштування. Ця невідповідність між військовими та цивільними навичками часто посилюється відсутністю у ветеранів досвіду роботи в цивільній сфері.

Крім того, було проведено дослідження, яке було розроблено в рамках проекту «Зміцнення стійкості громад шляхом соціально-економічної підтримки ветеранів», що фінансується Європейським Союзом (ЄС). Якісний та кількісний компоненти дослідження було проведено в червні – жовтні 2021 року в 24 областях України та місті Києві шляхом опитування 4 286 ветеранів, включених до вибірки опитування. Важливо зазначити, що цей звіт представляє висновки стосовно ветеранів, які служили на сході України у 2014–2021 роках, тобто до початку військового наступу російської федерації 24 лютого 2022 року, що призвів до повномасштабної війни в Україні [2, с.4].

Респондентів запитали, чи стикалися вони з випадками упередженого чи несправедливого ставлення до ветеранів (дискримінації) протягом останніх шести місяців у різних сферах. Майже половина (43%) підтвердили щонайменше один такий випадок. Частка ветеранів, які підтвердили, що стикались хоча б з одним випадком упередженого чи несправедливого ставлення до ветеранів (дискримінації) за останні шість місяців. Серед респондентів, які неодноразово служили в зоні бойових дій, частка тих, хто повідомив про відчуття дискримінації ветеранів, становила 49%. Ветерани, які не мали постійної зайнятості протягом останніх шести місяців, також часто повідомляли про несправедливе ставлення до ветеранів у порівнянні з рештою респондентів (49% та 42% відповідно). Більше половини ветеранів, які мали посвідчення особи з інвалідністю або травми, отримані під час служби на сході, підтвердили, що вони мали подібний досвід дискримінації (53% та 54% відповідно). Крім того, відчуття дискримінації також було пов'язане зі стосунками з членами громади. Серед респондентів, які повідомили, що їхні стосунки із сусідами та членами громади погіршилися, 70% також повідомили про випадки дискримінації [2, с.26].

Невирішеність питань у сфері реінтеграції ветеранів у мирне життя, зокрема їх працевлаштування, посилюватиме негативні тенденції, з якими українська економіка вже зіткнулась у жорстких реаліях російської збройної агресії. Розвиток політики щодо ветеранів має чітко враховувати їхні потреби, що не тільки дозволить без перешкод подолати реінтеграцію та реабілітацію, але й суттєво посилить стійкість українського суспільства, його економічну, соціальну та політичну складові частини. Задоволення потреб УБД оптимізує витрати держави і громад, сприятиме соціальній згуртованості та послабленню соціальної напруженості в суспільстві [3, с. 3].

Незважаючи на поширеність проблеми дискримінації ветеранів на ринку праці, українське законодавство намагається мінімізувати цю несправедливість та захистити права ветеранів. Згідно із Законом України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», ветеранам надаються певні пільги та переваги при працевлаштуванні. Зокрема, стаття 12, пункт 13 надає учасникам бойових дій та особам, прирівняним до них, переважне право на залишення на роботі при скороченні штату та на працевлаштування у разі ліквідації підприємства, установи чи організації. Стаття 13, пункт 13 і 14 гарантує особам з інвалідністю внаслідок війни позачергове працевлаштування за спеціальністю відповідно до їхньої підготовки та висновків медико-соціальної експертизи. Крім того, вони також мають переважне право на залишення на роботі при скороченні штату та на працевлаштування у разі ліквідації підприємств, установ чи організацій [4].

Ці законодавчі положення спрямовані на забезпечення рівних можливостей для ветеранів на ринку праці, захист їхніх прав та запобігання дискримінації. Проте, як свідчать дослідження, на практиці ветерани досі стикаються з упередженнями та перешкодами при працевлаштуванні. Тому необхідні подальші зусилля для ефективного впровадження законодавства, підвищення обізнаності роботодавців та створення інклюзивного середовища, яке цінує внесок ветеранів.

Отже, дискримінація ветеранів на ринку праці залишається серйозною проблемою в Україні, незважаючи на законодавчі зусилля захистити їхні права. Численні дослідження

виявляють, що ветерани стикаються з бар'єрами при працевлаштуванні через фізичні та психологічні наслідки військової служби, невідповідність їхніх навичок вимогам роботодавців, а також негативні стереотипи та упередження. Хоча законодавство, зокрема Закон «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», передбачає пільги та переваги для працевлаштування ветеранів, на практиці ефективність цих заходів залишається недостатньою. Необхідні додаткові кроки для посилення впровадження законів, підвищення обізнаності роботодавців та створення більш інклюзивного середовища, яке цінує внесок і досвід ветеранів. Однак, незважаючи на ці зусилля, дискримінація продовжує бути поширеною проблемою, що вимагає подальшого вивчення та дій.

Література:

1. Перешкоди для працевлаштування ветеранів в Україні: результати національного опитування 2021 року / Проєкт «Зміцнення стійкості громад шляхом соціально-економічної підтримки ветеранів», що фінансується Європейським Союзом. 2023. URL: https://veteranfund.com.ua/wp-content/uploads/2023/07/Zvit_pereshkodi_precevlashtuvanii.pdf (дата звернення: 30.04.2024).
2. Реінтеграція ветеранів в Україні: виклики та можливості / Міжнародна організація з міграції. Київ, 2021. 79 с. URL: https://ukraine.iom.int/sites/g/files/tmzbd11861/files/documents/VETERANS%E2%80%99%20REI%20NTEGRATION%20IN%20UKRAINE_UKR-NEW.pdf (дата звернення: 30.04.2024).
3. Проблеми працевлаштування ветеранів та шляхи їх вирішення / Національний інститут стратегічних досліджень. Київ, 2023. 10 с. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2023-12/ke_pratsevlashtuvannya-veteraniv_18122023_0.pdf (дата звернення: 30.04.2024).
4. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту: Закон України 22 жовтня 1993 року № 3551-ХІІ 2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text> (дата звернення: 30.04.2024).

ЧЕРНИХ Євген,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри права Маріупольського
державного університету

ШАМАРА Роман,

аспірант кафедри права
Маріупольського державного університету

ВСТАНОВЛЕННЯ ОСОБИ В ПРОЦЕДУРІ ПОДАННЯ ЗАЯВИ ПРО ВИЗНАННЯ ОСОБОЮ БЕЗ ГРОМАДЯНСТВА

Актуальність теми дослідження полягає в тому, що у сучасному світі, де глобалізація та міграційні потоки набувають все більшого значення, питання ідентифікації особи набуває особливої актуальності. В Україні, як і в багатьох інших країнах, існує категорія людей, які не мають громадянства жодної держави. Це ставить їх у край вразливе становище, оскільки вони позбавлені базових прав та можливостей, які є доступними для громадян. Тому, визнання особою без громадянства, є ключовим моментом, який дозволяє цим особам отримати відповідний правовий статус та доступ до соціальних послуг. Однак, без належної ідентифікації особи заявника неможливо подати заяву про визнання особою без громадянства до органів Державної міграційної служби України (ДМС). У зв'язку з цим слід зазначити, що проблематика встановлення особи в процедурі подання заяви про визнання особою без громадянства залишається недостатньо розробленою в доктринальній площині та потребує подальшого нормативного врегулювання.

Отже, метою цих тез є розробка пропозицій щодо вдосконалення правового регулювання ідентифікації особи в процедурі подання заяви про визнання особи без громадянства.

Відносини, які виникають у зв'язку з отриманням статусу особи без громадянства, регулюються Законом України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства в Україні» [1], а також Постановою КМУ № 317 «Деякі питання визнання особою без громадянства» [2]. Вищезазначені нормативно-правові акти передбачають, що разом з поданням заяви особа подає документ, який підтверджує її особу, або документ, що дає право на в'їзд або виїзд з держави, виданий іншою країною (якщо такий існує), документ, що свідчить про відсутність громадянства іншої країни (якщо такий є), або інший документ, який підтверджує інформацію, наведену у заяві, однак якщо у особи, яка подає заяву про визнання статусу особи без громадянства, відсутні вказані документи або документи з фотокарткою (у разі, якщо особа досягла 18-річного віку), то за її письмовою згодою може бути проведено опитування родичів, сусідів або інших осіб (не менше трьох), які можуть підтвердити факти, зазначені у заяві, або впізнати особу за фотокарткою [1; 2].

Таким чином, при поданні заяви про визнання особою без громадянства законодавством встановлено два шляхи ідентифікації заявника: 1) за загальним правилом, це подання документів з фотокарткою, що підтверджують особу заявника; 2) в разі відсутності необхідних документів – залучення не менш трьох свідків (родичі, сусіди тощо) для підтвердження особи заявника.

Перший шлях передбачає, що разом із заявою про визнання особою без громадянства особа має подати документи, що посвідчують її особу та статус. До переліку таких документів входять посвідка на постійне проживання, документи, що надають право на в'їзд або виїзд з держави, документи, що підтверджують факт неперебування у громадянстві іншої держави та інші. А також документи, які підтверджують різні аспекти життя та біографії особи, такі як народження, шлюб, навчання, робота, місце проживання та інші [2]. Підставою для подання таких документів є необхідність підтвердження особи та фактів, викладених у заяві, що відповідає загальним принципам правової дійсності та вимогам до доказів в адміністративних процедурах.

Другий шлях передбачає можливість проведення опитування родичів, сусідів або інших осіб у разі відсутності необхідних документів у особи, яка подає заяву про визнання без громадянства. Це опитування проводиться за письмовою згодою особи, яка подає заяву, і має на меті підтвердження фактів, викладених у заяві, та ідентифікації особи за фотокарткою. При цьому перелік осіб, які можуть бути опитані, надається заявником або встановлюється працівником територіального органу ДМС з урахуванням різних аспектів життя та соціальних зв'язків заявника. Заявник повинен забезпечити можливість проведення опитування залучених для його ідентифікації осіб [2].

Логічне тлумачення змісту законодавства дає підстави стверджувати, що зазначені способи ідентифікації особи знаходяться в імплікативному зв'язку, що виражається сполучниками «якщо – то», відповідно до якого умовою і підставою для застосування другого шляху ідентифікації особи через опитування свідків є тільки неможливість застосування документального шляху. Отже, імплікативна конструкція зазначеної норми обмежує дискреційні повноваження управлінських органів щодо застосування другого шляху ідентифікації особи вказаною умовою. Всупереч цьому, як показує практика, органи ДМС України розглядають заяву про визнання особи без громадянства в усіх випадках тільки при залученні свідків навіть за наявності документів, необхідних для ідентифікації заявника. На жаль, органи ДМС на запити не надають пояснень своєї позиції по суті, обмежуючись формальним цитуванням законодавства.

На нашу думку, такий підхід порушує право на звернення про визнання особою без громадянства та не відповідає поставленій меті документування особи; порушує право заявника на рівність перед законом, оскільки вимога про залучення свідків створює нерівні умови для осіб, які не мають такої можливості, якщо свідки знаходяться за кордоном або на тимчасово окупованій території України, перебувають в лікарні тощо, що у підсумку унеможлиблює подання заяви про визнання особою без громадянства. Зазначимо, що можливість встановлення особи за допомогою відеоконференцзв'язку у процедурі подання заяви про визнання особою без громадянства чинним законодавством не передбачена.

Враховуючи сказане, процедура подання заяви про визнання особою без громадянства, на нашу думку, потребує законодавчих змін. По-перше, законодавчого закріплення переліку необхідних документів, які будуть достатніми для ідентифікації особи при поданні заяви про визнання особою без громадянства без додаткового залучення свідків. По-друге, закріплення можливості проводити процедуру встановлення особи при поданні заяви про визнання особою без громадянства з залученням свідків за допомогою відеоконференцзв'язку.

Література:

1. Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства. Закон України від 22.09.2011 № 3773-VI (*Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2012, № 19-20, ст.179). Дата оновлення: 28.06.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3773-17#Text>
2. Деякі питання визнання особою без громадянства : Постанова Кабінету Міністрів України від 24.03.2021 р. № 317. Дата оновлення: 28.07.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/317-2021-%D0%BF#Text>

BONDARENKO Olga,
Doctor of Legal Science, Associate Professor,
Head of Criminal Law and Procedure Department
Sumy State University

COMPARATIVE ANALYSIS OF INTERNATIONAL EFFORTS AGAINST DOMESTIC VIOLENCE

The ongoing process of refining Ukraine's Criminal Code involves continuous updates and enhancements, making the study of foreign legislation relevant for identifying valuable experiences and harmonizing legal concepts. To streamline international cooperation among criminal justice entities, we propose focusing on four main legal systems: Romano-Germanic (continental), Anglo-American.

The Romano-Germanic legal system is characterised by stable democratic legal principles, regulatory orderliness, structured sources, compliance with requirements and norms of legal technique [1, p. 50]. One of the most prominent representatives of this legal system is the Federal Republic of Germany (from now on referred to as FRG) and the French Republic (from now on referred to as France), etc.

Paragraph 61 of Chapter 6 of Section 3 of the Federal Criminal Code contains an exhaustive list of corrective and safety measures, namely:

- 1) hospitalisation in a psychiatric hospital;
- 2) hospitalisation at a drug addiction clinic;
- 3) preventive detention;
- 4) establishment of supervision over the behaviour of the convict;
- 5) deprivation of driver's rights;

6) prohibition against engaging in professional activities (CC of the FRG) [2]. A thorough analysis of the norm mentioned above makes it possible to conclude that the closest measurement in the criminal law of the FRG to the restrictive measures provided for by the Criminal Code of Ukraine is the supervision of the behaviour of a convicted person.

According to the provisions of paragraph 68 of the Criminal Code of the Federal Republic of Germany, if a person has committed a crime punishable by imprisonment for at least six months, in such a case, the court has the right to apply a corrective and security measure in addition to the main punishment, namely: to authorize the appropriate for the body to supervise the behaviour of the guilty person, if there is an actual or potential danger that such a person may commit other crimes [2]. That is, such a measure aims to protect the victim, society, and the state from acts of illegal behaviour by the offender in the future.

Thus, according to the provisions of the first part of paragraph 68b of the Criminal Code of the FRG, for the period of supervision of the behaviour of the guilty person or a shorter period, the court may oblige such a person to comply with one or more instructions, for example: 1) not to leave the place of residence or stay or a specified area without the permission of the supervisory body; 2) not to visit pre-determined places that may in one way or another create conditions or encourage the commission of other crimes; 3) avoid any contact with the victim or another person or persons from an established group determined by the court, who may create conditions or encourage the commission of other crimes, do not communicate with them, do not hire them, do not train them or do not provide them shelter; 8) immediately notify the supervisory authority of each change of place of residence or place of work [2]. Therefore, a comparative analysis of the measures mentioned above with types of restrictive measures in the criminal law of Ukraine allows us to state that, in their essence, the instructions provided by the Criminal Code of the Federal Republic of Germany are like four of the five types of restrictive measures. At the same time, a referral to undergo a program for offenders or a probation program (paragraph 5 of part one of Article 91-1 of the Criminal Code of Ukraine) [3] as a type of restrictive measure is not provided for in German criminal law; at the same time, taking into account the fact that the Criminal Code of Germany does not contain an exhaustive

list of instructions, we can conclude that the court, in the presence of relevant prerequisites, may direct the guilty person to undergo behavioural supervision, in particular, a specialized program.

Speaking about French criminal law, in the context of the existence of restrictive measures, it is worth noting that a separate Chapter III of the Criminal Code of France is reserved for criminal legal measures that can be applied to a person who has committed a criminal offence [4]. Relevant to the restrictive measures established by the Criminal Code of Ukraine are the duties stipulated by French criminal law, which the convicted person must observe in case of a court ruling on a suspended sentence and the application of a probationary period. During the probationary period, the convicted person must comply with the means of control provided in Article 132-44 of the French Criminal Code and fulfil the duties assigned explicitly to him provided in Article 132-45 of the French Criminal Code [4].

The main feature of the Anglo-American legal system is the recognition of judicial precedent as a source of law. Today, this legal system is widespread among many countries in the world and is conditionally divided into two subsystems - "British" and "American". Therefore, the most prominent representatives of this legal system are the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland (from now on – the United Kingdom) and the United States of America (from now on – the USA).

In the criminal legislation of the United Kingdom, no single codified act would be devoted to regulating criminal liability. Instead, this function is entrusted to many laws and the most significant of them, in our opinion, is the Criminal Justice Act 2003 [5] which regulates a wide range of criminal law provisions. Part 12 of this Law contains a list of norms establishing separate orders that a court can issue to a person convicted of a criminal offence. Such orders may include one or more requirements, for example:

- 1) regarding unpaid work;
 - 2) undergoing rehabilitation;
 - 3) completion of a specific program;
 - 4) on exclusion (according to part one of Article 205 of the Law of 2003, the "exclusion requirement" prohibits the offender from entering the place specified in the order during the specified period);
 - 5) on residence (in the first part of Article 206 of the Law of 2003, "requirement for residence" means the requirement that during the period specified in the order, the offender must reside in the place specified in the order);
 - 6) prohibition of travel abroad;
 - 7) regarding the treatment of mental disorders;
 - 8) regarding rehabilitation from drug and alcohol addiction;
 - 9) be subject to electronic monitoring and others [5].
- In addition, the Law of 2003 contains other legal provisions that determine the conditions and terms of imposing such restrictions. Each requirement is additionally regulated in a separate article, which explains the concepts related to a specific requirement.

The USA's fundamental norms of criminal responsibility are contained in the US Code, which codifies general and permanent laws by subject criterion. Section 227 Part II of Chapter 18 of the United States Code "Crimes and Criminal Procedure" defines the following types of state punishment: probation, fine, imprisonment [6]. Today, probation in the United States is considered the "best alternative" to imprisonment, contributing to the least severe rehabilitation of the convict. Yes, probation may contain similar obligations for the convicted person; for example, clauses 6, and 13 of article 3563 of the US Code provide that the court can apply probation with the simultaneous requirement that the convicted person complies with certain conditions:

- 1) refrain from visiting specific types of places or from communicating with the specified persons;
- 2) live in a specified place or district or refrain from living in a specified place or district.

The comparative analysis of international efforts against domestic violence reveals several key insights. Firstly, it highlights the diversity of approaches and strategies adopted by different countries and legal systems in addressing this complex issue. Secondly, it underscores the importance

of learning from the experiences and best practices of other nations to enhance domestic violence prevention and response measures. Thirdly, it emphasises the need for greater collaboration and information sharing among countries to effectively combat domestic violence on a global scale. Overall, this comparative analysis serves as a valuable tool for policymakers, researchers, and advocates working towards creating safer and more supportive environments for victims of domestic violence worldwide.

References:

1. Пильгун Н. В. Поняття правової системи України та її функціонування у суспільстві. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2019. № 3. С. 47–54.
2. German Criminal Code: Federal Law Gazette I. URL: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stgb/englisch_stgb.pdf (accessed 08.04.2024).
3. Кримінальний кодекс України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III ; ред. станом на 01 січ. 2024 р. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2001. № 25–26. Ст. 131.
4. Code pénal of France. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000006070719/2020-12-17 (accessed 08.04.2024).
5. Criminal Justice Act. URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2003/44/contents> (accessed 08.04.2024).
6. United States Code. URL: <https://uscode.house.gov/> (accessed 08.04.2024).

ROMANOV Mykhailo,
PhD, Senior Research Associate,
Academician Stashis Scientific Research
Institute for the Study of Crime Problems
National Academy of Law Sciences of Ukraine

LIFE IMPRISONMENT: IS THERE A POSSIBILITY TO PROTECT HUMAN RIGHTS?

This short report raises the question of the execution of one of the most painful types of punishments - life imprisonment. This is a very controversial and debatable topic, which is related to the observance of human rights and their protection. In Europe, there is no unity of opinion on this subject, but the answer to the question remains indisputable: should human rights be observed during the execution of this punishment and should we strive to change the person who felt the influence of this maximum form of state coercion.

The system of execution of punishments in Ukraine is distinguished by a high degree of risk and the presence of human rights violations.

The problems that exist in the field of conditions of detention, torture of convicts, restrictions on access to medical care are, unfortunately, commonplace classics of the Ukrainian penitentiary system.

A separate, quite specific category is punishment in the form of life imprisonment. In addition to the general list of complications and violations, the execution of this punishment has a number of negative features and features.

In particular, Ukrainian legal reality actually makes life imprisonment a punishment that is imposed "behind the bars" not only of the penitentiary system, but also of the criminal justice system and society as a whole. The problem lies in the impossibility of revising sentences involving life imprisonment and the possibility of release for those sentenced to these types of punishment.

Regarding the chance of release: on March 12, 2019, the European Court of Human Rights issued a decision in the case "Petukhov v. Ukraine (No. 2)" (application No. 41216/13). This decision became special for Ukraine, as it determined that in the national legal system and law enforcement practice there is a systemic problem of the immutability of punishment in the form of life imprisonment. Such a state of affairs may indicate a violation of Art. 3 of the Convention on the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms.

In particular, the Court noted that it cannot but come to the conclusion that the regime available in Ukraine for those sentenced to life imprisonment is incompatible with the goal of rehabilitation" (§§ 181, 182, 184 of the Decision).

Later, this issue became the subject of study by the Constitutional Court of Ukraine. The result of the review was the determination that life imprisonment of a person without the possibility of further release means equating the term of life imprisonment with deprivation of liberty until the end of a person's natural life, and therefore negates not only the purpose of punishment (rehabilitation - author), but also the very essence of human dignity, calls into question its absolute nature and constitutes a violation of the state's positive duty to protect human dignity, and therefore does not correspond to the Constitution of Ukraine. The Constitutional Court of Ukraine indicated that it is the duty of the Verkhovna Rada of Ukraine to legislatively ensure a realistic prospect of releasing persons sentenced to life imprisonment from further serving such a sentence by normalizing the procedure for replacing life imprisonment with a milder punishment or parole. At the same time, it should be taken into account that the replacement of the unserved part of the sentence in the form of life imprisonment with a milder punishment should not be a prerequisite for parole.

The Verkhovna Rada of Ukraine made changes to the Criminal Code of Ukraine, but they did not eliminate all contradictions and problematic aspects of the existing system of execution of punishment in the form of life imprisonment.

Therefore, today the problem of implementation of the ECtHR Decision "Petukhov v. Ukraine" (No. 2) has not been resolved. In addition, the issue of exclusion from the legislation of provisions that contradict the Constitution of Ukraine has not been resolved.

Regarding the possibility of appealing sentences involving life imprisonment. The criminal procedural legislation of Ukraine does not provide for the possibility of reviewing decisions after the verdict has entered into force. This is a general rule that is uniform for the vast majority of legal systems in the world. It allows to ensure the authority, reliability and stability of decisions of national courts. But the practice of sentencing to life imprisonment in Ukraine shows that there are cases when there are reasonable grounds to consider the sentence to be erroneous, incorrect or even unjust. The national legislation does not respond to such challenges, making human life the price of the issue.

Therefore, in Ukraine, there has been a public human rights initiative for a long time to implement a special procedure that would, under certain conditions, provide the opportunity to review sentences up to life imprisonment (as a special category of proceedings) in which there are reasonable fears of an error, abuse or even an offense. In addition, the problem is complicated by the fact that a large number of people are serving sentences based on sentences that were handed down according to Soviet, quite punitive, standards. Such people, after changes in the legislation, did not get a chance to review their sentences and apply to them more democratic standards of proving guilt and assigning punishment.

We present below some results of research conducted by public human rights defenders (in particular, the Public Organization "Kharkiv Human Rights Group"): 599 convicts agreed to take part in the survey, which is more than a third of the total number of life convicts (1544); At the same time, 371 gave their surnames; The youngest of the respondents is 22 years old, the oldest is 69; The shortest duration of the sentence is 7 years and , the longest is 28; 191 respondents were sentenced to death; Among those interviewed, 491 were convicted under the 1961 version of the Criminal Code and 108 - in the 2012 version; 297 people pleaded guilty in court; 275 pleaded not guilty; 167 respondents consider themselves innocent; 378 states that the punishment is too severe; 30 respondents (5%) noted that the punishment is adequate; 130 respondents claim that they did not commit a crime; 367 believe that the qualification of the incriminated crime was incorrect; 74 respondents answered that the qualification of the crime was correct; 439 interviewees claim that they were tortured during the investigation; and 134 interviewees noted that torture was not applied to them; 108 respondents answered that during the investigation in the case they did not have a lawyer at all; and only 32 convicts are satisfied with the work of their lawyers [1].

As we can see, there is a situation that indicates a violation of one of the fundamental human rights, namely the right to a fair trial.

Today, they are trying to correct this situation by expanding the powers of the Ombudsman of Ukraine. Public activists and human rights defenders, together with the Office of the Ombudsman, are trying to prepare and submit to the Verkhovna Rada of Ukraine a draft law that would enable the human rights commissioner to submit complaints to courts regarding human rights violations.

This normative act is able to correct the situation, at least in some part.

The implementation of such a mechanism will make it possible to level the situation when one of the punishments completely falls out of the general context of the goal pursued by the criminal punishment, namely, the effort to return to society a person who is able to comply with generally accepted norms of coexistence.

References:

1. "Death by instalments in the name of Ukraine": the results of a study of the situation with life prisoners. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/dovichno-zasudzheni-doslidzhennya/31705160.html>

TIMOFIEIEVA Liliia,
PhD, assistant professor of Criminal Law Department
of the National University «Odesa Law Academy»

PREVENTING GENDER-BASED VIOLENCE

To prevent sexual harassment, it is important to create inclusive and supportive workplaces where it is clearly understood that sexual harassment is unacceptable. It is also important to eliminate the culture of impunity that often accompanies it, as well as the gender, cultural and social norms that support violence and harassment. A culture of mutual respect and dignity needs to be created in the workplace, and employers need to be held accountable for taking measures that are within their level of control to prevent violence and harassment. Some workplaces tolerate or even facilitate the sexual objectification of women and the mistreatment of lesbian, gay, bisexual, transgender, intersex or gender non-conforming employees, and this can become ingrained in the workplace culture if not properly addressed.

The 2019 movie “Scandal” shows how a woman decided to report sexual harassment by her boss. Eventually, other women also came forward. This shows how important it is to unite in such matters.

According to explanatory note to the draft Law of Ukraine “On Amendments to the Code of Ukraine on Administrative Offenses in Connection with the Ratification of the Council of Europe Convention on the Prevention of Violence Against Women and Domestic Violence and Combating These Phenomena (Istanbul Convention)” of 2 January 2023 No 8329, “Important prevention policies or measures may include providing information and training on sexual harassment to employees and other stakeholders, and developing and clearly enforcing a workplace policy or code of conduct that clearly defines and prohibits sexual harassment.

It is necessary to form a culture of inadmissibility of such violations and determine appropriate disciplinary measures. It is also important to ensure that there are safe, fair and effective procedures for reporting and making complaints about sexual harassment. These procedures should be explained and include safeguards for victims. In particular, provide for confidentiality.

On November 22, 2023, the draft Law of Ukraine “On Amendments to the Code of Ukraine on Administrative Offenses in Connection with the Ratification of the Council of Europe Convention on the Prevention of Violence Against Women and Domestic Violence and Combating These Phenomena” was adopted as a basis with an extension of the deadline for preparation (Istanbul convention)” dated January 2, 2023. The draft law proposes to add Articles 173-5, 173-6, 173-7 to Chapter 14 of the Code of Ukraine on Administrative Offenses.

According to Article 173-6 of the Code of Ukraine on Administrative Offenses, it is proposed to provide for administrative responsibility for gender-based violence. Such violence is understood as the intentional commission of any actions (actions or inactions) of a physical, psychological or economic nature, directed against persons because of their belonging to a certain gender or stereotypical ideas about the social roles of women or men in society, causing physical, psychological or economic harm or suffering. According to Article 173-7 of the Code of Ukraine on Administrative Offenses, it is proposed to provide for administrative liability for sexual harassment, i.e., committing verbal, non-verbal or physical acts of a sexual nature without the consent of a person, which did not cause bodily harm, the purpose or consequence of which is to humiliate the dignity of a person, in particular by creating an intimidated, hostile, humiliating or offensive environment, and not related to penetration into the body of another person.

Legal Roadmap for Combating Sexual Violence, presented by Jurfem on July 4, 2023 [2] proposed to provide for liability for cyber-sexual violence. In compliance with the current editing of the Criminal Code of Ukraine, the use of Internet technologies is taken into account only when formulating responsibility for harassment of minors.

On February 18, 2021 was adopted the Law of Ukraine No 1256-IX “On amendments to certain legislative acts of Ukraine concerning the implementation of the Council of Europe

Convention for the Protection of children against sexual exploitation and sexual violence (Lanzarote Convention)". According to criminalized article 156-1 of the Criminal Code of Ukraine, "an adult person is criminally liable for offering to meet, including using information and telecommunications systems or technology, to a person under the age of sixteen, with the aim of commit any sexual or lewd acts against him or her, if, after such proposal, at least one action has been taken to ensure that a meeting takes place. According to the note to this article, a meeting should understand, including a meeting, which involves the use of information and telecommunications systems or technologies". These are important changes for Ukrainian criminal law, given the development of information technology, the diversity of communication methods and their accessibility, including for children.

As for adults, there is no liability for harassment in the Criminal Code of Ukraine. Also, no article mentions stalking. In particular, tracking in social networks, unwanted commenting on content, sending photos with a naked body or naked genitals. Liability for harassment of adults could be a positive step for the differentiation of administrative and criminal liability. The sanction also appears to be proportionate to the violation.

According to current legislation, a person may be liable for such actions, only for hooliganism (Article 296 of the Criminal Code of Ukraine). This article is in the section against public order and morality, so this qualification does not really correspond to the essence of gender-based violence.

According to the verdict of the Shevchenkivsky District Court of Kyiv dated September 6, 2022, Case No. 761/17954/22, a person was held criminally liable for photographing underwear by placing a mobile phone under the skirt of the victim in a public place (on an escalator in the subway) for hooliganism actions that were accompanied by exceptional cynicism (Article 296 of the Criminal Code of Ukraine). The person was found guilty under Part 1 of Art. 296 of the Criminal Code of Ukraine and was sentenced to imprisonment for 1 year. On the basis of Article 75 of the Criminal Code of Ukraine, the person was released from the sentence imposed by the court with probation for a period of 1 year. The case was considered in a simplified procedure in the absence of the accused, as well as the victim. The verdict mentions the sincere remorse of the convicted person, but does not mention compensation for moral damage to the injured person.

The issue of *upskirting* is being raised in other countries. But in some it is already provided. The Bundestag recognized upskirting (photo and video shooting under the skirt) as a criminal offense. Another step against discrimination against women could be the criminalization of catcalling [1]. Issues related to upskirting and catcalling are also revealed in the author's previous articles [4].

CSOs that have declared the implementation of the principle of gender equality and non-discrimination and minimization of the destructive impact of gender stereotypes on the social structure and activities in their sphere of activity, implement a set of interrelated projects, conduct outreach activities, and create a public platform for articulating gender issues and propaganda discourse.

In August 2023, the Pulse Sociological Information and Research Center, together with the Culture of Democracy NGO, conducted an anonymous survey of sexual harassment in the workplace. Such surveys in themselves contribute to a better understanding and solution of the problem of sexual harassment in the workplace. When a person fills out the questionnaire, they already think about certain issues, including the fact that sexism and harassment are unacceptable.

Since 2015, UNFPA's Gender-Based Violence Program has been working to develop a comprehensive national system to respond to and prevent domestic and gender-based violence in Ukraine. The program supports the Government of Ukraine in strengthening the policy and legal framework, improving survivors' access to quality care and transforming social norms that tolerate gender-based violence (GBV) in Ukrainian society.

United Nations Entity for Gender Equality and the Empowerment of Women (UN-Women) and United Nations Development Programme (UNDP), within the framework of the project "Women's Meaningful Participation in Transitional Justice" are engaged in Advancing Gender Equality and Building Sustainable Peace.

L. Spyska said that the transition of women's rights issues to the plane of public discourse, the absence of silence concerning the problem, as well as the observance of voting rights are a

guarantee of a significant reduction in the level of discrimination in society [3, p. 187-197]. Counteraction can be in legal and non-legal spheres.

It should be provided the institution of mediation and restorative justice between gender vulnerable groups, including national minorities, and local authorities.

Reference:

1. Nebezpechni komplimenty. (2020). [Dangerous compliment]. Zakon ta biznes. Retrieved from: https://zib.com.ua/ua/145628-nimechchina_mozhe_viznati_zlochinom_slovesni_domagannya.html (Access: 6.12.2023) [In Ukrainian]
2. Pravova dorozhnya karta protydyi seksual'nomu nasyt'stvu (2023) [Legal Roadmap to Combat Sexual Violence]. Jurfem. 4 Lypnya, 2023. Retrieved from: <https://jurfem.com.ua/pravova-dorozhnya-karta/> [In Ukraine]
3. Spyska, L. (2023). Features of political psychology in a digital society: Managing and defining disinformation. Social and Legal Studios, 6(3), pp. 187-197. <https://doi.org/10.32518/sals3.2023.187> [In English]
4. Timofieieva, L. (2022). Modern challenges in combating rape, harassment and other criminal offences against sexual freedom. «Reality of Politics. Estimates – Comments – Forecasts»: Vol. 3 (21). pp. 108-122. DOI: <https://doi.org/10.15804/rop2022307> [In English]

СЕКЦІЯ 3: ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ СУЧАСНОСТІ

Григор'єва Вікторія,

к.ю.н., доцент, завідувач кафедри права
Маріупольського державного університету

РОЛЬ ПУБЛІЧНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА У РЕАЛІЗАЦІЇ ВІДНОВЛЮВАЛЬНОЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ

Сучасний світовий розвиток економічних процесів, зокрема глобалізація, інноваційні соціально-економічні тенденції розвитку вимагали від держави формування концепції ефективного управління. Державно-приватно партнерство можна назвати одним з рішень на поставлені вимоги часу.

Консолідація державної влади та бізнесу побудована на взаємовигідних умовах є значимою можливістю втримання української економіки та створення підґрунтя для повоєнного розвитку. Таким чином економічна стабільність надає основу зміцнення громадянського суспільства та забезпечення умов для якісного життя соціуму, що є важливим ланцюгом взаємодії на формування стабільності держави.

Поняття «державно-приватне партнерство» присвячено немало досліджень в сфері економіки, менеджменту та права. За якими можливо зустріти використання термінів певною мірою подібних як-то: «публічно-приватне партнерство», «суспільне-приватне партнерство», «муніципальне-приватне партнерство». Використання такою термінології можна пояснити як мовою прямого перекладу, зокрема *Public Private Partnership* що з англійської перекладається як публічно-приватне партнерство, а *Offentlich-Private Partnerschaft* з німецької – суспільно-приватне партнерство. Звернення до терміну «муніципальне-приватне партнерство» це спроба формування «інструментарію реалізації цілей, що закріплюються за рівнями влади» [1, с. 46].

Публічно-приватне партнерство є більш вживаним терміном у світовій практиці і це важливо за змістовним наповненням, зокрема за суб'єктним складом учасником відносин. Так, у якості публічного учасника можуть виступати не тільки державні інституції, але й органи місцевого самоврядування та громадські організації. Обмеження суб'єктного складу учасників відносин рівнем державної влади характерно для країн, «що розвиваються недостатньо» [2, С.93], тому держава є ініціатором таких відносин пропонуючи приватному сектору економіки проекти за пріоритетними видами економічної діяльності.

Модель співпраці влади та бізнесу має британські коріння, так у 1990-ті роки минулого століття голова уряду Джона Мейджора була запропонована модель приватної фінансової ініціативи (*Private Finance Initiative – PFI*). Характеризувати дану модель можливо з декількох важливих позицій: по-перше це координована роздержавлення національної економіки завдяки організаційно-економічним структурам, що позитивно впливає на ринкові відносини, по-друге це суттєва модернізація державної служби, задля забезпечення найбільш ефективного прийняття управлінських рішень. Що повністю корелюється із визначенням публічно-приватного партнерства світовими структурами. Зокрема Світовий Банк формулює ідею публічно-приватного партнерства як угоду між публічним та приватним партнерами, метою яких є прагнення до виробництва й надання інфраструктурних послуг, та спрямоване на підвищення ефективності бюджетного фінансування та залучення інвестицій [3]. Європейська Комісія фактично відтворює поняття, але додає що це впливає на «розподіл повноважень і обов'язків, спільні інвестиції ресурсів, розподіл відповідальності або ризику та, в ідеалі, переваг» [4]. Агентство Європейського Союзу з мережевої та інформаційної безпеки (ENISA) також звертає увагу у визначенні публічно-приватного партнерства на такий аспект, що це не тільки публічно-приватне співробітництво, а також приватно-приватні та державно-громадські відносини. Також у доповіді звертається увага що важливими складовими публічно-приватного партнерства є довіра та культура, однак саме «культурні

відмінності» заважають розробці «універсального сценарію як створити успішне партнерство» тому модель, якої дотримуються в одній країні та є успішною, не обов'язково підійде іншій країні [5].

Національне законодавство має вже доволі тривалу історію нормативно-правового врегулювання відносин державно-приватного партнерства, зокрема закон «Про державно-приватне партнерство» (2010 р.), Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання організації здійснення державно-приватного партнерства» № 384 від 11.04.2011, Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Методики виявлення ризиків здійснення державно-приватного партнерства, їх оцінки та визначення форми управління ними» № 232 від 16.02.2011, які пройшли значне осучаснення зі змінами щодо правової регламентації основної форми здійснення державно-приватного партнерства – концесії, закону «Про концесію» (2019 р.).

Соціальна спрямованість публічно-приватного партнерства, що є сталою світовою практикою та реалізоване у національному законодавстві, за визначенням сфер застосування державно-приватного партнерства (ст. 4 закону «Про державно-приватне партнерство», є вкрай актуальним коли країна є в умовах збройного конфлікту. Нажаль, залишається у статусі законопроекту «Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення механізму залучення приватних інвестицій з використанням механізму державно-приватного партнерства для пришвидшення відновлення зруйнованих війною об'єктів та будівництва нових об'єктів, пов'язаних з післявоєнною перебудовою економіки України» (№7508) [6] . Хоча за назвою час відновлення визначається як «післявоєнний», ми розуміємо, що підґрунтя розбудови необхідно створювати вже сьогодні, визначаючи пріоритетними сферами реалізації проектів публічно-приватного партнерства саме будівництво та реконструкція житлової інфраструктури та будівництво доріг. Ефективність реалізації соціально значущих проектів при здійсненні публічно-приватного партнерства та демонструє «значну кореляцію між розвитком ДПП та верховенством права, а також зворотну кореляцію між приватними інвестиціями в ДПП та інноваціями» [7, С.60].

Саме тому, умови розвитку української держави вимагають розробки та впровадження заходів на підтримку функціонування економіки, невід'ємною складовою є оновлення способів і методів залучення інвестицій за використанням механізму публічно-приватного партнерства, який характеризується довготривалим взаємовигідним співробітництвом публічного та приватного партнерів, за рахунок спільних інвестицій (фінансування) з метою реалізації соціально значимих проектів з метою досягнення гідного рівня економічного розвитку.

Література:

1. Камінська В.В. Публічно-приватне партнерство у реалізації державної політики у сфері фізичної культури і спорту в Україні: перспективи вдосконалення. *Держава та регіони. Серія: Публічне управління і адміністрування*. 2022. № 3 (77). С.45-51
2. Залознова Ю.С., Петрова І.П., Трушкіна Н.В. Визначення змісту поняття «державно-приватне партнерство»: теоретичні засади. *Економіка і суспільство*. 2016. Вип. № 5. с. 92-98
3. About Public-Private Partnerships // The Public-Private Partnership in Infrastructure Resource Center of Worldbank. URL: <https://ppp.worldbank.org/public-private-partnership/about-public-private-partnerships>
4. Guidelines for Successful Public-Private Partnerships. / European Commission, 2003. URL: http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/guides/ppp_en.pdf
5. Public Private Partnerships (PPP) Cooperative models NOVEMBER 2017. European Union Agency For Network and Information Security. URL: [file:///C:/Users/User/Downloads/WP2017%20O-3-1-3%203%20Public%20Private%20Partnerships%20\(PPP\)%20Cooperative%20models.pdf](file:///C:/Users/User/Downloads/WP2017%20O-3-1-3%203%20Public%20Private%20Partnerships%20(PPP)%20Cooperative%20models.pdf)
6. Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення механізму залучення приватних інвестицій з використанням механізму

державно-приватного партнерства для пришвидшення відновлення зруйнованих війною об'єктів та будівництва нових об'єктів, пов'язаних з післявоєнною перебудовою економіки України. № 7508 від 01.07.2022. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39902>

7. Kostyantyn B. Marysyuk, Serhii O. Komnatnyi, Viktoriya V. Grygor`yeva, Tatiana M. Prystai, Olena H. Mital Public-private partnership as a new form of social responsibility and a mechanism of decentralization of public administration. *Amazonia Investiga*. Vol. 10. Issue 45 / September 2021. <https://doi.org/10.34069/AI/2021.45.09.5>

ГУРТІЄВА Людмила,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального процесу
Національного університету «Одеська юридична
академія»

ОТРИМАННЯ ПОТЕРПІЛИМ ПЕРЕКЛАДУ ПІДСУМКОВОГО РІШЕННЯ СТАДІЇ СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ: ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ ЗАКОНОДАВЧОГО ВРЕГУЛЮВАННЯ

Актуальність теми даного дослідження обумовлена потребами правозастосовної діяльності щодо вдосконалення положень чинного Кримінального процесуального кодексу України (*далі* - КПК) [1] та практики їх реалізації в частині забезпечення належної правової процедури стадії судового розгляду. Вказана проблематика відповідає сучасним тенденціям судово-правової реформи щодо наближення до європейських стандартів у сфері кримінального судочинства. Належне законодавче врегулювання процедури отримання потерпілим перекладу підсумкового рішення судового розгляду є гарантією забезпечення права на доступ до правосуддя та справедливий суд [2, ст. 6 та ін.]. Крім того, за ст. 2 КПК забезпечення належної правової процедури є одним із завдань кримінального провадження. Зазначимо, що юридична визначеність, яка є обов'язковим елементом поняття «верховенство права» [3, «б» п. 41], серед іншого, «вимагає, щоб **юридичні норми були чіткими і точними** та спрямованими на забезпечення того, щоб ситуації та правовідносини залишались передбачуваними <...>» [3, п. 44, п. 46; 4, п. 58 та ін.].

1. До питання про види судових рішень, якими суд закінчує судовий розгляд та переклад яких надається. Згідно з ч. 4 ст. 29 КПК «судові рішення, якими суд закінчує судовий розгляд по суті, надаються сторонам кримінального провадження або особі, стосовно якої вирішено питання щодо застосування примусових заходів виховного або медичного характеру, а також представнику юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, у перекладі на їхню рідну або іншу мову, якою вони володіють. Переклад інших процесуальних документів кримінального провадження, надання копій яких передбачено цим Кодексом, здійснюється лише за клопотанням зазначених осіб. <...>».

По-перше зауважимо, що в судовому провадженні у першій інстанції вирішення кримінального провадження по суті може бути як на стадії судового розгляду, **так і на стадії підготовчого провадження**: у разі ухвалення судом вироку на підставі угоди (п. 1 ч. 3 ст. 314 КПК, ст. 475 КПК) або постановлення ухвали про закриття кримінального провадження (п. 2 ч. 3 ст. 314 КПК).

По-друге, системний аналіз положень КПК дозволяє дійти висновку, що підсумковим рішенням стадії судового розгляду може бути:

- обвинувальний або виправдувальний вирок (ст. 373);
- ухвала про закриття кримінального провадження (в тому числі у зв'язку зі звільненням від кримінальної відповідальності) (ч. 2 та ч. 7 ст. 284);
- ухвала про застосування примусових заходів виховного характеру (ч. 2 ст. 500 та ч. 1 ст. 501) *або* ухвала про відмову в їх застосуванні (ч. 2 ст. 500 та ч. 2 ст. 501) у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів виховного характеру (§ 2 глава 38);
- ухвала про застосування примусових заходів медичного характеру (ч. 2 ст. 512 та ч. 2 ст. 513) *або* ухвала про відмову в їх застосуванні (ч. 2 ст. 512 та ч. 3 ст. 513) у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру (глава 39) [5, с. 896].

Разом із тим, за ч. 4 ст. 376 КПК обвинувачений, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, можуть отримати переклад лише вироку. З аналізу положень частин 6 та 7 ст. 376 КПК вбачається, що інші учасники судового провадження мають право отримати лише копію вироку чи ухвали суду; про отримання перекладу ухвали у ст. 376 КПК

не йдеться. Таке законодавче закріплення є неповним та неузгодженим з іншими положеннями КПК (зокрема, з ч. 4 ст. 29 КПК), що не відповідає положенням правової визначеності.

На наш погляд, редакція положень ст. 376 КПК потребує змін: необхідно закріпити, що надається переклад як вироку, так і ухвали, постановленням якої суд закінчує судовий розгляд. Таке врегулювання є більш точним, послідовним та забезпечить передбачуваність кримінально-процесуальних правовідносин на стадії судового розгляду (передбачуваність процедури судового розгляду).

2. До питання про забезпечення права потерпілого на безоплатне отримання перекладу підсумкового рішення стадії судового розгляду. У ч. 4 ст. 29 КПК передбачено, що переклад підсумкового рішення судового розгляду надається сторонам кримінального провадження, а потерпілого не вказано. Зауважимо, що згідно з п. 19 ч. 1 ст. 3 КПК «потерпілий, його представник та законний представник є стороною обвинувачення у випадках, установлених КПК». У юридичній літературі (О.А. Лейба [6, с. 74] та ін.) була висловлена думка, що потерпілий становиться стороною обвинувачення лише у разі відмови прокурора від підтримання публічного обвинувачення (частини 2-6 ст. 340 КПК) або зміни прокурором обвинувачення в суді, яка передбачає відповідальність за менш тяжке кримінальне правопорушення чи зменшення обсягу обвинувачення (ч. 3 ст. 338 КПК). Такий підхід застосовувався і Верховним Судом до 2020 року [7]. Проте у 2021 році об'єднана палата Касаційного кримінального суду Верховного Суду звернула увагу, що «<...> потерпілий є учасником судового провадження, <...> але до жодної із сторін кримінального провадження не належить. Лише у випадку, коли прокурор відмовився від підтримання обвинувачення в суді, а потерпілий погодився підтримувати обвинувачення в суді, то такий потерпілий користується усіма правами сторони обвинувачення під час судового розгляду (частини 2 та 4 статті 340 КПК) <...>» [8]. Зрозуміло, що у судовій практиці необхідно застосовувати останнє рішення Верховного Суду.

На наше переконання, у ч. 4 ст. 29 КПК необхідно закріпити положення про надання потерпілому та його законному представнику судового рішення, яким суд закінчує судовий розгляд, у перекладі на його рідну або іншу мову, якою він володіє. Іншими словами, переклад судового рішення має бути наданий потерпілому незалежно від того, чи є він стороною обвинувачення у конкретному кримінальному провадженні. Таке законодавче закріплення сприятиме забезпеченню прав потерпілого, які передбачені, зокрема у :

- п. 9 ч. 1 ст. 56 КПК («<...>, безоплатно за рахунок держави користуватися послугами перекладача в разі, якщо він не володіє державною мовою чи мовою, якою ведеться кримінальне провадження»);

- ч. 1 ст. 27 КПК («<...> отримання в суді як усної, так і письмової інформації щодо результатів судового розгляду <...> ознайомлення з процесуальними рішеннями <...>») та ін., які є складовими реалізації права на справедливий судовий розгляд (у тому числі доступу до правосуддя) з боку потерпілого.

Крім того, такий підхід цілком відповідає положенням Директиви Європейського парламенту і Ради Європейського Союзу 2012/29/ЄС від 25 жовтня 2012 року про встановлення мінімальних стандартів щодо прав, підтримки та захисту потерпілих від злочину, а також заміну Рамкового Рішення Ради Європейського Союзу 2001/220/ЖНА (зокрема, п. 2 ст. 6; ст. 7) [9].

Література:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 18.05.2024)

2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, прийнята Радою Європи 04.11.1950 р. *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 18.05.2024)

3. Верховенство права: доповідь, схвалена Венеційською Комісією на 86-му пленарному засіданні (Венеція, 25-26 березня 2011 року). URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2011\)003rev-ukr](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2011)003rev-ukr)

4. Мірило правовладдя : Дослідження Європейської комісії «За демократію через право» (Венеційська комісія) від 18.03.2016 р. №711/2013, ухвалено Венеційською комісією на 106-му пленарному засіданні (Венеція, 11-12 березня 2016 р.), схвалено Комітетом міністрів (на рівні їх заступників) на 1263-му засіданні (6-7 вересня 2016 р.) та Конгресом місцевих і регіональних влад Ради Європи на 31-й сесії (19-21 жовтня 2016 р.). URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDLAD\(2016\)007-ukr](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDLAD(2016)007-ukr)

5. Гуртієва Л.М. Види судових рішень суду першої інстанції в кримінальному провадженні України. *Кримінальний процесуальний кодекс 2012 року: ідеологія та практика правозастосування* : колективна монографія / За заг. ред. Ю.П. Аленіна; відпов. За вип. І.В. Гловюк. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2018. С. 888-914. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/4c8ceba8-d41f-4da5-9d73-764ee4a7f7c2/content>

6. Лейба О.А. Дефекти кримінального процесуального законодавства та засоби їх подолання : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого. Харків, 2018. 259 с.

7. Постанова Другої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 14.05.2020 р. у справі № 461/4358/17 (провадження № 51-4665км21). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89345785>

8. Постанова об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 04.10.2021 р. у справі № 756/10189/20 (провадження № 51-517кмо21). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100214761>

9. Директива Європейського парламенту та Ради Європейського Союзу 2012/29/ЄС від 25 жовтня 2012 року про встановлення мінімальних стандартів щодо прав, підтримки та захисту потерпілих від злочину, а також заміну Рамкового Рішення Ради Європейського Союзу 2001/220/JHA. URL: <https://jurfem.com.ua/wpcontent/uploads/2023/09/%D0%94%D0%B8%D1%80%D0%B5%D0%BA%D1%82%D0%B8%D0%B2%D0%B0-2012-92.pdf>; <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32012L0029>

ЖДАНОВА Олександра,
здобувач першого (бакалаврського) рівня,
спеціальності 081 «Право»
Маріупольського державного університету

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ГРУПОВИХ ПОЗОВІВ У ГОСПОДАРЬКОМУ СУДОЧИНСТВІ

Господарське судочинство України припускає можливість захисту у суді прав та законних інтересів різноманітного характеру. Однією із основних форм вирішення господарських спорів є позовне провадження, яке передбачене господарсько-процесуальним законодавством. Сам для позовної форми захисту права в господарському процесі характерні ознаки, які притаманні позовній (процесуальній) формі захисту права, при розгляді спорів про право: наявності вимоги однієї особи до іншої, яка виникає з порушеного або оспорюваного права і належить у силу закону розгляду у визначеному процесуальному порядку, встановленому законом (наявність позову); наявність спору про право.

Зарубіжний досвід свідчить, що в судовій практиці, при наявності великої кількості осіб (позивачів) застосовується груповий позов, але в господарському судочинстві України цей інститут, до останнього часу, не знайшов правового врегулювання [1].

Діюче господарське процесуальне законодавство України не містить прямих правил подання групових позовів. Разом із тим окремі його норми допускають можливість подання позовів, що мають ознаки групових, зокрема:

- 1) предметом спору є спільні права чи обов'язки кількох позивачів або відповідачів;
- 2) права або обов'язки кількох позивачів чи відповідачів виникли з однієї підстави;
- 3) предметом спору є однорідні права і обов'язки (ч. 1 ст. 54 ГПК України).

Також, в ч. 1 ст. 173 ГПК України зазначається, що в одній позовній заяві може бути об'єднано декілька вимог, пов'язаних між собою підставою виникнення або поданими доказами, основні та похідні вимоги. Похідною позовною вимогою є вимога, задоволення якої залежить від задоволення іншої позовної вимоги (основної вимоги). Відповідно до частини другої цієї ж статті господарський суд може за клопотанням учасників справи або з власної ініціативи об'єднати в одне провадження декілька справ за позовами:

- одного й того самого позивача до одного і того самого відповідача;
- одного й того самого до різних відповідачів;
- різних відповідачів до одного і того самого відповідача

Інститут групових позовів становить інтерес при використанні його для вирішення майнових та немайнових прав та законних інтересів чисельних груп, наприклад, суб'єктів підприємницької діяльності в корпоративних спорах, захисту прав споживачів, ринку цінних паперів, банкрутстві тощо.

Проте груповий позов у процедурі банкрутства не можна розглядати як позовне провадження, оскільки він є найбільш схожим інститутом процесуальної множинності. Ще до порушення справи про банкрутство формується група кредиторів, а у груповому позові певна група позивачів. Наприклад, у Федеральних Правилах цивільного процесу США передбачено здійснювати реєстр вимог групових позивачів [1].

Досить доведеною є позиція законодавця про те, якщо об'єднання вимог перешкоджатиме з'ясуванню прав і взаємовідносин сторін чи суттєво утруднить вирішення спору, суддя має право за клопотанням учасника справи або з власної ініціативи до початку розгляду справи по суті роз'єднати позовні вимоги, виділивши одну або декілька об'єднаних вимог у самостійне провадження, якщо це сприятиме виконанню завдання господарського судочинства (ч. 6 ст. 173 ГПК України). На мою думку в груповому позові буде виступати група осіб як одна сторона у справі, тоді як співучасники виступають самостійно, тобто кожен із захистом своїх прав та інтересів.

Також, у спорах про відшкодування збитків, заподіяних юридичній особі її посадовою особою, відмова від позову, поданого відповідно до ст. 54 ГПК України, зменшення розміру позовних вимог, зміна предмета або підстави позову, укладення мирової угоди, відмова від апеляційної або касаційної скарги, заяви про перегляд рішення суду за нововиявленими або виключними обставинами можлива лише за письмовою згодою всіх власників (учасників, акціонерів), які в даній справі діють в інтересах юридичної особи.

Отже, для групового позову властива множинність осіб на боці позивача, які об'єднані однорідними вимогами до відповідача з метою проведення єдиного провадження у справі. У зв'язку з розвитком економіки та наявністю в суспільстві різноманітних множинних правовідносинах, інститут співучасті все частіше не відповідає вимогам порушених правовідносин. У цьому випадку використання групового позову частіше за все є більш доцільним. Метью Р. Мендельсон зауважує, що це юридичні питання, що стосуються кількох людей, і часто формується у групі, яка подає позов проти компанії, яка порушила їх право, особи тощо [3].

Як видно з наведеної норми інститут групового позову відсутній як такий і відданий з натяжкою на відкуп суду, який може або ні об'єднати позовні вимоги в одне провадження за власним розсудом.

Вважаю, що в законодавчому порядку група осіб, що подає позов, має бути чітко визначена, а кожен її учасник має особисто або через представника, який виражає інтереси всієї групи, брати участь у розгляді справи, причому члени групи мають доручити вести справу одному із співучасників. Таким чином, груповим позовом у господарському процесуальному праві є вимога чітко визначеної групи осіб щодо захисту порушених прав чи законних інтересів, пред'явлена до господарського суду за умови однорідності або спільності їх прав та обов'язків, пов'язаних між собою підставами виникнення або поданими доказами.

Групові позови знайшли свій розвиток у зарубіжних державах. Так груповий позов виник у США, на практиці англійських судів справедливості. Його основні положення закріплені в Правилі 23 Федеральних правил цивільного процесу США. Щоб прийняти груповий позов до провадження, позивачі зобов'язані довести, що існують належні умови, а суд, перед засвідченням групового позову, встановлює чи відповідні сім умов, а саме:

- наявність певної групи людей;
- представник групи має бути її членом;
- група настільки чисельна, що співучасть всіх її членів є практично неможливою;
- спільність вимог, що характерні для всієї групи;
- типовість вимог всіх членів групи;
- представник групи визнається судом неупередженим та таким, що сумлінно і добросовісно захищає інтереси групи;
- чи має групове провадження суттєві переваги перед іншими можливими процесуальними формами захисту.

Слід відмітити, що групові позови знайшли своє відображення, з певною особливістю в законодавстві таких держав ЄС, як Нідерланди, Португалія, Швеція, Австрія і безумовно Англія як ініціатор цієї ідеї [2].

Серед переваг групових позовів варто назвати: зменшення витрат на судовий розгляд; можливість для позивачів звертатися за стягненням невеликих сум; більша ефективність судочинства; більша рівновага відшкодування серед аналогічних позивачів; більша одноманітність для відповідачів; можливість для всіх позивачів отримати відшкодування збитків. Недоліками цього виду позовів є: відсутність контролю над прийняттям рішень; майже завжди справа має наслідком згоду на компенсацію; незадоволення вимог по груповому позову позбавляє права окремих позивачів подати окремі позови у майбутньому [4].

Позов як процесуальний засіб захисту порушеного або оскарженого суб'єктивного права, то він повинен відповідати нормам ГПК України щодо юрисдикції та підсудності і якщо у складі права на позов будуть наявні дві правомочності: право на звернення до суду (наприклад, на підставі юридичного факту) та право на отримання судового захисту, то суд

повинен порушити провадження у справі. Отже, мають бути наявні дві сторони позову (процесуально-правова і матеріально-правова) як єдине поняття, що проявляється у двох аспектах права на позов.

Інтерес до зазначеної проблематики обумовлений, з одного боку, великою кількістю позовів, поданих громадянами та організаціями до суду. Не завжди при цьому такі звернення переслідують добросовісні цілі. З іншого боку, як свідчить судова практика, нерідко право на позов не може бути реалізовано добросовісним учасником цивільних правовідносин через прогалини у законодавстві. У колізійних та процесуальних нормах, що містяться в нормативно-правових актах, чинних на території України, і які регулюють процедуру визначення застосованого процедурного права, існує багато прогалин і протиріч, що ускладнює їхнє практичне застосування й надає широкі можливості для різного роду зловживань у процесуальній сфері.

Матеріальні та процесуальні норми вітчизняного законодавства на сьогоднішній день комплексно не вирішують проблемні питання в цій галузі [5, с. 2].

Позов як засіб судового захисту суб'єктивних прав і законних інтересів вичерпає себе лише тоді, коли позивач отримує повне і реальне задоволення, що можливо тільки у випадку виконання судового рішення, яке містить висновок про захист порушеного права або інтересу.

Право на позов у матеріальному сенсі – це право на задоволення матеріально-правових вимог, яке встановлюється судом у кожному окремому випадку в ході розгляду справи по суті. Право на позов у процесуальному сенсі є правом на його пред'явлення. Обов'язок здійснення правосуддя щодо спірного правовідношення виникає внаслідок здійснення права на позов, яке передбачає наявність двох складових: передумов права на пред'явлення позову та умов його здійснення. Зазначені категорії є необхідними для реалізації права на позов.

Подальший розвиток господарського процесуального законодавства України, спрямованого до законодавства ЄС, дасть змогу впроваджувати нові форми розгляду і вирішення спорів у сфері господарської діяльності, в яких зацікавлені не тільки позивачі, а й суспільство в цілому, оскільки групові позови мають публічний характер, що сприятиме захисту інтересів певної соціальної групи, а також буде зміцнювати законність у державі.

Тому перед вітчизняний законодавець створив дійовий інститут групового позову, який дасть змогу учасникам господарських відносин захистити законні права та інтереси.

Література:

1. Федеральні правила цивільного процесу США (Federal Rules of Civil Procedures 2007). URL.: <http://www.uscourts.gov/>
2. Paul Sergius Koku. An analysis and the effects of class-action lawsuits Journal of Business Research Volume 59, Issue 4, April 2006, Pages 508-515.
3. Matthew R. Mendelsohn. Understanding Class Action Lawsuits. –Access mode: <https://www.hg.org/legal-articles/understanding-class-action-lawsuits-25673>.
4. Helwig K. Klagrecht und Klagekon Unheil Akan, 1968. – S. 12.
5. Колядіна Н. Г. Реалізація права на позов у цивільному процесі України та окремих держав.

ЗЕЛЕНСЬКИЙ Богдан,
здобувач першого (бакалаврського) рівня,
спеціальності 081 Право
Маріупольського державного університету

УДОСКОНАЛЕННЯ ТРУДОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА НА ШЛЯХУ ДО ВСТУПУ УКРАЇНИ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Питання удосконалення трудового законодавства України на шляху до вступу до Європейського Союзу є надзвичайно актуальним у сучасних умовах. Прагнення України стати частиною європейського простору вимагає не лише політичних і економічних реформ, але й відповідності правових норм до стандартів ЄС. Одним із ключових аспектів є гармонізація трудового законодавства, яке забезпечує захист прав працівників, створення сприятливих умов праці та соціального захисту [1, с. 73].

Після здобуття незалежності Україна здійснила ряд реформ у сфері трудових відносин, спрямованих на адаптацію законодавства до нових економічних умов і ринкової економіки. Однак, багато положень залишилися незмінними, що спричиняє певні труднощі в контексті сучасних вимог і стандартів.

На сьогодні трудове законодавство України складається з численних законів та підзаконних актів, серед яких основним є Кодекс законів про працю України (КЗпП). КЗпП, ухвалений у 1971 році, неодноразово змінювався та доповнювався, але все ще має риси, притаманні радянському законодавству. Сучасні виклики, пов'язані з глобалізацією, інтеграцією у світовий ринок праці та вимогами ЄС, потребують подальшого вдосконалення правової бази.

З прийняттям Закону України «Про правотворчу діяльність» [2] посилено роль наукової спільноти у вдосконаленні законодавства, що є позитивним кроком на шляху гармонізації вітчизняного законодавства з нормами ЄС з метою вступу України до Європейського Союзу. Співпраця між Україною та ЄС у сферах міжнародної політики, економіки, освіти, науки та культури з моменту набуття Україною статусу кандидата на членство в ЄС (23 червня 2022 року) вимагає від України здійснення низки заходів для адаптації законодавства до європейських стандартів. У цьому контексті важливим для України є виконання Копенгагенських критеріїв членства в ЄС, які передбачають: політичний критерій – досягнення високого рівня захисту прав і свобод людини, економічний критерій – функціонування ринкової економіки, здатної витримати конкурентний тиск і ринкові сили в межах ЄС, та членський критерій – готовність держави взяти на себе зобов'язання членства.

Процес гармонізації трудового законодавства України з нормами Європейського Союзу є складним і багатогранним завданням, яке передбачає адаптацію національних законів до високих стандартів ЄС. Цей процес розпочався після підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС у 2014 році, що визначило напрямок реформ у різних сферах, включаючи трудове законодавство.

Ключові напрями удосконалення трудового законодавства України є важливим етапом на шляху до підвищення рівня захисту прав працівників, забезпечення безпечних умов праці та відповідності міжнародним стандартам. Ці зміни стали особливо актуальними в контексті євроінтеграційних прагнень України, адже гармонізація трудових норм з вимогами ЄС є однією з головних умов успішного співробітництва та економічного розвитку.

Одним з основних напрямів реформування стало оновлення та модернізація Кодексу законів про працю України. Цей процес включає перегляд застарілих норм, які більше не відповідають сучасним реаліям ринку праці, та впровадження нових положень, що враховують вимоги європейського законодавства. Зокрема, значна увага приділяється питанням рівності можливостей і боротьби з дискримінацією. Нове законодавство має забезпечити рівні права та можливості для всіх працівників, незалежно від їхньої статі, віку, раси, етнічного походження, релігії чи інших ознак.

У сфері безпеки та гігієни праці також відбуваються суттєві зміни. Однією з основних вимог європейського законодавства є обов'язок роботодавців впроваджувати системи управління охороною праці. Це означає, що підприємства повинні проводити регулярні оцінки ризиків, забезпечувати працівників засобами індивідуального захисту та здійснювати інші заходи для запобігання виробничим травмам і професійним захворюванням. Крім того, важливим аспектом є навчання працівників з питань безпеки та охорони здоров'я, що сприяє підвищенню їхньої обізнаності та відповідальності за дотримання вимог безпеки.

Окремим напрямом реформування є забезпечення соціальних прав працівників. Це включає, зокрема, питання оплачуваних відпусток, лікарняних листів, а також підтримку у випадках тимчасової непрацездатності. Запровадження сучасних стандартів соціального захисту є важливим кроком для покращення добробуту працівників та їхніх родин, що, у свою чергу, позитивно впливає на продуктивність праці та економічний розвиток країни.

Важливим елементом реформування трудового законодавства є також удосконалення механізмів соціального діалогу. Участь представників працівників, роботодавців та уряду в обговоренні та погодженні змін до законодавства забезпечує баланс інтересів і сприяє створенню стабільної та передбачуваної трудової політики. Соціальний діалог допомагає вирішувати конфлікти та знаходити компромісні рішення, що враховують інтереси всіх сторін.

Не менш важливим є захист прав особливих груп працівників, таких як молодь, жінки та люди з інвалідністю. Законодавство повинно враховувати їхні особливі потреби та забезпечувати відповідні умови праці. Наприклад, для молодих працівників можуть бути встановлені обмеження щодо робочого часу та умов праці, а для вагітних жінок та молодих матерів – додаткові гарантії щодо збереження місця роботи та умов праці.

Значні зміни також стосуються питань трудових контрактів та умов зайнятості. Введення обов'язкових письмових трудових договорів, що містять всі необхідні умови праці, забезпечує прозорість трудових відносин і захищає працівників від можливих зловживань з боку роботодавців. Крім того, обмеження використання строкових трудових договорів допомагає уникнути нестабільності в трудових відносинах та сприяє довготривалим трудовим відносинам.

Безумовно, Сучасне українське законодавство закріплює принципи гідної праці, визначені Міжнародною організацією праці (МОП). В Україні впроваджується «Програма гідної праці 2020-2024 Україна», розроблена на основі результат-орієнтованого підходу, що використовується МОП у плануванні технічного співробітництва. Ця програма визначає середньостроковий план, спрямований на координацію діяльності МОП в Україні відповідно до пріоритетів і завдань, узгоджених з урядом, профспілками та роботодавцями. Програма гідної праці для України є результатом тристоронніх консультацій і окреслює підтримку МОП в Україні на період 2020–2024 років [3].

Таким чином, удосконалення трудового законодавства України охоплює широкий спектр питань, спрямованих на покращення умов праці, забезпечення соціального захисту та відповідність європейським стандартам. Ці зміни є важливими не лише для працівників, але й для роботодавців та загалом для економіки країни, адже створення сприятливих умов праці є запорукою стійкого розвитку та підвищення конкурентоспроможності України на міжнародній арені.

Удосконалення трудового законодавства є ключовим етапом на шляху до євроінтеграції України, що має важливе значення для забезпечення високого рівня захисту прав працівників, підвищення стандартів життя та створення сприятливих умов для економічного розвитку. Впровадження сучасних норм та стандартів, що відповідають вимогам Європейського Союзу, сприяє гармонізації трудових відносин і створює передумови для стабільного та прозорого ринку праці.

По-перше, удосконалення трудового законодавства забезпечує захист прав працівників та сприяє створенню безпечних і гідних умов праці. Впровадження європейських стандартів охорони праці, недискримінації та рівності можливостей гарантує, що кожен працівник отримує справедливу оплату за свою працю, має право на відпочинок та соціальний захист.

Це не лише підвищує добробут працівників, але й стимулює їхню продуктивність та мотивацію.

По-друге, гармонізація трудового законодавства сприяє розвитку соціального діалогу, що є основою для досягнення компромісу між працівниками, роботодавцями та урядом. Такий підхід дозволяє враховувати інтереси всіх сторін та створює стабільне правове середовище, що є важливим для довготривалого економічного зростання та інвестиційної привабливості України.

По-третє, удосконалення трудового законодавства є важливим кроком для інтеграції України в європейське співтовариство. Відповідність європейським стандартам у сфері трудових відносин є однією з умов для успішної інтеграції та співробітництва з ЄС. Це відкриває нові можливості для співпраці, залучення інвестицій та доступу до ринків Європейського Союзу.

Загалом, удосконалення трудового законодавства є необхідним для створення сучасного та ефективного ринку праці, що відповідає високим стандартам ЄС. Це сприяє підвищенню якості життя громадян, зміцненню економіки та інтеграції України в європейський правовий та економічний простір. Тому реформування трудового законодавства повинно залишатися пріоритетним напрямом державної політики на шляху до євроінтеграції.

Література:

1. Серeda О. Г. Реалізація права на працю в умовах євроінтеграції України. *Право та інновації*. 2016. № 1 (13). С. 73–80.
2. Про правотворчу діяльність : Закон України від 24.08.2023 № 3354-IX. *Голос України*. 19.09.2023. № 32.
3. Програма гідної праці 2020–2024 в Україні. URL: https://ukraine.un.org/sites/default/files/2021-02/wcms_768827.pdf (дата звернення: 20.05.2024).

КАЛІНІНА Ірина,
кандидат юридичних наук, доцент
Маріупольський державний університет

ПРАВОВИЙ СТАТУС СУДОВИХ ЕКСПЕРТІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ: ПРАКТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Судовий експерт – це не зацікавлена у результатах кримінального провадження обізнана особа, яка володіє спеціальними знаннями і практичними навичками, залучена стороною кримінального провадження у порядку, встановленому кримінальним процесуальним законодавством, та прийняла експертизу до свого проведення.

У процесуальному сенсі експертом є фізична особа незалежно від займаної посади, яка залучена стороною кримінального провадження або судом, який розглядає матеріали кримінального провадження. Експерт – активний учасник кримінального процесу, який самостійно в межах поставленого йому завдання аналізує, виявляє і пояснює неочевидні факти, що мають значення у кримінальному провадженні шляхом дослідження представлених йому об'єктів і матеріалів.

Основним процесуальним завданням судового експерта є проведення повного, всебічного дослідження на дійсно науковій основі, з використанням сучасних досягнень науки. Судовий експерт зобов'язаний надати об'єктивний висновок із поставлених перед ним питань у суворій відповідності з науковими положеннями і представленими йому матеріалами.

При детальному аналізі діяльності експерта в кримінальному судочинстві виявляється його двояка природа. З одного боку, це діяльність процесуального характеру, оскільки експерт виступає у кримінальному провадженні за зверненням сторони кримінального провадження або за дорученням слідчого судді чи суду. Наявність одного з процесуальних актів про залучення експерта становить правову підставу проведення експертизи, відсутність – позбавляє експертизу процесуального характеру. Оскільки призначення та провадження судової експертизи регламентується Кримінальним процесуальним кодексом України (КПК України), діяльність судового експерта, поряд з іншими слідчими (судовими) діями, виступає як процесуальна дія. З іншого боку, фактичною підставою проведення судової експертизи є необхідність у відповідних спеціальних знаннях для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження. Цією необхідністю обумовлюється призначення експертизи і вибір експерта відповідного профілю знань.

Під експертним дослідженням в рамках проведення судової експертизи розуміється вивчення дослідженою особою представлених йому об'єктів і матеріалів провадження, виявлення, аналіз або порівняння притаманних їм властивостей і ознак із застосуванням відповідних прийомів, методик і технічних засобів, оцінка і формулювання на основі спеціальних знань висновків у вигляді відповідей на поставлені питання. Саме в цьому сенсі використання експертом спеціальних знань додає його діяльності вузькопрофільний науково-технічний характер і складає її другу (непроцесуальну) сторону. Обидві сторони тісно взаємопов'язані, оскільки науково-технічна діяльність експерта, яка позбавлена її правової регламентації, втрачає своє значення у кримінальному судочинстві.

Важливим питанням для з'ясування та розуміння правового статусу судового експерта є визначення компетенції судового експерта та його компетентності.

Компетенцію експерта можна розглядати у двох аспектах. По-перше, це коло повноважень, права і обов'язки експерта, що визначені процесуальними кодексами. По-друге, це комплекс знань в області теорії, методики і практики судової експертизи певного роду, виду. Крім того, розрізняють об'єктивну компетенцію, тобто обсяг знань, якими повинен володіти експерт, і суб'єктивну компетенцію – ступінь володіння конкретним експертом цими знаннями. Суб'єктивну компетенцію часто називають компетентністю експерта. Вона визначається його освітнім рівнем, спеціальною експертною підготовкою, стажем експертної

роботи, досвідом у вирішенні аналогічних експертних задач, індивідуальними здібностями [1, с. 198].

Вірно вказувала Н. І. Клименко, що про компетентність експерта в конкретній експертизі зі свідчать результати та умовиводи щодо проведеного дослідження, відображені у висновку експерта, а відомості про освіту, кваліфікацію, підготовку експерта характеризують його компетенцію. Тобто, компетентність експерта в конкретній експертизі визначається за результатами всебічної оцінки висновку експерта, спрямованої на з'ясування повноти проведеного дослідження, правильності вибору методик і методів аналізу виявлених властивостей і ознак об'єктів, кінцевих і проміжних висновків. Таким чином, компетентність експерта встановлюється після провадження дослідження та надання висновку [2, с. 17].

Досліджуючи практику Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) щодо експертиз у кримінальному провадженні О. Крикунов та Н. Карпінська зазначають, що у тексті ст. 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р. (Конвенції) [3] інститут судової експертизи не згаданий. Проте ознайомлення із доступними рішеннями ЄСПЛ дозволяє зауважити, що оцінка дотримання права особи на справедливий суд залежить, поміж іншим, і від проведення експертизи (у тому числі й альтернативної), можливостей впливати на вибір особи експерта, брати участь у проведенні експертизи та допиті експерта. Суд вимагає, щоб особи, яких залучають як експертів, мали спеціальну належну підготовку і мандат, який містить широкий обсяг повноважень. За висновками ЄСПЛ експерти повинні бути незалежними як формально, так і фактично. Суд висловив тезу, згідно із якою органи влади повинні з самого початку дотримуватися кримінально-процесуальних норм і призначати експертів, неупередженість котрих не могла б бути піддана сумніву. Разом із цим, практика ЄСПЛ щодо оцінки незалежності експерта, який перебуває у трудових правовідносинах із певною стороною у справі є непослідовною. Досить часто ЄСПЛ встановлював порушення державами обов'язку здійснювати повне й ефективне розслідування у випадках, коли експертизу безпідставно не було проведено, хоч вона за обставинами конкретної справи була необхідною. Також відмова призначити експертизу обумовила висновок ЄСПЛ про порушення права обвинуваченого на захист. Разом із тим, у іншому прецеденті, ЄСПЛ не визнав відмову призначити експертизу порушенням ст. 6 Конвенції, врахувавши фактичні відмінності справи. Суд шляхом тлумачення загальної мети ст. 6 Конвенції визнав право сторони допитати експерта (у тому числі й на перехресному допиті) під час судового розгляду кримінального провадження [4, с. 146].

Підсумовуючи вищевикладене, зауважимо, що розглянуте питання є багатоаспектним та потребує подальшої уваги науковців, оскільки постійна зміна законодавства у сфері судової експертизи викликає проблеми і в визначенні процесуального статусу судового експерта у кримінальному провадженні. До того ж розмежування понять «компетенція» та «компетентність» судового експерта викликає суперечки і розбіжності у наукових колах. На сьогодні залишається актуальним формування законодавчої системи, що є нормативним підґрунтям впровадження стандартів ЄСПЛ щодо забезпечення прав і свобод людини у всі сфери протидії злочинності та особливо у кримінальну процесуальну та судово-експертну діяльність.

Література:

1. Гуріна Д.П., Калініна І.В. До питання щодо компетенції та компетентності судового експерта у кримінальному провадженні. *Криміналістика і судова експертиза*. 2018. Вип. 63. С. 195-203.
2. Клименко Н. І. Загальна теорія судової експертології. Тернопіль: Видавництво «Крок», 2018. 262 с.
3. Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення: 17.05.2024)

4. Крикунов О., Карпінська Н. Практика Європейського суду з прав людини щодо експертиз у кримінальному провадженні. *Історико-правовий часопис*. 2016. № 2 (8). С. 141–147

ЛИТВИНЕНКО Євгенія,

PhD з права

Викладач-стажист кафедри кримінально-правових дисциплін та судочинства

Навчально-наукового інституту права

Сумського державного університету

ГАРМОНІЗАЦІЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ У СФЕРІ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ З НОРМАМИ ТА СТАНДАРТАМИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Процес євроінтеграції є стратегічним пріоритетом для України, що передбачає поступове наближення національного законодавства до *acquis communautaire* – правової системи Європейського Союзу. Одним з ключових напрямів гармонізації є сфера інтелектуальної власності, яка відіграє важливу роль в економічному розвитку та інноваційній діяльності. Адаптація українського законодавства до стандартів ЄС у цій галузі є необхідною умовою для створення сприятливого інвестиційного клімату, захисту прав інтелектуальної власності та забезпечення конкурентоспроможності національної економіки на єдиному ринку ЄС.

Гармонізація законодавства України у сфері інтелектуальної власності з нормами та стандартами Європейського Союзу є одним із пріоритетних напрямків євроінтеграційного курсу нашої держави. Цей процес передбачає адаптацію вітчизняного законодавства до *acquis communautaire* ЄС, що забезпечить ефективну охорону та захист прав інтелектуальної власності відповідно до європейських стандартів.

Імплементация норм міжнародних угод Основою гармонізації законодавства у сфері інтелектуальної власності є приєднання України до низки міжнародних угод, які визначають мінімальні стандарти охорони прав інтелектуальної власності. Зокрема, йдеться про Угоду про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності (ТРИПС) [1], а також ряд угод, адмініструванням яких опікується Всесвітня організація інтелектуальної власності (ВОІВ).

Адаптація до *acquis communautaire* ЄС Важливим аспектом гармонізації є імплементация норм *acquis communautaire* ЄС у сфері інтелектуальної власності. Це передбачено Угодою про асоціацію між Україною та ЄС [2], а також Стратегією сталого розвитку «Україна – 2020» [3]. Зокрема, йдеться про адаптацію законодавства України до директив та регламентів ЄС, що регулюють питання охорони авторського права, патентного права, торговельних марок тощо.

Судова практика та інституційна співпраця Важливим напрямком гармонізації є вивчення та врахування судової практики Суду Європейського Союзу у сфері інтелектуальної власності. Крім того, необхідно посилювати інституційну співпрацю між органами, що опікуються питаннями інтелектуальної власності в Україні та ЄС, зокрема Міністерством економіки України, Національним офісом інтелектуальної власності та Європейським патентним відомством.

Розгляд гармонізації законодавства України у сфері інтелектуальної власності з нормами та стандартами Європейського Союзу, варто зазначити наступні аспекти:

Створення сприятливих умов для інновацій та креативної економіки Одним із ключових завдань гармонізації є створення сприятливого правового середовища для розвитку інновацій та креативної економіки в Україні. Адаптація до європейських стандартів захисту прав інтелектуальної власності сприятиме залученню інвестицій, стимулюватиме науково-технічну діяльність та комерціалізацію інновацій.

Боротьба з порушеннями прав інтелектуальної власності є важливою складовою гармонізації є посилення заходів боротьби з порушеннями прав інтелектуальної власності, зокрема з піратством та контрафактною продукцією. Для цього необхідно імплементувати відповідні норми ЄС, які передбачають ефективні механізми захисту прав інтелектуальної власності, включаючи кримінальну відповідальність за серйозні порушення [4].

Навчання та підвищення обізнаності є важливим аспектом є підвищення обізнаності суспільства щодо важливості охорони прав інтелектуальної власності та наслідків їх порушення. Для цього необхідно впроваджувати освітні програми, навчальні курси та тренінги як для фахівців у цій сфері, так і для широкої громадськості.

Технічна допомога та міжнародна співпраця Успішна гармонізація законодавства України у сфері інтелектуальної власності потребує технічної допомоги та активної співпраці з міжнародними організаціями, такими як Всесвітня організація інтелектуальної власності (ВОІВ), Європейське патентне відомство (ЄПВ) та ін. Це дозволить обмінюватися досвідом, впроваджувати кращі практики та забезпечити ефективну імплементацію європейських норм у вітчизняну правову систему.

Підсумовуючи, хочемо сказати, що гармонізація законодавства України у сфері інтелектуальної власності з нормами та стандартами ЄС є складним та комплексним процесом, що потребує системних зусиль на різних рівнях. Проте, такі зусилля є необхідними для забезпечення ефективного захисту прав інтелектуальної власності, сталого розвитку інноваційної економіки та успішної інтеграції України до європейського правового простору.

Література:

1. Угода про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності (ТРИПС) від 15.04.1994 р. *Відомості Верховної Ради України* від 06.12.2005. № 981_018. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/981_018 (дата звернення: 21.05.2024).

2. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 30.11.2023. № 984_011. *Відомості Верховної Ради України* від 16.09.2014. № 1678-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011 (дата звернення: 21.05.2024).

3. Про Стратегію сталого розвитку "Україна - 2020": Указ Президента України від 12.01.2015 р. № 5/2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015> (дата звернення: 21.05.2024).

4. Директива 2004/48/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 29 квітня 2004 року про забезпечення захисту прав інтелектуальної власності. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32004L0048R%2801%29> (дата звернення: 21.05.2024).

МІЩЕНКО Ілона,

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри морського та митного права Національного університету «Одеська юридична академія»

ПРОЦЕДУРА КІНЦЕВОГО ВИКОРИСТАННЯ ЗА МИТНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Кінцеве використання – нова митна процедура, введена до Митного кодексу (далі – МК) України Законом України «Про внесення змін до Митного кодексу України та інших законів України щодо деяких питань виконання глави 5 розділу IV Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони» [1]. Судячи з розміщення правових норм, які регулюють порядок її застосування, в межах МК України, вона розглядається як різновид митного режиму імпорту (випуску для вільного обігу).

Перше, на що слід звернути увагу, це те, що кінцеве використання названо в МК України митною процедурою, а не митним режимом. Відповідно до визначення, яке міститься у п. 21 ст. 4 МК України, митною процедурою є сукупність митних формальностей, обумовлених метою переміщення товарів через митний кордон України, та порядок їх виконання [2]. Аналіз визначення поняття митного режиму, яке також надається в цій же статті, свідчить про те, що митна процедура є елементом митного режиму поряд зі статусом товарів, умовами їх оподаткування, а також способами їх використання після митного оформлення.

Відповідно до ч. 6 ст. 75 МК України процедура кінцевого використання товарів передбачає, що окремі іноземні товари можуть бути випущені у вільний обіг на митній території України за зниженими ставками ввізного мита, встановленими Митним тарифом України [2]. При цьому наявність авторизації на її використання є обов'язковою. Наразі МК України фактично не містить матеріальних норм, щодо застосування цієї процедури, зокрема, хоча би приблизного переліку товарів чи категорій товарів, які можуть бути ввезені на митну територію України на умовах цієї процедури. Так само аналіз чинної версії Митного тарифу виявив, що в ньому містяться лише пільгові та повні ставки мита, які застосовуються в залежності від країни походження імпортованого товару. Тобто знижені ставки, які б мали застосовуватися у випадку поміщення товарів під процедуру кінцевого використання, наразі відсутні.

Натомість МК України встановлює, що конкретні умови кінцевого використання визначається в авторизації, наданій митними органами в кожному конкретному випадку. Так, в авторизації на застосування процедури кінцевого використання визначаються:

- 1) перелік та кількість товарів, дозволених до поміщення під процедуру кінцевого використання;
- 2) умови, за яких товари вважаються використаними за кінцевим (цільовим) призначенням;
- 3) строк, протягом якого товари, мають бути використанні за відповідним призначенням;
- 4) операції, які можуть здійснюватися щодо товарів, з метою забезпечення їх використання за кінцевим (цільовим) призначенням та інші відомості [2].

Іншими словами, процедура кінцевого використання абсолютно не формалізована на рівні законодавчих актів, а всі правила та вимоги визначаються конкретним адміністративним актом – авторизацією.

На наш погляд, такий підхід уможливорює зловживання з боку митних органів шляхом надання авторизацій на економічно недоцільні операції навіть у випадках, коли всі формальні вимоги дотримані з боку бенефіціара цієї процедури.

Щоб зрозуміти сутність цього режиму варто звернутися до першоджерела, з якого і була запозичена ідея впровадження процедури кінцевого використання, а саме до законодавства ЄС.

Процедура кінцевого використання передбачена в ст. 210-225 та 254 МК ЄС. Згідно з МК ЄС кінцеве використання - це митна процедура, відповідно до якої товарам, ввезеним для вільного обігу на територію ЄС, може бути наданий сприятливий тарифний режим за зниженою або нульовою ставкою мита за умови, що вони будуть використані за призначенням [3]. Ця процедура покликана сприяти торгівлі та спростити переміщення товарів у межах ЄС.

МК ЄС так само не конкретизує порядок застосування процедури кінцевого використання. Аналіз положень інших нормативних актів дає підстави зробити висновок, що така процедура може застосовуватися до деяких категорій товарів:

1) Товари за певними класифікаційними кодами відповідно до Комбінованої номенклатури ЄС. Наприклад, Регламент Ради (ЄС) № 1344/2011 від 19 грудня 2011 [4] року (про призупинення дії автономного Єдиного митного тарифу) ставить надання деяких пільгових ставок у залежність від контролю кінцевого використання. Регламент Ради (ЄС) № 3050/95 [5] від 22 грудня 1995 року (про тимчасове призупинення дії мита на ряд товарів, призначених для будівництва, технічного обслуговування та ремонту повітряних суден) також ставить призупинення ввізного мита в залежність від контролю кінцевого використання.

2) Продукція, призначена для літальних апаратів, кораблів та катерів для бурових платформ, як зазначено в Розділі II Частини I Комбінованої номенклатури [6]. Перелік тарифних позицій/кодів для цих товарів наводиться щороку в Комбінованій номенклатурі.

3) озброєння та військова техніка, сертифіковані належним чином відповідно Регламенту Ради № 150/2003. Додаток I до цього Регламенту містить перелік 4-значних кодів тарифних позицій, що охоплюють озброєння та військову техніку, на які не поширюється дія імпортного мита. зброї та військового обладнання, на які призупинено імпортні мита [7].

Стаття 282 МК України також передбачає категорії товарів, які звільняються від оподаткування митом. Частина категорій товарів з цього переліку мають податкові пільги, пов'язані із цільовим використанням товарів. Так, до таких товарів належать, наприклад, устаткування, яке працює на відновлюваних джерелах енергії, енергозберігаюче обладнання і матеріали, засоби вимірювання, контролю та управління витратами паливно-енергетичних ресурсів, обладнання та матеріали для виробництва альтернативних видів палива або для виробництва енергії з відновлюваних джерел енергії за умови, що ці товари застосовуються платником податків для власного виробництва та якщо ідентичні товари з аналогічними якісними показниками не виробляються в Україні. Перелік таких товарів разом із кодами за УКТ ЗЕД встановлено постановою Кабінету Міністрів України від 30 березня 2016 р. № 293 [8]. Разом із тим, ні в МК України, ні у згаданій постанові не зазначається, чи застосовується до таких товарів процедура кінцевого використання. Те ж саме питання може виникнути і до інших категорій товарів, звільнених від оподаткування за умови їх цільового використання.

Подібні податкові пільги існували ще з моменту набуття чинності МК України, тобто задовго до запровадження процедури кінцевого використання. Тому питання про їх кореляцію з положення про цю процедуру залишається відкритим. Тим більше у ч. 6 ст. 75 МК України йдеться про те, що окремі іноземні товари в рамках процедури кінцевого використання можуть бути випущені у вільний обіг за зниженими ставками ввізного мита, а не звільняються від оподаткування.

В цілому позитивно оцінюючи ініціативу запозичення європейського досвіду застосування процедури кінцевого використання, слід відзначити непослідовність законодавця у правовому її регулюванні. Законодавству вкрай бракує ясності щодо того, які товари та для яких цілей чи хоча б галузей можуть бути поміщені під цю процедуру, а так само які ставки мита повинні застосовуватися при цьому. Такі рамки, якщо не усунуть, то хоча б зменшать потенційні корупційні ризики, а разом із тим і суттєві втрати Державного бюджету України.

Література:

1. Про внесення змін до Митного кодексу України та інших законів України щодо деяких питань виконання глави 5 розділу IV Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: Закон України від 15.08.2022 № 2510-IX. *Офіційний веб-сайт Верховної Ради України*: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2510-20#Text>
2. Митний кодекс України № 4495-VI від 13.03.2012 р. *Офіційний веб-сайт Верховної Ради України*: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17#n2012>
3. Regulation (EU) № 952/2013 of the European Parliament and of the Council of 9 October 2013 laying down the Union Customs Code. *OJ L* 269 10.10.2013, p. 1.
4. Council Regulation (EU) No 1344/2011 of 19 December 2011 suspending the autonomous Common Customs Tariff duties on certain agricultural, fishery and industrial products and repealing Regulation (EC) No 1255/96. *OJ L* 349, 31.12.2011, p. 1–89.
5. Council Regulation (EC) No 3050/95 of 22 December 1995 temporarily suspending the autonomous Common Customs Tariff duties on a number of products intended for the constructions, maintenance and repair of aircraft. *OJ L* 320, 30.12.1995, p. 1–13.
6. Council Regulation (EEC) No 2658/87 of 23 July 1987 on the tariff and statistical nomenclature and on the Common Customs Tariff. *Official Journal of the European Communities*, L 256, 7 September 1987.
7. Council Regulation (EC) No 150/2003 of 21 January 2003 suspending import duties on certain weapons and military equipment. *OJ L* 25, 30.1.2003, p. 1–6
8. Питання ввезення на митну територію України енергозберігаючих матеріалів, обладнання, устаткування та комплектувальних виробів за проектами демонстрації японських технологій: Постанова КМ України від 30.03.2016 р. № 293. *Офіційний вісник України*. 2016. № 31. Ст. 1242.

ПЩКОВ Дмитро,
здобувач першого (бакалаврського) рівня,
спеціальності 081 Право
спеціальності «Право»
Маріупольського державного університету

АЛЬТЕРНАТИВНІ СПОСОБИ ВИРІШЕННЯ ГОСПОДАРСЬКИХ СПОРІВ

Євроінтеграція України відкриває нові можливості для розвитку економіки, залучення інвестицій та модернізації різних сфер суспільного життя. Однак, у процесі інтеграції виникають нові виклики, зокрема в сфері вирішення господарських спорів. Традиційна судова система не завжди забезпечує швидке та ефективне розв'язання таких конфліктів.

Можна зазначити, що найважливішим питанням не стільки теоретичного, скільки практичного напрямку розбудови України як правової держави є питання захисту прав і свобод людини, що слугує своєрідним індикатором стану та рівня розвитку громадянського суспільства й держави в цілому. Під час здійснення своєї діяльності між суб'єктами господарювання виникають чисельні суперечки, які вони намагаються вирішити в установленому законодавством порядку, у тому числі й шляхом застосування альтернативних способів вирішення конфліктів (спорів).

Завантаження зверненнями до судової системи, у тому числі й господарської юрисдикції, призводить до того, що суди «не встигають» належним чином розглядати судові справи та приймати рішення на вирішення спору. Окрім того, на відміну від судового розгляду, який є чітко врегульованим, формалізованим, та зосередженим на суті позовних вимог та предметі позову, використання альтернативних способів вирішення конфліктів (спорів) надає можливість гнучкіше підходити до вирішення спору, враховувати всі аспекти спірної ситуації, а також унеможливує виникнення відповідного спору в майбутньому.

Альтернативні способи вирішення спорів (надалі – АСВС), у тому числі й господарського характеру, тобто ті, які мають за мету розв'язання господарських спорів, є доволі дієвим механізмом та зручним способом їх вирішення.

У рамках євроінтеграції країни повинні адаптувати своє законодавство до норм і стандартів ЄС. Це включає імплементацію Директиви 2008/52/ЄС про медіацію у цивільних та комерційних справах, яка встановлює мінімальні стандарти для медіаційних процесів у ЄС [1].

Зараз відсутній єдиний нормативний акт щодо АСВС, який визначав би їх правові засади та різновиди. Загальне поняття «альтернативний спосіб вирішення спорів» у законодавстві не розкрито та не встановлений повний перелік примирливих процедур, відсутні вказівки на допустимі або рекомендовані методи АСВС, принципи та гарантії їх використання тощо.

Науковці пропонують розглядати альтернативні способи вирішення цивільних та господарських спорів як «комплекс заходів і процесів, пов'язаний із урегулюванням суперечок чи конфліктів юридично рівних, вільних та самостійних учасників цивільного та господарського обороту без винесення судових рішень по суті спорів» [3, с. 17]. Наприклад, привертає увагу визначення, що надається на сайті уряду Австралії з питань інтелектуальної власності, а саме: «альтернативне вирішення спорів (АВС) – це комплексний термін для таких процесів, як посередництво, арбітраж та експертна детермінація. Ці процеси дозволяють сторонам вирішувати свої суперечки без необхідності звернення до суду» [2].

Для АСВС властиві кілька основних особливостей, які виявляються тією чи іншою мірою в різних правових системах. По-перше, слід зазначити, що далеко не всі суперечки можуть бути предметом АСВС. У більшості випадків це суперечки, що випливають із цивільно-правових відносин та виникають між їхніми учасниками. Хоча в деяких країнах, вони використовуються для вирішення трудових, сімейних та адміністративних суперечок, а деякі з елементів АСВС й обмежено використовуються в кримінальному процесі. Проте, їх

використання для вирішення спорів публічно-правового характеру є винятком. Представляється, що АСВС є доволі дієвим та поширеним механізмом вирішення й господарсько-правових спорів. Другою відмінністю є те, що в рамках АСВС суперечка не вирішується судом по суті, суд може виступати тільки як особа, яка сприяє самій їх процедурі.

Для повної характеристики та значення АСВС доцільно їх розглянути як певну самостійну систему, для якої притаманним є елементи, взаємопов'язані та взаємовпливові. Так, на думку А. О. Дутко, «в Україні форми АВС існують у різних варіантах. Можна виділити такі: процедуру медіації, третейський суд, комерційний арбітраж, комісії по трудових спорах, досудове врегулювання спорів. Виникнення різноманітних процедур відображає потребу в удосконаленні альтернативної системи, в пошуку найбільш придатних форм для вирішення кожного спору. Гнучкість альтернативних процедур допускає також можливість запозичення тих чи інших елементів, їх комбінування стосовно до потреб інших правових систем. АВС слід розглядати не як окремі механізми, а як сукупність елементів, що становлять альтернативну систему вирішення правових спорів загалом. Ця система має тенденцію та широкі перспективи до подальшого розвитку, адже мета будь-якої альтернативної процедури – врегулювання та вирішення правового спору» [4, с. 163]. Тобто, система АСВС є динамічною, а не статичною категорією.

Наприклад, О. С. Ткачук вказує на традиційний розподіл методів альтернативного врегулювання конфліктів на основні (базові), такі як переговори, медіація та арбітраж, і комбіновані (гібридні), серед яких відзначаються медіація-арбітраж (мед-арб), арбітраж-медіація (арб-мед), міні-суд, омбудсмен, незалежна експертиза з визначення фактичних обставин справи (*neutral expert fact-finding*) та інші [9, с. 231].

Представляється, що класифікація альтернативних способів вирішення господарських спорів можлива за наступними підставами залежно від: 1) наявності посередника – ті, які проводить посередник та ті, в яких учасниками є виключно сторони спору; 2) процедури проведення – формалізовані (арбітраж) на неформалізовані (медіація); 3) критерію оплатності – оплатні (медіація, арбітраж) та безоплатні (переговори); 4) кількості сторін – двох- та багатосторонні; 5) часового критерію – разові і постійні; 6) форми проведення – очні та заочні (із використанням цифрових технологій); 7) обов'язковості результатів процедури – обов'язкові (рішення третейського суду, угода про результати медіації) та необов'язкові (результати перемовин)» [5, с. 703].

Наразі в Україні є нормативно-правові акти, які регулюють певні види АСВС окремо. Такими актами є: Закон України «Про медіацію», який встановлює загальні принципи та правила проведення медіації, а також статус медіатора [6].; Закон України «Про третейські суди», який регулює діяльність третейських судів, які є постійно діючими арбітражними установами, що вирішують спори за згодою сторін (рішення третейського суду має таку ж юридичну силу, як і рішення суду загальної юрисдикції) [8]; Закон України «Про міжнародний комерційний арбітраж», який визначає правові засади діяльності міжнародних комерційних арбітражних судів, які вирішують спори, що виникають з міжнародних комерційних договорів [7].

Отже, альтернативні способи вирішення господарських спорів представляють собою сукупність процедур, які застосовуються сторонами господарського спору на підставі взаємної згоди, добровільності і диспозитивності формалізованого та/або неформалізованого характеру з метою його вирішення; та в широкому сенсі розуміються як сукупність державних та/або недержавних юрисдикційних способів вирішення юридичних конфліктів між суб'єктами господарювання, а у вузькому як механізм врегулювання господарського спору конкретним альтернативним способом (медіацією, арбітражем, переговорами), при цьому складовими змісту зазначеної системи є суб'єкти – сторони спору та посередник; об'єктом – господарський спір; правова підстава - норми чинного законодавства, загального та/або спеціального характеру тощо). Вони дозволяють забезпечити ефективність, гнучкість та конфіденційність процесу вирішення спорів. Саме альтернативні способи вирішення господарських спорів (АСВС) відіграють важливу роль у процесі євроінтеграції, особливо для

країн, що прагнуть стати членами Європейського Союзу. Вони сприяють створенню ефективної та надійної правової системи, що відповідає європейським стандартам, та підвищують інвестиційну привабливість країни. Використання АСВС є важливим кроком на шляху до повноправного членства України в ЄС.

Література:

1. Directive 2008/52/EC of the European Parliament and of the Council of 21 May 2008 on certain aspects of mediation in civil and commercial matters : веб-сайт. URL : <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32008L0052> (дата звернення: 14.05.2024).
2. What is Alternative Dispute Resolution? : веб-сайт. URL : <https://www.ipaustralia.gov.au/> (дата звернення: 15.05.2024).
3. Білак М. Я., Притика Ю. Д. Альтернативні способи вирішення спорів : навчальний посібник. Харків : Право, 2019. 261 с.
4. Дутко А. О. Загальна характеристика комбінованих способів альтернативного вирішення спорів. *Юридичний науковий електронний журнал*, 2022. Вип. 10. С. 161–164.
5. Прилуцька А. В. Щодо різновидів альтернативних способів вирішення господарських спорів. Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів XXI століття: синергія наукових, освітніх та технологічних рішень : Міжнародна науково-практична конференція, (Одеса, 19 травня 2023 р.). Одеса : Видавництво «Юридика», 2023. Т. 2. С. 702-704.
6. Про медіацію : Закон України від 16 листопада 2021 року № 1875-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-IX#Text> (дата звернення: 22.05.2024).
7. Про міжнародний комерційний арбітраж : Закон України від 24 лютого 1994 року № 4002-XII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4002-12#Text> (дата звернення: 22.05.2024).
8. Про третейські суди : Закон України від 11 травня 2004 року № 1701-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1701-15#Text> (дата звернення: 22.05.2024).
9. Ткачук О. С. Проблеми реалізації судової влади у цивільному судочинстві : монографія. Харків: Право, 2016. 600 с.

ФІСЕНКО Дмитро,
здобувач першого (бакалаврського) рівня,
спеціальності 081 Право
Маріупольського державного університету

ГАРМОНІЗАЦІЯ ТРУДОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ІЗ ЗАКОНОДАВСТВОМ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Світ праці постійно змінюється, і Україна не є винятком. З прагненням до членства в Європейському Союзі наша країна активно оновлює трудове законодавство з метою відповідності європейським стандартам. Цей процес, відомий як гармонізація, несе в собі як виклики, так і можливості для українських працівників. З одного боку, гармонізація може призвести до покращення умов праці, більшої гнучкості та надійного захисту прав працівників. З іншого боку, вона може також спричинити зміни в звичній робочій практиці та потребувати адаптації від роботодавців і працівників.

Погоджуємося з думкою Коваленко О.О., що Конституція України закріпила соціальну модель розвитку держави, основним напрямом політики якої має бути, насамперед, забезпечення прав, свобод та інтересів людини. Крім того, Україна проголосила пріоритетним напрямком своєї зовнішньої політики курс на входження до Європейського Союзу та прийняла на себе відповідні зобов'язання щодо забезпечення прав людини. Серед цих прав особливе місце займає одне з основних прав – право на працю та похідні від нього інші трудові права: на справедливі та безпечні умови праці, на відпочинок, на оплату праці, на страйк, тощо. Ці права завжди мали велике значення для перспектив розвитку держави, бо виступали одними з індикаторів демократичності та гуманності останньої [1, с. 100].

Актуальність проблеми обумовлюється прагненням України до європейської інтеграції, яке передбачає не лише політичне та економічне, а й соціальне зближення з ЄС, особливо, зважаючи на те, коли країна протистоїть військовій агресії росії.

Проблеми гармонізації трудового законодавства України із законодавством Європейського Союзу ґрунтовно досліджувалися у працях багатьох українських науковців. Серед них слід виділити таких авторів: Г. І. Чанишева, Н. Б. Болотіна, В. Я. Буряк, В. С. Венедиктов, В. В. Жернаков, П. Д. Пилипенко, Н. М. Хуторян, М. М. Феськов та інші. Вказані праці аналізують актуальні проблеми та виклики гармонізації, визначають пріоритетні напрямки реформування трудового законодавства України, пропонують шляхи та механізми вдосконалення правового регулювання трудових відносин.

Трудове законодавство є ключовим аспектом соціальної сфери, адже воно регулює відносини між роботодавцями та працівниками, визначає їхні права та обов'язки, а також встановлює мінімальні стандарти умов праці.

Метою нашого дослідження є процес гармонізації трудового законодавства України із законодавством Європейського Союзу та висвітлення різних поглядів щодо цього процесу.

Членство в ЄС передбачає спільний ринок праці, де працівники з усіх країн-членів мають вільний доступ до роботи та користуються однаковими правами та свободами. Для того, щоб українські працівники могли повною мірою користуватися цими правами та свободами, а також щоб українські підприємства могли конкурувати на європейському ринку праці, необхідно привести українське трудове законодавство у відповідність до європейського.

На думку автора, потрібно зробити певні стратегічні кроки для зміцнення трудових відносин та удосконалення умов праці. А саме: усунення гендерної нерівності в оплаті праці, яка ще існує в Україні. Крім того, слід відзначити необхідність забезпечення безпечних та здорових умов праці, захист працівників від професійних ризиків та запобігання дискримінації на робочому місці, оскільки дружня атмосфера в колективі сприяє підвищенню ефективності праці. Також треба посилити роль профспілок у регулюванні трудових відносин, забезпечити захист права на колективні переговори та участь профспілок у вирішенні питань, пов'язаних з умовами праці. І що вкрай важливо - це підтримання діалогу між роботодавцями,

працівниками та урядом з питань трудових відносин, а також участь соціальних партнерів у формуванні та реалізації державної політики у сфері праці.

Ці напрямки є кроком у напрямку удосконалення умов праці та зміцнення трудових відносин відповідно до сучасних вимог і потреб часу.

23 червня 2022 року лідери 27 країн-членів ЄС ухвалили рішення про надання Україні статусу кандидата на членство в Європейському Союзі. Цілком погоджуємося з Бутинською Р.Я. прави, що трудові стандарти країн Євросоюзу, що відповідають інтересам країн-учасниць цього інтеграційного співтовариства, могли б становити інтерес і для країн-кандидатів, оскільки директиви Євросоюзу в галузі застосування праці дають змогу використовувати вже готові й апробовані механізми правового регулювання трудових відносин [2, с. 148].

Але ці кроки не можна зробити без певних викликів, наприклад, необхідність значних інвестицій для модернізації виробництва та покращення умов праці, що вимагає стратегічного підходу та сприяє ефективному функціонуванню підприємств. Також необхідним є вдосконалення системи державного управління у сфері праці, включаючи розробку ефективних механізмів контролю та регулювання, підвищення кваліфікації працівників державних органів та соціальних партнерів, що сприятиме ефективному вирішенню трудових конфліктів та розвитку конструктивного соціального діалогу. Потребує комплексних заходів з активізації ринку праці та розвитку соціальних програм підтримки зменшення рівня безробіття та подолання бідності. Першочерговим завданням є підвищення рівня життя та соціального захисту працівників, що можливе завдяки реалізації соціальних програм та створенню сприятливого середовища для розвитку суспільства. Вирішення цих викликів та реалізація перспектив вимагає комплексного підходу та спільних зусиль усіх зацікавлених сторін.

Представлені виклики та перспективи відображають складні економічні, інституційні та соціальні вимоги сучасного розвитку. Гармонізація трудового законодавства України з законодавством Європейського Союзу - це тривалий та складний процес, який потребує значних зусиль з боку держави, роботодавців та працівників.

Вважаємо, що держава має створити сприятливі умови для проведення цієї реформи, зокрема, розробити та прийняти необхідні законодавчі акти, забезпечити фінансування реформ, провести інформаційно-просвітницьку роботу серед населення й інші заходи.

Але самі роботодавці можуть переглянути свої внутрішні трудові правила, щоб привести їх у відповідність до європейських стандартів, забезпечити працівникам належні умови праці та соціальний захист, брати участь у соціальному діалозі з питань гармонізації трудового законодавства. А з боку працівників, задля удосконалення, кожен може підвищувати свою кваліфікацію та знання про свої права та обов'язки, активно брати участь у діяльності профспілок, підтримувати реформу гармонізації трудового законодавства. Успішна реалізація гармонізації матиме значний позитивний вплив на розвиток економіки України, сприятиме покращенню умов праці та підвищенню рівня життя її громадян.

Погоджуємося з думкою Лаврів О. Я. про те, що виникає потреба приведення ряду норм трудового законодавства України у відповідність до законодавства Європейського Союзу щодо реальної можливості реалізувати ці принципи. Відповідність національного законодавства нормам міжнародних стандартів має ґрунтуватись не лише на легально встановлених положеннях нормативно-правових актів, а й на даних щодо реального фактичного їх дотримання [3, с. 89].

Таким чином, відповідність національного законодавства нормам міжнародних стандартів має ґрунтуватись не лише на легально встановлених положеннях нормативно-правових актів, а й на даних щодо реального фактичного їх дотримання. Тож гармонізація трудового законодавства призведе до зростання інвестицій в українську економіку, створення нових робочих місць, підвищення продуктивності праці, покращення добробуту українських працівників, зближення України з європейськими стандартами життя. Також важливо зазначити, що гармонізація трудового законодавства - це не лише юридичний процес, а й соціальний процес. Для того, щоб ця реформа була успішною, необхідно, щоб усі зацікавлені

сторони: держава, роботодавці та працівники співпрацювали та діяли спільно. Гармонізація трудового законодавства це шлях до європейського майбутнього України.

Література:

1. Коваленко О. О. Щодо можливостей гармонізації трудового законодавства України у сфері реалізації права на працю із законодавством Європейського Союзу в умовах військової агресії Росії. *Integracja szkolnictwa wyższego prawniczego Ukrainy z europejską przestrzenią edukacyjną – wyzwania bezpieczeństwa wewnętrznego w czasie stanu wojennego: materiały z Międzynarodowej konferencji naukowo-praktycznej*. Łomża, Kharków 15.02.2023 r. Łomża:MANS w Łomży, 2023. Pp. 100-103. URL: <https://dspace.hnpu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/b30b2aad-8376-434b-8fcd-1ce7cf210582/content> (дата звернення 29.04.2024).
2. Бутинська Р.Я. Актуальні питання гармонізації трудового законодавства в умовах євроінтеграції. *Часопис Київського університету права*, 2020. №3. С. 146-150. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/3572/1/%D0%B1%D1%83%D1%82%D0%B8%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0.pdf> (дата звернення 29.04.2024).
3. Лаврів О.Я. Гармонізація основних принципів трудового права України із законодавством Європейського Союзу. *Науково-інформаційний вісник Івано Франківського університету імені Короля Данила Галицького*, 2011. Випуск. С. 85-90. URL: <https://visnyk.iful.edu.ua/%D0%B2%D0%B8%D0%BF%D1%83%D1%81%D0%BA%D0%B6%D1%83%D1%80%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%83%E2%84%964/%D0%BB%D0%B0%D0%B2%D1%80%D1%96%D0%B2-%D0%BE%D1%8F-%D0%B3%D0%B0%D1%80%D0%BC%D0%BE%D0%BD%D1%96%D0%B7%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F%D0%BE%D1%81%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D1%85-%D0%BF%D1%80%D0%B8%D0%BD/> (дата звернення 29.04.2024).

ЧАЛА Каріна,
здобувач першого (бакалаврського) рівня,
спеціальності 293 Міжнародне право
Сумського державного університету

ПРАВО НА ЖИТТЯ У ПРАКТИЦІ ЄСПЛ: ВИКЛИКИ РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

Війна росії проти України спричинила масштабну гуманітарну кризу та поставила під загрозу право на життя мільйонів людей. Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ), як ключовий орган у системі захисту прав людини в Європі, відіграє фундаментальну роль у забезпеченні дотримання та захисту права на життя, яке є одним з основоположних прав, гарантованих статтею 2 Європейської конвенції з прав людини (ЄКПЛ). Стаття проголошує право кожної особи на життя та накладає на держави-учасниці обов'язок не тільки утримуватися від свавільного позбавлення життя, але й активно діяти з метою його захисту [1].

Станом на кінець 2020 року, згідно з інформацією, наданою Департаментом з питань виконання рішень Європейського суду з прав людини, Україна займала третє місце серед держав-сторін Конвенції за кількістю справ, що перебувають на розгляді в Суді. Загальна кількість справ, які були в розгляді перед Європейським судом з прав людини, складала 62 000, з яких 10 400 справ стосувалися України, а це означає, що справи проти України становили приблизно 16,8% від усієї кількості справ, що розглядалися Судом [3]. У 2020 році значна частина, а саме 7 898 справ, була пов'язана з порушеннями прав заявників в Автономній Республіці Крим та на території Луганської та Донецької областей, які на той час перебували під тимчасовою окупацією.

У 2023 році Україна зайняла третє місце серед держав за кількістю справ, які розглядались Європейським судом з прав людини. Якщо загальна кількість справ у провадженні Суду у 2023 році становила 68,450, то з них проти України були порушені 8750, що становить 12,8% всіх справ [2]. При цьому Європейський суд з прав людини констатував 7 порушень права на життя українським урядом (одне рішення – щодо незаконного переривання життя і шість рішень щодо відсутності належного розслідування випадків смерті особи) [6].

Отже, бачимо, що статистика відображає масштаби викликів із захисту прав людини, з якими зіткнулася Україна в контексті анексії Криму РФ та військового конфлікту на сході країни. Також це свідчить про активність громадян та юридичних осіб в Україні щодо звернення до міжнародних правових інституцій для захисту своїх прав.

Широкомасштабне вторгнення РФ на українську територію у лютому 2022 року та ведення бойових дій проти української держави акцентували увагу на критичній потребі захисту життів українців, зміцненні державного суверенітету та відновленні порушеної територіальної цілісності через тимчасову окупацію частини територій. В результаті чого, питання забезпечення прав людини набуло надзвичайної актуальності. Військові дії, ініційовані РФ, включно із використанням методів, заборонених міжнародними конвенціями та системним порушенням норм міжнародного гуманітарного права, спричинили масові порушення прав людини серед цивільного населення, включаючи випадки катувань, незаконного позбавлення волі, руйнування майна та інше.

Слід зазначити, що судова практика Європейського суду з прав людини охоплює рішення, що стосуються ситуацій військових конфліктів і збройних агресій. До прикладу, у справі «Україна проти Росії (за подіями у Криму)» Європейський суд з прав людини прийняв до розгляду заяву України і ухвалив рішення, в якому визнано, що РФ несе пряму відповідальність за порушення прав і свобод людей на території Автономної Республіки Крим та міста Севастополя з 27 лютого 2014 року [4].

Судове рішення також ставить під сумнів легітимність дій росії щодо анексії Криму та надає підстави для міжнародного співтовариства активізувати свої зусилля з метою відновлення суверенітету та територіальної цілісності України.

Також, ЄСПЛ 25 січня 2023 року, оголосив резолюцію, що міждержавна справа «Україна та Нідерланди проти Росії» відповідає критеріям прийнятності до судового розгляду. Аналізуючи обставини, що почали розвиватися з 11 травня 2014 року, ЄСПЛ дійшов висновку, що території, які були окуповані сепаратистськими угрупованнями, перебували під ефективним контролем рф. Суд зазначив, що такий стан речей надає підстави для визначення юрисдикційної компетентності ЄСПЛ у розгляді даної справи, враховуючи зобов'язання держави-відповідача за міжнародними конвенціями з прав людини [5].

Значну увагу у справі привертає збиття пасажирського літака рейсу МН17 17 липня 2014 року, яке стало трагедією міжнародного масштабу, забравши життя 298 осіб з різних країн світу. Спроби незаконного вивезення та викрадення дітей-сиріт з Донецької та Луганської областей на територію рф у 2014 році також займають центральне місце у цій міждержавній справі, висвітлюючи систематичні порушення прав дитини та основоположних прав людини [5].

Отже, Європейський суд з прав людини дійшов висновку, що з 11 травня 2014 року, коли були проведені так звані «референдуми про незалежність», оголошуючи псевдо «ДНР і ЛНР» суверенними державами з новоутвореними «урядами», рф здійснювала ефективний контроль над цими територіями. Визначенням юрисдикції росії над цими регіонами слугувала її військова, політична, та економічна підтримка сепаратистів, що продовжувалася мінімум до 26 січня 2022 року, дати проведення слухань у справі [5].

Таким чином, аналіз рішень Європейського суду з прав людини в контексті війни на території України вказує на значне занепокоєння щодо масових порушень прав людини, які стали результатом агресії рф. За умов воєнного стану, дані рішення наголошують на критичній важливості дотримання міжнародних норм та зобов'язань з прав людини, навіть у надзвичайних обставинах. ЄСПЛ через свої рішення підтвердив концепцію, що військові дії не можуть виправдовувати безкарне порушення основоположних прав і свобод осіб, особливо цивільного населення.

Під час дії режиму воєнного стану, Європейський суд з прав людини акцентує на пріоритеті захисту права на життя, встановлюючи вимоги до держав-учасниць Європейської конвенції з прав людини щодо недопущення свавільного позбавлення життя. Зобов'язання держав розслідувати порушення права на життя, ефективно реагуючи на вбивства та незаконне насильство, стають критичним елементом у захисті цивільних осіб. Суд наголошує на необхідності забезпечення, щоб будь-яке використання сили було строго пропорційним і обмеженим до абсолютно необхідного мінімуму, особливо в контексті використання зброї, здатної спричинити масові жертви серед невоєнних осіб.

Також акцентується увага на важливості дотримання міжнародних стандартів у використанні засобів і методів ведення війни, забезпечення прав і свобод осіб навіть під час воєнного або надзвичайного стану.

Отже, вважаємо, що для ЄСПЛ існує потреба в розробці та впровадженні додаткових міжнародних механізмів, здатних забезпечити ефективний захист права на життя, включаючи механізми притягнення до відповідальності осіб, винних у воєнних злочинах та порушеннях прав людини. Таким чином, виклики, які виникають у практиці ЄСПЛ у зв'язку з режимом воєнного стану, вимагають скоординованих дій на національному та міжнародному рівнях для забезпечення захисту права на життя та гідності кожної людини, незалежно від обставин.

Література:

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
2. Analysis of statistics 2023. Council of Europe, 2024. URL: <https://www.echr.coe.int/statistical-reports>

3. Україна та Європейський суд з прав людини.
URL: <https://coe.mfa.gov.ua/spivrobotnictvo/ukrayina-ta-yevropejskij-sud-z-prav-lyudini>
4. Україна проти Росії (за подіями у Криму) URL: <https://rusaggression.gov.ua/ua/sprava-ukraina-proty-rosii-shchodo-krymu-za--2095814-ta--3833418-0cff9808a21c12019f8f5c3357383f40.html>
5. Україна та Нідерланди проти Росії. ЄСПЛ ухвалив рішення у міждержавній справі щодо війни URL: <https://www.helsinki.org.ua/articles/ukraina-ta-niderlandy-proty-rosii-yespl-ukhvalyv-rishennia-u-mizhderzhavniy-spravi-shchodo-viyny/>
6. Violations by Article and by State. Council of Europe, 2024. URL: <https://www.echr.coe.int/statistical-reports>

ЧЕРНЯВСЬКИЙ Анатолій,

кандидат юридичних наук, доцент, доцент
кафедри міжнародного, європейського права та
порівняльного правознавства

Сумського державного університету

ЗАСТОСУВАННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ХАРТІЇ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ ДО ВИРІШЕННЯ ПИТАННЯ ПРО РОЗМЕЖУВАННЯ ПОВНОВАЖЕНЬ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ ТА МІСЦЕВИХ ОРГАНІВ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ

Традиційно питання організації місцевого самоврядування у міжнародно-правовій доктрині та практиці міжнародних відносин розглядалися як внутрішні справи суверенної держави, що регулюються виключно її внутрішнім законодавством. Проте однією з тенденцій розвитку міжнародного права наприкінці ХХ ст. стало поширення дії норм міжнародного права на внутрішньодержавні відносини, пов'язані з організацією та діяльністю місцевого самоврядування. Так, наприклад, Європейська хартія місцевого самоврядування, прийнята під егідою Ради Європи 15.10.1985 р. [1], передбачає зобов'язання держав-учасників законодавчо закріплювати такі засади формування та діяльності органів місцевого самоврядування, які б найбільшою мірою забезпечували реалізацію прав громадян на участь у державному управлінні.

Імплементация норм міжнародного права представляє собою складний і довготривалий процес реалізації державами своїх зобов'язань. Механізм імплементации охоплює сукупність нормативно-правових та організаційно-правових засобів, що використовуються суб'єктами міжнародного права на міжнародному та національному рівнях [4, с. 667-668].

Європейська хартія місцевого самоврядування передбачає специфічний механізм імплементации своїх положень, надаючи державам-учасникам право у визначених межах самостійно обирати, які із закріплених положень виконувати, а які – ні.

Конкретні зобов'язання держав-учасників щодо забезпечення належних умов функціонування місцевого самоврядування закріплені Частиною I Хартії. Ця частина складається із 30 пунктів-диспозицій, об'єднаних у 10 статей. Відповідно до пункту 1 ст. 12 Хартії кожна держава-учасник зобов'язується вважати для себе обов'язковими принаймні 20 з цих пунктів, при чому не менше 10 з них мають стосуватися найбільш важливих та принципових положень Хартії. Зокрема, це стосується положень про необхідність визначення повноважень органів місцевого самоврядування конституцією та законами, наділення цих органів правом вільно вирішувати усі питання, віднесені до їх компетенції, недопустимість обмеження цих повноважень будь-якими центральними чи регіональними органами, заборону зміни територіальних меж місцевого самоврядування без згоди відповідної територіальної громади, принцип вільного мандату обраних представників тощо.

У Законі України від 15.07.1997 р. «Про ратифікацію Європейської хартії місцевого самоврядування» [3] немає жодних вказівок на те, які положення Україна вважає для себе обов'язковими, як немає і застережень до Хартії. З цього можна зробити висновок, що Україна визнала для себе обов'язковими усі положення Європейської хартії місцевого самоврядування, і ці положення мають реалізовуватися на території України.

Значна частина норм Хартії мають рамковий характер, тобто закріплюють обов'язок держави забезпечити певний режим організації та діяльності місцевого самоврядування, надаючи державам право самостійно визначати елементи цього режиму. Наприклад, ст. 4 Хартії встановлює, що головні повноваження і функції органів місцевого самоврядування визначаються конституцією або законом, а органи місцевого самоврядування в межах закону мають повне право вільно вирішувати будь-яке питання, яке не вилучене із сфери їхньої компетенції і вирішення якого не доручене жодному іншому органу. Подібні норми мають імплементуватися шляхом розширювальної трансформації, тобто відповідні положення Хартії

повинні відтворюватися у національному законодавстві в якості основних засад діяльності місцевого самоврядування, а на їх виконання прийматися більш конкретні і детальні норми. З цією метою ряд змін і доповнень мають бути внесені до чинного законодавства, зокрема Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» [2]. Так, ст. 25 цього Закону визначає, що сільські, селищні, міські ради правомочні розглядати і вирішувати питання, віднесені Конституцією та законами України. Цією нормою обмежується передбачене Хартією право органів місцевого самоврядування вирішувати будь-яке питання, що стосується територіальної громади і не віднесене до компетенції жодного іншого органу. Тому для приведення у відповідність з положеннями Хартії ст. 25 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» доцільно було б викласти у такій редакції: «Сільські, селищні, міські ради правомочні розглядати і вирішувати питання, віднесені Конституцією та законами України, а також будь-які інші питання, що стосуються інтересів відповідної територіальної громади і не віднесені законом до компетенції інших органів».

Література:

1. Європейська хартія місцевого самоврядування від 15.10.1985. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036#Text (дата звернення: 19.05.2024).
2. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 19.05.2024).
3. Про ратифікацію Європейської хартії місцевого самоврядування: Закон України від 15.07.1997 № 452/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/452/97-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 19.05.2024).
4. Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю.С. Шемшученко та ін.: Т. 2. К.: Укр. енцикл, 1999. 744 с.

ЧНЧІН Крістіна,

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти відділення бакалаврату економіко-правового факультету

Маріупольського державного університету

Науковий керівник: **ГРИГОР'ЄВА Вікторія** – кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри права Маріупольського державного університету

МЕДІАЦІЯ ЯК ЕФЕКТИВНА ПРОЦЕДУРА ВИРІШЕННЯ ГОСПОДАРСЬКИХ СПОРІВ

Актуальність даної теми полягає в тому, що після введення воєнного стану судова система зазнає додаткового навантаження, пов'язаного не тільки із самою процедурою розгляду справ, а ще і з проблемами ведення активних бойових дій на території України, окупації, зміни територіальної підсудності судових справ, повітряними тривогами та постійною загрозою життю та здоров'ю учасників справи. Саме тому набуває важливого значення розвиток альтернативного позасудового врегулювання спорів, одним із засобів якого виступає медіація як одна із найпоширеніших процедур позасудового вирішення конфліктів серед європейських держав.

В умовах сьогодення діяльність всіх суб'єктів господарювання спрямована на забезпечення нормального функціонування державної економіки, тому швидке та ефективно вирішення конфліктів між цими суб'єктами з можливістю збереження відносин між ними є надзвичайно важливим, що і може забезпечити інститут медіації.

Різноманітні аспекти інституту медіації як позасудового способу вирішення господарських спорів розглядалися такими вітчизняними вченими, як О. О. Мельник, О. Ю. Макаренко, Н. А. Макаренко, М. Стефанчук та інші. Проте актуальні зміни в законодавстві зумовлюють необхідність додаткового дослідження даного питання.

Метою даної праці є визначення сутності і правової природи інституту медіації як позасудової процедури вирішення господарських спорів.

В науковій літературі поняття «медіація» в основному трактується як вид альтернативного позасудового врегулювання спорів із залученням незалежного посередника (медіатора), який організовує переговори між сторонами та активно допомагає їм самостійно знайти компромісне рішення для задоволення інтересів всіх учасників переговорів [1, с.25].

Згідно із п.4 ч.1 ст.1 Закону України «Про медіацію» медіація — це позасудова добровільна, конфіденційна, структурована процедура, під час якої сторони за допомогою медіатора (медіаторів) намагаються запобігти виникненню або врегулювати конфлікт (спір) шляхом переговорів [2]. Зазначеним Законом, який було прийнято у 2021 році, було також внесено зміни до чинних законодавчих актів, зокрема до Господарського процесуального кодексу. Так, в ст.46 ГПК з'явилося положення про те, що сторони можуть примиритися, у тому числі шляхом медіації, на будь-якій стадії судового процесу [3].

Також Закон зазначає, що медіація проводиться за взаємною згодою сторін медіації з урахуванням принципів добровільності, конфіденційності, нейтральності, незалежності та неупередженості медіатора, самовизначення та рівності прав сторін медіації [2]. Тобто під час медіації, на відміну від судового розгляду, сторони на добровільній основі мають можливість самостійно управляти як самим процесом вирішення спору, так і впливати на результат його вирішення — угоду, яка не може бути прийнята без досягнення взаємної згоди сторін.

Слід зазначити, що медіація розглядається як структурована процедура, розподілена на декілька пов'язаних між собою стадій, серед яких можна виділити:

- першу стадію, на якій медіатор здійснює підготовку до медіації шляхом збирання та обміну інформації, документів, налагодження контактів зі сторонами, проведення попередніх дискусій з кожною стороною, уточнення правил медіації та ін.;
- на наступній стадії медіатор пояснює сторонам правила медіації, уточнює роль медіатора в цьому процесі, ставить питання учасникам стосовно процедури проведення, пропонує сторонам підписати Згоду на участь у медіації;
- основна стадія присвячена розгляду конфліктної ситуації по суті, викладу кожною стороною своєї позиції, визначенню інтересів кожною зі сторін;
- на стадії вирішення проблеми відбувається пошук сторонами шляхів вирішення проблеми та визначення варіанту, який задовольнить інтереси обох сторін;
- на завершальній стадії медіації підбивається підсумок та підписується взаємна угода [4, с.173].

На підставі вищевикладеного можемо визначити основні переваги процедури медіації для вирішення конфліктних спорів між суб'єктами господарювання. Перше, на що слід звернути увагу, так це роль сторін в процесі вирішення спору. Сторони на добровільній основі активно беруть участь під час розгляду конфліктної ситуації та самостійно приходять до певного консенсусу за допомогою нейтральної особи медіатора, адже кінцевий результат медіації повинен задовольняти інтереси обох учасників. До того ж, така особливість допомагає залишити позитивні стосунки між сторонами і продовжити співпрацювати один з одним, адже, як відомо, в судовому порядку приймається рішення на користь однієї із сторін, в якій пропадає бажання підтримувати зв'язок з іншою стороною [5, с.166].

Наступною перевагою медіації можна виокремити конфіденційність процесу, що особливо важливо для суб'єктів господарювання, їх ділової репутації та можливості співпрацювати один з одним після конфлікту. На медіатора законодавством покладена заборона розголошувати інформацію, яка стала йому відома під час виконання своїх обов'язків.

Ще одним плюсом вирішення спору за допомогою медіації є, безумовно, швидкість процесу, адже така процедура не обтяжена суворими процесуальними строками, чіткою послідовністю дій сторін та суду, крім цього немає необхідності оскарження кінцевого рішення, адже воно приймається на основі взаємної угоди обох сторін з врахуванням їх інтересів. Важливим тут також є економія коштів, адже послуги медіатора коштують набагато менше, ніж послуги суду [6, с.84]. Крім цього, участь в медіації не перешкоджає зверненню до суду з цим самим питанням, якщо сторони так і не дійшли згоди.

Проте, слід зазначити, що інститут медіації в Україні, на відміну від інших європейських держав, ще недостатньо розвинутий і потребує подальшого вдосконалення. Так, наприклад, нерегульованим залишається питання виконання угод, прийнятих за результатами медіації. Законодавством не передбачені гарантії виконання домовленостей між сторонами, тому теоретично може виникнути нова конфліктна ситуація і суб'єкту господарювання буде вимушений розпочати процес врегулювання заново, витрачаючи час та кошти [7, с.180]. Тому пропонується в процесуальному законодавстві прописати обов'язок суду в разі звернення осіб, які до цього вирішили спір за допомогою медіації і прийняли взаємну угоду, переглянути цю угоду і якщо вона була прийнята з дотриманням вимог законодавства зобов'язати сторону виконати умови угоди.

Таким чином, можемо зробити висновок, що медіація виступає найбільш прийнятним позасудовим способом вирішення конфліктних ситуацій між суб'єктами господарювання, адже базується на принципі добровільності, забезпечує конфіденційність процедури, надає можливість сторонам самостійно прийти до вирішення спору з урахуванням інтересів обох сторін, економить час та кошти. Вважаємо, що такий інститут повинен далі розвиватися як в нормативному, так і в практичному аспектах і стати важливим та доступним інструментом вирішення спору.

Література:

1. Канарик Ю. С., Костюченко А. М. Медіація як спосіб вирішення господарських спорів. *Держава та регіони*. Серія: Право, 2017. № 4 (58). С. 24-27.
2. Про медіацію: Закон України від 16.11.2021 № 1875-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-IX#Text> (дата звернення: 26.04.2024).
3. Господарський кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (дата звернення: 26.04.2024 р.).
4. Поклонська О. Ю. Медіація як альтернативний спосіб вирішення господарських спорів. *Юридичний науковий електронний журнал*, 2021. № 12. С. 172-174.
5. Бахновська І. П., Костюк Н. П. Сутність та переваги медіації в бізнесі. *Юридичний науковий електронний журнал*, 2023. № 10. С. 164-166.
6. Кошова М. С. Переваги застосування інституту медіації при вирішенні господарських спорів в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*, 2020. № 5. С. 83-85.
7. Толстих А. Б. Медіація як альтернативний спосіб вирішення господарських спорів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*, 2022. Серія: ПРАВО. Вип. 71. С. 177-180.

ЯРЕМЧУК Вікторія,

кандидат юридичних наук, доцент, старший науковий співробітник Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності імені академіка В.В. Сташиса Національної академії правових наук України, лабораторія «Використання сучасних досягнень науки і техніки у боротьбі зі злочинністю»

ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ У СУДОВІЙ ЕКСПЕРТИЗІ ТА КРИМІНАЛІСТИЦІ

Військовий стан в Україні спричинив до необхідності розслідування величезної кількості військових кримінальних правопорушень. Так, начальник слідчого управління Національної поліції у Харківській області відзначає. Що Україна перша країна у світі, де проводиться розслідування військових кримінальних правопорушень у період ведення бойових дій. Розслідування воєнних злочинів в інших державах, відбувалося після завершення військових дій то там спочатку закінчувалася війна і після цього починали працювати детективи[1]. Для України сьогодні важлива допомога європейських судових експертів та криміналістів у розслідуванні військових кримінальних правопорушень. З експертними візитами в Україну вже приїжджали експерти з Франції, Іспанії, Словаччини. Так, французькі спеціалісти подарували українським правоохоронцям мобільну ДНК-лабораторію, яку вони вперше застосували в місті Ізюмі Харківської області у вересні 2022 року. На околиці міста виявлено поховання з 447 осіб. Завдяки застосуванню лабораторії стало можливим проведення ідентифікації коли тіла обгоріли, відсутні м'які тканини. Українські судові експерти не могли здійснювати такі експертні дослідження без інноваційного криміналістичного обладнання. Саме тому європейські колеги суттєво допомогли [2].

Залучення судових експертів та криміналістів з країн Європи необхідно для надання допомоги українським спеціалістам для виявлення, фіксації, вилучення доказів. Саме група французьких криміналістів, судових експертів з балістики, генетики та судово-медичної експертизи працювали на території Харківської області спільно працювали разом з українськими судовими експертами та правоохоронцями [3]. Таким чином, для подальшого розслідування військових кримінальних правопорушень для України важливо залучення європейських судових експертів і криміналістів.

Література:

1. «Ми перші у світі розслідуємо воєнні злочини під час війни»: розмова з начальником слідчих Харківщини Болвіновим URL: <https://suspilne.media/kharkiv/676348>
2. Міжнародна підтримка України в розслідуванні військових злочинів URL: <tps://varosh.com.ua/vijna/mizhnarodna-pidtrymka-ukrayini-u-rozsliduvanni-vijskovyh-zlochyniv/>
3. У звільнених містах Харківщині працюватимуть французькі експерти URL: <https://www.slovoidilo.ua/2022/09/27/novyna/polityka/zlochyn>

СЕКЦІЯ 4: МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ СТАНДАРТИ З ПИТАНЬ КЛІМАТИЧНОЇ СПРАВЕДЛИВОСТІ: ПРАВО, ПОЛІТИКА ТА БЕЗПЕКА

ГОНЧАРОВ Микола,
кандидат юридичних наук

ДО ПИТАННЯ ПРО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА»: ЮРИДИЧНИЙ АСПЕКТ

Дослідження цілісного поняття «інформаційна безпека» вимагає застосування комплексного підходу до розуміння значення (семасіології) кожного терміну, який його формує («інформація і безпека»). При цьому необхідно зауважити, що термін «інформація» застосовується не як системоутворююча складова, а вживається для означення якісної характеристики базового елемента, тобто категорії «безпека», що розкриває галузеве спрямування і змістовне наповнення заходів, та створює відповідне поле нормативно-правового регулювання.

Для розуміння об'єктивного змісту цілісного поняття «інформаційна безпека» ми послуговуватимемося можливостями окремих методологічних інструментів (в основному, аналізу, синтезу та ін.), які сприятимуть вивченню глибинних діалектичних зв'язків між визначеними категоріями, що його формують.

Термін «інформація» (лат. *informatio*) – це відомості, про які-небудь події, чиясь діяльність тощо [1].

Сучасний тлумачний словник української мови надає дещо ширше тлумачення цього терміну, а саме: інформація – це відомості про навколишній світ, процеси, які в ньому відбуваються, про події, ситуації... [2].

Чинним законодавством, зокрема Законом України «Про інформацію», подається офіційне тлумачення цього терміну: «інформація – будь які відомості та/або дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді» [3].

Згідно з Законом України «Про доступ до публічної інформації» [4] поняття «інформація» наділене дещо ширшими ознаками і з урахуванням кола користувачів його визначено крізь призму публічності, тобто подається як відомості, сформовані представниками органів влади і місцевого самоврядування при виконання ними службових обов'язків, зафіксовані в будь якій матеріальній формі.

Здійснений авторський юридичний аналіз нормативної бази у галузі інформаційної безпеки показав, що термін «інформація» отримав уніфіковане застосування в багатьох сферах суспільного життя. Також його цінність засвідчується широким використанням в усіх галузях юриспруденції, оскільки згідно з обсягом закладеного у ньому поняття набуває властивостей впливати на конкретні правовідносини, надаючи їм упереджувально-профілактичного змісту.

Термін «безпека» - стан, коли кому-, чому-небудь ніщо не загрожує [5].

Детальне дослідження семантичного значення цього терміну в інших джерелах (словниках) показало, що він отримав аналогічне тлумачення. Це означає, що за змістом та етимологією він не викликає наукового різнобачення і сприймається однаково в усіх сферах застосування.

Законодавством України подано офіційне тлумачення стану захищеності людини і природи у навколишньому середовищі. Для юридичного фахового аналізу легітимного розуміння сутності цього елемента («безпека») в структурі чинників, якими визначається найширше поняття відсутності небезпеки, посилаємося до положень Конституції України [6], де статтею 3 найвищою соціальною цінністю визнаються людина, її недоторканість і безпека, життя, здоров'я, честь і гідність.

Статтю 17 Основного Закону забезпечення інформаційної безпеки розглядається у контексті пріоритетних завдань держави як складова системи захисту державного суверенітету і національної безпеки.

У Конституції України відведено особливу роль інституту Президента, який відповідно до покладених на нього обов'язків забезпечує національну безпеку та державну незалежність (стаття 106), що включає в себе заходи щодо утвердження достатнього рівня інформаційної безпеки.

Положеннями Закону України «Про національну безпеку України» [7] вводяться поняття воєнної, громадської і державної безпеки, що формує цілісне поняття «національна безпека», і розглядається як узагальнююча категорія в системі провадження заходів із захисту державного суверенітету, цілісності і неподільності території, встановлених конституційних гарантій демократичного вектора розвитку суспільства, а також створення ефективних механізмів нейтралізації джерел загроз українській державності.

Законом України «Про основи національної безпеки України» основна компонента державного суверенітету подається у широкому поєднанні з усіма сферами життєдіяльності суспільства, що засвідчує здатність розкривати всі аспекти змісту заходів, що вживаються для дотримання конституційного правопорядку з урахуванням зовнішніх чинників (міждержавного спілкування).

У розумінні положень коментованого Закону «національна безпека – захищеність... і забезпечення свободи слова та інформаційної безпеки, кібербезпеки та кіберзахисту... при виникненні негативних тенденцій до створення потенційних або реальних загроз національним інтересам [8].

У контексті зазначеного вище наводимо судження Г. М. Сашука, який визначає інформаційну безпеку країни як «стан захищеності життєво важливих інтересів особистості, суспільства та держави від зовнішніх і внутрішніх загроз» [9].

Інформаційна безпека, на думку Б. О. Кормича, «виступає як захищеність встановлених законом правил, за якими відбуваються інформаційні процеси в державі, що забезпечують гарантовані Конституцією умови існування і розвитку людини, всього суспільства та держави [10, с. 89].

Вибірковий аналіз чинного законодавства і оприлюдненого наукового доробку показав, що термін «безпека», як і «інформація», має міжгалузеве застосування, оскільки завданням усіх сфер правоохоронної і правозабезпечувальної діяльності є створення умов, що позбавлені і не допускають настання будь-яких негативних чи загрозливих наслідків як від природного середовища, так і від діяльності людей. Уважаємо, що саме з таких позицій потрібно оцінювати наукове супроводження процесів розроблення, удосконалення, оновлення й адаптації до європейських стандартів законодавства України, у тому числі й тих нормативно-правових актів, де йдеться про інформаційну безпеку.

Література:

1. Словник української мови. URL : <http://www.inmo.org.ua/sum.html?wrд>.
2. Сучасний тлумачний словник української мови : 65000 слів. [заг. ред. В. В. Дубчинський]. Харків, 2006. 1008 с.
3. Про інформацію. Закон України №2657-XII від 02.10.1992. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text>.
4. Про доступ до публічної інформації. Закон України № 2939-VI від 13.01.2011. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2939-17>.
5. Тлумачний словник української мови. URL: <http://www.inmo.org.ua/sum.html?wrд=%D0%B1%D0%B5%D0%B7%D0%BF%D0%B5%D0%BA%D0%B0>
6. Конституція України від 28 червня 1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

7. Про національну безпеку України. Закон України № 2469–VIII від 21.06.2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2469-19>.
8. Про основи національної безпеки України. Закон України № 964-IV від 19.06.2003. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/964-15>.
9. Сащук Г. Інформаційна безпека в системі забезпечення національної безпеки. URL. <http://troubleshooter.com.ua/ru/inform-bezopasnost/52-informatsijna-bezpeka-v-sistemi-zabezpechennya-natsionalnoji-bezpeki>.
10. Кормич Б. А. Інформаційна безпека: організаційно-правові основи: навчальний посібник. Київ : Кондор, 2004. 382 с.

ДУДОРОВ Олександр,

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінально-правової
політики та кримінального права навчально-
наукового інституту права
Київського національного університету імені
Тараса Шевченка,

ПИСЬМЕНСЬКИЙ Євген,

доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри поліцейської діяльності
Луганського навчально-наукового інституту
імені Е. О. Дідоренка
Донецького державного університету внутрішніх
справ

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА ЛЮДИНИ НА ВОДНУ БЕЗПЕКУ: ДЕЯКІ ТЕНДЕНЦІЇ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ ²

У нормах Конституції України закріплено засадничі положення про те, що: кожен має право на безпечне для життя і здоров'я довкілля (ст. 50); забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території України є обов'язком держави (ст. 16). Незважаючи на наявність цих конституційних приписів, ситуація, що склалась у сфері охорони довкілля в Україні, і до війни вважалась критичною. Так, Водна стратегія України на період до 2050 року до основних проблем у галузі використання і охорони вод та відтворення водних ресурсів відносить, зокрема: забезпечення рівноправного доступу до якісної і безпечної для здоров'я людини питної води; «задовільний», «поганий» і «дуже поганий» екологічний стан переважної більшості поверхневих водних масивів; зменшення обсягів доступних до використання прісних водних ресурсів; щорічне зростання збитків, завданих повеннями чи посухами, що посилюються негативним впливом зміни клімату [1].

Невід'ємним складником механізму протидії різноманітним порушенням екологічного (зокрема, водного) законодавства виступає Кримінальний кодекс України (далі – КК), положення якого загалом надають правозастосувачам можливість здійснювати належне кримінально-правове реагування на найнебезпечніші посягання на довкілля. Щоправда, таке реагування на порушення водного законодавства не відзначається інтенсивністю. Так, із оприлюднених Верховним Судом відомостей про кількість осіб, засуджених за вчинення кримінальних правопорушень проти довкілля у 2022–2023 рр., за вироками, що набрали законної сили [2, с. 78], випливає, що за ст. 242 КК «Порушення правил охорони надр» у 2022 р. було засуджено 1 особу, а в 2023 р. – 2 особи. Якщо згідно з даними офіційної кримінальної статистики за останні 10 років за вчинення згаданого злочину було засуджено 10 осіб, то за результатами дослідження ЄДРСР за період 2013–2023 рр. вдалося виявити 13 обвинувальних вироків із засудженням 13 осіб за вчинення порушення правил охорони вод.

Одним із перших висновків, які можна зробити за підсумками дослідження матеріалів судової практики, є те, що абсолютна більшість регіонів України (понад 50 %) належить до областей, у яких за останні десять років не було ухвалено жодного вироку за ст. 242 КК. Водночас є такі регіони, де ухвалено за цей же період 3 вироків (Дніпропетровська та Харківська області) і 2 вироків (Вінницька область). Попри таку незначну кількість судових рішень за ст. 242 КК, можна констатувати, що в Україні є регіони, органи правопорядку в яких здійснюють відносно належне кримінально-правове реагування на випадки порушення правил охорони вод. Найгіршим видається те, що існують регіони, в яких не зафіксовано жодного

² Тези підготовлені в межах виконання проекту Національного фонду досліджень України 0122U000803 «Підвищення ефективності кримінально-правової охорони довкілля в Україні: теоретико-прикладні засади».

випадку такого порушення, який би був відбитий на рівні обвинувального вироку суду. І це при тому, що такі порушення реєструються повсюдно.

Окремо заслуговує на увагу факт відсутності результативної кримінально-правової протидії порушенням правил охорони вод у великих містах України, зокрема таких, як Київ та Львів. Симптоматично, що у Львівській області за період 2013–2023 рр. було зареєстровано 38 фактів порушення правил охорони вод, однак жодного кримінального провадження за цими фактами так і не спрямовано до суду. Аналогічні кількісні показники можна простежити у м. Київ. Водночас, як свідчать дані державного обліку водокористування, найбільшими забруднювачами водних об'єктів є саме міста з населенням понад 500 тис. осіб, для яких є надзвичайно актуальними як поліпшення ефективності очищення стічних вод, так і зниження рівня хімічного навантаження на системи централізованого водовідведення [1].

Вивчення вироків, ухвалених за ст. 242 КК, показало, що здебільшого бланкетний складник цієї кримінально-правової заборони розкривається у спосіб визначення конкретних положень, які є частиною правил використання і охорони вод. Ба більше: в окремих судових рішеннях їх мотивувальна частина починається з так званої преамбули, що містить перелік і положення тих нормативно-правових актів України, порушення яких призвело до настання визначених у ст. 242 КК наслідків. Майже 31 % опрацьованих у процесі дослідження вироків мають таку «преамбулу». Як приклад, в одному з вироків про порушення допустимих нормативних скидів недостатньо очищених зворотних вод, неочищених зворотних вод, а також здійснення наднормативних скидів забруднюючих речовин до вод р. Гнилоп'ять викладенню формулювання обвинувачення, визнаного судом доведеним, передувало описання конкретних положень законодавчих актів України, які регулюють порядок здійснення скидання забруднюючих речовин до водних об'єктів, зокрема йдеться про п. 3 ч. 1 ст. 44, ч. 2 ст. 70 Водного кодексу України, ч. 3 ст. 13-1 Закону України «Про питну воду, питне водопостачання та водовідведення», п.п. 15–18 Правил охорони поверхневих вод від забруднення зворотними водами, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 25 березня 1999 р. № 465 [3]. На жаль, трапляються у судовій практиці і винятки, коли невиконання або неналежне виконання установлених нормативно-правовими актами України правил охорони вод лишається констатацією цього факту, а конкретні положення відповідних актів не називаються. Так, в одному з випадків особа була засуджена за те, що вона, несумлінно ставлячись до своїх обов'язків, не перевірявши технологічні, санітарні та екологічні норми, наявність необхідних очисних споруд та каналів водовідведення, допустила порушення правил охорони вод. При цьому вирок суду не містить жодних даних про те, які саме норми регулятивного законодавства були порушені засудженим [4].

Аналіз вироків, ухвалених за ст. 242 КК, показав також, що найбільш типовою формою порушення правил охорони вод як суспільно небезпечного діяння є скидання у ріки забруднюючих речовин, стічних або зворотних вод, а також загалом такої води, яка не відповідає нормативним вимогам. Згаданий прояв діяння зафіксований у 9 вироків із 13. У решті вироків (а це третина від усіх вивчених судових рішень) можна встановити інші фактичні прояви порушення правил охорони вод: неналежне виконання функції з утримання та захоронення побутових відходів на території сміттєзвалища; скидання з цистерни транспортного засобу у відкриту ґрунтову канаву неочищених та необеззаражених стічних вод із нафтопродуктам; скидання води зі ставка в балку, несанкціоноване скидання води ставка; здійснення водозабору з ріки без дозволу на спеціальне водокористування.

На окрему увагу заслуговує те, як суди підходять до формулювання обвинувачення у кримінальних провадженнях про порушення правил охорони вод. Вивчення вироків, ухвалених за ст. 242 КК, дає змогу виявити такі ключові моменти у цьому контексті: 1) відповідно до п. 2 ч. 3 ст. 374 КПК України формулювання обвинувачення, визнаного судом доведеним, має зазначатися у мотивувальній частині вироку у разі визнання особи винуватою у вчиненні кримінального правопорушення. Здебільшого (11 з 13 вироків) ця вимога кримінально-процесуального закону дотримується. Однак у 15 % випадків можна констатувати її ігнорування, адже формулювання обвинувачення чітко не визначається; 2) в

одному з вироків формулювання обвинувачення є неповним, оскільки не відбиває похідних наслідків, визначених у ч. 1 ст. 242 КК (створення небезпеки для життя, здоров'я людей чи для довкілля). Має місце згадування лише про первинні наслідки у виді спричинення забруднення поверхневих вод; 3) виходячи з абсолютної більшості формулювань обвинувачення (10 вироків з 13), забруднення зазнають саме поверхневі води. В одному випадку – це води підземні (у решті вироків – немає належної конкретизації через відсутність чітко визначеного формулювання обвинувачення) [5]; 4) така ж абсолютна більшість формулювань обвинувачення (10 вироків з 13) містить зазначення похідних наслідків аналізованого злочину у виді створення небезпеки для довкілля. І в одному з вироків ідеться про створення небезпеки для життя, здоров'я людей чи для довкілля (решта 3 вироків не відображають будь-яких похідних наслідків). Щоправда, такі комплексні похідні наслідки, як створення небезпеки для життя, здоров'я людей чи для довкілля, у зазначеному вирокі відбиті суто формально [3]; 5) абсолютна більшість вироків відповідно до передбачених ними формулювань обвинувачення охоплює первинні суспільно небезпечні наслідки у виді забруднення вод. Лише в одному випадку констатовано таке порушення правил вод, яке спричинило виснаження водних джерел.

Згідно з обставинами справи засуджений, порушуючи ст. ст. 51, 96 Водного кодексу України, п. 2.1 Інструкції про порядок штучного розведення, вирощування риби, інших водних живих ресурсів і їх використання в спеціальних товарних рибних господарствах, змонтував труби для скиду води зі ставка в балку, після чого за допомогою трактору здійснив несанкціоноване скидання води водного джерела, а саме ставка [6]. Засуджений за вироком суду вчинив таке порушення правил охорони вод, що спричинило виснаження водних джерел. Однак фактично йому інкримінується виснаження не водного джерела, а водного об'єкта. Рибний ставок є таким об'єктом і не відноситься до водних джерел. Отже, правильність кваліфікації вчиненого в цьому разі викликає сумнів з позиції змісту диспозиції чинної редакції ст. 242 КК, яка не передбачає відповідальності за таке порушення правил охорони вод, яке спричинило виснаження будь-якого водного об'єкта.

Проведене дослідження дозволяє зробити висновок про те, що, попри окремі недоліки ст. 242 КК, проблема невідворотності кримінально-правового впливу на поведінку порушників правил охорони вод лежить на сьогодні не в законодавчій, а в правозастосовній площині.

Література:

1. Водна стратегія України на період до 2050 року: схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 9 грудня 2022 р. № 1134-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1134-2022-p#Text> (дата звернення: 19.05.2024).

2. Стан здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях та справах про адміністративні правопорушення судами загальної юрисдикції у 2023 році. *Верховний Суд*. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/sud_pract/Stan_zdij_sn_krim_prov_2023.pdf (дата звернення: 19.05.2024).

3. Вирок Бердичівського міськрайонного суду Житомирської області від 19 липня 2021 р. у справі № 274/4371/21. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98399824> (дата звернення: 19.05.2024).

4. Вирок Амур-Нижньодніпровського районного суду м. Дніпра від 22 червня 2016 р. у справі № 199/3927/16-к. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/58441153> (дата звернення: 19.05.2024).

5. Вирок Петрівського районного суду Кіровоградської області від 5 грудня 2023 р. у справі № 398/5071/21. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115433022> (дата звернення: 19.05.2024).

6. Вирок Покровського районного суду Дніпропетровської області від 15 вересня 2014 р. у справі № 189/1454/14-к. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/40482912> (дата звернення: 19.05.2024).

КАМАРДІНА Юлія,
кандидат юридичних наук, доцент
доцент кафедри права
Маріупольського державного університету

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ПРИРОДНО-КЛІМАТИЧНИХ ЗМІН ТА КЛІМАТИЧНОЇ МІГРАЦІЇ

Глобальна зміна клімату та викликане цим явищем погіршення умов довкілля спричиняють дедалі більше помітний вплив на соціально-демографічні та соціально-економічні процеси в країнах світу. Зокрема, зміна клімату виражається в інтенсифікації міграційних процесів. На сьогоднішній день, наукова спільнота, має деякі докази того, що глобальна зміна клімату впливає на міграцію населення, смертність та народжуваність. Кліматичні зміни впливають на природний та міграційний рух населення як безпосередньо так і опосередковано.

Безпосередній вплив пов'язаний із зростанням кількості та інтенсивності небезпечних природних явищ (екстремальних температур, посух, повеней, лавин, штормів, ураганів тощо). Непрямий вплив відбувається за рахунок того, що повільно прогресуючі зміни навколишнього середовища (зміна режиму температур, опадів, вітрів, сонячної радіації, рівня моря, складу ґрунтів, лісового покриву і т. д.) погіршують екологічну ситуацію, що поступово трансформують звичні умови господарської діяльності людини та соціально-економічний стан.

Вплив на міграцію населення можуть спричинити як раптові природні катастрофи, так і повільно прогресуюче погіршення умов довкілля. У першому випадку воно призводить до вимушеної міграції, як правило, внутрішнім переміщенням. Наявні статистичні дані свідчать, що природні катастрофи є причиною міграції вдвічі більше людей, ніж військові зіткнення. Так, за п'ять років із 2017 по 2021 роки стихійні лиха ставали причиною внутрішнього переміщення в середньому 23,1 млн осіб на рік, у той час як збройні конфлікти призводили до переміщення в середньому 11,1 млн. людей щороку [1].

У результаті глобальних екологічних проблем виникла нова форма вимушеного переміщення населення, що породило особливу категорію, відому як «екологічні біженці». З цього приводу Norwegian Refugee Council (NRC), що базується в Осло, повідомляє, що лише у 2015 році понад 19,2 мільйона людей втекли від стихійних лих у 113 країнах [2].

Наявність екологічної катастрофи створює справжню небезпеку для добробуту та виживання людей, що робить неможливим проживання в постраждалій зоні. Крім того, ця ситуація є каталізатором для появи екологічних біженців. Існування екологічних біженців є прямим наслідком цієї обставини, що призводить до стану неспроможності.

Ранні спроби кількісно оцінити потоки міграції, спричиненої змінами клімату та навколишнього середовища були методологічно недосконалі, тому призвели до появи шокуючих прогнозів [3].

Проте з початку 2000-х років починають з'являтися поглиблені дослідження у країнах світу з достовірнішими емпіричними даними. По мірі накопичення знання відбувалося розуміння важливості соціально-економічних факторів у кліматичній міграції населення [4;5].

Однак до цього дня не було вироблено загальноприйнятого або юридично закріпленого визначення «кліматичної міграції». В якості робочого визначення у багатьох наукових дослідженнях та програмах використовується визначення, запропоноване Міжнародною організацією з міграції (МОМ) [6]. Також зберігаються труднощі у виробленні методології та здійснення статистичного обліку кліматичних мігрантів, так само як і в проведенні оцінок та прогнозів кліматичної міграції.

В англійській літературі найчастіше як синонімічні вживаються поняття «environmental migration» (міграція, викликана змінами довкілля), «climate migration» (кліматична міграція), «ecological migration» (екологічна міграція) та його варіації. Крім того,

найчастіше відсутня ясність у логіці вживання понять «migrants» (мігранти), «refugees» (біженці) та «displaced persons» (переміщені особи) стосовно людей, що здійснюють міграцію такого роду.

У національному науковому дискурсі дослідження, присвячені даній проблемі, поки що вкрай нечисленні і фрагментарні, і загальноприйнятий поняттєвий апарат також перебуває у стадії формування.

Так, найбільш широким є поняття «environmental migration». На сьогоднішній день, саме воно найчастіше використовується для позначення міграцій, спричинених змінами довкілля [7;8;9]. Складність його вживання в національному дискурсі полягає, головним чином, у відсутності можливості більш короткого перекладу. Як альтернатива може бути запропоновано узагальнене поняття «кліматична та екологічна міграція».

У цьому вживанні поняття «climate migration», тобто, «кліматична міграція», більш специфічне і відноситься, як правило, до руху населення, викликаним природними катаклізмами, пов'язаними з глобальною зміною клімату, такими як повені, урагани, посухи, екстремальні температури тощо. З іншого боку, поняття «ecological migration», у перекладі «екологічна міграція», виходячи з семантичних особливостей слова «екологія», може означати переселення під впливом факторів, безпосередньо не пов'язаних із змінами клімату, таких як забруднення води та повітря, погіршення якості сільськогосподарських земель, вимирання рослин та тварин або техногенні катастрофи. Таким чином, згадані вище поняття є близькими внаслідок глибокої взаємозумовленості погіршення екологічної ситуації та кліматичних змін, але не завжди ідентичними.

МОМ у своєму «Міграційному словнику» (2019 р.) [10] пропонує наступні трактування даних понять:

«Міграція, спричинена змінами навколишнього середовища (environmental migration) – переміщення осіб або груп осіб, які головним чином з причин раптових чи поступових змін довкілля, негативно впливають на їхнє життя чи умови життя населення, були змушені залишити місця свого постійного проживання чи вирішили зробити це тимчасово або безповоротно та які переміщуються в межах або за межами своєї країни походження чи постійного проживання».

«Кліматична міграція (climate migration) – переміщення осіб або груп осіб, які головним чином з причин раптового або поступової зміни навколишнього середовища внаслідок зміни клімату були змушені залишити своє постійне місце проживання чи вирішили зробити це тимчасово чи безповоротно в межах держави або за межами його кордонів. Кліматична міграція – це підвид міграції, викликаної змінами довкілля; це поняття визначає особливий тип такої міграції, коли зміна навколишнього середовища обумовлена зміною клімату».

Саме це трактування відразу ставить перед нами дві серйозні методологічні проблеми, що накладають майже непереборні обмеження на можливість збирання точних та повних емпіричних даних:

1. У ряді випадків важко встановити, які зміни довкілля дійсно були викликані або посилені глобальними змінами клімату, а які не були. Це питання лежить в області природничих наук, проте сучасні публікації свідчать, що на нього немає однозначної відповіді.

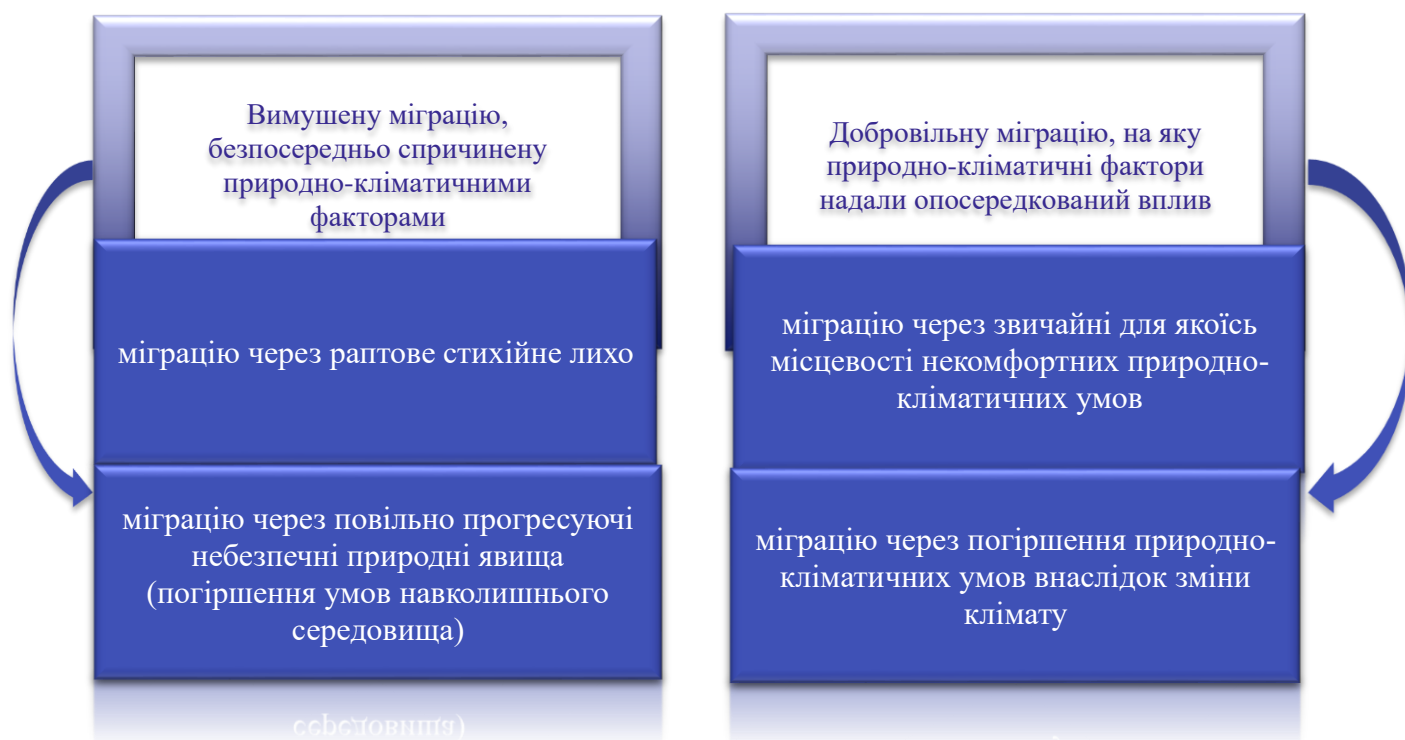
2. У ряді випадків складно відокремити міграцію, спричинену зміною клімату від міграції, спричиненої звичайними несприятливими кліматичними умовами.

3. Крім того, залишається незрозумілим і продовжує викликати дискусії питання про те, чи відносити до категорії «кліматичних мігрантів» населення, чиї переміщення були викликані опосередкованим впливом зміни клімату та навколишнього середовища. Класичним прикладом тому може служити міграція фермерів, які переселяються у пошуках інших джерел заробітку, оскільки вони не можуть отримати звичний рівень доходу від сільського господарства через зниження продуктивності земель внаслідок засолення ґрунтів або посух, що почастишали, які були викликані зміною клімату. У разі мігранти підпадають під визначення не стільки кліматичних, скільки трудових чи економічних, оскільки, зрештою, їх метою є пошук роботи та покращення свого матеріального становища.

Таким чином, чи населення мігруватиме за умови настання тих чи інших змін навколишнього середовища визначається не тільки масштабами цих змін, а й цілою низкою соціально-економічних, демографічних, політичних та особистих факторів, що діють одночасно у своїй сукупності.

Отже, з урахуванням міжнародно правових актів, можна використовувати поняття «кліматична міграція» для позначення переміщення населення під впливом природно-кліматичних умов, у тому числі їх раптового або повільно прогресуючого погіршення, яка може бути викликана як зміною клімату, так і звичайним кліматичним режимом. Таке переміщення може здійснюватися вимушено чи добровільно, в межах держави або за її межі та на будь-який термін. Це визначення є максимально розширеним та знімає означене вище питання про можливість визначення ролі саме зміни клімату у настанні тих чи інших несприятливих умов, які призвели до міграції населення.

Таким чином, під кліматичною міграцією ми розумітимемо:

Література:

1. Global Internal Displacement Database // Internal Displacement Monitoring Centre (IDMC). URL: <https://www.internal-displacement.org/database/#:~:text=About%20the%20Global%20Internal%20Displacement,journals%20and%20the%20general%20public>. (accessed on 12.05.2024).
2. Climate Migrants Might Reach One Billion by 2050. <https://reliefweb.int/report/world/climate-migrants-might-reach-one-billion-2050> (accessed on 12.05.2024).
3. Myers N. Environmental Refugees. Population and Environment. 1997. Vol. 19. №. 2. Pp. 167–182. DOI: 10.1023/A:1024623431924.
4. Stern N. The Economics of Climate Change: The Stern Review. Cambridge: Cambridge University Press, 2007. 712 p. ISBN: 9780511817434. DOI: 10.1017/CBO9780511817434.
5. Foresight. Migration and Global Environmental Change — Future Challenges and Opportunities. London: Government Office for Science, 2011. 234 p.
6. IOM and Migration, Environment and Climate Change // Environmental Migration Portal/ International Organization for Migration. URL: <https://environmentalmigration.iom.int/iom-and-migration-environment-andclimate-change-mecc> (accessed on 12.05.2024)

7. Environmental migrant // Wikipedia. Online encyclopedia. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Environmental_migrant (accessed on 12.05.2024).
8. Environmental Migration // Environmental Migration Portal / International Organization for Migration. URL: <https://environmentalmigration.iom.int/environmental-migration> (accessed on 12.05.2024).
9. Environmental Migration // Migration Data Portal / Global Migration Data Analysis Centre / International Organization for Migration. URL: https://www.migrationdataportal.org/themes/environmental_migration_and_statistics (accessed on 12.08.2024).
10. Glossary on Migration. International Migration Law. №. 34. Geneva: International Organization for Migration, 2019. 247 p. ISSN: 1813-2278.

МІТЮШКІНА Христина,
кандидат економічних наук, доцент
Маріупольського державного університету

АНТРОПОГЕННЕ НАВАНТАЖЕННЯ ТА СТАН АТМОСФЕРИ В МІСТАХ УКРАЇНИ

Негативні зміни, що відбуваються в навколишньому середовищі, вважаються екологічними ризиками життєдіяльності населення та є об'єктом досліджень багатьох країн світу. Забруднення повітря залишається однією з найгостріших проблем у світі, і Україна не є винятком. Основними джерелами викидів забруднюючих речовин та парникових газів в Україні є транспортні засоби, теплоенергетика, видобувна та переробна промисловість, а також виробництво коксу.

Промисловий сектор України є важливою складовою економіки країни та забезпечує значну частину валового внутрішнього продукту [1]. Разом з цим, саме промисловість є основним джерелом антропогенного впливу та екологічних змін в Україні. Промислова діяльність може призводити до різних типів викидів, які негативно впливають на навколишнє середовище. Хімічні і фізичні забруднення, які потрапляють у навколишнє середовище внаслідок промислової діяльності, можуть бути різного характеру і мати різний вплив на природу та здоров'я людей.

Основними причинами незадовільної, а часто і небезпечної якості повітря в населених пунктах є[2]:

- невідповідність міської інфраструктури сучасним вимогам;
- недотримання підприємствами технічного режиму експлуатації пилогазоочисного обладнання;
- невиконання заходів щодо зниження викидів до нормативних рівнів, повільні темпи впровадження сучасних технологій очищення викидів, відсутність санітарно-захисних зон між промисловими та житловими територіями.

За даними Європейського бюро ВООЗ, забруднення повітря викликає близько 10% респіраторних захворювань у дітей, 3-7% нових випадків хронічних обструктивних захворювань дихальних шляхів і 3-15% нових випадків бронхіальної астми. Бронхіальна астма стане третьою основною причиною передчасної смерті у світі [3].

Найбільше під впливом несприятливих факторів страждають мешканці великих промислових агломерацій та міст-мільйонників. В Україні встановлено Порядок здійснення державного моніторингу в галузі охорони атмосферного повітря, який затверджено Постановою Кабінету Міністрів України № 827 від 14 серпня 2019 року. Водночас, темпи імплементації Порядку були повільними, і на сьогоднішній день основним суб'єктом моніторингу є мережа гідрометеорологічної служби, яка підпорядкована Державній службі України з надзвичайних ситуацій (ДСНС)[4].

Слід зазначити, що внесок вихлопних газів у забруднення повітря значно зріс, особливо у великих містах України, при незначному збільшенні промислових викидів в атмосферу через постійне збільшення кількості автотранспорту. В той же час, моніторингові спостереження за гранично допустимими викидами в основному проводяться лише для максимальних разових концентрацій небезпечних хімічних речовин в атмосферному повітрі. Середньодобові концентрації небезпечних хімічних речовин визначаються розрахунковим шляхом, що не дозволяє достовірно визначити середньодобові концентрації, розрахувати ризики та прийняти відповідні управлінські рішення.

Отже, автотранспорт також є значним забруднювачем повітря в містах. Викиди вихлопних газів автотранспорту становлять в середньому 40-45% забруднення повітря в Україні, а в містах - понад 50%, у великих містах (0,5-1,5 млн. мешканців) - 55-70%, у дуже великих містах (кілька мільйонів мешканців) - понад 85%. Вантажні та легкові автомобілі викидають близько 2 млн. тонн токсичних речовин на рік (загалом понад 200), в тому числі канцерогенні вуглеводні та формальдегід, які негативно впливають на центральну нервову

систему; експерти ВООЗ вважають, що вихлопні гази автомобілів відповідальні за 70% дитячих захворювань і понад 60% захворювань дорослих [5].

Оцінка забруднення повітря сьогодні здійснюється за допомогою Комплексного індексу забруднення атмосферного повітря (КІЗА), який використовує одноразові показники як на стаціонарних станціях Гідрометеорологічної служби, так і на пересувних станціях обласного лабораторного центру для визначення п'яти основних забруднюючих речовин в атмосфері (SO₂, NO₂, NO₃, SO₄). (SO₂, NO_x, CO₂, пил та сажа). Розрахунки КІЗА ґрунтуються на принципі, що на рівні ГДК всі небезпечні речовини мають однаковий вплив на здоров'я людини, а при вищих концентраціях ступінь небезпеки зростає з різною швидкістю залежно від класу небезпеки речовини. Наразі це єдиний доступний інструмент для оцінки впливу забруднення повітря на захворюваність населення на певній території (таблиця 1) [6].

Таблиця 1

Комплексний індекс забруднення атмосферного повітря (КІЗА) міст України у 2021 та 2023 роках.

№ з/п	Місто	КІЗА		№ з/п 2021	Місто	КІЗА		№ з/п 2021	Місто	КІЗА	
		2021	2023			2021	2023			2021	2023
1	Кам'янське	13,7	9,8	14	Краматорськ	6,8	11,2	27	Тернопіль	3,9	3,9
2	Маріуполь	13,7	-	15	Суми	6,6	6,1	28	Хмельницький	3,7	2,3
3	Одеса	11,8	8,2	16	Рівне	6,3	5,2	29	Чернігів	3,7	3,5
4	Дніпро	11,0	8,9	17	Черкаси	6,2	4	30	Олександрія	3,4	3,6
5	Кривий Ріг	10,8	5,4	18	Рубіжне	5,6		31	Чернівці	3,4	2,5
6	Київ	9,2	5,7	19	Сєверодонецьк	5,5	-	32	Івано-Франківськ	3,4	3,3
7	Миколаїв	8,5	8,6	20	Слов'янськ	5,4	7	33	Світловодськ	3,3	2,3
8	Вінниця	8,1	7,6	21	Лисичанськ	5,2	-	34	Харків	3,2	2,6
9	Запоріжжя	7,8	7,9	22	Ужгород	4,9	6,4	35	Обухів	3,1	2,1
10	Херсон	7,5	6,7	23	Полтава	4,5	4	36	Бровари	3,0	3,0
11	Луцьк	7,3	7,0	24	Біла Церква	4,3	3,6	37	Ізмаїл	2,8	3,0
12	Кременчук	7,0	2,4	25	Житомир	4,2	4	38	Горішні Плавні	2,0	1,6
13	Львів	6,9	8,8	26	Кропивницький	4,1	4,6				

Слід зазначити, що рівень забруднення атмосфери вважається низьким при КІЗА менше 5,0; підвищеним – при КІЗА від 5,0 до 7,0; високим – при КІЗА від 7,0 до 14,0; дуже високим – при КІЗА від 14,0 та вище [6].

Дані таблиці 1 показують суттєві зміни індексу по містах України, оскільки відображують довоєнну ситуацію й стан атмосфери міст в умовах війни. По перше, різницю можна побачити відповідно до тих міст, що наразі є окупованими (промисловість практично знищено). По-друге, по деяким містам країни (Кам'янське, Одеса, Дніпро, Кривий Ріг інші) спостерігається суттєве зниження індексу, але на жаль, це відбувається не через впровадження інноваційних заходів щодо екологізації, а за рахунок знищення, або пошкодження об'єктів промислової та енергетичної інфраструктури. Дослідження КІЗА до 2022 року показували, що індекс зростав в усіх досліджуваних містах. Це може свідчити про інтенсифікацію використання автотранспорту, враховуючи, що вплив стаціонарних забруднювачів за останні довоєнні роки значно зменшився. Загальний рівень Індексу забруднення повітря в Україні у 2021 році становив 7,1 бали, що оцінюється як високий. У 2023 – 6,6 [6].

Слід зазначити, що міста Дніпро, Запоріжжя та Кривий Ріг є потужними промисловими містами з процвітаючою металургійною промисловістю, підприємства якої є основними стаціонарними забруднювачами повітря. Проте за останній період багато металургійних підприємств удосконалили свої системи пило- та газоочищення, а деякі припинили свою діяльність, що значно зменшило їхній вплив на забруднення повітря. Отже, сподіваємось, що повоєнне відновлення країни буде здійснюватися на інноваційних засадах політики сталого

розвитку, що сприятиме підвищенню всіх соціально-економічних показників, зокрема якості навколишнього середовища.

Література:

1. Про затвердження плану заходів щодо виконання Концепції реалізації державної політики у сфері зміни клімату на період до 2030 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 6 грудня 2017 р. № 878-р. Урядовий кур'єр. 13 грудня 2017. № 235. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/KR170878>
2. Довкілля України 2022. URL: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ1_u.htm
3. ВООЗ попереджає: до 2030 року людству загрожує сплеск хронічних захворювань. URL: https://tsn.ua/nauka_it/vooz-poperedzhaye-do-2030-roku-lyudstvu-zagrozhuje-splesk-hronichnih-zahvoryuvan-2183938.html
4. Постанова Кабінету Міністрів України № 827 від 14 серпня 2019 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/827-2019-%D0%BF#Text>
5. Стан атмосферного повітря і неінфекційна захворюваність. URL: http://cgz.vn.ua/problematika-gromadskogo-zdorovya/problematika-gromadskogo-zdorovya_455.html
6. Інформація про якість атмосферного повітря в населених пунктах за даними мережі спостережень гідрометеорологічних організацій у першому півріччі 2021, 2023 років. URL: <https://data.gov.ua/dataset/3eda331d-d4ec-4e7f-b11b-f21fe1f56239>

ПЕТРИК Ірина,

доктор філософії в галузі соціальних та поведінкових наук, старший викладач кафедри раціонального природокористування та охорони навколишнього середовища

Маріупольського державного університету

ГОЛОВНІ АСПЕКТИ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ КРАЇН

Питання екологічної безпеки вкрай важливе для кожної країни з кількох причин. По-перше, збереження здоров'я населення. Так, забруднене довкілля може призвести до серйозних проблем зі здоров'ям: спричинити захворювання дихальних шляхів, призвести до отруєння води та їжі, стати причиною ракових захворювань. Екологічна безпека дозволяє зменшити зазначені ризики та забезпечити безпеку для громадян. По-друге, збереження природних ресурсів. Природні ресурси (вода, повітря, ліси, ґрунти тощо) є життєво важливими для економічного та соціального розвитку країни, а їх забруднення та знищення може призвести до екологічних криз, катастроф, спричинити економічні та соціальні проблеми. По-третє, збереження біорізноманіття: екосистеми забезпечують широкий спектр екосистемних послуг, включаючи очищення повітря, води, ґрунту, регулювання клімату тощо. Збереження біорізноманіття є ключовим для забезпечення стійкого функціонування екосистем та забезпечення людського благополуччя. По-четверте, зменшення ризику екологічних катастроф: забруднення довкілля, втрата біорізноманіття та зміна клімату можуть призвести до серйозних екологічних катастроф (засухи, землетруси, пожежі). Забезпечення екологічної безпеки допомагає зменшити ризик виникнення таких подій та зменшити їх наслідки, що обумовлює створення державної системи екологічної безпеки. В Україні національна система екологічної безпеки розвивається відповідно до Конституції України [1], указів Президента України [2], постанов Уряду, державних програм розвитку тощо. Варто акцентувати увагу, що національна система екологічної безпеки повинна враховувати норми міжнародного права, що дозволяє не лише налагоджувати міждержавне співробітництво, а й бути активним учасником інтеграційних процесів та глобальних змін.

Отже, екологічна безпека є важливою для забезпечення стійкого розвитку країни, збереження здоров'я та благополуччя її населення, а також для збереження природних ресурсів та біорізноманіття планети.

В науковій літературі [3] виділяють п'ять аспектів, пов'язаних із виникненням екологічної небезпеки. Пропонуємо дослідити кожен із них, надавши відповідну характеристику.

Перший аспект пов'язаний із дефіцитом ресурсів та конкурентним середовищем. Отже, екологічна небезпека виникає завдяки дефіциту ресурсів (водних, земельних, трудових, енергетичних тощо) та призводить до загострення конкуренції, що в подальшому спричиняє виникнення конфліктів між громадами, націями, територіями, створюючи таким чином небезпеку як на локальному, так і на регіональному або ж світовому рівнях. Ми вважаємо, що наявність конкуренції на ресурси впливає на посилення соціальної нерівності та економічної нестабільності, у зв'язку із чим постає питання щодо запровадження практики сталого управління ресурсами з використанням стратегії справедливого розподілу. Лише це дозволить знизити конкурентну боротьбу, а отже і рівень небезпеки, зокрема екологічної.

Другий аспект, який спричиняє екологічну небезпеку, пов'язаний із широкомасштабним впливом клімату. Наприклад, внаслідок зміни клімату відбувається зміна режиму опадів, порушується стан екосистеми, підвищується рівень води в водоймах, виникають екстремальні погодні явища або ж виникає посуха та починається процес опустелювання (дезертфікація) земель. Всі ці наслідки, безперечно, породжують міграцію населення (як зовнішню, так і внутрішню), продовольчу небезпеку, конфліктні ситуації (наприклад, відбувається боротьба за ресурси) тощо. Щоб не допустити катастрофічних

наслідків всім державам вкрай необхідно вживати заходів щодо зниження парникових газів: розбудовувати стійку інфраструктуру, впроваджувати методи сталого управління земельними, водними, енергетичними ресурсами, проводити превентивні заходи щодо стихійних лих.

Третій аспект, який призводить до порушення екологічної безпеки, пов'язаний із деградацією навколишнього природного середовища внаслідок антропогенного навантаження (вирубка лісів, забруднення атмосферного повітря, водних ресурсів, ґрунту, втрата родючості земель, втрата біорізноманіття тощо), що призводить не лише до порушення екосистем, а й до їх руйнації, породжуючи продовольчу небезпеку, економічну нестабільність та погіршуючи стан людського здоров'я. Отже, щоб не допустити екологічної небезпеки вкрай важливо запроваджувати на місцевому, регіональному, національному рівнях стійкі практики щодо збереження лісів, просувати принципи циркулярної економіки, вживати заходів щодо зменшення антропогенного навантаження. Все це дозволить не лише зберегти екосистеми, а й відновити їх, забезпечивши тим самим екологічну безпеку, добробут та процвітання громад.

Четвертий аспект, якому варто приділити увагу – це транскордонні екологічні проблеми. В історії є багато прикладів, коли екологічні виклики «виходили» за межі національних кордонів (аварія на Чорнобильській атомній електростанції, катастрофа на хімічному підприємстві «Sandoz», пожежа на нафтовій платформі «Piper Alpha» та інші), спричиняючи загрозу іншим державам. Ми вважаємо, що це питання наразі набуває особливої актуальності, адже військові дії, які відбуваються на території України мають транскордонний екологічний вплив на всю світову спільноту (наприклад, аварія на Каховській ГЕС). Саме тому вкрай важливо налагоджувати міжнародну співпрацю, розвивати дипломатичну взаємодію, посилювати обмін інформацією, проводити спільний моніторинг та заключати міжнародні угоди. Все це дозволить не лише вирішувати актуальні проблеми, а й швидко реагувати на загрозу, розробляти превентивні заходи щодо виникнення кризових ситуацій, а також створювати стабільність в транскордонних регіонах.

П'ятий аспект – зростання чисельності екологічних біженців та міграція населення. Так, велика кількість стихійних лих та/або погіршення стану навколишнього середовища можуть призвести до вимушеної міграції людей, в результаті чого відбувається так звана «криза біженців» та посилення соціальної напруги, адже так звані «екологічні біженці» стикаються з чисельними проблемами, зокрема втратою засобів до існування, недостатнім доступом до основних послуг, відсутністю підтримки в новому місці дислокації тощо.

Таким чином, дослідження головних аспектів екологічної безпеки дає змогу виявити причини виникнення екологічної небезпеки, розробити дієві механізми щодо створення безпекового стану на національному на глобальному рівнях. Вкрай важливим є налагодження міжнародної співпраці, розвиток дипломатичної взаємодії, що дозволить не лише вирішувати актуальні проблеми, а й швидко реагувати на загрозу, розробляти превентивні заходи щодо виникнення кризових ситуацій, а також створювати стабільність.

Література:

1. Конституція України. URL: <https://www.gdrc.org/sustdev/envi-security.html>
2. Укази Президента України. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/decrees>
3. Another problem to worry about: Environmental Security. URL: <https://www.gdrc.org/sustdev/envi-security.html>

ПОЖИДАЄВА Марія,
доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри права
Маріупольського державного університету

РОЛЬ ПОДАТКУ НА ВИКИДИ CO₂ У ПРОТИДІІ КЛІМАТИЧНІЙ КРИЗІ: ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

В умовах посилення глобальної зміни клімату, що створює серйозні загрози для розвитку економіки і життєдіяльності людини, для протидії цьому потрібно досягти кліматичної нейтральності шляхом досягнення нульового чистого викиду парникових газів щонайпізніше до 2050 року та адаптуватись до кліматичних змін, як це передбачено Регламентом ЄС 2021/1119 Європейського парламенту та Ради про встановлення основи для досягнення кліматичної нейтральності та внесення змін до Регламентів (ЄС) 401/2009 та (ЄС) 2018/1999 («Європейський кліматичний закон») від 30.06.2021 р. [1]. Для поступового скорочення викидів парникових газів та послідовного переходу до низьковуглецевого розвитку всіх секторів економіки ефективною можна вважати систему торгівлі квотами на викиди парникових газів у межах Європейського Союзу (англ. – EU Emissions Trading System, EU ETS), яку було запроваджено Директивою Європейського парламенту і Ради 2003/87/ЄС від 13.10.2003 р., згідно з якою було введено аукціон на надання дозволу за кожен тону викидів вуглекислого газу з дотриманням принципу «забруднювач повинен платити» [2].

Для максимізації синергії між декарбонізацією та прагненням до нульового забруднення Європейський парламент і Рада Європейського Союзу прийняли Регламент (ЄС) 2023/956 від 10.05.2023 р., відповідно до якого затверджено механізм прикордонного вуглецевого коригування (англ. – Carbon Border Adjustment Mechanism, CBAM) на імпорту вуглецевмісної продукції з третіх країн з 1 січня 2026 року [3]. Згідно з цим Регламентом з 1 жовтня 2023 року до 31 грудня 2025 року встановлено перехідний період функціонування механізму регулювання викидів вуглецю на кордоні з Європейським Союзом (далі – ЄС): зобов'язання імпортерів обмежуються їхніми зобов'язаннями щодо звітності про викиди двоокису вуглецю (CO₂), вбудовані у продукти CBAM.

Таким чином, завдяки зазначеному вище механізму відбудеться збалансування витрат на викиди вуглецю щодо імпортованої продукції до Європейського Союзу (далі – ЄС) з витратами, які були б понесені підприємствами, що працюють в межах ЄС.

Україна як кандидат на членство в ЄС, намагаючись в умовах збройної російської агресії виконувати взяті на себе міжнародні кліматичні зобов'язання, розробляє національну систему торгівлі квотами на викиди парникових газів (далі – СТВ) в Україні на період до 2033 року та операційний план її виконання на 2024-2026 роки [4]. Водночас, слід зауважити, що це має забезпечити максимальне наближення такої української системи до європейської концепції CBAM та застосування декларативного підходу до категорії вуглецевмістких товарів, які імпортуються з України до ЄС та підпадають під дію CBAM, що закладатиме можливість зменшення суми плати за викиди парникових газів для українських виробників, що експортують продукцію до ЄС, та не призведе до значного підвищення собівартості цієї продукції.

Крім того, варто зауважити, що на сьогодні в Україні згідно з п. 240.7 ст. 240, п. 242.4 ст. 242, п. 243.4 ст. 243, п. 249.1, п. 249.2, п. 249.3 ст. 249, п. 39 підрозділу 5 розділу XX Податкового кодексу України (далі – ПКУ) одним із способів оплати за викиди вуглекислого газу в атмосферне повітря стаціонарними джерелами забруднення можна вважати екологічний податок за викиди двоокису вуглецю (CO₂), який виділяється при згоранні енергоносіїв. При цьому законодавцем встановлено ліміт викидів вуглекислого газу в обсязі не більше 500 тонн за рік, за який цей екологічний податок не сплачується (див. п. 240.7 ст. 240 ПКУ).

У разі якщо річний обсяг викидів двоокису вуглецю перевищує 500 тонн за рік, суб'єкти зобов'язані зареєструватися платниками податку у податковому (звітному) періоді, в якому

відбулося таке перевищення. Такі платники зобов'язані скласти та подати податкову звітність, нарахувати та сплатити податок за податковий (звітний) період, у якому відбулося таке перевищення, у передбаченому ПКУ порядку.

Також передбачено, що надходження від сплати екологічного податку за викиди CO₂ спрямовуються на заходи, що призводять до скорочення викидів CO₂ (декарбонізацію) галузями, віднесеними до секції С «Переробна промисловість» та секції D «Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря» Національного класифікатора України «Класифікація видів економічної діяльності» ДК 009:2010, у встановленому Бюджетним кодексом України порядку в обсязі не менше 70 відсотків надходжень від сплати екологічного податку відповідної секції.

З 1 січня 2022 року в Україні ставка податку на викиди CO₂ зросла з 10 грн за одну тонну до 30 грн за одну тонну (див. п. 243.4 ст. 243 ПКУ). У порівнянні з іншими країнами дана ставка однаково залишається найнижчою в Європі (за виключенням Польщі). Наприклад, у Швеції ставка є найвищою і становить 137 дол. США за одну тонну викидів CO₂, в Швейцарії – 101 дол. США, Фінляндії – 62 дол. США, Норвегії – 69 дол. США, Франції – 52 дол. США, Нідерландах – 35 дол. США, Португалії – 28 дол. США. Також податок на викиди CO₂ як кліматоохоронний захід застосовується і в таких країнах, як Японія, Південна Корея, Південно-Африканська Республіка [5].

Таким чином, через низьку ставку українського податку на викиди CO₂ цей податок важко вважати екологічно ефективним інструментом зменшення викидів двоокису вуглецю (CO₂) та стимулювання переходу суб'єктів господарювання на низьковуглецеве виробництво із інвестиційним запровадженням ними відповідних природоохоронних заходів, раціоналізації енергоспоживання з переходом на відновлювані джерела енергії тощо.

За даними МВФ, податок на викиди CO₂ у розмірі 35 дол. США, наприклад, у Китаї може призвести до скорочення викидів CO₂ на 30 відсотків, так само і в Індії та Південній Африці, де енергія переважно виробляється з вугілля. У країнах, які використовують енергію з інших джерел, цей податок призведе до зниження шкідливих викидів лише на 10 відсотків [6].

За оцінкою міжнародної організації Обсерваторії конфліктів і навколишнього середовища (англ. Conflict and Environment Observatory, CEOBS) військові є відповідальними за 5,5% усіх викидів парникових газів у світі [7].

Станом на травень 2024 рік, згідно з офіційними даними Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України у нашій країні викиди CO₂ внаслідок бойових дій на території України вже становлять 180 млн тонн [8]. Ці додаткові викиди парникових газів в атмосферу України є майже рівнозначними загальному рівню викидів у Нідерландах за рік [9]. Проте, у цілому обсяг викидів CO₂ в Україні зменшився з огляду на значне скорочення виробництва в енергоємних секторах економіки внаслідок злочинних дій російських окупаційних військ, а також можливе зростання капітальних інвестицій у секторах металургії та енергетики ще у довоєнні роки.

В умовах дії правового режиму воєнного стану слід зазначити, що відповідно до пп. 69.16 п. 69 підрозділу 10 розділу XX ПКУ починаючи з 1 січня 2023 року в частині територій, на яких ведуться (велися) активні бойові дії або тимчасово окупованих російською федерацією згідно з Переліком, затвердженим наказом Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України від 22.12.2022 № 309, екологічний податок не нараховується та не сплачується за період з першого числа місяця, в якому було визначено щодо відповідних територій дату початку бойових дій або тимчасової окупації, до першого числа місяця, що настає після дати завершення бойових дій або тимчасової окупації на відповідній території.

Підсумовуючи викладене вище та звертаючи увагу на досвід зарубіжних країн, можна зробити узагальнюючий висновок, що завдяки екологічному податку на викиди CO₂ через бюджетне фінансування відбувається мобілізація відповідної суми коштів, необхідної для компенсації збитків, завданих довкіллю через негативний вплив забрудненого атмосферного

повітря, що впливатиме на кліматичні зміни. У той же час, у період воєнного стану в Україні справляння кліматичного податку на викиди CO₂ та реалізація пропозиції уряду запровадити з 2026 року пілотний проєкт національної СТВ мають урахувувати економічно раціональний спосіб такої взаємодії та потребують ретельного планування, що, у свою чергу, повинно допомогти бізнесу зменшити викиди CO₂ та акумулювати фінанси для часткового відновлення виробництва, постраждалого у результаті військових дій, а не збільшувати фінансове навантаження на бізнес.

Література:

1. Regulation (EU) 2021/1119 of the European Parliament and of the Council of 30 June 2021 establishing the framework for achieving climate neutrality and amending Regulations (EC) No 401/2009 and (EU) 2018/1999 ('European Climate Law') URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2021/1119/oj>

2. Директива Європейського парламенту і Ради 2003/87/ЄС від 13 жовтня 2003 року про встановлення системи торгівлі квотами на викиди парникових газів у межах Союзу та внесення змін до Директиви Ради 96/61/ЄС. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_012-03#Text

3. Regulation (EU) 2023/956 of the European Parliament and of the Council of 10 May 2023 establishing a carbon border adjustment mechanism. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2023/956/oj>

4. Міндовкілля розпочало серію публічних обговорень для впровадження в Україні євроінтеграційної кліматичної політики. URL:

<https://mepr.gov.ua/mindovkilliya-rozpochalo-seriyu-publichnyh-obgovoren-dlya-vprovadzhennya-v-ukrayini-yevrointegratsijnoyi-klimatichnoyi-polityky/>

5. Скільки коштує тонна CO₂ в Україні і світі та як виглядатиме реалізація вимог Регламенту CBAM. URL:

https://galinfo.com.ua/articles/skilky_koshtuie_tonna_co2_v_ukraini_i_sviti_ta_yak_vyglyadatyme_realizatsiya_vymog_reglamentu_cbam_409582.html

6. МВФ прагне запровадження податку на вуглекислий газ. URL: <http://surl.li/uqfji>

7. Ticking boxes: are military climate mitigation strategies fit for purpose? URL: <https://ceobs.org/ticking-boxes-are-military-climate-mitigation-strategies-fit-for-purpose/>

8. Міндовкілля: Викиди внаслідок бойових дій на території України вже становлять 180 млн тонн CO₂. *Урядовий портал*. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/mindovkillia-vykydy-vnaslidok-boiovykh-dii-na-terytorii-ukrainy-vzhe-stanovliat-180-mln-tonn-co>

9. Мосорко А. В Україні через бойові дії викиди CO₂ сягнули 180 млн тонн. Це річний рівень однієї з країн ЄС. *Українська правда*. 17 травня 2024. URL: <https://life.prawda.com.ua/society/vikidi-co2-vnaslidok-boyovih-diy-v-ukrajini-dosyagli-180-mln-tonn-mindovkilliya-301594/>

КЛІМАТИЧНА СПРАВЕДЛИВІСТЬ І ПРОБЛЕМА ЗАБРУДНЕННЯ ПЛАСТИКОМ: НЕОБХІДНІСТЬ ГЛОБАЛЬНИХ ДІЙ ДЛЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Кліматична справедливість є ключовим аспектом глобальної стратегії боротьби зі змінами клімату. Вона сприяє забезпеченню рівних можливостей для всіх людей у світі, незалежно від їхнього соціально-економічного статусу чи географічного розташування. Врахування принципів кліматичної справедливості в міжнародно-правових стандартах і національних політиках є необхідною умовою для досягнення сталого та справедливого розвитку. Кліматичні зміни становлять одну з найбільших загроз для людства, впливаючи на всі аспекти життя: екологію, економіку, здоров'я та соціальну стабільність.

Зміна клімату та забруднення пластиком є критичними екологічними проблемами, які потребують негайних і скоординованих дій на глобальному рівні. Вирішення цих проблем вимагає впровадження ефективних міжнародно-правових стандартів, науково обґрунтованих підходів і активної участі всіх країн та міжнародних організацій. Тільки так можна забезпечити сталий розвиток і зберегти планету для майбутніх поколінь. Міжнародне співтовариство у вирішенні цього питання демонструє серйозність екологічних криз і вживає заходів для їх вирішення.

Зобов'язання країн зменшити викиди парникових газів і адаптуватися до наслідків зміни клімату зафіксовані в Паризькій угоді. Ця Угода спрямована на зміцнення глобального реагування на загрозу зміни клімату в контексті сталого розвитку та зусиль з викорінення бідності, у тому числі шляхом:

а) стримання зростання глобальної середньої температури значно нижче 2° С понад доіндустріальні рівні і докладання зусиль з метою обмеження зростання температури до 1,5° С понад доіндустріальні рівні, визнаючи, що це суттєво знизить ризики та наслідки зміни клімату;

б) підвищення здатності адаптуватися до несприятливих наслідків зміни клімату, а також сприяння опірності до зміни клімату та низьковуглецевому розвитку таким чином, щоб не ставити під загрозу виробництво продовольства;

с) забезпечення узгодженості фінансових потоків із напрямом низьковуглецевого та опірного до зміни клімату розвитку [1, с. 2].

У Паризькій угоді 2015 року країни зобов'язалися підтримувати зростання глобальної середньої температури нижче 2°С і докласти зусилля для обмеження її зростання в межах 1,5°С. У 2018 році Міждержавна група експертів зі зміни клімату (ІРСС) прийшла до висновку, що для досягнення цілі 1,5°С необхідно скоротити глобальні викиди парникових газів на 45% до 2030 року та досягнути нульових викидів не пізніше 2050 року.

Виробництво пластику є одним з найбільш швидко зростаючих джерел цих викидів. Світове виробництво пластику збільшилося з двох мільйонів тонн у 1950 році до 400 мільйонів тонн у 2015 році. Виробництво і використання пластику майже подвоїлося за останні 20 років. Очікується, що виникне ще одне подвоєння протягом наступних років і збільшення в чотири рази до початку 2050-х років [2, с. 3].

Результати звіту Break Free From Plastic і Центру міжнародного екологічного права (CIEL) «Winter is Coming» показують:

- Виробництво пластику є найбільшим промисловим споживачем нафти, газу та електроенергії в ЄС, затьмарюючи інші енергоємні галузі. Тим не менш, ця індустрія з надзвичайно високим споживанням викопного палива залишається поза увагою публічних дебатів ЄС щодо енергетики та клімату. Це незважаючи на чіткі та здійсненні шляхи зменшення споживання одного з основних продуктів: пластику.

- У ЄС у 2020 році 38% газу та 22% нафти надходило з Росії, що робить енергоємну нафтохімічну промисловість значною мірою залежною від російського викопного палива.

- Щоб відновити міжнародне лідерство у боротьбі з кліматичними кризами та кризою забруднення пластиком, а також захистити своїх громадян від ескалації цін і викликаних ними конфліктів, ЄС має протистояти та різко скоротити виробництво первинного пластику.

- Звичайний сценарій, за яким галузь виробництва пластику планує подвоїти виробництво на основі газу та нафти, несумісна з досягненням цілей Зеленої угоди ЄС, обов'язковими кліматичними цілями щодо утримання глобального потепління нижче 1,5°C та вирішенням проблеми наша нагальна потреба зменшити наше споживання нафти та газу та залежність від них.

- ЄС не може купити вихід із багатьох поточних криз, просто замінивши російське викопне паливо імпортом з інших регіонів. Спроби ЄС і держав-членів отримати нафту і газ з Африки, США та інших країн пропонують лише короткострокове вирішення довгострокової проблеми, водночас поглиблюючи кліматичну кризу та спричиняючи значні витрати на навколишнє середовище та здоров'я для країн і громад де відбувається екстракція. Спроби впоратися з кризою мають ґрунтуватися на справедливості, починаючи з поступової відмови від усіх видів викопного палива та закладаючи фундамент для справедливої енергетичної трансформації.

- Разом на Бельгію, Німеччину, Іспанію, Францію, Італію, Нідерланди та Польщу припадає 77% усіх відходів пластикової упаковки в ЄС. Досягнення скорочення пластикової упаковки на 50% і переробки на 90% призведе до скорочення викопного газу на 6,2 млрд кубометрів і 8,7 млн тонн нафти на рівні ЄС порівняно з 2020 роком. Ці цифри еквівалентні остаточному видобутку нафти та газу в Чеській Республіці. споживання газу в 2020 р. [3, с. 5].

Збільшення використання пластику призводить до утворення більшої кількості пластикових відходів, що, у свою чергу, підсилює зміну клімату. Це відбувається через те, що вуглекислий газ, метан та інші парникові гази виділяються на кожному етапі життєвого циклу пластику — від його виробництва до утилізації.

Отже, вирішення проблеми забруднення пластиком є критично важливим для подолання кліматичної кризи. Цього можна досягти лише шляхом спільних зусиль урядів, бізнесу, інвесторів та споживачів. Термінові та амбітні дії, спрямовані на зменшення виробництва та використання пластику, переробку пластикових відходів та перехід на екологічно чисті альтернативи, є необхідними для забезпечення сталого майбутнього нашої планети.

Список літератури:

1. Паризька угода. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_161#Text. Дата звернення: 20.05.2024.
2. Мартиненко А.: Пластик і клімат: який зв'язок (грудень 2022). URL: https://zerowaste.org.ua/wp-content/uploads/2022/12/plastyk_i_klimat.pdf. Дата звернення: 19.05.2024.
3. Звіт Break Free From Plastic і Центру міжнародного екологічного права (CIEL) «Winter is Coming» (вересень 2022). URL: <https://www.breakfreefromplastic.org/wp-content/uploads/2022/09/1860-Winter-is-coming-report.pdf>. Дата звернення: 20.05.2024.

ЗМІСТ

ВІТАЛЬНЕ СЛОВО	Error! Bookmark not defined.
СЕКЦІЯ 1: МІЖНАРОДНЕ ГУМАНІТАРНЕ ПРАВО: ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ	6
АКІМОВ Михайло ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОЦІНКИ ВІРОЛОМСТВА.....	6
БОЙКО Владислав ПРОБЛЕМИ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА У НАЦІОНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО	9
ВАРВАРІГА Данііл ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ У СФЕРІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я.....	11
В'ЮНИК Вікторія ПРОВАДЖЕННЯ ЩОДО ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ В МКС: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ.....	13
ГОЛОХВОСТ Анастасія ПРАКТИКА ЗАХИСТУ АВТОРСЬКИХ ПРАВ В РІШЕННЯХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ	15
ГРУЦЕНКО Юрій ЩОДО ВЧИНЕННЯ РОСІЄЮ ГЕНОЦИДУ В УКРАЇНІ	18
ГУЛИК Катерина, МАРЦЕНКО Наталія МІЖНАРОДНІ ДОГОВОРИ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ВЗАЄМНЕ ВИЗНАННЯ ТА ВИКОНАННЯ РІШЕНЬ ІНОЗЕМНИХ СУДІВ	21
ГУСАР Назарій ПРАВОВІ АСПЕКТИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ СИСТЕМОЮ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ.....	23
КОВАЛЬОВ Максим, РИБАЛЬЧЕНКО Людмила ЗАХИСТ ВРАЗЛИВИХ ГРУП ПІД ЧАС ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ	26
МИХАЙЛІЧЕНКО Тетяна ЗАСТОСУВАННЯ РОСІЄЮ ХІМІЧНОЇ ЗБРОЇ В УКРАЇНІ.....	30
ПЕРЕВЕРЗЄВА Ольга БЕЗПЕКА СУДНОПЛАВСТВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ	33
ТИХОМИРОВА Галина ЩОДО ОСОБЛИВОСТЕЙ ПРАВОВОЇ ПРИРОДИ РІШЕНЬ ЄСПЛ	36
ТУРЧЕНКО Ольга ПОРУШЕННЯ МОВНИХ ПРАВ УКРАЇНЦІВ В УМОВАХ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ	40
ШЕБАНІЦ Діана, ШЕБАНІЦ Віталій ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ	43
СЕКЦІЯ 2: ПРАВА ЛЮДИНИ КРІЗЬ ПРИЗМУ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ І ЗАГРОЗ; ГЕНДЕРНА РІВНІСТЬ	45
АТАМАНЧУК Наталія ЗАКОН УКРАЇНИ «ПРО ПРАВОТВОРЧУ ДІЯЛЬНІСТЬ» ЯК МЕХАНІЗМ УДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОТВОРЧОГО ПРОЦЕСУ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ	45
БАРАНОВСЬКИЙ Олександр ПРАВОВІ ЗАСАДИ ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ І СВОБОД В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЛЮДСЬКОЇ БЕЗПЕКИ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ	48
ВЛАСОВА Віоріка МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ ТА НЕДИСКРИМІНАЦІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ, СПРИЯННЯ СТВОРЕННЮ БЕЗБАР'ЄРНОГО БЕЗПЕКОВОГО СЕРЕДОВИЩА	51
ГОНЧАРОВ Андрій ДЕЯКІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ПРАВОВОЇ СВІДОМОСТІ СТУДЕНТІВ МАЙБУТНІХ ЮРИСТІВ	53
ГОРБЕНКО Марія ЗІВАЛТУВАННЯ ТА ЙОГО ВІДМІНОСТІ ВІД СЕКСУАЛЬНОГО НАСИЛЬСТВА.....	55

ГУРКІНА Марина РОЛЬ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ТА ПІДТРИМКИ ВРАЗЛИВИХ ГРУП НАСЕЛЕННЯ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ	57
ГУСАР Назарій ПРАВОВІ АСПЕКТИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ СИСТЕМОЮ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ.....	60
ДАЦЮК Тетяна, САФРОНОВА Ганна ЗАХИСТ ТА ДОТРИМАННЯ ПРАВ ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИ МІЖНАРОДНІЙ ТА НАЦІОНАЛЬНИЙ СТАНДАРТИ	63
ДОВГАНЬ Олександр ЗМІСТ ПРАВА НА СВОБОДУ СЛОВА: ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ І ПРАКТИКИ.....	68
ДОЛЖЕНКО Юлія, КІРПІЧЕНКО Віта КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ЖОРСТОКЕ ПОВОДЖЕННЯ З ТВАРИНАМИ.....	70
ДУНАЄВА Тетяна ОКРЕМІ ПРОПОЗИЦІЇ ДО ПРОЄКТУ ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО ВНЕСЕННЯ ЗМІН ДО ДЕЯКИХ ЗАКОНОДАВЧИХ АКТІВ УКРАЇНИ ЩОДО УДОСКОНАЛЕННЯ ОКРЕМИХ ПИТАНЬ МОБІЛІЗАЦІЇ, ВІЙСЬКОВОГО ОБЛІКУ ТА ПРОХОДЖЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ» (РЕЄСТР. № 10378 ВІД 25.12.2023 Р.)	73
ЄРОФЄЄВА Ольга ЕВОЛЮЦІЯ ВИБОРЧИХ ПРАВ ЖІНОК В УКРАЇНІ В ХІХ-ХХ СТ.	75
ЖДАНОВА Олександра АДМІНІСТРАТИВНО-ПРОЦЕСУАЛЬНА ПРАВОСУБ'ЄКТНІСТЬ ГРОМАДЯН	78
ЗАЄЦЬ Євген НА ШЛЯХУ ДО РОЗБУДОВИ ЦИФРОВОГО ПАРЛАМЕНТУ	82
ЗАІКА Юрій ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ СПАДКОЄМЦІВ: CUI BONO?	84
ЗУРНАДЖИ Євген АНТИКРИЗОВЕ УПРАВЛІННЯ В ОРГАНАХ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ В ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ	87
КАЗАНКОВА Анастасія БЕЗПІДСТАВНИЙ ВІДВІД СУДДІ ЯК ОДИН З ПРОЯВІВ ЗЛОВЖИВАННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИМИ ПРАВАМИ В ГОСПОДАРСЬКОМУ ПРОЦЕСІ... ..	89
КНЯЗЬКОВА Любов ПРИЗУПИНЕННЯ ТРУДОВОГО ДОГОВОРУ: ФОРМУВАННЯ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ.....	92
КОВАЛЬОВ Артем РОЛЬ ЄСПЛ У ЗАХИСТІ ПРАВ ЗАСУДЖЕНИХ.....	95
КОСТЕНКО Катерина ВІКОВА ОСУДНІСТЬ НЕПОВНОЛІТНІХ: ТЕОРІЯ, СУДОВА ПРАКТИКА.....	97
КРИВОШЕШНКО Владислава ДИСТАНЦІЙНА ЗАНЯТІСТЬ ЯК ФОРМА ОРГАНІЗАЦІЇ ПРАЦІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ПЕРЕВАГИ ТА РИЗИКИ	101
КРИЖАНОВСЬКИЙ Олексій, КРИЖАНОВСЬКИЙ Павел ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ, ЩО ПОРУШУЮТЬ РІВНОПРАВНІСТЬ ГРОМАДЯН	104
КУЛЕШОВ Олександр_ ФЕНОМЕН ПРАВНИЧО-СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ В УМОВАХ ВІЙНИ.....	107
КУЛЕШОВА Елла ПАРАДОКСАЛЬНІСТЬ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНОЇ ОСОБИ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ.....	109
КУШНЕРЕНКО Катерина ГЕНДЕРНІ АСПЕКТИ У ТРУДОВОМУ ПРАВІ: АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ.....	111
МАМЕДОВ Юсіф СПІВПРАЦЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ІСЛАМСЬКОГО СПІВРОБІТНИЦТВА З ООН ТА УКРАЇНОЮ	113
МАРЦЕНКО Наталія, ВІТЮНОВА Андріана ЕКСПЕРТИЗА У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ЕФЕКТИВНЕ ПРАВОСУДДЯ	116
МОГУКАЛО Діана ДЕЯКІ АСПЕКТИ СУДОВИХ ВИТРАТ У ГОСПОДАРСЬКОМУ ПРОЦЕСІ	119

НАДЕЖДЕНКО Аліна ОКРЕМІ ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННІ МУНІЦИПАЛЬНИХ ПРАВ ГРОМАДЯН ОРГАНАМИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ	122
ОВІННІКОВА Раїса ОСОБЛИВОСТІ ПІСЛЯДИПЛОМНОГО НАВЧАННЯ ПСИХОЛОГІВ: ДО ПИТАННЯ ЩОДО СТАТУСУ СУБ'ЄКТА НАДАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ	125
ОВІННІКОВА Раїса РЕФОРМА ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ: ДОСЯГНЕННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ	128
ОРЛОВ Віктор ДЕРОСИФІКАЦІЯ ЯК СКЛАДОВА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ: КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ.....	131
ОСТУДІМОВ Богдан ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ В ЕНЕРГЕТИЧНОМУ СЕКТОРІ.....	134
ПЕРЕВИШКО Юлія ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ	136
ПЕТРУК Єлизавета ПРАВОВІ АСПЕКТИ СУРОГАТНОГО МАТЕРИНСТВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	138
РИБАЛЬЧЕНКО Людмила, БАДЛЮ Сергій ЕТИЧНІ ДИЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В ПОЛІЦІЇ	140
РИБАЛЬЧЕНКО Людмила, КІРНОС Дмитро ЗБЕРІГАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ З ДОТРИМАННЯМ ВИМОГ ЗАКОНОДАВСТВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	143
СВІРСЬКИЙ Борис ЗАКОНОДАВЧЕ ОБМЕЖЕННЯ ПРАВА ГРОМАДЯН НА ВОЛЕВИЯВЛЕННЯ У ПЕРІОД ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ	145
СОРОКА Тетяна ОСОБЛИВОСТІ АДМІНІСТРАТИВНОГО НАГЛЯДУ ЗГІДНО КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА	148
ТАРАСЕНКО Леонід ЗАХИСТ ПРАВ ГЕНДЕРНИХ МЕНШИН В УКРАЇНІ: АНАЛІЗ ВИКЛИКІВ ТА СТРАТЕГІЙ РЕАГУВАННЯ	150
ТИТАРЕНКО Олексій НОВИЙ ВИД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА УХИЛЕННЯ ВІД ПРИЙНЯТТЯ НА ВІЙСЬКОВУ СЛУЖБУ (В КОНТЕКСТІ НОВИХ МОБІЛІЗАЦІЙНИХ ЗМІН).....	153
ЧЕХЛАЙ Таїсія ДИСКРИМІНАЦІЯ НА РИНКУ ПРАЦІ	155
ЧЕРНИХ Євген, ШАМАРА Роман ВСТАНОВЛЕННЯ ОСОБИ В ПРОЦЕДУРІ ПОДАННЯ ЗАЯВИ ПРО ВИЗНАННЯ ОСОБОЮ БЕЗ ГРОМАДЯНСТВА	158
BONDARENKO Olga COMPARATIVE ANALYSIS OF INTERNATIONAL EFFORTS AGAINST DOMESTIC VIOLENCE.....	160
ROMANOV Mykhailo LIFE IMPRISONMENT: IS THERE A POSSIBILITY TO PROTECT HUMAN RIGHTS?	163
TIMOFIEIEVA Liliia PREVENTING GENDER-BASED VIOLENCE	165
СЕКЦІЯ 3: ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ СУЧАСНОСТІ.....	168
Григор'єва Вікторія РОЛЬ ПУБЛІЧНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА У РЕАЛІЗАЦІЇ ВІДНОВЛЮВАЛЬНОЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ.....	168
ГУРТІЄВА Людмила ОТРИМАННЯ ПОТЕРПЛИМ ПЕРЕКЛАДУ ПІДСУМКОВОГО РІШЕННЯ СТАДІЇ СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ: ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ ЗАКОНОДАВЧОГО ВРЕГУЛЮВАННЯ	171
ЖДАНОВА Олександра ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ГРУПОВИХ ПОЗОВІВ У ГОСПОДАРСЬКОМУ СУДОЧИНСТВІ.....	174

ЗЕЛЕНСЬКИЙ Богдан УДОСКОНАЛЕННЯ ТРУДОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА НА ШЛЯХУ ДО ВСТУПУ УКРАЇНИ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ	177
КАЛІНІНА Ірина ПРАВОВИЙ СТАТУС СУДОВИХ ЕКСПЕРТІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ: ПРАКТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ	180
ЛИТВИНЕНКО Євгенія ГАРМОНІЗАЦІЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ У СФЕРІ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ З НОРМАМИ ТА СТАНДАРТАМИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ	183
МІЩЕНКО Ілона ПРОЦЕДУРА КІНЦЕВОГО ВИКОРИСТАННЯ ЗА МИТНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ	185
ПІЦКОВ Дмитро АЛЬТЕРНАТИВНІ СПОСОБИ ВИРІШЕННЯ ГОСПОДАРСЬКИХ СПОРІВ	188
ФІСЕНКО Дмитро ГАРМОНІЗАЦІЯ ТРУДОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ІЗ ЗАКОНОДАВСТВОМ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ	191
ЧАЛА Каріна ПРАВО НА ЖИТТЯ У ПРАКТИЦІ ЄСПЛ: ВИКЛИКИ РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ	194
ЧЕРНЯВСЬКИЙ Анатолій ЗАСТОСУВАННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ХАРТІЇ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ ДО ВИРІШЕННЯ ПИТАННЯ ПРО РОЗМЕЖУВАННЯ ПОВНОВАЖЕНЬ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ ТА МІСЦЕВИХ ОРГАНІВ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ	197
ЧІНЧІН Крістіна МЕДІАЦІЯ ЯК ЕФЕКТИВНА ПРОЦЕДУРА ВИРІШЕННЯ ГОСПОДАРСЬКИХ СПОРІВ	199
ЯРЕМЧУК Вікторія ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ У СУДОВІЙ ЕКСПЕРТИЗІ ТА КРИМІНАЛІСТИЦІ	202
СЕКЦІЯ 4: МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ СТАНДАРТИ З ПИТАНЬ КЛІМАТИЧНОЇ СПРАВЕДЛИВОСТІ: ПРАВО, ПОЛІТИКА ТА БЕЗПЕКА	203
ГОНЧАРОВ Микола ДО ПИТАННЯ ПРО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА»: ЮРИДИЧНИЙ АСПЕКТ	203
ДУДОРОВ Олександр, ПИСЬМЕНСЬКИЙ Євген КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА ЛЮДИНИ НА ВОДНУ БЕЗПЕКУ: ДЕЯКІ ТЕНДЕНЦІЇ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ	206
КАМАРДІНА Юлія ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ПРИРОДНО-КЛІМАТИЧНИХ ЗМІН ТА КЛІМАТИЧНОЇ МІГРАЦІЇ	210
МІТЮШКІНА Христина АНТРОПОГЕННЕ НАВАНТАЖЕННЯ ТА СТАН АТМОСФЕРИ В МІСТАХ УКРАЇНИ	214
ПЕТРИК Ірина ГОЛОВНІ АСПЕКТИ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ КРАЇН	217
ПОЖИДАЄВА Марія РОЛЬ ПОДАТКУ НА ВИКИДИ CO ₂ У ПРОТИДІЇ КЛІМАТИЧНІЙ КРИЗІ: ПРАВОВИЙ АСПЕКТ	219
АБАЛМАСОВА Валентина КЛІМАТИЧНА СПРАВЕДЛИВІСТЬ І ПРОБЛЕМА ЗАБРУДНЕННЯ ПЛАСТИКОМ: НЕОБХІДНІСТЬ ГЛОБАЛЬНИХ ДІЙ ДЛЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ	222

**Сучасний розвиток державотворення та правотворення в Україні:
проблеми теорії та практики**

Збірник матеріалів XII Міжнародної науково - практичної конференції

31 травня 2024

Маріупольський державний університет

Упорядники: Вікторія Григор'єва
Анна Політова

Комп'ютерна верстка: Маргаріта Сахно